

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการศึกษาและสำรวจข้อพิพาทและความขัดแย้งปัญหาที่ดิน
ในประเทศไทย ระยะที่ 1
ปัญหาข้อพิพาทและความขัดแย้งด้านที่ดินในชุมชนแออัด

โดย ศยามล ไกยูรวงศ์ และคณะ

30 มิถุนายน 2548

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการศึกษาและสำรวจข้อพิพาทและความขัดแย้งปัญหาที่ดิน
ในประเทศไทย ระยะที่ 1
ปัญหาข้อพิพาทและความขัดแย้งด้านที่ดินในชุมชนแออัด

คณะผู้วิจัย สังกัด

<u>ผู้วิจัย</u> <u>ผู้ช่วยวิจัย</u>	1. นายอภัยยุทธ์	จันทร์พา
	2. นายนันทชาติ	หนูศรีแก้ว
	3. น.ส.รักษนก	จินดาคำ
	4. น.ส.รวงทอง	จันดา
	5. นายภิญโญ	จันทวงษ์
	6. นายคมสันต์	จันทร์อ่อน

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

สารบัญ

บทที่ 1 บทนำ	1
1. วัตถุประสงค์ของการศึกษา	1
2. ขอบเขตของการศึกษา	2
3. หลักเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่ศึกษา	2
 บทที่ 2 ผลการศึกษากรณีปัญหาที่อยู่อาศัยในชุมชนแออัด	4
1. พื้นที่การศึกษาและจำนวนผู้ที่ได้รับผลกระทบ	4
2. ประเภทที่ดินและคู่มือความขัดแย้ง	4
3. สาเหตุของปัญหาความขัดแย้ง	8
4. ลักษณะของความขัดแย้ง	10
 บทที่ 3 ภาพรวมชุมชนแออัดและสถานการณ์ปัญหา	11
1. ที่มาของชุมชนแออัด	11
2. ปริมาณชุมชนแออัดทั่วประเทศ	12
3. ชุมชนแออัดกับความมั่นคงในที่อยู่อาศัย	14
 บทที่ 4 สาเหตุของปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย	16
1. การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานและโครงการของรัฐ	16
2. การพัฒนาเมืองตามกรอบความคิดเมื่อนำอยู่	19
3. การใช้ที่ดินเพื่อแสวงประโยชน์เชิงธุรกิจทั้งของเอกชนและรัฐ	26
4. การมีทัศนคติเชิงลบต่อชุมชนแออัด	29
 บทที่ 5 นโยบายแก้ไขปัญหที่อยู่อาศัยชุมชนแออัดของรัฐ	32
1. นโยบายและแนวทางแก้ไขปัญหในอดีต	32
2. นโยบายบ้านเอื้ออาทร	33
3. นโยบายบ้านมั่นคง	34
4. นโยบายบ้านรัฐเอื้อราษฎร์	37

บทที่ 6 กระบวนการแก้ไขปัญหา	39
และทางออกเชิงนโยบายของชุมชนแออัด	
1. กระบวนการแก้ไขปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย	39
2. ปฏิรูปที่ดินเมืองเพื่อสิทธิที่อยู่อาศัยของคนจน	40
 บทที่ 7 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	44
1. บทสรุปงานศึกษาวิจัย	44
2. ข้อเสนอเชิงนโยบายต่อการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด	52
3. ข้อเสนอแนะในการทำโครงการศึกษาวิจัยระยะที่ 2	52
 บรรณานุกรม	54
ภาคผนวก ก	55
ภาคผนวก ข	189

บทที่ 1

บทนำ

สลัม หรือชุมชนแออัด เป็นผลพวงมาจากแนวทางการพัฒนาประเทศที่ไม่สมดุล ซึ่งมีจุดเริ่มต้นจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติฉบับแรกในปี พ.ศ.2504 ทิศทางการพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การพัฒนาภาคอุตสาหกรรมและเมือง โดยละเลยการพัฒนากระบวนการเกษตรกรรมอย่างยั่งยืนในภาคชนบท ได้ทำให้ผู้คนที่ย้ายมาอยู่อาศัยจากภาคการเกษตรกรรมเข้ามาแสวงหาแหล่งงานและโอกาสของชีวิตในเมือง ไม่ว่าจะเป็นกรุงเทพมหานครหรือตามหัวเมืองภูมิภาคต่าง ๆ ผู้คนจากชนบทเหล่านั้น เมื่อไม่สามารถหาที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองได้ เพราะที่ดินมีราคาแพง ประกอบกับภาครัฐขาดมาตรการเตรียมการรองรับด้านที่อยู่อาศัยอย่างเพียงพอ จึงจำเป็นต้องบุกเบิกที่ดินว่างเปล่าใกล้แหล่งงานเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งต่อมาได้ขยายกลายเป็นชุมชนแออัดในที่สุด

จากสภาพดังกล่าวคนสลัมจึงเป็นผู้บุกเบิกถิ่นฐานในเมือง นอกจากนี้การดำรงอยู่ของพวกเขาช่วยสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของเมือง ภาคการผลิต พาณิชยกรรม และธุรกิจบริการ ภาคต่างๆเหล่านี้ต่างต้องพึ่งพาแรงงานจากชุมชน ซึ่งเป็นประเภทอาชีพทำงานหนักที่ไม่มีใครอยากทำ เป็นต้นว่า เก็บขยะ กวาดถนน คนแบกหาม ฯลฯ อย่างไรก็ตามสำหรับภาครัฐแล้วข้อเท็จจริงเหล่านี้ไม่ได้ถูกนำไปเป็นฐานคิดเพื่อทำความเข้าใจกับสภาพปัญหา หน่วยราชการต่าง ๆ อาศัยแต่มุมมองทางกฎหมายมาเป็นมาตรการหลักในการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด ชุมชนถูกประทับตราว่าเป็น “ผู้บุกรุก” ดังนั้นจึงขาดสิทธิในการได้รับการบริการพื้นฐานจากรัฐ เสมอเหมือนคนเมืองทั่วไป และท้ายสุดก็มักไปจบลงที่การใช้กฎหมายรวมไปถึงนโยบายการพัฒนาต่างๆในการรื้อย้ายชุมชน

1. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1.1 เพื่อศึกษาสภาพปัญหาข้อพิพาทที่ดิน (ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย) ของชุมชนแออัดทั่วทุกภูมิภาค ของประเทศไทย
 - 1.2 เพื่อศึกษาภาพรวมเชิงนโยบายในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัด
 - 1.3 เพื่อศึกษาสาเหตุปัจจัยที่ส่งผลต่อความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัด
 - 1.4 เพื่อศึกษาแนวทางออกขององค์กรประชาชนในการสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัย
- ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ในการกำหนดนโยบายและมาตรการแก้ไขปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดให้ตรงกับสภาพข้อเท็จจริงของปัญหา

2. ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษากฎระเบียบปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัด ได้ทำการศึกษาสภาพปัญหาข้อพิพาทด้านที่ดินในชุมชนแออัดทั่วทุกภูมิภาค เป็นจำนวน 102 กรณี ใช้วิธีศึกษาทั้งจากเอกสารร้องเรียนไปยังหน่วยราชการ ข้อมูลจากสื่อมวลชน การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน รวมไปถึงการประชุมกลุ่มย่อยและเก็บข้อมูลในภาคสนาม สำหรับพื้นที่ที่ได้ทำการศึกษากะกระจายตัวอยู่ใน 29 จังหวัด ครอบคลุมพื้นที่ภาคเหนือ 7 จังหวัด คือ พิจิตร , พิษณุโลก , เชียงใหม่ , นครสวรรค์ , ตาก , กำแพงเพชร , เชียงราย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 6 จังหวัด คือ อุบลราชธานี , นครราชสีมา , สกลนคร , ยโสธร , ขอนแก่น , ศรีสะเกษ ภาคตะวันออก – ตะวันตก 4 จังหวัด คือ สระบุรี , ระยอง , ฉะเชิงเทรา , กาญจนบุรี ภาคใต้ 8 จังหวัด ได้แก่ นราธิวาส , พังงา , สงขลา , นครศรีธรรมราช , ตรัง , ภูเก็ต , สุราษฎร์ธานี , กระบี่ ปริมาณ 3 จังหวัด ได้แก่ นนทบุรี , สมุทรปราการ , ปทุมธานี และพื้นที่ในเขตกรุงเทพมหานคร

ด้านกระบวนการศึกษานั้นทำใน 2 ระดับคือ การศึกษาเชิงภาพกว้างและการศึกษาเจาะลึก การศึกษาในระดับกว้างมีจำนวน 102 กรณี เป็นการสำรวจถึงประเภทของที่ดินและคู่กรณี ความขัดแย้ง ประเภทของปัญหาความขัดแย้ง ลักษณะของความขัดแย้งในกรณีพิพาท กระบวนการแก้ไขปัญหา ผลของการแก้ไขปัญหา อุปสรรคปัญหา รวมไปถึงกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับข้อพิพาท ส่วนการศึกษาในเชิงเจาะลึกนั้นทำการศึกษาเพียง 12 กรณี โดยคัดเลือกมาจากกรณีศึกษาเชิงภาพกว้าง ซึ่งได้แก่กรณี ชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก ชุมชนป้อมมหากาฬ ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ ชุมชนเพชรคลองจั่น ชุมชนส.พัตยา ชุมชนทับแก้ว ชุมชนย่านพระราม 3 ชุมชนริมคลองแม่ข่า ชุมชนเกตุแก้ว ชุมชนคลองหลวงแพ่ง ชุมชนโรงเลื่อย และชุมชนดงสูงเห่า กรณีศึกษา 7 กรณีแรก อยู่ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ส่วนอีก 5 กรณีที่เหลือ ตั้งอยู่ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคใต้ตามลำดับ

3. หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่ศึกษา

เกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ศึกษาในระดับภาพกว้าง 102 กรณี วางอยู่บนพื้นฐานของการเฉลี่ยกระจายพื้นที่ศึกษาให้ครอบคลุมทุกภูมิภาคทั่วประเทศโดยมีพื้นที่ศึกษา ตามประเภทเจ้าของที่ดินต่างๆ ซึ่งมีทั้งที่ดินเอกชนและที่ดินรัฐที่มีตั้งแต่ ที่ดินราชพัสดุ ที่ดินของการรถไฟแห่งประเทศไทย ที่ดินธรณีสงฆ์ ที่ดินกระทรวงมหาดไทย ที่ดินสาธารณประโยชน์ ที่ดินทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ที่ดินของการท่าเรือแห่งประเทศไทย ที่ดินของกรมศิลปากร และที่ดินกรมทางหลวง ทั้งนี้เพื่อศึกษาถึงกฎหมายและมาตรการขบไล่ชุมชน รวมถึงแนวนโยบายการพัฒนาต่างๆที่เป็นแรงจูงใจสำคัญให้เจ้าของที่ดินทำการไล่หรือชุมชนจนกลายเป็นปัญหาข้อพิพาท

ภูมิภาค	จำนวนกรณีศึกษา
กรุงเทพฯ	44
ภาคเหนือ	16
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	11
ภาคตะวันออก – ตะวันตก	8
ภาคใต้	15
ปริมณฑล	8
รวม	102

ส่วนการศึกษาเชิงเจาะลึก 12 กรณี ใช้เกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่เหมือนกรณีศึกษาระดับกว้างทั้งในเชิงการกระจายพื้นที่ศึกษาให้ครอบคลุมทุกภูมิภาค และกระจายประเภทเจ้าของที่ดินที่ทำการศึกษา อย่างไรก็ตามคุณสมบัติของพื้นที่ศึกษาที่เพิ่มเข้ามาในกรณีเจาะลึก คือต้องเป็นพื้นที่ที่มีกระบวนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยโดยองค์กรประชาชน ซึ่งมีทั้งในส่วนของกรณีศึกษาที่ได้ข้อยุติในการแก้ไขปัญหาแล้ว แต่ยังมีติดขัดในกฎระเบียบต่างๆในการจัดทำโครงการที่อยู่อาศัย (กรณีชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ ชุมชนทับแก้ว และชุมชนดงขุนเภา) และในส่วนที่ยังอยู่ในขั้นเจรจาต่อรองเพื่อให้ได้ข้อตกลงในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกับเจ้าของที่ดิน (กรณีชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก ชุมชนป้อมมหากาฬ ชุมชนเพชรคลองจั่น ชุมชนส.พญา ชุมชนย่านพระราม 3 ชุมชนริมคลองแม่ข่า ชุมชนเกตุแก้ว ชุมชนคลองหลวงแพ่ง และชุมชนโรงเลื่อย) ซึ่งในส่วนหลังนี้ถือเป็นพื้นที่เป้าหมายในการทำการศึกษาวิเคราะห์ข้อพิพาทและความขัดแย้งปัญหาที่ดินในประเทศไทยระยะที่ 2 ต่อไป

บทที่ 2

ผลการศึกษากรณีปัญหาที่อยู่อาศัยในชุมชนแออัด

1. พื้นที่การศึกษาและจำนวนผู้ที่ได้รับผลกระทบ

พื้นที่ที่ทำการศึกษามี 102 กรณี ครอบคลุมพื้นที่ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ ภาคตะวันออก – ตะวันตก กรุงเทพมหานคร และพื้นที่ในเขตปริมณฑล รวมทั้งหมด 29 จังหวัด คิดเป็นจำนวนชุมชนได้ 133 ชุมชน มีผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดิน 21,613 ครอบครัว ซึ่งสรุปได้ดังนี้

ตารางพื้นที่ศึกษาและผู้ที่ได้รับผลกระทบ

ภูมิภาค	จำนวนกรณีศึกษา	จำนวนชุมชน	จำนวนครอบครัว	จังหวัด	เขต / เทศบาล
กทม.	44	63	10,531	1	17
ปริมณฑล	8	8	848	3	6
ตะวันออก – ตะวันตก	8	9	1,699	4	6
อีสาน	11	11	1,498	6	7
เหนือ	16	23	3,450	7	8
ใต้	15	19	3,587	8	10
รวม	102	133	21,613	29	54

2 ประเภทที่ดินและคู่กรณีความขัดแย้ง

จากการศึกษาพบว่า มีเจ้าของที่ดินที่เป็นคู่กรณีความขัดแย้งกับชุมชนดังนี้

2.1 ที่ดินราชพัสดุ

จำนวน 13 กรณี

1. ชุมชนสี่พระยา	กรุงเทพฯ
2. ชุมชนพหลโยธิน 45	กรุงเทพฯ
3. ชุมชนโรงสูบ	กรุงเทพฯ
4. ชุมชนเกาะทวี	กำแพงเพชร
5. ชุมชนเกาะลอย	เชียงราย
6. ชุมชน 72 ห้อง	ตาก

7. ชุมชนสนามบิน	สงขลา
8. ชุมชนแหลมโพธิ์	สุราษฎร์ธานี
9. ชุมชนเก่าเล่า	สงขลา
10. ชุมชนบ้านท่าศรีธรรม	ยโสธร
11. ชุมชนแหลมทอง	อุบลราชธานี
12. ชุมชนแหลมรุ่งเรือง	ระยอง
13. ชุมชนโรงเลื่อย	กระบี่

2.2 ที่ดินเอกชน

จำนวน 22 กรณี

1. ชุมชน 35 สามัคคี	กรุงเทพฯ
2. ชุมชน ส.พัทยา	กรุงเทพฯ
3. ชุมชนริมทางรถไฟสายท่าเรือ	กรุงเทพฯ
4. ชุมชนบางนา	กรุงเทพฯ
5. ชุมชนย่านพระราม 3 (9 ชุมชน)	กรุงเทพฯ
6. ชุมชนมหาดไทย 65	กรุงเทพฯ
7. ชุมชนบดินทร์เดชา	กรุงเทพฯ
8. ชุมชนกระทู้มเดี่ยว	กรุงเทพฯ
9. ชุมชนวชิรธรรมาสถิต	กรุงเทพฯ
10. ชุมชนจตุรมิตร	กรุงเทพฯ
11. ชุมชนจรัญวิถี่ 74	กรุงเทพฯ
12. ชุมชนบ้านพานถม	กรุงเทพฯ
13. ชุมชนยอดดง	กรุงเทพฯ
14. ชุมชนเจ้าพระยา	กรุงเทพฯ
15. ชุมชนข้างโรงเรียนพระโขนง	กรุงเทพฯ
16. ชุมชนบ้านชายเขา	นครศรีธรรมราช
17. ชุมชนขุมน้ำนรหัส	ภูเก็ต
18. ชุมชนดีคัล	นครสวรรค์
19. ชุมชนลานทราย	สมุทรปราการ
20. ชุมชนทองสุข	สมุทรปราการ
21. ชุมชนหล่อเสาเข้ม	สมุทรปราการ
22. ชุมชนสามห่วง	สมุทรปราการ

2.3 ที่ดินของการรถไฟแห่งประเทศไทย

จำนวน 21 กรณี

1. ชุมชนรถไฟสายใต้ – ตะวันตก (7 ชุมชน)	กรุงเทพฯ
2. ชุมชนบางกอกน้อย 1	กรุงเทพฯ
3. ชุมชนโรงพยาบาล – ใต้ (2 ชุมชน)	กรุงเทพฯ
4. ชุมชนทับแก้ว	กรุงเทพฯ
5. ชุมชนหลักหก	ปทุมธานี
6. ชุมชนพญาเสือ	พิษณุโลก
7. ชุมชนหัวหนองและรถไฟสามัคคี (2 ชุมชน)	เชียงใหม่
8. ชุมชนทับกฤช	นครสวรรค์
9. ชุมชนหัวสะพานและหลังด่าน (2 ชุมชน)	นราธิวาส
10. ชุมชนทุ่งเสาทำยางและบ่อนไก่ทำยาง (2 ชุมชน)	สงขลา
11. ชุมชนวัดเกาะเสือ	สงขลา
12. ชุมชนสะพานยาวและนอกโคก (2 ชุมชน)	นครศรีธรรมราช
13. ชุมชนกันตัน	ตรัง
14. ชุมชนดงงูเห่า	นราธิวาส
15. ชุมชนตลาดเหนือ	พังงา
16. ชุมชนโกลกวิลเลจ	นราธิวาส
17. ชุมชนตรอกไบลีย์	นครราชสีมา
18. ชุมชนหลังจวนผู้ว่าฯ	นครราชสีมา
19. ชุมชนเทพารักษ์ 5	ขอนแก่น
20. ชุมชนลับแล	อุบลฯ
21. ชุมชนเขาคุบ (2 ชุมชน)	สระบุรี

2.4 ที่ดินธรณีสงฆ์

จำนวน 4 กรณี

1. ชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน	กรุงเทพฯ
2. ชุมชนศิริอัมมาตย์	กรุงเทพฯ
3. ชุมชนคลองหลวงเพ่ง	ฉะเชิงเทรา
4. ชุมชนปากคลองใต้	กำแพงเพชร

2.5 ที่ดินของกระทรวงมหาดไทย

จำนวน 1 กรณี

1. ชุมชนมหาดไทย 1 – 4 (4 ชุมชน)	กรุงเทพฯ
-----------------------------------	----------

2.6 ที่ดินสาธารณประโยชน์

จำนวน 23 กรณี

1. ชุมชนบึงลำไผ่	กรุงเทพฯ
2. ชุมชนเกตุแก้ว	อุบลราชธานี
3. ชุมชนห้วยโสมง	สกลนคร
4. ชุมชนโนนทรายทอง	ศรีสะเกษ
5. ชุมชนลำค่าน้ำแซบ	อุบลราชธานี
6. ชุมชนป้อมพระกาฬ	กรุงเทพฯ
7. ชุมชนหลวงวิจิตร	กรุงเทพฯ
8. ชุมชนบางบอน	กรุงเทพฯ
9. ชุมชนคลองเป็ง	กรุงเทพฯ
10. ชุมชนคลองมหานาค	กรุงเทพฯ
11. ชุมชนปากคลองสวน	กรุงเทพฯ
12. ชุมชนเพชรคลองจั่น	กรุงเทพฯ
13. ชุมชนคลองไผ่สิงห์โต	กรุงเทพฯ
14. ชุมชนลำรางปลัดเปรียง	กรุงเทพฯ
15. ชุมชนชวาลา	กรุงเทพฯ
16. ชุมชนคลองพญาเว็ก	กรุงเทพฯ
17. ชุมชนบางน้ำแก้ว	กรุงเทพฯ
18. ชุมชนคลองบัวขวัญ	นนทบุรี
19. ชุมชนคลองส่วย	นนทบุรี
20. ชุมชนริมน้ำ(ท่าม่วง)	กาญจนบุรี
21. ชุมชนริมน้ำ	กาญจนบุรี
22. ชุมชนวีระศิลป์	กาญจนบุรี
23. ชุมชนสะพานแก้ว	ปทุมธานี

2.7 ที่ดินของกรมเจ้าท่า

จำนวน 6 กรณี

(ปัจจุบันเป็นกรมขนส่งทางน้ำและพาณิชยนาวี)

1. ชุมชนคลองคเชนทร์	พิจิตร
2. ชุมชนหน้าและหลังสถานีรถไฟ	พิจิตร
3. ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก	พิษณุโลก
4. ชุมชนป่าตัน	เชียงใหม่

5. ชุมชนวัดเกต	เชียงใหม่
6. ชุมชนแหลมทอง	กระบี่
2.8 ที่ดินของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์	จำนวน 4 กรณี
1. ชุมชนเก่าพัฒนา	กรุงเทพฯ
2. ชุมชนร่วมสามัคคี	กรุงเทพฯ
3. ชุมชนศุภมิตร	กรุงเทพฯ
4. ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่	กรุงเทพฯ
2.9 ที่ดินของการทำเรือแห่งประเทศไทย	จำนวน 1 กรณี
1. ชุมชนคลองเตยล๊อค 7 – 12	กรุงเทพฯ
2.10 ที่ดินของสำนักงานประถมศึกษาจังหวัด	จำนวน 1 กรณี
1. ชุมชนครุมิตร	อุบลราชธานี
2.11 ที่ดินของกรมทางหลวงชนบท	จำนวน 1 กรณี
1. ชุมชนคลองสวนตอนบน	กรุงเทพฯ
2.12 ที่ดินราชพัสดุ / ที่ดินทหาร	จำนวน 1 กรณี
1. ชุมชนพยุทาลวง	ชลบุรี
2.13 ที่ดินราชพัสดุ / ที่ดินของกรมศิลปากร	จำนวน 2 กรณี
1. ชุมชนปิ่นดำริห์	กำแพงเพชร
2. ชุมชนคลองแม่ข่า ลำคูไหว (7 ชุมชน)	เชียงใหม่
2.14 ที่ดินราชพัสดุ / ที่สาธารณประโยชน์	จำนวน 1 กรณี
1. ชุมชนตันโพธิ์	กาญจนบุรี
2.15 ที่ดินราชพัสดุ	จำนวน 1 กรณี
/ ที่ดินของกรมเจ้าท่า / ที่สาธารณประโยชน์	
1. ชุมชนเกษมราษฎร์	อุดรดิตถ์

3 . สาเหตุของปัญหาความขัดแย้ง

จากการศึกษาลักษณะของปัญหาที่อยู่อาศัยในชุมชนแออัดทั้ง 102 กรณี พบว่า ปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ดินมีอยู่ประการเดียว คือ ปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย อย่างไรก็ตามหากจะจำแนกถึงสาเหตุ ของปัญหาแล้ว ก็พอจะประมวลสรุปได้ 4 ประการดังนี้

3.1 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและโครงการของรัฐ

โครงการของรัฐ เป็นสาเหตุหนึ่งของการไล่รื้อชุมชน โครงการต่างๆ ที่พบจากการศึกษา ก็ เช่น การก่อสร้างโครงการด้านคมนาคมขนส่ง การก่อสร้างศูนย์ราชการของรัฐ เป็นต้น

3.2 การพัฒนาเมืองตามกรอบคิดเมืองน่าอยู่

การปรับปรุงทัศนเมือง การอนุรักษ์เมืองเก่า และการส่งเสริมความเป็นเมืองท่องเที่ยว การพัฒนาเหล่านี้อยู่บนพื้นฐานของแนวคิดที่มุ่งเน้นไปที่การจัดระเบียบเมือง การดูแลสิ่งแวดล้อม รวมถึงการส่งเสริมบรรยากาศการท่องเที่ยว (ทั้งนี้เพื่อสนองประโยชน์ต่อกลุ่มชนชั้นสูง และชนชั้นกลางเป็นหลัก) ซึ่งท้ายสุดก็นำมาซึ่งโครงการไล่ออกจากใต้ชื่อเรียกต่าง ๆ เช่น แผนพัฒนาเกาะรัตนโกสินทร์และถนนราชดำเนิน โครงการปรับปรุงทัศนของเทศบาลต่าง ๆ โครงการฟื้นฟูและอนุรักษ์เมืองเก่า

3.3 การใช้ที่ดินเพื่อแสวงประโยชน์ในเชิงธุรกิจ

การใช้ที่ดินในเชิงธุรกิจเป็นสาเหตุหลักของการไล่ออกจากที่ดินเอกชน กล่าวคือเมื่อที่ดินเจริญขึ้น โอกาสทางธุรกิจของเจ้าของที่ดินก็มีมากขึ้นด้วย จะเห็นได้จากสถิติการทำธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ที่ได้รับอนุญาตก่อสร้างทั่วประเทศ ในช่วงเดือนมกราคม – พฤษภาคม 2547 มีจำนวน 8.707 ล้านตารางเมตร เพิ่มขึ้นจากช่วงเดียวกันของปี 2546 ร้อยละ 43.4 ในจำนวนนี้เป็นที่อยู่อาศัยจำนวน 6.073 ล้านตารางเมตร คิดเป็นสัดส่วน 69.7 และเป็นที่อยู่อาศัยในเขตกรุงเทพมหานครจำนวน 3.168 ล้านตารางเมตร เพิ่มขึ้นจากช่วงเดียวกันของปี 2546 ร้อยละ 40.5 หากคิดเป็นจำนวนหน่วยที่อยู่อาศัยแล้ว ในปี 2547 ตลาดที่อยู่อาศัยก็ยังคงขยายตัวต่อไปได้ไม่ต่ำกว่า 10% ในรอบ 9 เดือนที่ผ่านมาของปีนี้ มีจำนวนที่อยู่อาศัยเปิดตัวใหม่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ทั้งสิ้น 17,770 หน่วย เทียบกับช่วงเดียวกันของปี 2546 ที่มีที่อยู่อาศัยเปิดตัวใหม่ 15,649 หน่วย มีโครงการเปิดตัวใหม่เพิ่มขึ้นประมาณ 10% ขณะที่จำนวนที่อยู่อาศัยสร้างเสร็จและจดทะเบียนเพิ่มขึ้นในเขต กทม. และปริมณฑล 41,978 หน่วย เพิ่มขึ้นจากช่วงเดียวกันของปี 2546 ที่อยู่ในระดับ 41,495 หน่วย หรือขยายตัวเพิ่มขึ้น 10.6%

ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนแออัดเมื่อธุรกิจอสังหาริมทรัพย์เติบโตก็คือ การขับไล่ชุมชน โดยใช้มาตรการทางกฎหมาย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการฟ้องขับไล่ทางแพ่ง เพื่อให้ชาวบ้านออกจากที่ดิน มีบางกรณีที่เจ้าของที่ดิน ใช้วิธีฟ้องคดีอาญาข้อหาบุกรุก สำหรับหน่วยงานรัฐ การขับไล่ชุมชนเพื่อแสวงกำไรทางธุรกิจก็มีให้เห็นทั่วไป โดยเฉพาะ หน่วยงานที่ต้องลดการขาดทุน เช่น การรถไฟฟ้า การท่าเรือ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงหน่วยงานที่ต้องเร่งหารายได้ตามนโยบายรัฐบาล เช่น กรมธนารักษ์ที่ ดูแลราชพัสดุ ทั่วประเทศ

3.4 การมีทัศนคติเชิงลบต่อชุมชนแออัด

การไล่ออกจากที่ดินด้วยเหตุผลนี้มักเกิดกับชุมชนที่อยู่ในที่ดินสาธารณประโยชน์ ที่มีเอกชนร้องเรียนให้หน่วยราชการทำการขับไล่ กฎหมายที่ใช้ในการไล่ออกกรณีนี้ก็เช่น พ.ร.บ. ควบคุมอาคาร กฎหมายบุกรุกที่ดินสาธารณะ และประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 44 ปี 2502

ตารางสรุปสาเหตุการไล่อื้อ

สาเหตุการไล่อื้อ	จำนวนกรณีปัญหา
การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานและโครงการของรัฐ	25
การพัฒนาเมืองตามกรอบคิดเมืองน่าอยู่	25
การใช้ที่ดินเพื่อในเชิงธุรกิจทั้งของเอกชนและรัฐ	48
การมีทัศนคติเชิงลบต่อชุมชนแออัด	4

4. ลักษณะของความขัดแย้ง

จากการศึกษาพบว่าปัญหาที่อยู่อาศัยในชุมชนแออัด มีลักษณะความขัดแย้งอยู่

3 ประการคือ

1. ความขัดแย้งในลักษณะรัฐกับประชาชน ถือเป็นลักษณะของข้อพิพาทที่พบมากที่สุด ถึง 73 กรณี โดยเฉพาะในที่ดินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ โครงการก่อสร้างต่างๆ โครงการการพัฒนาเมือง รวมทั้งการใช้ที่ดินในเชิงธุรกิจของรัฐ ล้วนเป็นสาเหตุโดยตรงของกรณีข้อพิพาทระหว่างรัฐกับประชาชน

2. ความขัดแย้งในลักษณะเอกชนกับประชาชน จากการศึกษ พบเป็นกรณีพิพาทถึง 21 กรณี ซึ่งล้วนแต่มีที่มาจากการขับไล่ที่ดินเพื่อต้องการนำที่ดินไปใช้ในเชิงธุรกิจของภาคเอกชน

3. ความขัดแย้งในลักษณะรัฐและเอกชนกับประชาชน ข้อพิพาทลักษณะนี้มี 8 กรณี พบได้จากกรณีที่เอกชน ร้องเรียนไปยังภาครัฐให้ขับไล่ชาวบ้าน รวมไปถึง การที่เอกชน ร่วมกับภาครัฐ ต้องการนำที่ดินไปแสวงประโยชน์ในเชิงธุรกิจ

บทที่ 3

ภาพรวมชุมชนแออัดและสถานการณ์ปัญหา

1. ที่มาของชุมชนแออัด

ปัญหาที่อยู่อาศัยของคนจนหรือผู้มีรายได้น้อยในเมือง ปรากฏชัดเจนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากมีผู้อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้น โดยเช่าที่ดิน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่เช่าราชพัสดุ และเอกชน แบ่งแปลงเล็กๆให้เช่า ก่อสร้างที่อยู่อาศัยกันเอง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นบ้านไม้ ขาดการจัดระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน ทำให้ชุมชนมีสภาพแวดล้อมทรุดโทรมและกลายเป็นชุมชนแออัดในเวลาต่อมา

การนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาใช้เป็นแนวทางพัฒนาประเทศตั้งแต่ปี 2504 ทำให้เศรษฐกิจของเมืองเติบโตอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะภาคอุตสาหกรรมและบริการ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างแรงงานในการผลิต ความต้องการแรงงานภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการสูงมากขึ้น ขณะที่ความต้องการแรงงานภาคเกษตรกรรมลดลง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดแรงงานจากชนบทให้เข้าสู่เมืองโดยเฉพาะกรุงเทพฯ ในช่วง 20 ปีแรก ของการพัฒนา กรุงเทพฯเติบโตอย่างรวดเร็วโดยมีขนาดใหญ่กว่าเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเมืองอันดับ 2 ถึง 50 เท่า ในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 5 จึงมีความพยายามชะลอการเติบโตของกรุงเทพฯ ด้วยการกระจายความเติบโตไปสู่เขตปริมณฑลและหัวเมืองในภูมิภาค ทำให้ปริมณฑลและหัวเมืองหลักอื่นๆกลายเป็นแหล่งรับผู้ย้ายถิ่นจากภาคชนบททั่วประเทศและประสบปัญหาที่อยู่อาศัยของคนจน เช่นเดียวกับกรุงเทพฯ (แนวทางแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยคนจนเมือง , 2546 : 3)

หรือถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนขึ้นก็สามารถพูดได้ว่า ความต้องการแรงงานของเมืองและภาคอุตสาหกรรมเป็นปัจจัยดึงดูดที่ทำให้เกิดการอพยพจากชนบทสู่เมือง ขณะที่ความล้มเหลวจากการผลิตเพื่อขายในภาคการเกษตรเป็นแรงผลักดันให้เกษตรกรล้มละลาย ละทิ้งไร่นาเข้าเมืองเพื่อหางานทำ (วาระประชาชนเพื่อความเป็นไท , 2545 : 109)

ข้อมูลจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2546: 4) ระบุว่า ภายในระยะเวลาเพียงประมาณ 20 – 25 ปี ประชากรในแต่ละเมืองเพิ่มขึ้นจำนวนมหาศาล เช่น กรุงเทพมหานคร มีประชากรเพิ่มขึ้น ประมาณ 3.12 ล้านคน (รวมประชากรแฝง 45 % ของตัวเลขทะเบียน) ในจำนวนนั้นเป็นผู้มีรายได้น้อย ประมาณ 231,000 ครอบครัว เชียงใหม่ มีประชากรเพิ่มขึ้นประมาณ 46,800 คน (รวมประชากรแฝง 25 % ของตัวเลขในทะเบียน) เป็นผู้มีรายได้น้อยประมาณ 3,500 ครอบครัว ระยอง มีประชากรเพิ่มขึ้น ประมาณ 42,200 คน (รวมประชากรแฝง 25 % ของตัวเลขทะเบียน) เป็นผู้มีรายได้น้อย ประมาณ 3,100 ครอบครัว สุรินทร์ มีประชากรเพิ่มขึ้น ประมาณ 7,000 คน (รวมประชากรแฝง 10 % ของตัวเลขในทะเบียน)

ช่วงปี 2516 – 2520 เป็นช่วงที่ที่ดินมีราคาสูง มีการก่อสร้างมาก ซึ่งหมายถึงความต้องการแรงงานมีมาก มีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นทั้งในกรุงเทพฯและปริมณฑล การอพยพเข้ามาในเมืองของผู้คนมีมาจากทุกภาคของประเทศ ปัญหาที่อยู่อาศัยสำหรับคนจน ซึ่งเป็นปัญหา มาโดยตลอดเริ่มทวีความรุนแรงขึ้น (นลินี ตันธวนิตย์ , 2542 : 295) แรงงานจากชนบทเหล่านั้น มีข้อจำกัดที่น่าติดตัวมาด้วยคือ ส่วนใหญ่ขาดทักษะฝีมือและมีการศึกษาต่ำ ดังนั้นจึงทำงานได้เพียงงานที่ใช้แรงงานเข้มข้น ซึ่งได้ผลตอบแทนต่ำเกินกว่าจะเข้าถึงที่อยู่อาศัยตามราคาตลาดได้ เพราะที่อยู่อาศัยในเมืองมีราคาแพง เนื่องจากการขยายตัวและการเจริญเติบโตของเมืองโดยขาดการวางแผนการพัฒนาที่ชัดเจนได้ส่งผลให้เกิดการกว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไร จนทำให้ราคาที่ดินถีบตัวสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว สภาพการณ์เหล่านี้ จึงทำให้แรงงานอพยพจากภาคเกษตรต้องบุกเบิกที่ดินรกร้างว่างเปล่าใกล้แหล่งงาน ทั้งที่ดินรัฐและเอกชนเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งค่อยๆหนาแน่นขึ้นจนกลายเป็นชุมชนแออัดในท้ายสุด

2. ปริมาณชุมชนแออัดทั่วประเทศ

ในระยะแรกชุมชนแออัดกระจุกตัวอยู่ในกรุงเทพฯและในจังหวัดใหญ่ๆตามหัวเมืองทุกภูมิภาค เช่น เชียงใหม่ ขอนแก่น นครราชสีมา สงขลา หาดใหญ่ แต่ต่อมาได้ขยายกระจายอยู่ใน 70 จังหวัด ทั่วประเทศ ในรอบ 30 ปีเศษ มีจำนวนชุมชนแออัดเพิ่มขึ้นมาโดยตลอด ในปี 2511 มีชุมชนแออัดในเขต กรุงเทพฯเพียง 50 ชุมชน พอมาในปี 2544 ชุมชนแออัดในกรุงเทพฯเพิ่มขึ้นเป็น 1,048 ชุมชน และถ้าคิดรวมทั่วประเทศ มีจำนวนชุมชนแออัดถึง 2,436 ชุมชน 583,415 คนหรือคิดเป็นประชากรราว 2.6 ล้านคน ซึ่งดูได้จากตาราง (วาระประชาชนเพื่อความเป็นไท , อ้างแล้ว : 110 – 111)

สถิติปริมาณชุมชนแออัดที่เพิ่มขึ้นระหว่างปี 2511 – 2539

ปี พ.ศ.	จำนวนชุมชนแออัด (ใน กทม.)	จำนวนชุมชนแออัดปริมณฑลและภูมิภาค	ที่มา
2511	50	ไม่มีข้อมูล	สภาสังคมสงเคราะห์
2520	250	ไม่มีข้อมูล	การเคหะแห่งชาติ
2527	480	ไม่มีข้อมูล	โสภณ พรโชคชัย
2528	1,020	ไม่มีข้อมูล	โสภณ พรโชคชัย
2531	1,501	ไม่มีข้อมูล	การเคหะแห่งชาติ
2534 – 35	-	343 ชุมชน 55 จังหวัด	การเคหะแห่งชาติ
2537	775	320 ชุมชน 56 จังหวัด	กทม. และ กคช.
2539	1,109	878 ชุมชน	การเคหะแห่งชาติ

ภาพรวมปริมาณชุมชนแออัดทั่วประเทศ ณ ปี 2544 *

ภาค	จำนวนชุมชนแออัด	จำนวนครัวเรือน
กรุงเทพฯ	1,048	218,665
ปริมณฑล	310	130,088
ภาคกลาง	541	109,272
ภาคเหนือ	201	51,635
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	158	36,270
ภาคใต้	178	37,485
รวม	2,436	583,415

ที่มา กองข้อมูลที่อยู่อาศัย ฝ่ายวิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ การเคหะแห่งชาติ ปี 2544

* ตารางนี้แสดงเฉพาะข้อมูลชุมชนแออัดที่มีฐานะยากจน ไม่มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยเท่านั้น ไม่รวมชุมชนเมืองที่ส่วนใหญ่มีฐานะดีกว่าและชุมชนชานเมืองที่สภาพไม่หนาแน่น

ข้อมูลจากการเคหะแห่งชาติ ทำให้เราเห็นชัดเจนถึงปริมาณที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องของชุมชนแออัด แต่ตัวเลขของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) องค์การมหาชน กับแสดงถึงสภาพปัญหาที่รุนแรงกว่า ข้อมูลของ พอช. ในปี 2546 ระบุว่า ปัจจุบันมีชุมชนแออัดทั่วประเทศประมาณ 5,500 ชุมชน 1.5 ล้านครัวเรือน ประชากรประมาณ 6.75 ล้านคน ซึ่งแบ่งได้ 2 ประเภท ได้แก่ “ประเภทที่มีปัญหาไม่มาก” เช่น ชุมชนชานเมือง ชุมชนเก่าดั้งเดิม ซึ่งมีปริมาณ 1,750 ชุมชน 0.36 ล้านครัวเรือน ประชากร 1.62 ล้านคน ชุมชนประเภทนี้ยังไม่ถึงกับมีปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย

“ประเภทที่มีปัญหา” คือ ชุมชนที่อยู่ในที่ดินของ รัฐ / วัด มีประมาณ 1,360 ชุมชนเช่าที่เอกชนประมาณ 1,400 ชุมชน ชุมชนผสม (ที่เช่า / ที่บุกรุก) 990 ชุมชน รวมประมาณ 3,750 ชุมชน 1.14 ล้านครัวเรือน 5.13 ล้านคน (แนวทางแก้ไขปัญหที่อยู่อาศัยของคนจนในเมือง , อ้างแล้ว : 5)

ความแตกต่างของตัวเลขจำนวนชุมชนแออัดระหว่างการเคหะแห่งชาติและพอช.ซึ่งห่างกันมากในช่วงเวลา 2 ปีเป็นเพราะ กรรณวิธีในการสำรวจชุมชนที่แตกต่างกัน การสำรวจข้อมูลชุมชนของการเคหะฯมักอาศัยฐานข้อมูลจากหน่วยราชการฝ่ายปกครอง เช่น สำนักงานเขต จังหวัด อำเภอ รวมถึงเทศบาลต่างๆที่ได้ขึ้นทะเบียนชุมชนไว้ ดังนั้นชุมชนที่ทางราชการไม่รับรองชุมชนบุกรุกผิดกฎหมายที่ราชการไม่แต่งตั้งคณะกรรมการชุมชนให้ จึงตกสำรวจไปโดยปริยาย ในขณะที่วิธีสำรวจของ พอช. จะเปิดโอกาสให้กลุ่ม / องค์การชุมชน ต่างๆเข้ามามีส่วนร่วมทั้งในเชิงการให้ชุมชนส่งข้อมูลมาให้ กระทั่งให้ดำเนินการสำรวจชุมชนกันเองตามเมืองต่างๆ ดังนั้นการ

สำรวจชุมชนแบบมีส่วนร่วมของ พอช. จึงทำให้ชุมชนบุกรุกต่างๆที่ทางราชการไม่รับรอง มีโอกาสเสนอข้อมูลชุมชนตัวเอง

กล่าวโดยสรุป จำนวนชุมชนที่เพิ่มขึ้นสะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนแออัดยังเป็นปัญหาที่แก้ไม่จบสิ้นโดยง่าย ทั้งนี้ด้วยปัจจัย 4 ประการคือ แนวโน้มของคนชนบทที่อพยพเข้าเมืองยังมีอยู่ต่อเนื่อง ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าตราบใดที่ภาคชนบทไม่สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยระบบเกษตรกรรมแบบยั่งยืน ปริมาณชุมชนแออัดก็จะขยายตัวเป็นผลติดตามมา ประการที่สอง การไม่ควบคุมราคาที่ดิน การกว้านซื้อเก็งกำไรที่ดินโดยมาตรการทางนโยบายและกฎหมาย ทำให้ราคาที่ดินในเมืองสูงมาก จนแรงงานอพยพจากชนบทไม่สามารถมีที่อยู่อาศัยในเมืองได้ ประการที่สาม รัฐไม่เคยมีมาตรการจัดสรรที่อยู่อาศัยให้แก่ชุมชนแออัดที่อยู่อาศัยอย่างผิดกฎหมาย เพราะเห็นว่าชุมชนเหล่านี้สร้างความสกปรกให้กับภาคเมือง โดยไม่มองความเป็นมนุษย์ที่รัฐต้องสนับสนุนหาที่อยู่อาศัยให้ และประการสุดท้าย ภาครัฐมีทัศนคติว่าชุมชนแออัดหรือสลัมเป็นสิ่งที่ต้องกำจัดออกไป

3. ชุมชนแออัดกับความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย

ระยะ 10 ปีที่ผ่านมาแม้ชุมชนแออัดหลายแห่งจะมีการปรับปรุงดีขึ้น สะพานไม้เปลี่ยนเป็นทางเดินเท้าคอนกรีต ชุมชนสามารถต่อน้ำประปา - ไฟฟ้าได้ หน่วยราชการทั้งในกรุงเทพฯและเขตเทศบาลมีฝ่ายพัฒนาชุมชนทำงานประสานกับชาวบ้าน สนับสนุนการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การตั้งกองทุนกู้ยืมหมุนเวียน กองทุนสวัสดิการ รวมไปถึงการส่งเสริมศูนย์เด็กเล็ก ศูนย์สุขภาพชุมชน แต่สิ่งที่ยังเหมือนเดิมก็คือ ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยเพราะชาวชุมชนส่วนใหญ่บุกเบิกปลูกบ้านในที่ดินรกร้างเปล่า โดยไม่มีสิทธิรองรับตามกฎหมาย หรือมีสัญญาเช่าระยะสั้น จึงพร้อมจะถูกขับไล่จากเจ้าของที่ดินทั้งรัฐและเอกชนได้ตลอดเวลา ปัญหานี้ถือเป็นปัญหาหัวใจของชุมชนแออัด เพราะแม้จะมีการพัฒนาชุมชนด้านต่างๆแต่ถ้าชุมชนไม่มีความมั่นคง ถูกไล่ออกแล้วต้องแตกกระสานซ่านเซ็น เท่ากับสิ่งที่ได้ริเริ่มพัฒนาชุมชนมาต้องมลายหายไปด้วย

ในสมัยรัฐบาลเผด็จการทหาร การไล่ออกมักทำด้วยจุดประสงค์เพื่อสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเมือง โดยการรื้อย้ายสลัมขึ้นแฟลต เช่น การไล่ออกสลัมดินแดง ในช่วงปี 2512 ต่อมาในยุคพัฒนาประเทศเป็นอุตสาหกรรมใหม่สมัยรัฐบาลเปรม และรัฐบาลชาติชาย การไล่ออกมักมาจากหน่วยงานภาครัฐที่ต้องการใช้ที่ดิน สำหรับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในเมือง เช่น ทางด่วน , ถนน , สะพานข้ามแม่น้ำ , ทางรถไฟยกระดับ เป็นต้น ถัดมาในยุคเศรษฐกิจฟองสบู่ความต้องการใช้ที่ดินในเชิงธุรกิจ การลงทุนและเก็งกำไรมีสูง ช่วงนี้กระแสการไล่ออกจึงมาจากภาคเอกชนเป็นหลัก สำหรับภาวะปัจจุบัน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ระบุว่า ชุมชนที่มีปัญหาเรื่องการรื้อย้ายในขณะนี้ มีประมาณ 445 ชุมชน กำลังอยู่ระหว่างการไล่ที่ 180 ชุมชน และที่

มีกระแสน้ำว่าจะได้ประมาณ 265 ชุมชน ทั้งสองส่วนจะได้รับผลกระทบจากการไล่อ้อมประมาณ 2 แสนคน

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การไล่อ้อมหรือปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย เป็นปัญหาใจกลางของชุมชนแออัด ผลการศึกษาลักษณะข้อพิพาทที่ดินในเชิงกว้างของชุมชนแออัด ทั้ง 102 กรณี ก็ล้วนแล้วแต่ยืนยันข้อเท็จจริงประการนี้ เพราะพบว่า ปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ดินมีอยู่ประการเดียวคือ ปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย ซึ่งจะวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาดังกล่าวต่อไป

บทที่ 4

สาเหตุของปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย

จากการศึกษาลักษณะข้อพิพาทด้านที่ดินในชุมชนแออัดพบว่าปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยหรือคือปัญหาถูกขับไล่ที่เกิดจากสาเหตุสำคัญ 4 ประการคือ การไล่รื้อที่เกิดจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและโครงการของรัฐ การไล่รื้ออันเนื่องมาจากแนวความคิดการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ การไล่รื้อเพื่อต้องการนำเอาที่ดินของทั้งภาครัฐและเอกชนไปใช้แสวงประโยชน์เชิงธุรกิจการลงทุน และสุดท้ายคือการไล่รื้อที่มีสาเหตุจากการมีทัศนคติเชิงลบต่อชุมชนแออัด ซึ่งทั้ง 4 ประการข้างต้นพอจะวิเคราะห์รายละเอียดได้ดังนี้

1. การก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานและโครงการของรัฐ

รายงานการศึกษาภาพกว้าง 102 กรณี พบการไล่รื้อที่เกิดจากการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานและโครงการของรัฐ มีทั้งหมด 25 กรณี ซึ่งมีตั้งแต่ การก่อสร้างถนน โครงข่ายคมนาคมระบบราง รวมไปถึงอาคารของหน่วยงานและส่วนราชการต่างๆ แต่ในการวิเคราะห์ประเด็นนี้จะใช้กรณีชุมชนรถไฟสายใต้ – ตะวันตก (7 ชุมชน) ที่ทำการศึกษาเชิงลึกมาเป็นข้อมูลหลักในการวิเคราะห์

ชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก 7 ชุมชน ตั้งอยู่ริมทางรถไฟสายใต้ จากบริเวณบางกอกใหญ่ ไปจนถึงชุมทางตลิ่งชัน และในเส้นทางรถไฟสายตะวันตก จากสถานีธนบุรี (รพ.ศิริราช) ไปจนถึงชุมทางตลิ่งชันเช่นกัน ทั้ง 7 ชุมชนมีจำนวนบ้านประมาณ 800 หลังคาเรือน ประชากรราว 3,000 คน ชุมชนมีประวัติการอยู่อาศัยเฉลี่ย ประมาณ 15 - 20 ปี

ชุมชนริมทางรถไฟฯ เหล่านี้ เริ่มกระบวนการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาพื้นฐานของตนในปี 2541 โดยจัดตั้งเป็นเครือข่ายชุมชนรถไฟสายใต้ – ตะวันตก ซึ่งปัจจุบันมีสมาชิก 10 ชุมชน เครือข่ายชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก ได้ประสานเข้าร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ในปี 2542 เพื่อผลักดันนโยบายการเช่าที่ดินระยะยาวกับการรถไฟฯ และกระทรวงคมนาคม จนทาง

คณะกรรมการรถไฟฯ ได้มีมติเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2543 อนุมัติหลักการเช่าที่ดินรวม 4 ข้อ * ให้
แก่องค์การรถไฟฯ สลัม 4 ภาค

หลังจากผลักดันนโยบายการเช่าที่ดินกับการรถไฟฯ ได้แล้ว เครือข่ายชุมชนริมทางรถไฟ
สายใต้ – ตะวันตก ได้ยื่นโครงการขอเช่าที่ดินในปี 2544 จึงทำให้ทราบว่า บริเวณฝั่งซ้ายของทาง
รถไฟสายใต้ – ตะวันตก (หากมุ่งหน้าไปทางใต้ และตะวันตก) ทาง กทม.มีโครงการตัดถนนเลียบริม
ทางรถไฟเพื่อแก้ไขปัญหาจราจร โครงการจะเริ่มจากเชิงสะพานพระราม 7 ไปจนถึงพุทธมณฑล
ในเส้นทางรถไฟสายใต้ และจากบริเวณจุดตัดถนนจรัลสนิทวงศ์ ไปจนถึงชุมทางดิ่งชันในเส้น
ทางรถไฟสายตะวันตก โครงการดังกล่าวใช้เงินงบประมาณ 720 ล้านบาท เริ่มดำเนินการตั้งแต่
ปี 2546 โดย กทม.ว่าจ้างให้กรมการทหารช่าง กองทัพบกเป็นผู้ก่อสร้าง มีผลกระทบด้านที่อยู่
อาศัยต่อชาวบ้านใน 7 ชุมชน (ฝั่งซ้ายของทางรถไฟ) รวม 480 ครอบครัว

เมื่อทราบว่าชุมชนสมาชิกทั้ง 7 ชุมชนถูกผลกระทบจากโครงการตัดถนนของ กทม. เครือ
ข่ายชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก ได้ผลักดันการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยโดยมีกระบวนการ
ตั้งแต่ จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย ขอทราบข้อมูลโครงการรวมทั้งแนวเส้นทางก่อสร้าง
จากสำนักการโยธา กทม. ปฏิเสธไม่ให้ กทม. เข้ามาสำรวจข้อมูล และเสนอให้ กทม. ชะลอการ
ก่อสร้างไว้ก่อนจนกว่าการรถไฟฯ จะจัดพื้นที่รองรับตามข้อเสนอของชุมชน รวมถึงเจรจากับการ
รถไฟฯ ให้จัดพื้นที่รองรับในบริเวณใกล้เคียงกับที่อยู่อาศัยเดิมโดยให้ชุมชนเช่าเป็นเวลา 30 ปี ตาม
มติคณะกรรมการรถไฟฯ (13 ก.ย. 43)

อย่างไรก็ตามการเจรจาขอเช่าที่ดินการรถไฟฯ เต็มไปด้วยอุปสรรคปัญหา ข้อเสนอของ
ชุมชนถูกปฏิเสธครั้งแล้วครั้งเล่า (ดูภาคผนวกกรณีชุมชนรถไฟสายใต้ – ตะวันตก) และใน
ระหว่างที่รอการอนุมัติสัญญาเช่าที่ดินจากการรถไฟฯ ต้นปี 2547 รัฐบาลทักษิณก็ได้ประกาศ

มติของคณะกรรมการรถไฟแห่งประเทศไทย วันที่ 13 กันยายน 2543 อนุมัติหลักการเช่าที่ดิน 4 ข้อ ดังนี้

* 1. กรณีราษฎรที่อาศัยในพื้นที่ การรถไฟฯ เดิมท้องช้าง (ส่วนที่ห่างจากรางรถไฟเกิน 40 เมตร) และที่ดินที่การรถไฟฯ เลิกใช้ในกิจ
การเดินรถ และยังไม่อยู่ในแผนแม่บทที่จะใช้ประโยชน์ ให้ราษฎรได้ทำสัญญาเช่าที่ดินเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยระยะเวลา 30 ปี โดยให้การ
รถไฟฯ และชาวชุมชนร่วมกันจัดผังการใช้ประโยชน์ที่ดินก่อนจะมีการทำสัญญาเช่า

2. กรณีราษฎรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ริมทางรถไฟในรัศมี 40 เมตร จากศูนย์กลางรางรถไฟ ให้ราษฎรได้ทำสัญญาเช่าเพื่อใช้เป็นที่อยู่
อาศัยเป็นระยะเวลาครั้งละ 3 ปี เมื่อครบอายุสัญญาให้ต่อสัญญาเช่าได้อีกครั้งละ 3 ปี จนกว่าการรถไฟฯ จะมีโครงการใช้พื้นที่ เพื่อ
ประโยชน์ในการเดินรถ ซึ่งผ่านความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี หรือมีแผนดำเนินงานที่ชัดเจนแล้วจึงไม่ต่อสัญญาและการรถไฟฯ จะจัดหาที่รองรับ
ที่อยู่จากเดิมภายในรัศมีไม่เกิน 5 กิโลเมตร ในระหว่างการเช่า การรถไฟฯ จะอนุญาตให้หน่วยงานเข้าบริการและพัฒนาชุมชนได้เช่น ให้การไฟฟ้า
และการประปาสามารถปักเสาพาดสายและวางท่อเข้าชุมชนได้ ให้การเคหะแห่งชาติ หรือ หน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนได้เข้าปรับปรุง
ชุมชนได้ทั้งนี้ชุมชนต้องร่วมมือกับการรถไฟฯ ในการจัดการพื้นที่ให้อยู่ในสภาพเรียบร้อย

3. กรณีราษฎรที่อยู่อาศัยในเขตพื้นที่การรถไฟฯ ที่มีรัศมี 20 เมตร ถ้าการรถไฟฯ เห็นว่าไม่เหมาะสมที่จะใช้เป็นที่อยู่อาศัยในระยะ
ยาว ให้การรถไฟฯ จัดหาที่รองรับให้เข้าภายในรัศมี 5 กิโลเมตร จากที่อยู่อาศัยเดิม โดยมีคณะกรรมการร่วมดำเนินการจัดพื้นที่รองรับ

4. ให้ตัวแทน “ เครือข่ายสลัม 4 ภาค ” มีส่วนร่วมกับการรถไฟฯ ในการยกย่องสัญญาเช่าที่ดิน และพิจารณากำหนดอัตราค่าเช่าที่
เหมาะสมและเป็นธรรม

นโยบายแก้ปัญหาจราจรในเขตกรุงเทพฯ – ปริมณฑล ด้วยโครงการขนส่งมวลชนระบบราง 7 สาย ระยะทางรวม 291 กิโลเมตร ใช้เงินลงทุนกว่า 500,000 ล้านบาท หนึ่งในเส้นทางเจ็ดสายได้แก่ โครงการรถไฟฟ้าความเร็วสูง ตลิ่งชัน – สุวรรณภูมิ และระบบทางด่วน ซึ่งขณะนี้ทางสำนักนโยบาย แผนการขนส่งและการจราจร (สนข.) กำลังให้บริษัทที่ปรึกษาจัดทำโครงการอยู่

โครงการรถไฟฟ้า ตลิ่งชัน – สุวรรณภูมิ และระบบทางด่วน ไม่ได้ขัดแย้งกับโครงการตัดถนน เลียบทางรถไฟของ กทม. หากแต่เพิ่มขีดความสามารถในการแก้ปัญหาจราจรได้มากขึ้น เพราะ นอกจากจะมีถนนเลียบทางรถไฟแล้ว ยังมีทางรถไฟความเร็วสูงและมีทางด่วนให้วิ่งด้านบน เมื่อเพิ่มขนาดของโครงการ ก็ย่อมต้องเพิ่มจำนวนผู้ได้รับผลกระทบด้านที่อยู่อาศัย เนื่องจาก โครงการใหม่ของ สนข. จำเป็นต้องใช้แนวรถไฟสายใต้ฝั่งขวาในการทำโครงการ (จากเดิมที่ กทม. ใช้เฉพาะฝั่งซ้าย) ดังนั้นจึงทำให้ชุมชนรถไฟสายใต้ด้านฝั่งขวามากกว่า 300 ครอบครัว ต้องเผชิญ กับการไล่รื้อด้วย

จากการศึกษาเจาะลึกในกรณีชุมชนรถไฟสายใต้-ตะวันตกทำให้พบประเด็นที่น่า สนใจคือ

1.1 ภาครัฐมักไม่เปิดเผยข้อมูลโครงการต่อชุมชนแออัดที่ได้รับผลกระทบ กรณีชุมชน รถไฟสายใต้ – ตะวันตก ชาวบ้านต้องเป็นฝ่ายไปขอข้อมูลโครงการก่อสร้างถนนเลียบทางรถไฟ และโครงข่ายคมนาคมระบบราง จาก กทม. และ สนข. ตามลำดับ อีกทั้งการส่งผู้แทนไปขอรับ ทราบข้อมูลก็ไม่ได้ผล ต้องใช้ผู้เดือดร้อน 30 คนหรือ 50 คน กระทั่งเป็น 100 คน ไปกดดันให้ภาคร ัฐเปิดเผยข้อมูล นอกจากนี้กระบวนการรับฟังความคิดเห็นของผู้ได้รับผลกระทบก็จำกัดอยู่ในรูป ของการสุ่มตัวอย่างสอบถาม และการจัดเวทีประชุมที่เชิญเฉพาะผู้นำชุมชนไม่กี่คน ไม่เปิดกว้าง ให้ชาวชุมชนส่วนใหญ่เข้าร่วม เครือข่ายชุมชนรถไฟสายใต้ – ตะวันตก ต้องร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาคและสถาบันวิชาการ เปิดเวทีสาธารณะที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อให้ชาวบ้านที่ได้รับ ผลกระทบ สอบถามและเสนอแนวทางการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยกับหน่วยงานที่ดำเนินโครงการ เป็นไปได้ว่าเหตุที่ภาครัฐไม่ยอมเปิดเผยข้อมูลโครงการให้ผู้ได้รับผลกระทบรับรู้ก็คงเพราะ ต้องการให้ชุมชนตกอยู่ในสภาพตั้งรับเพื่อทำให้การรื้อย้ายชุมชนกระทำโดยง่าย

1.2 ภาครัฐไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการเข้าไปมีส่วนร่วมในการ แก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ในกรณีของชุมชนรถไฟสายใต้ – ตะวันตก ทั้ง กทม. และ สนข. เพียงแต่ เสนอให้ชาวบ้านย้ายไปอยู่โครงการบ้านเอื้ออาทรของเอกชน โดยไม่ได้สนใจว่าโครงการที่อยู่ อาศัยดังกล่าวสอดคล้องเหมาะสมกับวิถีของชุมชนหรือไม่เพียงใด ไม่สนใจว่าที่อยู่อาศัยใหม่ซึ่ง อยู่ห่างไกลจากแหล่งทำมาหากินเดิม จะกระทบกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านอย่างไร การ เสนอทางออกเรื่องที่อยู่อาศัยจึงต้องเริ่มจากฝ่ายชุมชนเองดังที่ชุมชนรถไฟสายใต้ – ตะวันตก เจรจาดูรอกกับการรถไฟฯ ให้จัดพื้นที่รองรับในบริเวณใกล้เคียงกับที่อยู่อาศัยเดิม นอกจากนี้

ภาครัฐยังใช้กลยุทธ์ซึ่งดำเนินการก่อสร้างในส่วนพื้นที่ที่ทำมาก่อน เพื่อสร้างแรงกดดันให้ชาวบ้านต้องจำยอมหรือย้าย ตัวอย่างรูปธรรมก็เช่น กรมการทหารช่างได้เริ่มก่อสร้างถนนเลียบริมทางรถไฟของ กทม. แล้ว ในขณะที่พื้นที่ที่รองรับยังอยู่ระหว่างการดำเนินการขอเช่าจากการรถไฟ

1.3 การไล่อพยพชุมชนแออัดด้วยการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานและโครงการของรัฐจะมีแนวโน้มมากขึ้น นอกจากโครงการข้ายคมណယံနံးที่ก่อผลกระทบด้านที่อยู่อาศัยต่อชุมชนรถไฟสายใต้ - ตะวันตก แล้ว ชาวชุมชนแออัดยังต้องเผชิญกับปัญหาโครงการอื่นๆ เช่น โครงการข้ายคมណယံနံးบะบะរဝီ 6 สาย โครงการคลองเตยคอมเพล็กซ์ โครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพระราม 3 เป็นต้น ทั้งนี้เพราะรัฐบาลทักษิณมีแผนการกระตุ้นความเจริญทางเศรษฐกิจด้วยการลงทุนด้านสาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ สถาปนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ (สศช.) ระบุว่า การลงทุนภาครัฐในโครงสร้างพื้นฐานทั้งหมด มีตัวเลขการลงทุน 3 ระยะคือ ระยะใน 5 ปี ประมาณ 800,000 ล้านบาท ระยะปานกลาง 10 ปี และระยะยาว 15 ปี วงเงินลงทุนรวม 3 ล้านล้านบาท (มติชนสุดสัปดาห์ , 29 ต.ค. - 4 พ.ย. 2547 : 22)

2. การพัฒนาเมืองตามกรอบความคิดเมืองน่าอยู่

การทำเมืองให้น่าอยู่เป็นนโยบายการพัฒนาที่มุ่งสร้างความเป็นระเบียบและทันสมัยของเมืองโดยใช้ผังเมืองเป็นเครื่องมือ มีการจัดโซนนิ่งพื้นที่เมืองเป็นเขตต่างๆ เช่น พื้นที่เขตเศรษฐกิจการค้า พื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่อยู่อาศัย เป็นต้น นอกจากนี้แนวความคิดเมืองน่าอยู่ยังเน้นการพัฒนาในด้านสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงการเปิดพื้นที่สาธารณะให้ชาวเมืองใช้ทำกิจกรรมนันทนาการร่วมกัน

นโยบายทำเมืองให้น่าอยู่ มุ่งตอบสนองต่อผู้มั่งคั่งและชนชั้นกลางที่วิถีชีวิตไม่เดือดร้อนเรื่องปัจจัย 4 และการครองชีพพื้นฐาน แต่ทว่านโยบายดังกล่าวกลับส่งผลกระทบต่อชาวชุมชนแออัดที่ต้องถูกรื้อย้ายจากโครงการพัฒนาเมืองภายใต้ชื่อเรียกขานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์ โครงการฟื้นฟูและอนุรักษ์เมืองเก่า โครงการเมืองเศรษฐกิจเมืองท่องเที่ยว เป็นต้น ในการศึกษาวิจัยสภาพกว้างพบปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยที่มีสาเหตุจากการพัฒนาเมืองตามกรอบคิดเมืองน่าอยู่ 25 กรณี ซึ่งจะวิเคราะห์เจาะลึกใน 3 กรณีศึกษา คือ กรณีชุมชนคลองแม่ข่า ชุมชนป้อมมหากาฬ ชุมชนย่านเขตเศรษฐกิจพระราม 3

2.1 กรณีชุมชนคลองแม่ข่าในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงโครงการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองตามแนวคิดเมืองน่าอยู่ที่ก่อผลกระทบด้านที่อยู่อาศัยต่อชุมชนคลองแม่ข่าเป็นคลองธรรมชาติที่ไหลผ่านตัวเมืองเชียงใหม่ ทั้งย่านธุรกิจสำคัญ โรงแรม สถานบันเทิง โรงงาน ก่อนที่จะถึงแหล่งที่อยู่ของชุมชน จากสภาพดังกล่าวคลองแม่ข่าจึงถูกใช้เป็นที่รองรับน้ำเสียของเมืองและถูกเปลี่ยนสภาพเป็นท่อระบายน้ำด้วยการลาดซีเมนต์สองฝั่งคลองบริเวณที่ราบระหว่างกำแพงเมืองชั้นนอกและคลองซึ่งอยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร มีชุมชน

อาศัยอยู่ 7 ชุมชน ที่กำลังได้รับผลกระทบจากกระแสเมืองน้ำอยู่ที่เน้นการพัฒนาพื้นที่สาธารณะตลอดจนโบราณสถานต่างๆให้เกิดภูมิทัศน์ที่สวยงาม (**ปฏิรูปที่ดินเมืองเพื่อสิทธิที่อยู่อาศัยคนจน** , 2544 :12)

สภาพการณ์ดังกล่าวชาวชุมชนจึงตกเป็นจำเลยของสังคมว่าเป็นต้นเหตุที่ทำให้คลองแม่ข่าเน่าเสีย และมีกระแสข่าวว่าเทศบาลนครเชียงใหม่จะรื้อย้ายชุมชนออกไป ดังนั้นเพื่อพิสูจน์ให้สังคมเห็นว่าพวกเขามีผู้ก่อปัญหาให้กับเมือง ชาวชุมชนที่อาศัยตามคลองแม่ข่าได้รวมตัวกันในนามเครือข่ายชุมชนคลองแม่ข่า เพื่อสร้างกระบวนการพัฒนาสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ของชุมชน ดังนี้

(1) จัดกิจกรรม “ คีนน้ำดีให้ลำคูไหล คือน้ำใสให้คลองแม่ข่า ” ซึ่งเป็นกิจกรรมรณรงค์รักษาสีสิ่งแวดล้อมคูคลองโดย ร่วมมือกันกำจัดขยะในคลองแม่ข่าตลอดความยาว 3 กิโลเมตรสามารถกำจัดขยะที่ทับถมเป็นเวลานานได้สำเร็จ ทำให้สภาพคลองดีขึ้น น้ำไหลสะดวก และลดกลิ่นเหม็นลงได้

(2) ปลูกต้นไม้เพื่อยึดแนวตลิ่งให้มั่นคง ป้องกันน้ำท่วม ส่งผลให้ระบบนิเวศน์คลองดีขึ้นเริ่มมีปลา เมื่อเปรียบเทียบกับคลองบริเวณตลาดซีเมนต์ ซึ่งทำให้ระบบเสียไป

(3) ทำแผนปรับปรุงที่อยู่อาศัยเพื่อขอเช่าอยู่ที่เดิม

อย่างไรก็ตามแม้ชุมชนจะร่วมกันพัฒนาสภาพแวดล้อมและวางแผนปรับปรุงที่อยู่อาศัย แต่ภาครัฐก็ยังไม่เข้าใจ เพราะเมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2545 นายกรัฐมนตรี ทักษิณ ชินวัตร ได้มีคำสั่งให้จังหวัดเชียงใหม่ดำเนินการเร่งรัดการพัฒนาและแก้ไขปัญหาลำน้ำแม่ข่า โดยมีสำนักงานผังเมืองจังหวัดเชียงใหม่เป็นหน่วยงานหลักในการศึกษาและวางแผนแม่บทโครงการ เพื่อจัดทำเป็นโครงการเฉลิมพระเกียรติถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ เนื่องในวโรกาสพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ ในวันที่ 12 สิงหาคม 2547

โครงการดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่อยู่อาศัยบริเวณริมคลองแม่ข่า 7 ชุมชน ซึ่งในจำนวนนี้ 3 ชุมชนถูกทางเทศบาลนครเชียงใหม่ดำเนินการรื้อย้ายไปแล้ว ได้แก่ ชุมชนทุ่งพัฒนา ชุมชนคลองเงิน 1 และคลองเงิน 2 โดยกระจัดกระจายไปอยู่ในที่ต่างๆ เป็นต้นว่า กลับภูมิลำเนา บ้าง ไปอยู่ในที่ดินของการเคหะฯแถบ อ.สันทราย บ้าง ส่วนอีก 4 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนหัวฝาย ชุมชนกำแพงงาม ชุมชนระแกง และชุมชนฟ้าใหม่ประตูก้อม กำลังดำเนินโครงการบ้านมั่นคงของพอช. อยู่ ที่ทำนองร้องไปแล้วในขณะนี้คือ โครงการพัฒนาปรับปรุงบ้านในที่ดินเดิม 2 ชุมชน คือ ชุมชนหัวฝาย จำนวน 138 หน่วย และชุมชนกำแพงงาม จำนวน 110 หน่วย ซึ่งจะพิจารณาจากความพร้อมและความเร่งด่วน โครงการระยะแรกมีชุมชนหัวฝายที่ต้องปรับขยับบ้านก่อน 14 หลัง ชุมชนกำแพงงาม 12 หลัง

ส่วนเรื่องหลักประกันด้านความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัยนั้น เครือข่ายชุมชนคลองแม่ข่ากำลังเจรจากับกรมธนารักษ์ กรมศิลปากร และเทศบาลนครเชียงใหม่ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ร่วมกันดูแลพื้นที่อยู่ ทั้งนี้เพื่อขอเช่าที่ดินระยะยาว 30 ปี อย่างไรก็ตามการอนุมัติสัญญาเช่ายังไม่มี ความชัดเจนแต่อย่างใด

กล่าวได้ว่า โครงการปฏิวัติชนเมืองเป็นรูปแบบหนึ่งของการทำเมืองให้น่าอยู่ ที่มักดำเนินการโดยบรรดาเทศบาลต่างๆ การคาดคลองด้วยซีเมนต์ การสร้างสวนสาธารณะริม น้ำ การทำทางเดิน – ทางจักรยานริมคลอง ล้วนแล้วแต่เป็นโครงการพัฒนาที่กีดกันการตั้งถิ่นฐานของ ชุมชนแออัดที่มีกระบวนการในการพัฒนาสภาพแวดล้อมรวมทั้งที่อยู่อาศัย และโครงการปรับปรุง ภูมิทัศน์เมืองนี้เอง ที่เป็นสาเหตุโดยตรงของการรื้อย้ายชุมชนในเมืองภูมิภาค

2.2 กรณีชุมชนป้อมมหากาฬ เป็นรูปธรรมที่บ่งบอกถึงแนวคิดในการอนุรักษ์และ พัฒนาเมืองเก่าในแบบที่รื้อสร้างวิถีชีวิตชุมชน ชุมชนป้อมพระกาฬ เป็นชุมชนเก่าแก่สมัยต้นรัตน โกสินทร์ ตั้งอยู่หลังกำแพงพระนครบริเวณป้อมมหากาฬ ตรงช่วงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ แขวงบวร นิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร มีขนาดเนื้อที่ 4 ไร่ 3 งาน 59 ตารางวา แต่เดิมนอกจากเป็น ที่อยู่ของพวกข้าราชการบริพารแล้ว ชุมชนชาวพระนครป้อมมหากาฬ ยังเคยเป็นแหล่งค้าขายทางน้ำ ที่สำคัญ เพราะชุมชนปลูกบ้านเรือนริมคลองโอบอ้อมที่สามารถเชื่อมออกแม่น้ำเจ้าพระยาได้

สภาพบ้านเรือนในชุมชนป้อมมหากาฬส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้เก่าแก่อายุหลายสิบปี บาง หลังสร้างตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 มีอายุกว่าร้อยปี คนในชุมชนป้อมมหากาฬ มีความสัมพันธ์ แบบช่วยเหลือเกื้อกูลและเอื้ออาทรต่อกัน เนื่องจากส่วนใหญ่อยู่อาศัยในพื้นที่มานานหลายรุ่นคน จนทำให้เกิดความสนิทสนมผูกพันกัน

ชุมชนป้อมมหากาฬประสบปัญหาไถ่รื้อในปี 2535 เมื่อกรุงเทพมหานคร (กทม.) ออก พระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่จะเวนคืนในพื้นที่แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร ตาม โครงการพัฒนาพื้นที่รอบกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชกฤษฎีกานี้มีอำนาจในการเข้าไปรังวัดพื้นที่ใน บริเวณที่กำหนดเพื่อสำรวจว่า “ใครเป็นเจ้าของที่ดิน” บ้าง และเป็น “จำนวนเท่าไร” และในปีนั้น กทม. ได้กว้านซื้อที่ดินบริเวณชุมชนป้อมมหากาฬทั้งหมดจากเจ้าของที่ดินเดิมอันได้แก่ วัดราช นัดดา สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และเอกชน เช่น นายเล็ก นานา ฯ โดยที่ไม่มีการ แจ้งให้ชาวบ้านทราบแต่ชาวบ้านบางส่วนพอจะรู้มาบ้างว่าที่ดินที่ตนเองเช่าอยู่นั้นมีการซื้อขาย เปลี่ยนมือกัน แต่ไม่ทราบว่าใครเป็นผู้ซื้อ (อนุรักษ์มรดก , 2546 : 20)

เมื่อเวนคืนที่ดินแล้ว กทม. จึงต้องการนำพื้นที่บริเวณชุมชนป้อมมหากาฬไปจัดสร้างสวน สาธารณะ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการปรับปรุงและอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว ดังนั้นจึงเริ่มดำเนินการรื้อย้ายชุมชนตั้งแต่ปี 2537 โดยกดดันให้ชาวบ้านไปรับเงินเวนคืนล่วงหน้า 75 % (อีก 25% ต้องไปรับหลังจากรื้อย้ายบ้านออกไปแล้ว) โดยประกาศว่าถ้าไม่ยอม

รับค่าเวนคืน ภายใน 3 วันจะนำรถไถมาไถให้หมดทั้งชุมชน (ญัตติกมล , อ้างแล้ว : 20) สภาพการณดังกล่าวทำให้ชาวชุมชนซึ่งไม่มีความรู้ทางกฎหมายจำต้องรับเงินเวนคืน 75% แล้วนำไปวางเงินดาวน์ที่อยู่อาศัยกับการเคหะฯ แต่เนื่องจากโครงการที่อยู่อาศัยของการเคหะฯอยู่แถบหนองจอก ซึ่งไกลจากถิ่นที่อยู่อาศัยเดิมมาก ดังนั้นชาวชุมชนจำนวนหนึ่งจึงตัดสินใจไม่ยอมย้ายไปอยู่และยื่นข้อเสนอมขอแบ่งปันที่ดินเดิมเพื่อจัดทำที่อยู่อาศัยกับ กทม. พร้อมทั้งอาสาจะดูแลสวนสาธารณะและปรับปรุงชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การเจรจาดำเนินมาตั้งแต่ยุค ผู้ว่าฯพิจิตต์ รัตกุล มาจนถึงสมัย นายสมัคร สุนทรเวช เป็นผู้ว่าฯ กทม. ผู้ว่าฯสมัคร ออกคำสั่งให้ชุมชนป้อมมหากาฬรื้อย้ายไปภายในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2546 เพื่อนำพื้นที่ไปจัดสร้างสวนสาธารณะถวายแด่สมเด็จพระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระชนมายุครบ 72 พรรษา ในวันที่ 12 สิงหาคม 2547 ในขณะที่ชุมชนได้ต้านทานการรื้อย้ายไว้โดยการทำกิจกรรมต่างๆ อาทิ จัดสร้างสวนหย่อมถวายสมเด็จพระราชินี จัดกิจกรรมวิถีชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้านในเขตเกาะรัตนโกสินทร์ จัดเวทีสาธารณะที่ดึงเอาชนชั้นกลางและภาคประชาสังคมต่างๆเข้าร่วม รวมถึงมีกระบวนการออกแบบวางผังชุมชนใหม่ โดยจะขอแบ่งเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ 2 งาน เพื่อจัดสร้างที่อยู่อาศัย 2 ชั้น ขนาด 4 x 8 เมตร (8 ตารางวา) ในผังชุมชนใหม่นี้จะเก็บอนุรักษ์บ้านโบราณ 5 หลัง เอาไว้ด้วย เพื่อเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชน เป็นสถานที่บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ของชุมชน อย่างไรก็ตามปัจจุบัน ปัญหาข้อพิพาทที่ดินของชุมชนป้อมมหากาฬยังไม่ได้ข้อยุติ

กรณีชุมชนป้อมมหากาฬ สะท้อนให้เห็นปัญหาในเชิงทิศทางการพัฒนาเมืองเก่าย่านเกาะรัตนโกสินทร์ คณะกรรมการเกาะรัตนโกสินทร์ ได้จัดทำแผนแม่บทในการพัฒนาฟื้นฟูและอนุรักษ์เมืองเก่าในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ โดยต้องการส่งเสริมให้ย่านนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แผนปรับปรุงถนนราชดำเนินให้เป็นถนนแบบประเทศฝรั่งเศส แผนปรับปรุงภูมิทัศน์เมือง แผนเปิดให้เห็นทัศนียภาพของอาคารโบราณสถานต่างๆ ล้วนแล้วแต่มีขึ้นเพื่อให้พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์เป็นเมืองท่องเที่ยวที่ใช้ดึงดูดเงินตราต่างประเทศ แผนแม่บทและทิศทางการพัฒนาเช่นนี้ เน้นที่ความโดดเด่นของ วัด วัง และโบราณสถานต่างๆ หากแต่ปฏิเสธการดำรงอยู่ของผู้คนและวิถีชุมชน มองจากทิศทางนโยบายอนุรักษ์เมืองเก่าดังกล่าวทำให้เห็นชัดว่า ภาครัฐไม่ยอมรับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟู วิถีชีวิต จารีต ประเพณี และคุณค่าดั้งเดิมของชุมชนตามนัยยะของรัฐธรรมนูญ มาตรา 46 ซึ่งทำให้น่าเป็นห่วงว่านอกจากชุมชนป้อมมหากาฬแล้ว ชุมชนในเขตเกาะรัตนโกสินทร์อีกกว่า 20 ชุมชน อาจโดนผลกระทบจากแผนแม่บทพัฒนาและอนุรักษ์เมืองเก่าในย่านนี้ ชุมชนและแหล่งย่านที่มีกระแสว่าจะถูกรื้อย้ายแล้วก็เช่น ชุมชนละแวกภูเขาทองและชุมชนการค้าท่าเตียน

2.3 กรณีการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษย่านพระราม 3 โครงการพัฒนาพื้นที่พิเศษ ถนนพระราม 3 ถูกกำหนดจากกรุงเทพมหานคร ให้เป็นเขตเศรษฐกิจใหม่ครอบคลุมพื้นที่ เขต สาทร ยานนาวา และบางคอแหลม โดยตั้งใจจะให้ป็นต้นแบบของการพัฒนาเมืองอื่นๆของ ประเทศ มีการใช้กรอบคิดเมืองน่าอยู่มาเป็นเครื่องมือทำงาน เช่น การใช้มาตรการผังเมือง การ พัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง เปิดพื้นที่โล่งริมแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงพัฒนาระบบรถไฟฟ้า ขนส่งมวลชน ฯลฯ

สำหรับกระบวนการดำเนินการนั้นได้เตรียมจัดตั้งบริษัทพัฒนาพระราม 3 ซึ่งร่วมทุน ระหว่างกรุงเทพมหานคร นักพัฒนาที่ดิน และนักลงทุนเอกชน การซื้อหรือเวนคืนที่ดินเพื่อรวม แปลงที่ดินให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้ เตรียมก่อสร้างศูนย์ประชุมนานาชาติ ท่าเทียบเรือ หอชม วิว รวมทั้งย้ายประชาชนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจไปอยู่ในโซนที่อยู่อาศัย

จากแผนพัฒนาดังกล่าว ชาวชุมชนแออัดในย่านพระราม 3 ได้ขอเข้าไปมีส่วนร่วมในการ วางผังพัฒนาเมือง เครือข่ายสลัมพระราม 3 ซึ่งประกอบด้วย ชุมชนแออัดในเขตยานนาวา จำนวน 9 ชุมชน ได้ร่วมกับเครือข่ายชุมชนอื่นๆ เช่น เครือข่ายชุมชนเขตบางคอแหลม เครือข่ายชุม ชนพัฒนาสิ่งแวดล้อมยานนาวา พยายามเสนอความคิดเห็นต่อการพัฒนาพื้นที่พระราม 3 ต่อ กรุงเทพมหานคร แต่ผลลัพธ์คือ กทม. ละเลยการมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่เริ่มแรก ฐปณกรร มที่เห็นชัดได้แก่ การแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการพัฒนาพื้นที่พิเศษบริเวณถนนพระราม 3 ที่ลง นามโดยนายพิจิตต รัตตกุล ผู้ว่าฯ กทม. ในขณะนั้น ไม่มีชาวชุมชนได้เข้าร่วมเป็นกรรมการเลย ทั้งๆที่เป็นเรื่องที่กระทบกับชาวชุมชนแออัดในย่านพระราม 3 ถึง 87 ชุมชน หรือเป็นจำนวน 1 ใน 3 ของประชากรในย่านดังกล่าว

นอกจากนี้ ความคิดเห็นต่อแผนการพัฒนาเมือง ที่ชุมชนย่านพระราม 3 เสนอต่อ กรุงเทพมหานครก็ถูกนำไปปฏิบัติอย่างบิดเบือน ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

ข้อเสนอของชุมชนต่อการพัฒนาเมืองในพื้นที่พระราม 3 มี 2 ประการสำคัญคือ

1. รูปแบบการพัฒนาในพื้นที่

1.1 ชาวชุมชนอยากให้การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษพระราม 3 เป็นการ พัฒนาด้านที่อยู่อาศัยของคนจนไปพร้อมกันด้วย โดยต้องการให้มีการปรับ บรุงที่อยู่อาศัยในที่ดินเดิม หรือหากพื้นที่บางส่วนมีความจำเป็นต้องพัฒนา ก็ ขอให้จัดที่อยู่อาศัยรองรับในย่านเดิม โดยเสนอให้ใช้ที่ดินส่วนราชการที่อยู่ใน บริเวณพระราม 3 จัดเป็นพื้นที่อยู่อาศัยรองรับให้กับชุมชนด้วยการจัดให้มี สภาพแวดล้อมในการอยู่อาศัยที่ดี มีถนนเล็กๆภายในชุมชน มีพื้นที่สาธารณะ สำหรับพักผ่อนหย่อนใจ ชุมชนไม่อยากร้ายออกไปจากย่านพระราม 3 เพราะ

วิถีชีวิตผูกพันกับย่านนี้ทั้งในแง่แหล่งงาน การทำมาหากิน การช่วยเหลือ
เกื้อกูลกัน รวมไปถึงการศึกษาของลูกหลาน

1.2 ชุมชนอยากให้การพัฒนาพื้นที่ในย่านพระราม 3 เป็นการพัฒนายกระดับอาชีพของชาวชุมชนไปในตัว ตัวอย่างเช่น การพัฒนาให้เกิดแหล่งธุรกิจของคนจน หรือการใช้แรงงานเดิมของคนในย่านนี้ บรรจุเข้าไปในกิจการของภาคธุรกิจต่างๆที่จะเกิดขึ้นใหม่

1.3 ชุมชนอยากให้การพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานต่างๆสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเดิมที่มีสถานที่ทางศาสนา เช่น เส้นทางรถไฟ ไม่ควรบดบังทัศนียภาพของวัดและมัสยิด หรือการก่อสร้างอาคารที่สูงมากอาจแปลกแยกกับระบบการอยู่อาศัยแบบเดิม

2. การเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกระบวนการวางแผนและพัฒนาเมือง

2.1 ชุมชนขอทราบข้อมูลรายละเอียด โครงการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพระราม 3

2.2 ชุมชนขอเปิดเวทีประชาพิจารณ์ ให้ประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ ได้มีโอกาสเสนอแนะแนวคิดต่อโครงการออกแบบวางแผนเขตเศรษฐกิจพิเศษ

2.3 ชุมชนขอเสนอแบบผังด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย และสิ่งแวดล้อมของชุมชนเอง

ข้อเสนอของชุมชนสอดคล้องเป็นอย่างยิ่งกับความคิดของ ARIF HASAN นักวางแผนชาวปากีสถานที่ได้แสดงไว้ในโอกาสที่มาร่วมสังเกตการณ์รับฟังความคิดเห็นชาวชุมชนในเขตบางคอแหลม เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2542

“ จากประสบการณ์การพัฒนาเมืองที่ผ่านมา มักจะก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนสภาพทางกายภาพกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่ เกิดการจัดการใหม่ มีผู้ที่ได้ประโยชน์และเสียประโยชน์จากการพัฒนา คนที่ได้ประโยชน์มักจะไม่ใช้ชาวชุมชน การพัฒนาไม่ใช่จะเป็นเรื่องที่ไม่ดีแต่เป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อนและต้องทำให้ถูกต้องตั้งแต่เริ่มแรก โดยคนที่ทำการวางแผนพัฒนาเมือง และประชาชนในพื้นที่จะต้องมาหารือร่วมกันว่า ทำอย่างไรจะให้ผลการพัฒนาเกิดประโยชน์กับทุกฝ่ายได้ คนกลุ่มที่อ่อนแอและเป็นฝ่ายเสียประโยชน์จะต้องได้รับการสนับสนุนให้สามารถพูด และเสนอความคิดเห็นได้เท่าเทียมกับคนกลุ่มอื่น ” (อภัยยุทธ์ จันทรพา , 2545 : 22)

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าเสียดายว่าทัศนศึกษาดังกล่าวไม่ได้ถูกนำไปใช้ในกระบวนการวางแผนพื้นที่พระราม 3 เพราะภายหลังจากที่ กทม. ส่งผ่านข้อเสนอของชุมชนไปให้คณะกรรมการโครงการพัฒนา

พื้นที่พิเศษเขตเศรษฐกิจพระราม 3 คณะกรรมการฯ ได้มอบให้สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร ว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษา 2 บริษัท ให้ทำการศึกษาการวางผังพื้นที่พระราม 3 และสิ่งที่บริษัทที่ปรึกษาทั้งสองได้ศึกษาเกี่ยวกับชุมชนและการแก้ปัญหาด้านที่อยู่อาศัยของชุมชน ซึ่งได้จัดทำเป็นเอกสารเสนอต่อสำนักผังเมืองไปแล้วนั้น ปรากฏดังนี้

1. บริษัทใช้แบบสำรวจเพียง 100 ชุด ศึกษาความต้องการด้านที่อยู่อาศัยของชาวชุมชนโดยการสุ่มตัวอย่างครัวเรือนจำนวน 100 ครัวเรือน ในชุมชน 14 แห่ง ที่อยู่ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจ ซึ่งจะได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาพื้นที่พระราม 3 ระยะแรก ทั้งที่ชุมชนแออัดทั้ง 14 ชุมชนนี้ มีจำนวนครัวเรือนรวมกันถึง 2,487 ครัวเรือน มีประชากรเท่ากับ 12,180 คน

2. ภายหลังการวิเคราะห์ผลการศึกษา บริษัทที่ปรึกษาได้เสนอรูปแบบที่อยู่อาศัยรองรับแห่งใหม่ในลักษณะอาคารสูงในพื้นที่ย่านพระราม 3 บริเวณแนวถนนวงแหวนรอบนอกด้านทิศเหนือโดยแบ่งเป็น 2 โซน คือ โซน A เนื้อที่ 209,572 ตารางเมตร (ประมาณ 130 ไร่) โซน B เนื้อที่ 151,221 ตารางเมตร (ประมาณ 95 ไร่) ทั้งสองโซนกำหนดพื้นที่สาธารณะ 20 % จะเหลือพื้นที่ในการก่อสร้างที่อยู่อาศัยได้ 80 % อาคารในโซน ประกอบด้วยที่พักอาศัยขนาดมาตรฐานของการเคหะแห่งชาติ จำนวน 27,113 ยูนิต เป็นอาคารพักอาศัยชั้นล่างโล่ง ความสูงของอาคารเฉลี่ย 5 ชั้น ถึง 15 ชั้น โดยจัดเป็นกลุ่มๆ

จะเห็นได้ว่ากระบวนการในการศึกษาการวางผังของบริษัทที่ปรึกษานั้น ไม่ได้เป็นไปตามข้อเสนอแนะของชุมชน ไม่มีการจัดประชาพิจารณ์หรือจัดประชุมปรึกษาร่วมกับชาวชุมชนเพื่อรับฟังความคิดเห็นอย่างเปิดกว้าง ตรงกันข้ามกลับเลือกใช้วิธีการรับฟังความคิดเห็นอย่างจำกัดโดยการสุ่มตัวอย่างแบบสอบถาม นอกจากนี้บริษัทที่ปรึกษา ยังไปทึกทักเอาเองว่ารูปแบบที่อยู่อาศัยรองรับที่ชุมชนเสนอว่าควรจัดให้อยู่ในย่านพระราม 3 นั้นคือที่อยู่อาศัยในแบบอาคารสูง ทั้งๆที่สิ่งที่ชุมชนเสนอนั้นเป็นการจัดที่อยู่อาศัยใหม่ในที่ดินของส่วนราชการโดยจัดสภาพแวดล้อมให้น่าอยู่อาศัย มีถนนสายเล็กๆในชุมชนซึ่งนัยยะของมันก็คือการจัดที่อยู่อาศัยในแนวราบ (ัญญัติ , อ้างแล้ว : 23 – 24)

เมื่อเปลี่ยนผู้บริหารกรุงเทพมหานครมาเป็น นายสมัคร สุนทรเวช โครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษพระราม 3 ก็ยังคงเดินหน้าต่อไปในทิศทางที่ไม่ต่างไปจากยุคสมัยของผู้ว่าพิจิตร สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานครได้ว่าจ้างบริษัท ไทยเอนจิเนียริง คอนซัลแตนท์ จำกัด ให้ศึกษารายละเอียดของการออกแบบวางผังพื้นที่ต่อจากสองบริษัทแรก วิธีการศึกษานี้หลักยังคงใช้การสุ่มตัวอย่างสอบถามมากกว่าการจัดเวทีสาธารณะเพื่อรับฟังความคิดเห็นของชาวชุมชนและประชาชนในพื้นที่ งานสัมมนาระดมความคิดเห็นต่อการพัฒนาพระราม 3 มักจัดอยู่ตามโรงแรมและจำกัดการเข้าร่วมของชาวบ้าน ผู้ร่วมสัมมนาส่วนใหญ่จะอยู่ในแวดวงของ นักวางผัง นักธุรกิจ นักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ รวมถึงเจ้าของที่ดิน

กรณีการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพระราม 3 ช่วยยืนยันถึงการขาดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของชุมชนต่อการวางแผนพัฒนาเมือง หากจะมีการสร้างบ้านแปงเมืองกันใหม่ในพระราม 3 เป็นไปได้หรือที่การพัฒนาเมืองขนาดใหญ่แบบนี้จะไม่มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของผู้ได้รับผลกระทบในทุกขั้นตอน ใครคือผู้ได้รับประโยชน์และเสียประโยชน์จากการพัฒนาเมืองแบบนี้ พระราม 3 จะเป็นเมืองที่น่าอยู่เฉพาะของผู้ประกอบการ นักลงทุน นักการเงิน ชาวต่างชาติ และชนชั้นกลางเท่านั้นหรือ จะมีพื้นที่ให้กับคนจนบ้างหรือไม่ ทั้งพื้นที่ในการอยู่อาศัยและพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน

3. การใช้ที่ดินเพื่อแสวงประโยชน์เชิงธุรกิจทั้งของเอกชนและรัฐ

การใช้ที่ดินเพื่อแสวงหามูลค่าในเชิงธุรกิจ เป็นสาเหตุหลักในการไล่รื้อชุมชนในที่ดินเอกชน เมื่อเงื่อนไขทางเศรษฐกิจพื้นตัวขึ้น ที่ดินเจริญขึ้น โอกาสทางธุรกิจเป็นเจ้าของที่ดินมากขึ้น ก็จะเกิดกรณีการขับไล่ชุมชน โดยใช้มาตรการทางกฎหมาย ชุมชนแออัดที่บุกเบิกถิ่นฐานที่รกร้างว่างเปล่าโดยที่ไม่รู้ใครเป็นเจ้าของ รวมทั้งชุมชนที่มีสัญญาเช่าที่ดินกับเจ้าของที่เอกชนระยะสั้นปีต่อปี มักอยู่ในข่ายถูกขับไล่ด้วยสาเหตุนี้ การไล่รื้อชุมชนในที่ดินเอกชนด้วยเงื่อนไขข้างต้นสามารถศึกษาได้จาก กรณีชุมชน ส. พัทยา

3.1 ชุมชน ส. พัทยา ตั้งอยู่ในที่ดินเอกชน โฉนดเลขที่ 5077 เนื้อที่ 3 ไร่ 1 งาน 88 ตารางวา แขวงบางกะปิ เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร มีสมาชิกชุมชนจำนวน 104 ครอบครัว ประชากรประมาณ 700 กว่าคน ที่ตั้งของชุมชนอยู่ริมถนนเลียบทางรถไฟสายตะวันออก (Local Road) ในบริเวณปากทางเข้าแหล่งบันเทิงย่าน RCA ซึ่งถือเป็นพื้นที่ทำเลทองในการทำธุรกิจ อย่างไรก็ตามหากย้อนอดีตไปราว 30 กว่าปี พื้นที่ดังกล่าวมีสภาพเป็นที่รกร้างริมทางรถไฟ ชาวบ้านกลุ่มแรกมาอยู่อาศัยประมาณ ปี 2511 เนื่องจากมีสภาพเป็นป่า จึงเข้ามาบุกเบิกโดยไม่ทราบว่าเป็นที่ดินของใคร จากนั้นบรรดาผู้เดือดร้อนในที่อยู่อาศัยต่างก็ทยอยเข้ามาปลูกบ้านจนเต็มพื้นที่ในราวปี 2529

ในปี 2538 มีผู้ที่อ้างว่าเป็นเจ้าของที่ดิน มาสอบถามกับชาวชุมชนถึงที่ดินของตนเองว่าอยู่บริเวณไหน ต่อมาในปี 2544 มีหนังสือแจ้งให้ชาวชุมชนย้ายออกจากพื้นที่ จากนั้นกระบวนการไล่รื้อทางกฎหมายก็เริ่มขึ้นโดยการฟ้องขับไล่ทางแพ่ง ในระหว่างการฟ้องร้องชาวชุมชนพยายามเจรจาไกล่เกลี่ย โดยเสนอให้เจ้าของที่ดินจัดซื้อที่ดินบริเวณลาดกระบังจำนวน 6 ไร่รองรับ ทั้งนี้เพื่อเป็นการหาทางออกร่วมกันของทั้งสองฝ่าย กล่าวคือเจ้าของที่ก็ได้ที่ดินคืนส่วนชุมชนซึ่งเป็นผู้บุกเบิกที่ดินผืนนี้มาจนมีมูลค่าทางเศรษฐกิจ ก็จะได้มีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง แม้จะต้องรื้อย้ายออกไปอยู่ชานเมือง

อย่างไรก็ตาม ฝ่ายเจ้าของที่ดินไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอดังกล่าว พร้อมกันนั้นได้ใช้มาตรการทางกฎหมาย กดดันให้ชาวบ้านรื้อย้ายโดยการบังคับคดี ตามอำนาจศาล ครอบครัวไหนที่

ปฏิเสธรอรั้อย่าก็ถูกมาตรการอายัดทรัพย์สิน-เงินเดือน กระทั่งถูกจับกุมในข้อหาขัดขวางหมาย บังคับคดี

เมื่อเจ้าของที่ไม่ยอมรับข้อเสนอซื้อที่ดินแลกเปลี่ยน ชุมชนจึงเสนอขอยืมระยะเวลา รื้อ ย้ายทั้งนี้จนกว่าการจัดซื้อที่ดินรวมถึงการพัฒนาพื้นที่ ที่ดำเนินการร่วมกับ พอช. ในโครงการบ้าน มั่นคงจะแล้วเสร็จ แต่ข้อเสนอดังกล่าวก็ถูกปฏิเสธอีกเช่นกัน ดังนั้นชุมชนจึงต้องต่อสู้ในลักษณะ หลบหนีกการจับกุมและต่อต้านการรื้อย้ายในพื้นที่

กรณีชุมชน ส.พัทธา แสดงให้เห็นว่ามูลค่ามหาศาลของราคาที่ดินคือแรงจูงใจสำคัญใน การขับไล่ชุมชน เป็นการยืนยันว่าผลกำไรทางเศรษฐกิจมีค่ามากกว่าสวัสดิภาพและความผาสุก ทางสังคม ที่ดินที่ถูกปล่อยรกร้างมากกว่า 30 ปี ซึ่งคนยากจนได้บุกเบิกพำนักจนมีส่วนทำให้ แหล่งย่านนั้นเจริญขึ้น วันดีคืนดีก็ถูกทวงคืนด้วยเจตจำนงทางธุรกิจและมาตรการทางกฎหมาย นอกจากนี้หนทางเจรจาแก้ปัญหาบนหลักมนุษยธรรมก็ถูกปิดกั้น ซึ่งบีบคั้นให้ชาวบ้านต้องเผชิญ กับทางออกด้วยความรุนแรง

ในสภาวะที่เศรษฐกิจไทยกำลังฟื้นตัว อัตราความเจริญทางเศรษฐกิจเติบโตในระดับ 6 - 7 เปอร์เซ็นต์ ต่อปี เป็นที่แน่นอนว่ากระแสขับไล่ชุมชนแออัดในที่ดินเอกชน เพื่อเหตุผลการใช้ที่ ดินเชิงธุรกิจจะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก ปัญหามีอยู่ว่าจะมีกระบวนการคลี่คลายปัญหาที่อยู่ อาศัยของชุมชนเหล่านั้นอย่างไร จะใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือเบียดขับคนจนหรือจะยึดหลักสิทธิที่ อยู่อาศัยรวมทั้งหลักมนุษยธรรมมาเป็นเครื่องชี้้นำในการแก้ปัญหา

นอกจากกรณีของที่ดินเอกชนแล้ว การไล่รื้อชุมชนเพื่อประโยชน์ในเชิงธุรกิจยังปรากฏอยู่ ในที่ดินของรัฐ ซึ่งจะยกตัวอย่างได้เห็นในกรณีชุมชนคลองหลวงแพ่ง และชุมชนเกตุแก้ว

3.2 ชุมชนคลองหลวงแพ่ง อ.บางน้ำเปรี้ยว จ.ฉะเชิงเทรา ตั้งอยู่ในที่ธรณีสงฆ์ ซึ่งอยู่ในความดูแลของวัดทองธรรมชาติ เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร มีผู้อยู่อาศัย 113 หลังคาเรือน ชาวบ้านรุ่นแรกซึ่งมีประมาณ 10 ครอบครัว อยู่กันมาราว 80 ปี ชุมชนเริ่มมา ขยายตัวหนาแน่น ในช่วง 30 ปีหลัง ลักษณะบ้านเรือนของชุมชนคลองหลวงแพ่ง ปลูกอยู่ติด คลองที่น้ำท่วมถึงใส่สะอาด ถือเป็นชุมชนกึ่งชนบทที่น้ำอยู่อาศัย ชาวชุมชนส่วนใหญ่ประกอบ อาชีพรับจ้างทั่วไป ค้าขาย รวมทั้งทำงานตามโรงงานอุตสาหกรรม

ชาวบ้านคลองหลวงแพ่ง ดำเนินชีวิตมาอย่างสงบสุข โดยไม่แน่ใจว่าที่ดินที่พวกตนอยู่ อาศัยนั้นเป็นของใคร บ้างก็คิดว่าเป็นที่ของกรมชลประทานเพราะอยู่ติดคลอง บ้างก็ระแคะ ระคายว่าเป็นที่ดินของวัด ต่อมาปี พ.ศ. 2540 ได้เกิดปัญหาข้อพิพาทด้านที่ดิน เมื่อนายมนัส ทองจันทร์ และนายอมฤทธิ์ แซ่จิ๋ว ได้ทำสัญญาเช่าที่ดินขนาด 88 ไร่ 3 งาน 84 ตารางวา ซึ่งส่วน หนึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชน กับนายประกอบ ถนอมพิชัย ไวยาวัจกร วัดทองธรรมชาติ เพื่อ นำไปสร้างเป็นโรงงานอุตสาหกรรม , โกดังเก็บสินค้า , ทาวส์เฮาส์ และอาคารที่อยู่อาศัย ในอายุ

สัญญา 3 ปี และต่ออีกครั้งละ 3 ปี จนครบ 30 ปี โดยจ่ายค่าบำรุงวัด จำนวน 4 ล้านบาทและเสียค่าเช่ารายปีที่จะปรับขึ้นทุกๆ 5 ปี เป็นจำนวนเงินรวม 2,538,869.90 บาท

เมื่อได้เช่าที่ดินแล้วนายมนัส และหุ้นส่วน ได้ดำเนินคดีกับชาวชุมชนทั้งทางอาญาและแพ่ง สำหรับคดีอาญาศาลได้พิพากษายกฟ้อง ส่วนคดีแพ่งศาลตัดสินให้ชาวบ้านแพ้คดีแล้วทั้งหมด ซึ่งขณะนี้กำลังอยู่ระหว่างการบังคับคดี ชาวชุมชนเมื่อเจอกับการฟ้องขับไล่จึงเริ่มกระบวนการแก้ไขปัญหาดังแต่ การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย การจัดออกแหวางผังชุมชนใหม่ ในลักษณะแบ่งปันที่ดิน รวมถึงประสานขอ พบเจ้าอาวาสวัดทองธรรมชาติ โดยมีการเจรจากับท่านเจ้าอาวาสถึง 2 ครั้ง เพื่อยื่นข้อเสนที่จะขอเช่าที่ดินที่ชาวบ้านอาศัยอยู่มาก่อนจำนวน 15 ไร่ กับวัดทองธรรมชาติโดยตรง ส่วนที่ดินที่เหลืออีกเกือบ 73 ไร่ นั้น ให้ทางวัดนำไปให้กลุ่มนายทุนเช่าเพื่อทำโครงการด้านธุรกิจต่อไป อย่างไรก็ตามการเจรจาข้อยุติไม่ได้ เพราะเจ้าอาวาสอ้างว่าไม่สามารถตัดสินใจได้ และให้ชาวบ้านไปเจรจากับกลุ่มนายทุนเอง เนื่องจากทางวัดได้ให้เช่าที่ดินทั้งสองแปลงนี้ไปแล้ว ขณะนี้ทางกลุ่มนายทุนกำลังเร่งใช้มาตรการทางกฎหมาย ผ่านทางศาลและกรมบังคับคดีกดดันให้ชาวบ้านรื้อย้าย

กรณีชุมชนคลองหลวงแพ่ง เป็นตัวอย่างที่อธิบายได้อย่างชัดเจนถึงทัศนคติที่เปลี่ยนไปของวงการพระศาสนา หลักคิดที่บ้านกับวัด จะต้องอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานของการพึ่งพากันเหมือนในอดีตนั้น ค่อยๆเปลี่ยนสภาพไปสู่ความต้องการแสวงหากำไรและผลประโยชน์ทางวัตถุของวงการสงฆ์โดยผ่านมูลค่าของที่ดิน หากวัดทองธรรมชาติ ใช้แนวคิดบ้านกับวัดต้องพึ่งพาอาศัยกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน ทางวัดก็ควรจะรับข้อเสนอแบ่งปันที่ดินของชาวบ้านคลองหลวงแพ่ง ที่บุกเบิกที่อยู่อาศัยกันมาอย่างยาวนาน เพราะนั่นคือหลักความเมตตา ซึ่งเป็นฐานคิดสำคัญของพระพุทธศาสนา แต่ข้อเท็จจริงคือว่าวัดทองธรรมชาติ เลือกที่จะรับผลประโยชน์ตอบแทนจากเงินค่าเช่าของกลุ่มนายทุน เลือกที่จะปฏิเสธหลักการพัฒนาตามแนวศาสนา ดังนั้นจึงทำให้กรณีข้อพิพาทนี้ไม่สามารถหาทางออกได้

3.3 ชุมชนเกตุแก้ว จ.อุบลราชธานี เป็นกรณีการใช้ที่ดินของรัฐเพื่อขยายเมืองเศรษฐกิจในหัวเมืองภูมิภาค ซึ่งท้ายสุดนำไปสู่แนวโน้มการรื้อย้ายชุมชนแออัด อุบลราชธานี เป็น 1 ใน 6 เมืองหลัก ของโครงการ พัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจเฉพาะและพื้นที่เชื่อมโยงทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน อันเป็นโครงการภายใต้แนวคิดเปิดพรมแดนการค้าเสรี ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนจากธนาคารโลกและธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) โครงการดังกล่าวเริ่มจากการสร้างถนนสายหลัก เพื่อเชื่อมต่อระหว่างประเทศในทุกทิศทางคือ จากพม่าสู่ไทยผ่านไปยังกลุ่มประเทศอินโดจีน ต่อจากแผนการสร้างถนนก็คือการกำหนดหัวเมืองหลัก เพื่อขยายเมืองใหม่รองรับการเติบโตทางธุรกิจที่จะเกิดต่อเนื่อง

เมืองใหม่เทพนคร คือแผนพัฒนาเมืองใหม่จังหวัดอุบลราชธานี ที่ได้เริ่มดำเนินการแล้ว ตั้งแต่ ปี 2543 เทศบาลเมืองวารินชำราบ ได้ผูกโครงการปรับภูมิทัศน์ และโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียขนาดใหญ่ จากนั้นการก่อสร้างห้างสรรพสินค้าและโครงการสถานีนขนส่งก็ได้เริ่มขึ้น ขณะที่นายทุนเอกชนที่เช่าที่ดิน องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ทำการขับไล่ชาวบ้านชุมชนเกตุแก้วจำนวน 20 หลังคาเรือน ออกจากพื้นที่ ที่แยกกว่านั้นก็คือการเผชิญกับโครงการพัฒนาเมืองที่ไม่หยุดหย่อน โรงแรม 5 ดาว มีแผนจะสร้างขึ้นที่ริมแม่น้ำมูล หลังจากการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำแห่งใหม่เสร็จเรียบร้อยแล้ว นอกจากนี้ที่ดินของ อบจ. ที่ถูกเช่าโดยนักธุรกิจรวมทั้งสิ้นไม่ต่ำกว่า 2,000 ไร่ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นถิ่นฐานของชุมชนแออัด ก็ล้วนแล้วอยู่ในแผนการพัฒนาให้เป็นเขตเศรษฐกิจทั้งสิ้น

เมื่อดูภาพรวมแล้ว โครงการเมืองใหม่เทพนคร จ.อุบลราชธานี จึงเป็นแผนการลงทุนทางเศรษฐกิจในเมืองภูมิภาค โดยใช้ที่ดินของรัฐมาเป็นปัจจัยพื้นฐาน ในขณะที่ชุมชนผู้พัฒนาพื้นที่มาก่อนไม่ได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยแต่อย่างใด หากกลับเป็นฝ่ายถูกผลักดันให้ออกสู่ชายขอบเช่นเดิม

4. การมีทัศนคติเชิงลบต่อชุมชนแออัด

การมีทัศนคติเชิงลบต่อชุมชน เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในประเศไทยก็ว่าได้ ในช่วงก่อนปี 2503 มีการนำคำว่า “ slum ” ในภาษาอังกฤษมาแปลเป็นไทยโดยใช้คำว่า “บริเวณวิบัติ” “บริเวณเสื่อมโทรม” “แหล่งอบายมุข” “แหล่งทຸດโทรม” และ “แหล่งเสื่อมโทรม” ซึ่งล้วนเป็นนิยามที่สะท้อนภาพของสลัมไปในทางลบ (มณีรัตน์ มิตรปราสาท , 2545 : 355) ส่วนทางด้านสาธารณชนนั้น มีความรู้สึกที่ไม่ดีมากต่อชาวสลัม บริษัท – ห้างร้าน ไม่รับสมัครชาวสลัมเป็นพนักงาน หมู่บ้านจัดสรรต่างๆโฆษณาขายบ้านด้วยการระบุว่าไม่ได้อยู่ใกล้สลัม (จานงค์ จิตรนิรัตน์ , 2538 : 16) ต่อมาในปี 2525 คำเรียกสลัมว่า “แหล่งเสื่อมโทรม” ถูกเปลี่ยนมาเป็น “ชุมชนแออัด” (crowded community) โดยการริเริ่มของนายดำรงค์ ลัทพิพัฒน์ ผู้ว่าการการเคหะแห่งชาติในขณะนั้น (มณีรัตน์ , อ้างแล้ว : 356) แต่แม้จะเปลี่ยนชื่อเรียก ชุมชนแออัดก็ยังถูกมองว่าเป็นตัวก่อปัญหาให้กับเมือง ดังกรณีการไล่รื้อชุมชนคลองบางอ้อ โดยตำรวจหน่วยคอมมานโดในปี 2527 ในข้อกล่าวหาที่ว่าชุมชนเป็นสาเหตุที่ทำให้น้ำท่วม กทม.

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากการทำงานพัฒนาอย่างหนักขององค์กรชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ เรื่อยแรงที่ลงไปในรอบ 20 ปี ทำให้ชุมชนแออัดมีสถานะทางสังคมขึ้น ภาครัฐเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหามากขึ้น การไล่รื้อด้วยความรุนแรงมีปริมาณลดน้อยลง แต่ท่ามกลางสถานการณ์ที่ดีขึ้น ไขว่หาการดูแลดูแลจะหมดไป ในระหว่างปี 2536 – 2539 คนได้สะพานในเขตกรุงเทพฯถูกตั้งฉายาว่าเป็น “คนรู” ประโยคยอดฮิตของเจ้าหน้าที่เทศกิจเวลาลงไปขับไล่ชาวได้สะพานคือ “มาทางไหนไปทางนั้น” (นพพรณ พรหมศรี , 2546 : 29)

นอกจากนี้อาการรังเกียจเดียวดฉันท์ต่อชุมชน ยังปรากฏให้เห็นในกรณีชุมชนแออัดที่อยู่ริมคลอง ซึ่งสามารถศึกษาได้จากกรณีชุมชนเพชรคลองจั่น

ชุมชนเพชรคลองจั่น ตั้งอยู่ริมคลองวัดพิชัย ถนนเสรีไทย เขตบึงกุ่ม กรุงเทพมหานคร พื้นที่ของชุมชนมีประมาณ 2 ไร่เศษ ส่วนหนึ่งเป็นที่สาธารณประโยชน์ริมคลองวัดพิชัย อีกส่วนหนึ่งเป็นบึงแพงพวย ที่แห้งขอดหมดสภาพแล้ว ชาวชุมชนรุ่นแรกๆ 4 – 5 ครอบครัว เข้ามาบุกเบิกอยู่อาศัยนานกว่า 30 ปี ต่อมามีการอพยพเข้ามาอยู่กันเรื่อยๆ จนชุมชนมาหนาแน่นเอาในราวปี 2527 – 2528 ลักษณะบ้านเรือนส่วนใหญ่ จะเป็นบ้านชั้นเดียว สร้างจากไม้และสังกะสี เรียงไปตามแนวกำแพงของโรงพยาบาลนครหลวง (ตอนนี้อยู่ในสภาพเป็นสถานบันเท็กซัส) โดยมีหลังบ้านอยู่ติดกับคลอง ปัจจุบันชุมชนเพชรคลองจั่นมีผู้อยู่อาศัย 68 ครอบครัว ประชากรราว 300 คน

ในช่วงปี 2537 – 2538 ชุมชนเพชรคลองจั่น ถูกไล่อ้อหลายครั้ง โดยมีมูลเหตุมาจากนายทุนที่ปลูกสร้าง คอนโดมิเนียม ในบริเวณฝั่งคลองตรงข้ามกับชุมชน กล่าวว่เมื่อสร้างอาคารเสร็จ จะไม่มีคนมาอยู่เพราะใกล้ๆ กันมีชุมชนแออัดตั้งอยู่ ดังนั้นจึงไปแจ้งสำนักงานเขตบึงกุ่มให้มาไล่อ้อ พนักงานโยธาเขต ซึ่งมีทัศนคติว่าชุมชนเป็นผู้บุกรุกผิดกฎหมาย จึงมาปิดหมายไล่อ้อ โดยอาศัยอำนาจตาม พ.ร.บ. ควบคุมอาคาร ปี 2522 ที่เจ้าพนักงานท้องถิ่นสามารถสั่งการรื้อย้ายอาคารหรือสิ่งปลูกสร้าง ที่ปลูกโดยไม่ได้อออนุญาต มาเป็นเครื่องมือขับไล่ชุมชน มีการใช้กำลังเจ้าหน้าที่กว่า 100 คน มารื้อบ้านชาวบ้านไป 4 หลัง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากชาวชุมชนไม่มีที่ไป จึงรวมตัวกันต่อต้านการไล่อ้อ ด้วยวิธีการป้องกันชุมชนและยกขบวนไปประท้วงที่เขตบึงกุ่ม มีการเจรจากับ ผอ.เขต เพื่อขอชะลอการรื้อย้าย ขอเวลาให้ชุมชนมีกระบวนการรวมกลุ่มแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย

หลังจากที่ระงับการไล่อ้อได้ การเคหะแห่งชาติ ได้เสนอที่ดินโครงการคลองกรุง เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร ให้ชาวบ้านย้ายเข้าไปอยู่ในลักษณะเช่าซื้อ แต่จากการไปดูโครงการของการเคหะฯ ชาวชุมชนเพชรคลองจั่น มีข้อสรุปว่ ที่ดินที่คลองกรุง อยู่ไกล ห่างจากแหล่งทำมาหากิน และเป็นอุปสรรคต่อการเข้ามาทำงานในเมือง จึงพากันปฏิเสธข้อเสนอ ของการเคหะฯ และตกลงใจที่จะทำแผนปรับปรุงที่อยู่อาศัย และสภาพแวดล้อมในที่ดินเดิมเพื่อขอเช่าที่ระยะยาวจากกรุงเทพมหานคร

ภายหลังกระแสการไล่อ้อ ชุมชนเพชรคลองจั่น มีกระบวนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย (ดูรายละเอียดที่ภาคผนวก) ซึ่งกล่าวโดยย่อได้ดังนี้คือ รวมกลุ่มต่อต้านในพื้นที่ ซึ่งถือเป็นการรวมกลุ่มแบบธรรมชาติในการต่อสู้เพื่อสิทธิของชุมชน จากนั้นได้ประสานกับชุมชนริมคลองอื่นๆ ที่ถูกไล่และจัดตั้งเป็น “ เครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา ” ขึ้นเพื่อให้เป็นองค์กรชาวบ้านที่ดำเนินการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนริมคลอง เครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา เข้าร่วมกับพี่น้องคน

จนเมืองอื่นๆ ในนาม “ เครือข่ายสลัม 4 ภาค ” รวบรวม 1,000 คน ทำการรณรงค์กดดันต่อผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร (นายพิจิตต์ รัตตกุล) ในเดือน กันยายน 2541 ที่หน้าศาลว่าการ กทม. เพื่อเรียกร้องให้ กทม. มีนโยบายผ่อนปรนให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับคลองได้ โดยไม่ต้องไล่รื้อและให้ กทม. เปิดโอกาสให้ชุมชนทำการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมริมคลองพร้อมทั้งปรับปรุงสภาพการอยู่อาศัยเพื่อขอเช่าที่ดินระยะยาว ภายหลังการเจรจากับผู้ว่าฯ พิจิตต์ ชุมชนเพชรคลองจั่นได้จัดทำโครงการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและพัฒนาสภาพแวดล้อมริมคูคลอง กิจกรรมต่างๆที่ทำได้ เช่น การปรับขยับบ้านขึ้นจากคลอง การทำทางเดินเท้า การสร้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชน การจัดสร้างสวนหย่อมริมคลอง การบำบัดน้ำเสียในครัวเรือน รวมไปถึง การฟื้นฟูสภาพน้ำในคลอง

การทำโครงการรักษาสภาพแวดล้อมริมคลองดังกล่าว ทำให้สำนักพัฒนาชุมชน (สนช.) กรุงเทพมหานคร มอบรางวัลชุมชนคนรักรักษาคูคลอง ให้แก่ ชุมชนเพชรคลองจั่น พร้อมทั้งสนับสนุนเงินงบประมาณ 300,000 บาท เพื่อให้สานต่อโครงการสิ่งแวดลอมในชุมชน อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายว่า เงินงบประมาณ ดังกล่าว ทางเขตบึงกุ่มไม่ยอมอนุมัติให้ชุมชน โดยอ้างว่าชุมชนเพชรคลองจั่นบุกรุกที่ดินสาธารณะ จึงไม่สามารถนำเงินของทางราชการไปใช้ได้

ในกรณีชุมชนเพชรคลองจั่น ทำให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ทั้งภาคเอกชนและ กทม. ในฐานะผู้ดูแลพื้นที่สาธารณะริมคูคลอง มีทัศนคติในเชิงลบต่อการอยู่อาศัยของชุมชน ดังนั้นจึงพยายามหาเหตุมาขับไล่ชุมชน นอกจากนี้การที่ สนช. อนุมัติงบประมาณคูคลองแก่ชุมชนเพื่อเป็นกำลังใจในการอนุรักษ์พัฒนาสิ่งแวดล้อม แต่เขตบึงกุ่มไม่นำเงินมามอบให้ โดยอ้างว่าชุมชนเป็นผู้บุกรุกผิดกฎหมายนั้น ก็สะท้อนให้เห็นถึงการมือคดและกีดกันชุมชนริมคลองไม่ให้ได้รับสิทธิในการพัฒนา

ที่แย่กว่านั้นก็คือ ทัศนคติเชิงลบต่อชุมชนแออัดริมคูคลอง ยังถูกยกระดับให้กลายเป็นปัญหาในทางกฎหมาย – นโยบาย ทั้งนี้เพราะ กฎหมายผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร ปี 2547 ที่กำลังรอให้คณะกรรมการผังเมืองระดับชาติประกาศใช้นั้น ระบุเอาไว้ว่า ในส่วนของพื้นที่ถอยร่นริมน้ำ กำหนดว่าหากจะปลูกสร้างอาคารใกล้ลำน้ำที่มีความกว้างไม่เกิน 10 เมตรจะต้องถอยร่นจากตลิ่งประมาณ 3 เมตร เพื่อปลูกต้นไม้ หากปลูกสร้างในพื้นที่ริมลำน้ำที่มีความกว้างมากกว่า 10 เมตร จะต้องถอยร่นจากตลิ่งไม่น้อยกว่า 6 เมตร เพื่อเปิดทัศนียภาพบริเวณริมฝั่งน้ำ (มติชนรายวัน , 2546 :) หากกฎหมายผังเมืองรวมของกรุงเทพมหานครฉบับใหม่บังคับใช้ ชุมชนเพชรคลองจั่นและชุมชนริมคลองอื่นๆทั่ว กทม. จะไม่สามารถขออนุญาตปรับปรุงที่อยู่อาศัยและดำเนินการเช่าที่ดินตามโครงการบ้านมั่นคงได้เลย เพราะระยะถอยร่นจากริมตลิ่ง 3 เมตร – 6 เมตรเพื่อทำให้พื้นที่ชายคลองมีทัศนียภาพร่มรื่น สวยงาม นั้น คือพื้นที่ที่ชุมชนจะขอปรับปรุงที่อยู่อาศัยใหม่นั้นเอง

บทที่ 5

นโยบายแก้ไขปัญหที่อยู่อาศัยชุมชนแออัดของรัฐ

1. นโยบายและแนวทางแก้ไขปัญหในอดีต

ที่ผ่านมา แนวทางกระแสหลักที่ภาครัฐใช้ในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัด มีอยู่ 2 แนวทางใหญ่ ๆ คือ การย้ายชุมชนไปอยู่นอกเมือง และการย้ายขึ้นแฟลต สำหรับแนวทางแรก ทำได้ 2 ลักษณะ คือ การไปเช่าซื้อที่ดินแปลงใหญ่ ขนาด 19.5 ตารางวา ของการเคหะฯ ที่จัดโครงการรองรับไว้ตามย่านชานเมือง อาทิเช่น มีนบุรี หนองจอก ลาดกระบัง ลาดหลุมแก้ว รังสิตคลองสาม คลองห้า เป็นต้น แล้วชาวชุมชนปลูกบ้านเอง หรืออีกแบบคือ ชุมชนอาจรวมตัวกันเป็นกลุ่มออมทรัพย์แล้ว กู้ยืมสินเชื่อ เพื่อที่อยู่อาศัยจากสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง* ไปจัดซื้อที่ดินเอง ซึ่งที่ดินที่ชุมชนสามารถหาซื้อได้ส่วนใหญ่แล้วจะอยู่นอกเมือง เพราะระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ที่เปิดโอกาสให้มีการกักตุนและเก็งกำไรที่ดินได้ทำให้ราคาที่ดิน ในเมืองแพงเกินกว่ากำลังซื้อของชาวสลัม ส่วนแนวทางที่สองก็คือ การทำโครงการสร้างแฟลตโดยหน่วยงานต่าง ๆ เช่น การเคหะฯ การท่าเรือฯ เป็นต้น แล้วให้ชาวสลัมเช่าหรือเช่าซื้อ

อย่างไรก็ตาม จากการสรุปบทเรียนของชาวชุมชน ทำให้พบว่าแนวทางทั้งสองของภาครัฐ เป็นการแก้ไขที่ไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหา การย้ายชุมชนออกนอกเมือง หากพูดอย่างตรงไปตรงมาก็คือ การพาคนไปอยู่ห่างไกลจากแหล่งงานเดิม ของชาวสลัม ที่ส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานนอกระบบในเมือง เช่น กรรมกร ลูกจ้าง คนเก็บของเก่า แม่ค้าหาบเร่ ฯลฯ คนที่ยึดอาชีพเหล่านี้ ครั้นจะกลับมาทำงานในเมืองก็ต้องเสียทั้งเวลาและค่าเดินทางที่แพงขึ้น อีกทั้งยังต้องเสียเงินผ่อนชำระค่าที่ดิน สินเชื่อปลูกบ้าน และเมื่อรายได้ลดลง แต่ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นอยู่ชุมชนใหม่ไม่ได้ ก็ต้องเช่าสิทธิ์กลับเข้ามาบุกเบิกชุมชนในเมืองอีก ส่วนแฟลตแม้จะเป็นที่อยู่อาศัยที่ดูเป็นระเบียบ สวยงาม แต่ก็ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนสลัมที่จำเป็นต้องใช้พื้นที่บ้านเป็นที่ประกอบอาชีพด้วย เช่น เป็นที่ตัดเย็บเสื้อผ้า ของแม่บ้านที่รับงานมาทำที่บ้าน เป็นที่คัดแยกขยะ ของคนหาของเก่า เป็นที่ประกอบอาหารของพวกแม่ค้าหาบเร่ต่างๆนอกจากนี้ลักษณะครอบครัวแบบกึ่งชนบทของชาวสลัมที่เป็นครอบครัวขยายมีคนในครอบครัวมาก ทำให้ไม่สามารถอยู่ในห้องแคบ ๆ แบบแฟลตที่มีเนื้อที่ขนาด 24 ตารางเมตรได้ รูปแบบการอยู่อาศัยในอาคารสูงแบบแฟลต จึงเหมาะกับวิถีชีวิตคนชั้นกลางและครอบครัวผู้มีรายได้น้อยทั่วไป ที่ใช้พื้นที่บ้านเป็นเพียงที่อยู่อาศัยอย่างเดียวมากกว่า

* ปัจจุบันได้ยุบรวมกับกองทุนพัฒนาชนบท ของสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเปลี่ยนมาเป็นสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนองค์การมหาชน(พอช.)ซึ่งต่อมา พอช.ได้เปลี่ยนแนวทางแก้ไขปัญหที่อยู่อาศัยคนจนเมือง มาเป็นโครงการบ้านมั่นคง ตามนโยบายของรัฐบาลทักษิณ ที่เน้นให้ชุมชนปรับปรุงที่อยู่อาศัยในที่ดินเดิมหรือจำเป็นต้องรื้อย้ายก็ให้มีพื้นที่รองรับในบริเวณใกล้เคียง

ผลจากสภาพปัญหาดังกล่าว ทำให้ชาวสลัมที่ได้รับการแก้ไขปัญหาระยะ 50 ปีที่ผ่านมาและกลับเข้ามาอยู่อาศัยในสลัม ทั้งที่อยู่ในรูปของการกลับมาเช่าบ้าน เช่าห้อง และการเข้ามาบุกรุกที่ดินเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย เพื่อความสะดวกในการทำงาน โดยชาวสลัมบางส่วนก็ทั้งคนแก่และเด็กไว้ในที่อยู่อาศัยนอกเมืองและไปเยี่ยมเป็นครั้งคราว (มณีรัตน์ , อังแล้ว : 360)

กล่าวโดยสรุป แนวทางการแก้ปัญหาในแบบย้ายชุมชนไปอยู่นอกเมืองและการสร้างแฟลต เป็นบทเรียนที่ผิดพลาดในอดีต ที่ทำให้ปัญหาชุมชนแออัดยังคงดำรงอยู่ ต่อมาในสมัยของรัฐบาลภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร ได้ริเริ่มนโยบายในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยคนจนเมือง ใน 2 รูปแบบคือ นโยบายบ้านเอื้ออาทร และนโยบายบ้านมั่นคง ซึ่งรายงานวิจัยชิ้นนี้จะทำการวิเคราะห์รายละเอียดต่อไป

2. นโยบายบ้านเอื้ออาทร

นโยบายบ้านเอื้ออาทร มุ่งไปที่การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของครอบครัวผู้มีรายได้น้อยทั่วไป ที่มีรายได้ต่อเดือนไม่เกิน 15,000 บาท โดยมอบให้กระทรวงมหาดไทยดำเนินการจัดสร้างที่อยู่อาศัยในลักษณะแฟลต บ้านเดี่ยว บ้านแฝดและบ้านแถว จำนวน 600,000 หน่วย (ในระยะเวลา 5 ปี 2546 – 2551) แล้วให้ประชาชนผ่อนชำระระยะยาว แต่หากวิเคราะห์กันอย่างจริงจังแล้ว นโยบายบ้านเอื้ออาทรไม่ได้แตกต่างไปจากการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดของรัฐในอดีต กล่าวคือ เน้นไปที่การย้ายคนออกไปอยู่นอกเมืองและการสร้างแฟลตรองรับ ที่ตั้งของโครงการก็เช่น รังสิต คลองสาม คลองห้า ศาลายา จ.นครปฐม บางโหลง จ.สมุทรปราการ เป็นต้น สิ่งใหม่ที่เพิ่มขึ้นก็คือ การสร้างบ้านให้แล้วเสร็จ แทนที่จะเป็นที่ดินแปลงใหญ่แล้วให้ชาวชุมชนไปปลูกสร้างที่อยู่อาศัยเอง ดังนั้นปัญหาการห่างไกลจากแหล่งงานและเงื่อนไขของที่อยู่อาศัยที่ไม่เหมาะสมกับวิถีชุมชนดังบทเรียนในอดีต จึงไม่สามารถแก้ไขได้จากนโยบายดังกล่าว

นอกจากนี้การกำหนดให้ผู้เช่าซื้อ ต้องมีใบสลิปแสดงอัตราเงินเดือน ก็ทำให้ชาวชุมชนแออัดที่ประกอบอาชีพอยู่ในภาคเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ หรือแรงงานนอกระบบที่หาเช้ากินค่ำ ไม่มีเงินเดือนประจำ เข้าไม่ถึงโครงการที่อยู่อาศัยบ้านเอื้ออาทร จากสภาพดังกล่าว คนสลัมโดยทั่วไปจึงปฏิเสธการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยตามนโยบายบ้านเอื้ออาทร การศึกษาภาพกว้าง 102 กรณี พบว่ามีเพียงกรณีชุมชนบ้านสวนดอนบน ที่ถูกไล่ออกจากการก่อสร้างถนนของกรมทางหลวงชนบทเท่านั้น ที่ประสงค์ไปอยู่โครงการบ้านเอื้ออาทรของการเคหะแบริ่งสิต ซึ่งเป็นผลมาจากการขาดการรวมกลุ่มและถูกไล่อ้อย่างเร่งด่วนจนทำให้ชาวชุมชนไม่มีทางเลือกในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย สำหรับกรณีชุมชนที่เหลือ ล้วนแล้วแต่พยายามผลักดันการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยแบบปรับปรุงชุมชนในที่ดินเดิมหรือย้ายในระยะใกล้เคียงตามนโยบายบ้านมั่นคง

3. นโยบายบ้านมั่นคง

สำหรับนโยบายบ้านมั่นคง รัฐบาลได้มอบให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) จัดทำโครงการที่อยู่อาศัย โดยเน้นการปรับปรุงและพัฒนาที่อยู่อาศัยในที่ดินเดิมที่ชุมชนตั้งอยู่ และให้สิทธิความมั่นคงในรูปของการเช่าที่ดินระยะยาวจากหน่วยงานรัฐที่เป็นเจ้าของที่ดิน หรืออาจเป็นการเช่าซื้อที่ดินในราคาที่เหมาะสมจากเจ้าของที่ดินในกรณีที่เป็นที่ดินเอกชน โครงการบ้านมั่นคงมีเป้าหมายที่อยู่อาศัยที่จะปรับปรุงพัฒนาเป็นจำนวน 300,000 หน่วย ในระยะเวลา 5 ปี (2546 – 2551) ครอบคลุมพื้นที่ 2,000 ชุมชน หวังรองรับประชากรในชุมชนแออัดราว 1.5 ล้านคน

ในทางหลักการแล้วกล่าวได้ว่า การแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยตามแนวนโยบายบ้านมั่นคงสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ที่อยากปรับปรุงพัฒนาที่อยู่อาศัยในชุมชนเดิม โดยขอหลักประกันในสิทธิที่อยู่อาศัยในรูปของการเช่าที่ดินระยะยาว 30 ปี หรือเช่าซื้อจากเจ้าของที่ดิน ชาวชุมชนไม่ต้องการขึ้นแฟลตหรือย้ายถิ่นฐานไปแถบชานเมือง เนื่องจากขัดแย้งกับวิถีชีวิตและห่างไกลจากแหล่งอาชีพการงาน อย่างไรก็ตาม แม้ว่านโยบายบ้านมั่นคงจะได้รับการยอมรับว่าเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยที่เหมาะสมกับวิถีชุมชน แต่หากพิจารณาในทางปฏิบัติแล้วจะพบว่ามีอุปสรรคปัญหา ที่ทำให้นโยบายดังกล่าว ไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดได้อย่างแท้จริง ซึ่งจะวิเคราะห์ให้เห็นในกรณีชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ และชุมชนส.พัทธา

ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ ตั้งอยู่บนที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จำนวน 15 ไร่ ในบริเวณ ใกล้ๆ กับอาคารแฟลตบ่อนไก่ ของการเคหะแห่งชาติ ถนนพระราม 4 เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ในปี 2516 บริเวณที่ตั้งของชุมชน เป็นที่รกร้างว่างเปล่า ชาวบ้านเริ่มเข้ามาจับจองที่ดิน โดยที่ไม่รู้ว่าเจ้าของเป็นใคร ปี 2518 มีคนเข้ามาปลูกบ้านเรือน อยู่อาศัยประมาณ 120 หลังคาเรือน และขยายไปถึง 200 หลังคา ในปี 2520 ผู้อยู่อาศัยเหล่านี้มีทั้งอพยพมาจากชนบท ถูกขับไล่ที่หรือประสบเหตุเพลิงไหม้มาจากที่อื่น รวมทั้งเป็นผู้เช่าที่อยู่ในละแวกใกล้เคียง ในปี 2526 มีจำนวนบ้านเพิ่มขึ้นเป็น 465 หลังคาเรือน จากนั้นมาจำนวนผู้อยู่อาศัยก็เพิ่มขึ้นไม่มากเนื่องจากพื้นที่เริ่มเต็ม ปัจจุบันชุมชนพัฒนาบ่อนไรมีผู้อยู่อาศัยทั้งหมด 596 หลังคาเรือน ประชากรประมาณ 3,500 คน

ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ ประสบปัญหาไร้รถครั้งแรกในปี 2526 โดยกลุ่มนายทุนที่ต้องการนำที่ดินไปใช้ก่อสร้างศูนย์การค้าและคอมเพล็กซ์ (ดูรายละเอียดในภาคผนวก) ภายหลังด้านทางการเมืองการไร้รถในครั้งนั้นได้ ชาวชุมชนจึงริเริ่มแนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ในปี 2532 ชาวชุมชนยื่นผังการจัดที่อยู่อาศัยใหม่ เพื่อขอเช่าที่ดินจากสำนักงานทรัพย์สินเป็นเวลา 30 ปี โดยเสนอราคาเช่าตารางวาละ 5 บาทต่อเดือน ลักษณะที่อยู่อาศัยเป็นอาคารทาวเฮาส์ 3 ชั้น ซึ่งมีสถาปนิกจากบริษัทแปลนอาดิเทค มาจัดกระบวนการออกแบบร่วมกับชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม

ข้อเสนอขอเช่าที่ดินดังกล่าวไม่ได้รับการพิจารณา ต่อมาในปี 2536 ปี 2540 และปี 2542 ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ ได้ยื่นข้อเสนอยืนยันขอเช่าที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินอีกแต่ก็ไม่มีความคืบหน้าใด ๆ

ในเดือนธันวาคม 2544 เกิดเหตุเพลิงไหม้ในชุมชนถึง 4 ครั้งตั้งแต่วันที่ 1-8 ธันวาคม มีบ้านเรือน ได้รับความเสียหาย 159 หลังคาเรือน หลังเกิดเหตุ ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบต้องนอนอยู่ในเต็นท์ และตามเพิงพักที่สร้างขึ้นเอง อยู่ถึง 8 เดือน โดยไม่มีหน่วยงานใดเข้ามาแก้ปัญหา และที่หนักกว่านั้น ทางสำนักงานเขตปทุมวัน ได้มาติดประกาศห้ามประชาชนรुक้าเข้าไปในบริเวณพื้นที่ไฟไหม้ พร้อมทั้งพยายามนำถังกะสิมาล้อมรั้ว อย่างไรก็ตามชาวบ้านไม่ยินยอม เหตุการณ์ไฟไหม้ติดๆครั้งนี้ ชาวชุมชนตั้งข้อสงสัยว่า คงเป็นการเผาไล่ที่โดยบริษัท หรือนักธุรกิจที่ต้องการลงทุนในที่ดินแปลงนี้

หลังจากที่ประสบเหตุเพลิงไหม้ ชุมชนได้เปิดเจรจากับสำนักงานทรัพย์สินฯ เพื่อติดตามข้อเสนอเช่าที่ดินที่เคยเสนอไปแล้วหลายครั้ง จนท้ายสุดตกลงกันได้ว่าสำนักงานทรัพย์สินฯจะอนุญาตให้ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ เช่าที่ดินจำนวน 15 ไร่ เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยในเวลา 15 ปี โดยการทำสัญญาทุกๆ 3 ปี ต่อมาเมื่อมีนโยบายบ้านมั่นคง สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) จึงบรรจุชุมชนพัฒนาบ่อนไก่เป็น 1 ใน 10 โครงการนำร่องบ้านมั่นคง ปี 2546

เมื่ออยู่ในแผนดำเนินงานเรื่องบ้านมั่นคงแล้ว ชุมชนได้เตรียมการในด้านการพัฒนาสาธารณูปโภคและก่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ โดยเริ่มจากการกำหนดพื้นที่ทำโครงการระยะแรกจำนวน 5 ไร่ จากพื้นที่ทั้งหมด 15 ไร่ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวรองรับผู้อยู่อาศัยได้ทั้งหมด 202 หลังคาเรือน (รวม 159 หลัง ที่ถูกไฟไหม้ด้วย) สำหรับกลุ่มเป้าหมาย 202 ครอบครัวนั้น จะทำการก่อสร้างเป็นบ้านทาวเฮาส์ ขนาด 2 ชั้นครึ่ง ขนาด 3.5 x 7 เมตร หรือประมาณ 6 ตารางวา โดยในช่วงแรกจะก่อสร้างเป็นจำนวน 72 หน่วยก่อน ใน 72 หน่วยแรก มีการจัดกลุ่มย่อย 8 กลุ่มๆละ 9 หน่วย แต่ละกลุ่มให้มีหัวหน้ากลุ่มและเลขาเอาไว้ประสานงานกับสมาชิกในกลุ่ม ส่วนการก่อสร้างนั้นใช้วิธีจ้างผู้รับเหมาในราคาหน่วยละ 200,000 บาท คิดเป็นเงินทั้งหมด 14.4 ล้านบาท ขณะนี้โครงการก่อสร้างบ้านระยะแรกจำนวน 72 หน่วย แล้วเสร็จแล้ว ชุมชนจัดพิธีเปิดโครงการบ้านมั่นคงชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ไป เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2547 โดย ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีมาเป็นประธานเปิดงาน

อย่างไรก็ตามแม้ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ สามารถแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยได้ แต่ก็มีอุปสรรคด้านกฎหมาย – นโยบาย ที่ภาครัฐต้องดำเนินการแก้ไขดังนี้

1. หลักประกันความมั่นคงในที่ดิน

สำนักงานทรัพย์สินฯ ได้ให้ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ ซึ่งเป็น 1 ใน 10 โครงการนำร่องบ้านมั่นคงเช่าที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยเป็นเวลา 15 ปี โดยทำสัญญาครั้งละ 3 ปี รวม 5 ครั้ง ซึ่งก็ถือว่าชุมชน

จะได้รับความมั่นคงในที่อยู่อาศัยในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตามสำนักงานทรัพย์สินฯ กลับให้การเคหะฯ ซึ่งเป็นผู้ดำเนินโครงการบ้านเอื้ออาทรของรัฐบาล เช่าที่ดินจำนวน 145 ไร่เพื่อจัดสร้างที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย ในบริเวณถนนเอกชัย 101 เขตบางบอน กรุงเทพมหานคร เป็นเวลาถึง 40 ปี โดยทำสัญญาครั้งแรก 30 ปี และต่อให้อีก 10 ปี (คำให้สัมภาษณ์ของ นายเผด็จ มุ่งธัญญา ผู้ช่วยผู้ว่าการการเคหะแห่งชาติ 30 มิ.ย. 47)

จากกรณีตัวอย่างที่หยิบยกมาจะเห็นถึงความแตกต่างในเรื่องระยะเวลาการเช่า โครงการที่อยู่อาศัยของคนจนในเมืองทั้งโครงการบ้านมั่นคงและโครงการบ้านเอื้ออาทร ถือเป็นโครงการของรัฐบาลทั้งคู่ แต่เหตุใดจึงได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างกันในเชิงระยะเวลาการเช่า เมื่อการเคหะฯสามารถเช่าที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินฯ ได้ถึง 40 ปี ชุมชนที่อยู่ในที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินฯ ที่ประสงค์จะทำโครงการบ้านมั่นคง ก็ควรจะได้รับสัญญาเช่าในกรอบเวลาที่ทัดเทียมกัน ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันในเรื่องความมั่นคงในการอยู่อาศัยของคนจน สภาพปัญหาดังกล่าว พอช. ในฐานะที่เป็นผู้รับมอบนโยบายบ้านมั่นคงจากรัฐบาลควรจะประสานกับสำนักงานทรัพย์สินฯ ให้เข้าใจถึงเจตจำนงค์ในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของคนจนของรัฐบาล และควรเสนอให้สำนักงานทรัพย์สินฯ แบ่งปันที่ดินของตนให้ชาวชุมชนนำมาใช้แก้ปัญหาที่อยู่อาศัยซึ่งอย่างน้อยควรมีเงื่อนไขสัญญาเช่าไม่ต่ำกว่า 30 ปี

2. การขาดความเป็นเอกภาพของหน่วยงานต่างๆ ในการสนับสนุนนโยบายบ้านมั่นคง

กรุงเทพมหานครโดยสำนักงานเขตปทุมวัน ยังคงใช้กฎหมายมาเป็นเครื่องมือในการขัดขวางการดำเนินโครงการบ้านมั่นคงของชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ มีการแจ้งความดำเนินคดีกับแกนนำชุมชน ในข้อหาปลูกสร้างอาคารโดยไม่ได้รับอนุญาต ตาม พ.ร.บ.ควบคุมอาคาร ปี 2522 ในช่วงที่ชุมชนเริ่มปลูกสร้างบ้านใหม่ หลังจากที่ดินนอนในดินท์ มา 7 – 8 เดือน เมื่อชาวบ้านไม่หยุดดำเนินการ ก็ดำเนินคดีในข้อหา ฝ่าฝืนคำสั่งของเจ้าพนักงานท้องถิ่นเพิ่มอีก ขณะนี้แกนนำชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ กำลังสู้คดีอยู่ในชั้นศาล ทั้งๆที่พวกเขานำพาชาวบ้านแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยเพื่อสนองต่อนโยบายบ้านมั่นคงของรัฐบาล

การที่ กทม. ใช้กฎหมายควบคุมอาคารมาดำเนินคดีแกนนำชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ทั้งที่ชุมชนนี้เป็น 1 ใน 10 โครงการบ้านมั่นคงของรัฐบาล สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการขาดเอกภาพของบรรดาหน่วยงานต่างๆต่อการดำเนินโครงการบ้านมั่นคง แม้จะมีมติ ครม. เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2546 เรื่องเห็นชอบโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยและคนจนในเมือง หน้า 20 ข้อ 4 ระบุว่า “ให้หน่วยงานของรัฐและหน่วยงานท้องถิ่น ให้ความร่วมมือและสนับสนุนที่ดินเพื่อแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อย ผู้ด้อยโอกาสและการพัฒนาความมั่นคงที่อยู่อาศัยคนจนในชุมชนแออัดตามโครงการดังกล่าว” แต่ในทางปฏิบัติหน่วยงานเหล่านี้ ต่างก็ยึดถือ

ระเบียบกฎหมายของตนอย่างเคร่งครัด ซึ่งนำไปสู่อุปสรรคปัญหาดังรูปธรรมที่กล่าวมา และเพื่อให้หน่วยราชการต่างๆ มีทิศทางที่เป็นเอกภาพ ในการสนับสนุนโครงการบ้านมั่นคง ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนเรื่องที่ดิน การผ่อนผันกฎระเบียบการสร้างอาคาร ผ่อนผันกฎระเบียบในเรื่องพื้นที่ส่วนกลางของชุมชน ที่อาจกันที่ได้ไม่มากเนื่องจากพื้นที่มีน้อยเพราะเป็นที่ดินในเมือง ดังนั้น พอข. จึงควรรวบรวมอุปสรรคปัญหาที่เกิดขึ้น เสนอให้รัฐบาลสั่งการให้หน่วยงานต่างๆ เข้าใจและสนองตอบ ต่อการดำเนินโครงการบ้านมั่นคง

นอกจากอุปสรรค 2 ประการดังที่เห็นในกรณีชุมชนพัฒนาบ่อนไก่แล้ว ปัญหาที่พบอีกประการหนึ่งคือ การขาดนโยบายและกลไกในการหยุดการไล่รื้อเร่งด่วน ซึ่งเห็นได้จากกรณีชุมชนส.พทยา ที่มีข้อพิพาทกับเจ้าของที่ดิน แต่หน่วยงานรัฐไม่สามารถเป็นคนกลางประสานให้เกิดการเจรจาแก้ไขปัญหาไล่รื้อได้ ทั้งๆ ที่ชุมชนส.พทยาเข้าอยู่ในโครงการบ้านมั่นคงของ พอข. และหากรัฐบาลไม่มีนโยบายทางการเมืองที่จะหยุดชะลอการไล่รื้ออย่างจริงจัง โครงการบ้านมั่นคงคงดำเนินไปด้วยความลำบาก

4. นโยบายบ้านรัฐเอื้อราษฎร์

นโยบายบ้านรัฐเอื้อราษฎร์ เป็นนโยบายที่รัฐบาลทักษิณสั่งการให้กรมธนารักษ์นำเอาที่ดินราชพัสดุทั่วประเทศมาจัดให้ประชาชนเช่าอยู่อาศัยระยะยาว แล้วให้ประชาชนผู้เช่านำสิทธิการเช่าไปขอใช้บริการสินเชื่อจากธนาคาร ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ตามนโยบายของรัฐบาล

นโยบายบ้านรัฐเอื้อราษฎร์ดังกล่าว ทำให้ราชพัสดุจังหวัดต่างๆ รวมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้นว่าเทศบาล นำเอาที่ดินของกรมธนารักษ์มาจัดทำโครงการที่อยู่อาศัยใหม่ แล้วให้ประชาชนทั่วไปมาผ่อนซื้อ ซึ่งแตกต่างไปจากความเข้าใจของชาวชุมชนที่อาศัยอยู่ในที่ราชพัสดุ ที่คิดว่าชุมชนมีสิทธิทำการเช่าที่ดินระยะยาวเพื่อปรับปรุงที่อยู่อาศัยเอง การตีความหมายของนโยบายบ้านรัฐเอื้อราษฎร์ที่แตกต่างกันของภาครัฐและชุมชน ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งด้านที่ดิน ดังจะวิเคราะห์ให้เห็นในกรณีของชุมชนโรงเลื่อย

ชุมชนโรงเลื่อยตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลคลองท่อมใต้ อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ มีเนื้อที่ประมาณ 40 ไร่ อยู่ติดกับป่าชายเลน เป็นที่ดินในความรับผิดชอบของกรมธนารักษ์ แต่เดิมพื้นที่นี้เป็นที่ตั้งของอำเภอและโรงพักของตำบลคลองท่อมใต้ พอย้ายออกไป โรงเลื่อยไม้ของบริษัทมองแสงจึงได้มาขอเช่าที่ดินกับราชพัสดุ ในปี พ.ศ.2532 ได้เกิดพายุและน้ำท่วมครั้งใหญ่ในภาคใต้เนื่องจากปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า รัฐบาลจึงประกาศสั่งปิดสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศ ทำให้โรงเลื่อยคลองท่อมต้องปิดกิจการลง ผลที่ตามคือ บรรดาลูกจ้างและคนงานในโรงเลื่อยตกงานและไร้ที่อยู่อาศัย บางส่วนอาศัยอยู่ที่บ้านพักคนงานของโรงเลื่อยต่อไป บางส่วนก็ปลูก

สร้างบ้านบริเวณรอบๆโรงเลื่อย ซึ่งต่อมาได้พัฒนากลายเป็นชุมชน ปัจจุบันชุมชนโรงเลื่อยมีผู้อยู่อาศัย 35 ครอบครัว

หลังจากที่โรงเลื่อยสิ้นสุดสัญญาเช่ากับกรมธนารักษ์ ชาวบ้านได้ไปขอเช่าที่ดินราชพัสดุ แต่เรื่องก็เงียบไป เมื่อการขอเช่าที่ดินไม่ได้รับการตอบรับจากราชพัสดุจังหวัด ในขณะที่เดียวกับที่รัฐบาลทักษิณ ได้ประกาศนโยบายบ้านเอื้ออาทร ทางเทศบาล ต.คลองท่อม จึงได้ร่วมกับกรมธนารักษ์ คิดโครงการสร้างบ้านจัดสรรขาย โดยอ้างว่าเป็นโครงการบ้านเอื้ออาทร มีการกล่าวหาว่า ชาวบ้านบุกรุกที่ดินของกรมธนารักษ์ และจะดำเนินการขับไล่ เพื่อนำที่ดินมาจัดทำโครงการ อย่างไรก็ตามชาวชุมชนได้รวมตัวคัดค้านและประสานไปยังการเคหะแห่งชาติ จึงทำให้ทราบว่าโครงการดังกล่าวไม่ใช่โครงการบ้านเอื้ออาทรของการเคหะฯ หลังจากนั้นเทศบาลและกรมธนารักษ์ จึงได้เปลี่ยนชื่อโครงการเป็น โครงการบ้านรัฐเอื้อราษฎร์ โดยให้ชาวบ้านซื้อ ราคาหลังละ 3-4 แสนบาท ผ่อนในอัตราเดือนละ 1,500 บาท

ภายหลังการยื่นข้อร้องเรียนกับคณะกรรมการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ของวุฒิสภา คณะ สว.ได้เดินทางไปตรวจสอบข้อเท็จจริงและจัดประชุมร่วมกับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องใน จ.กระบี่ ทำให้ได้ข้อสรุปว่ากรมธนารักษ์ จะจัดที่ดิน 3 ไร่ 2 งาน 67 ตารางวา ให้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยของชุมชนโรงเลื่อยจำนวน 15 ครอบครัว เช่าระยะยาวเพื่อทำโครงการบ้านมั่นคง ส่วนชาวบ้านอีก 20 ครอบครัว ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ กรมธนารักษ์จะกันพื้นที่ให้ 3 ไร่ 1 งาน 67 ตารางวา ส่วนพื้นที่ที่เหลือราว 30 กว่าไร่ จะนำไปจัดทำโครงการบ้านรัฐเอื้อราษฎร์ต่อไป

กรณีศึกษาของชุมชนโรงเลื่อย ทำให้พบว่ากรมธนารักษ์และหน่วยงานส่วนท้องถิ่น ได้นำเอานโยบายบ้านรัฐเอื้อราษฎร์ไปจัดทำโครงการที่อยู่อาศัยขายแก่ประชาชนเพื่อแสวงหาผลกำไร ซึ่งไม่ได้เป็นไปตามความต้องการของชุมชนผู้อยู่อาศัยเดิมที่ประสงค์ขอเช่าที่ดินราชพัสดุระยะยาว และปรับปรุงที่อยู่อาศัยในลักษณะของโครงการบ้านมั่นคง หากชุมชนโรงเลื่อยไม่ทำการคัดค้านโครงการบ้านรัฐเอื้อราษฎร์ดังกล่าว ชาวชุมชนก็คงถูกรื้อย้ายไปอยู่ในโครงการที่อยู่อาศัยใหม่ โดยต้องผ่อนชำระระยะยาว ซึ่งเป็นการก่อกวนระเหินโดยไม่จำเป็นเนื่องจากชาวชุมชนมีที่อยู่อาศัยเดิมอยู่แล้ว

จากสภาพปัญหาที่กล่าวมา รัฐบาลจะต้องมีนโยบายให้กรมธนารักษ์ที่ดูแลที่ดินราชพัสดุทั่วประเทศ อนุญาตให้ชุมชนที่อยู่ในที่ดินราชพัสดุสามารถเช่าที่ดินระยะยาว 30 ปี เพื่อปรับปรุงที่อยู่อาศัยในลักษณะโครงการบ้านมั่นคง ไม่ใช่ปล่อยให้กรมธนารักษ์นำเอาที่ดินไปทำโครงการที่อยู่อาศัยใหม่เพื่อจัดสรรขายแก่ประชาชน ดังกรณีชุมชนโรงเลื่อย

บทที่ 6

กระบวนการแก้ไขปัญหาและทางออกเชิงนโยบายของชุมชนแออัด

1. กระบวนการแก้ไขปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย

จากการศึกษาทั้ง 102 กรณี พบว่า ชุมชนแออัดที่มีปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย มีกระบวนการในการแก้ปัญหา ดังนี้

1) **การจัดระบบภายในชุมชน** ที่เห็นชัดเจน คือการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย เพื่อเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มในชุมชน และใช้เป็นเครื่องมือในการขอกู้ยืมเงินเชื่อจากภาครัฐ รวมทั้งเพื่อพิสูจน์กับฝ่ายเจ้าของที่ดิน ถึงความจริงใจในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

2) **การยื่นข้อเรียกร้องต่อหน่วยงานรัฐ** เป็นต้นว่า สำนักงานเขต เทศบาล ตำรวจ การเคหะฯ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน องค์กรอิสระ รวมทั้งหน่วยงานเจ้าของที่ดิน ลักษณะของข้อเรียกร้องก็เช่น ให้ยุติการจับกุมดำเนินคดี ให้มีการเปิดเจรจาหลายฝ่าย เพื่อหาข้อยุติปัญหาการไล่อพยพ

3) **การต่อต้านการไล่อพยพในพื้นที่** ในกรณีที่การไล่อพยพชุมชนมาถึงขั้นตอนสุดท้าย ที่จะต้องใช้กฎหมายรวมถึงมาตรการต่างๆ เพื่อผลักดันให้ชาวบ้านรื้อย้ายโดยที่ยังไม่มีทางออกร่วมกัน วิธีต่อต้านการรื้อย้ายโดยการปกป้องชุมชนไม่ให้ถูกรื้อ ก็เป็นอีกมาตรการหนึ่ง ที่ชุมชนนำมาใช้เพื่อสร้างอำนาจในการต่อรอง ในกรณีศึกษาเชิงลึก ชุมชนที่มีปฏิบัติการต่อต้านการรื้อย้ายในพื้นที่ก็เช่น ชุมชนคลองหลวงแพ่ง ชุมชนโรงเลื่อย ชุมชนบ่อนไก่

4) **การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความเข้าใจต่อสาธารณชน** ถือเป็นอีกยุทธวิธีหนึ่งที่ชุมชนแออัดใช้ในการสร้างพื้นที่ทางสังคมเพื่อให้ชนชั้นกลางและคนทั่วไป เข้าใจและยอมรับในวิถีของชุมชน ตัวอย่างกิจกรรมสาธารณะที่พบในรายงานวิจัยนี้ ก็เช่น กิจกรรมรณรงค์รักษาสิ่งแวดล้อม ล้อมริมคลองของกรณีชุมชนคลองแม่ข่า และการจัดกิจกรรมฟื้นฟูอนุรักษ์วิถีชุมชนโบราณของชุมชนป้อมมหากาฬ

5) **การจัดชุมนุมเพื่อเสนอวิธีในการแก้ไขปัญหามาในเชิงนโยบาย** วิธีการนี้ จะพบในเครือข่ายชุมชนที่มีกระบวนการ รวมกลุ่มกันอย่างต่อเนื่อง เช่น เครือข่ายชุมชนริมทางรถไฟ และเครือข่ายชุมชนริมคูคลอง ที่อยู่ในสังกัดของเครือข่ายสลัม 4 ภาค ที่มีข้อเสนอถึงรัฐบาล ในการยุติการไล่อพยพและการขอแบ่งปันที่ดินเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน ดังกรณีศึกษาของชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก ชุมชนเพชรคลองจั่น และเครือข่ายชุมชนแออัดย่านพระราม 3

ผลลัพธ์ของการแก้ไขปัญหาตามกระบวนการดังกล่าวปรากฏดังนี้คือ

1. กรณีชุมชนที่ถูกรื้อย้าย โดยขาดอำนาจการต่อรอง จากการศึกษามี 4 กรณี ที่อยู่ในที่ดินสาธารณะ 3 กรณี และในที่ดินเอกชน 1 กรณี

2. กรณีชุมชนที่อยู่ในขั้นการเจรจากับเจ้าของที่ดิน จากการศึกษา พบมี 94 กรณี ที่อยู่ในขั้นของการจัดกระบวนการเจรจาต่อรองเพื่อแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยกับเจ้าของที่ดิน

3. กรณีชุมชนที่ เจรจาได้ข้อยุติและมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย จากการศึกษา พบมี 4 กรณี

2. ปฏิรูปที่ดินเมืองเพื่อสิทธิที่อยู่อาศัยของคนจน

แนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ที่ตรงกับความต้องการของชุมชนแออัด คือ การปรับปรุงที่อยู่อาศัยในที่ดินเดิม หรือหากในกรณีที่ต้องรื้อย้ายชุมชนจริง ๆ ก็ต้องจัดหาพื้นที่รองรับในเขตเมืองในบริเวณใกล้เคียงกับถิ่นที่อยู่อาศัยเดิม เพื่อให้ชาวชุมชนมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง และสามารถดำรงชีวิตในฐานะแรงงานของเมืองได้อย่างยั่งยืน แนวทางแก้ไขปัญหที่อยู่อาศัยดังกล่าว สอดคล้องเป็นอย่างดีกับคำประกาศของสหประชาชาติเนื่องในวันที่อยู่อาศัยสากล ประจำปี 2544 ที่กล่าวว่า “เมืองต้องปราศจากสลัม / Cities without Slum” คำประกาศนี้ไม่ได้หมายความว่า ให้กำจัดสลัมโดยการรื้อย้ายชุมชนไปนอกเมือง (Slum Clearance) หากแต่เป็นการเรียกร้องต่อประชาชาติต่าง ๆ ว่าต้องมีแผนปรับปรุงสภาพชุมชนให้พ้นความเป็นสลัม ต้องแก้ไขปัญหชุมชนนุกรุก ด้วยการปรับเปลี่ยนสภาพให้ถูกต้องมั่นคง และที่สำคัญต้องให้หลักประกันในสิทธิที่อยู่อาศัยระยะยาวแก่ชุมชน (**สภาประชาชน การเมืองของคนรากหญ้า , 2546 : 48**)

แนวทางแก้ไขปัญหที่เน้นการปรับปรุงที่อยู่อาศัยในที่ดินเดิม เคยนำมาปฏิบัติใช้กับชุมชนเซ่งกี้ ในปี 2529 – 2530 โดยชาวชุมชนซึ่งในขณะนั้นประสบปัญหาด้านที่อยู่อาศัย ได้เจรจาขอซื้อที่ดินจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระองศ์ ในลักษณะของการแบ่งปันที่ดิน (LAND SHARING) ซึ่งเป็นการประนีประนอมระหว่างเจ้าของที่ดินกับชุมชน กล่าวคือ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระองศ์ยินยอมขายที่ดินบางส่วนให้กับชาวชุมชนผ่อนซื้อในราคาต่ำกว่าท้องตลาด เพื่อนำมาจัดตั้งที่อยู่อาศัยใหม่ให้เป็นระเบียบ โดยลดขนาดที่อยู่อาศัยเหลือแปลงละ 5.4 ตารางวา และ 10 ตารางวา ผังชุมชนที่จัดใหม่ ทำให้เหลือพื้นที่ส่วนหนึ่งคืนให้กับเจ้าของที่ดินซึ่งเจ้าของที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงธุรกิจพาณิชย์ได้ นอกจากโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนเซ่งกี้แล้ว ชุมชนแออัดที่ใช้แนวทางการแบ่งปันที่ดิน มาพัฒนาที่อยู่อาศัยของชุมชนในยุคนั้น ก็เช่น ชุมชนวัดลาดบัวขาว ชุมชนหลังบ้านมนังคศิลา และชุมชน 70 ไร่ คลองเตย ชุมชนวัดลาดบัวขาวใช้วิธีขอซื้อที่ดินเดิมบางส่วนจากเจ้าของที่ดินเอกชน ส่วนชุมชนหลังบ้านมนัง ๙ และชุมชน 70 ไร่ เนื่องจากอยู่ในที่ของหน่วยงานราชการ คือ กรมธนารักษ์ และการท่าเรือ จึงใช้วิธีขอเช่าที่จากหน่วยงานเจ้าของที่

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าเสียดาย ที่โครงการตัวอย่างเหล่านี้ ซึ่งเน้นการปรับปรุงพัฒนาที่อยู่อาศัยในที่ดินเดิม เพื่อให้คนสลัมเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตเมือง ไม่สามารถขยายผลไปเป็นกระแสหลักในการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดได้ ทั้งนี้เพราะอุปสรรคเรื่องที่ดิน หน่วยงานรัฐต่าง ๆ ไม่อยากแบ่งปันที่ดินของตนให้ชาวชุมชนเช่าอยู่อาศัยระยะยาว เนื่องจากต้องการนำที่ดินไปใช้ในเชิงธุรกิจ รวมทั้งพัฒนาโครงการของรัฐด้านต่าง ๆ เอกชนก็เช่นกัน ผลประโยชน์มหาศาลจากธุรกิจที่ดินและอสังหาริมทรัพย์ในยุคเศรษฐกิจเก็งกำไร คือ แรงจูงใจสำคัญในการรื้อย้ายชุมชน

กระแสแรงจูงใจการอยู่อาศัยในเมืองของชาวสลัม กลับมาอีกครั้งในช่วงตั้งแต่ปี 2543 เป็นต้นมา หลังจากที่ดินรื้อย้ายสลัม 4 ภาค ประสบความสำเร็จในการผลักดันนโยบายการเช่าที่ดินการรถไฟฯ เป็นเวลา 30 ปี ซึ่งจะวิเคราะห์ให้เห็นในกรณีชุมชนทับแก้วและชุมชนดงขุนเภา

ชุมชนทับแก้ว เป็นชุมชนหนึ่งใน 61 ชุมชนที่ได้เข้าร่วมเครือข่ายสลัม 4 ภาค เพื่อเสนอขอเช่าที่ดินจากการรถไฟฯ ในประเภทที่ดินท้องช้าง (ห่างจากรางเกิน 40 เมตร) ชุมชนตั้งอยู่ที่ข้างทางขึ้นทางด่วนพระราม 9 แยกอโศก คนรุ่นแรกเป็นพนักงานรถไฟบุกเบิกตั้งถิ่นฐานมาประมาณ 40 ปี มีผู้อยู่อาศัยสรุปรวม 205 หลังคาเรือน

ปลายปี 2542 ชาวบ้านทราบว่า ทาง กทม. มีโครงการจะตัดถนนจตุรทิศช่วง ค. ผ่านชุมชน ชาวบ้านยอมรับที่จะโยกย้ายแต่ขอให้การรถไฟฯ จัดที่รองรับให้เช่าห่างจากที่เดิมไม่เกิน 5 กิโลเมตร ในหลักการเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาชุมชนที่อยู่ห่างจากรางไม่เกิน 20 เมตร ซึ่งการรถไฟฯเองก็เห็นด้วย พร้อมชี้แนะว่าที่รองรับจะอยู่บริเวณซอยโรงปูน ใกล้สถานีรถไฟคลองตัน ชาวบ้านจึงไปวัดพื้นที่ที่เหลือจากการรถไฟฯ ให้บริษัทเอกชนเช่าทำโรงงานผสมปูน คงเหลือพื้นที่ 4 ไร่ 358 ตารางวา และจัดทำผังการอยู่อาศัยสำหรับชาวบ้าน 126 ครอบครัว ที่ประสงค์จะขอเช่าที่จากการรถไฟฯ (ส่วนที่เหลือจะย้ายไปเช่าซื้อที่ดินจากโครงการของการเคหะแห่งชาติ) โดยแบ่งแปลงที่อยู่อาศัยได้แปลงละ 10.75 ตารางวา พร้อมถนน ศูนย์อเนกประสงค์ และยื่นเสนอต่อการรถไฟฯเมื่อวันที่ 29 มกราคม 2544 แต่เจ้าหน้าที่การรถไฟฯยังไม่อนุมัติ เพราะต้องการให้ชุมชนอยู่ในรูปแฟลตเพื่อประหยัดพื้นที่ให้เหลือ 1 – 2 ไร่ กระทั่งมีการเปลี่ยนรัฐบาล

ภายหลังมีการจัดตั้งรัฐบาล พร้อมเปลี่ยนประธานคณะกรรมการรถไฟฯ เป็นนายวีระ มุสิกพงศ์ เครือข่ายสลัม 4 ภาค จึงเข้าพบประธานคนใหม่ขอให้สานต่อการแก้ไขปัญหาชุมชนทับแก้ว ซึ่งนายวีระ ยอมรับจะดำเนินการตามมติ 13 กันยายน 2543 นายวีระได้ลงไปดูพื้นที่จริงเมื่อเห็นความเร่งด่วนของทางราชการที่ต้องสร้างถนน และเข้าใจถึงวิถีชีวิตของชุมชนที่ไม่เหมาะสมจะขึ้นแฟลต อีกทั้งข้อเสนอของชุมชนก็ขอเช่าที่เพียง 10.75 ตารางวา เล็กกว่าแปลงมาตรฐานของการเคหะที่มีขนาด 19.5 ตารางวา เกือบครึ่งหนึ่ง จึงนำเรื่องให้คณะกรรมการรถไฟฯ ผ่านความเห็นชอบให้ชุมชนทับแก้วได้เช่าที่ดินตามที่เสนอ ในวันที่ 8 มิถุนายน 2544

ชุมชนทับแก้วถือเป็นชุมชนแรกที่สามารถเช่าที่ดินการรถไฟฯ ย่านสถานีคลองตันซึ่งห่างจากชุมชนเดิม 3 กิโลเมตร ได้เป็นเวลา 30 ปี ในอัตราค่าเช่า 20 บาท ต่อ ตารางเมตร ต่อ ปี ปัจจุบันชาวชุมชน 126 ครอบครัว มีบ้าน 2 ชั้น บนเนื้อที่ขนาด 10.75 ตารางวา เป็นที่อยู่อาศัยใหม่ที่ไม่อยู่ในสภาพสลัมอีกต่อไป

ส่วนกรณีชุมชนดงงูเห่า นั้น ตั้งอยู่บนเนื้อที่ 29 ไร่ ของการรถไฟแห่งประเทศไทย ในเขตเทศบาลเมืองสุโขทัยโก-ลก อ.สุโขทัยโก-ลก จ.นราธิวาส มีบ้านเรือนรวมกัน 307 หลังคา ประชากร 1,428 คน ชุมชนดงงูเห่าเป็นสมาชิกเครือข่ายสลัม 4 ภาค ซึ่งสังกัดอยู่กับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ดังนั้นจึงได้มีส่วนร่วมในการผลักดันนโยบายเช่าที่ดินการรถไฟฯ จนคณะกรรมการรถไฟฯ อนุมัติหลักการเช่า 4 ข้อ เมื่อวันที่ 13 กันยายน 2543 (ดูรายละเอียดในเชิงอรรถ หน้า 13)

ชุมชนดงงูเห่า ได้ยื่นโครงการขอเช่าที่ดิน ในช่วงวันที่ 24 – 25 มี.ค.2546 ที่เครือข่ายสลัม 4 ภาค จัดการประชุมหน้ากระทรวงคมนาคม เพื่อต้องการเจรจาขอเช่าที่ดินการรถไฟฯ จำนวน 21 ไร่ กับ นายสุริยะ จึงรุ่งเรืองกิจ รมว.คมนาคม ผลการเจรจากับเลขานุการ รมว.คมนาคม ได้ข้อสรุปว่า ที่ประชุมเห็นชอบกับการอนุมัติหลักการเช่า ให้แก่ชุมชนดงงูเห่า ที่ขอเช่าที่ดินการรถไฟฯ ในเนื้อที่ 15 ไร่ (ที่เหลืออีก 14 ไร่ แบ่งคืนให้การรถไฟฯ นำไปใช้ประโยชน์เชิงธุรกิจ) เป็นเวลา 30 ปี อย่างไรก็ตาม ข้อสรุปนี้ไม่ผ่านการพิจารณาของคณะกรรมการรถไฟฯ ในการประชุมเมื่อวันที่ 2 เม.ย.2546 โดยคณะกรรมการฯ เสนอให้การรถไฟฯ ทำรายละเอียดพื้นที่ ที่ชุมชนขอเช่ามาเสนออีกครั้งหนึ่ง

ต่อมาในเดือน พ.ค.2547 คณะกรรมการรถไฟฯ ได้อนุมัติหลักการเช่าที่ดินระยะเวลา 30 ปี แก่ชุมชนดงงูเห่า โดยการรถไฟฯ จะให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เป็นผู้เช่าที่ดินเป็นเวลา 30 ปี แล้วให้ พอช. นำไปจัดให้ชาวชุมชนเช่าช่วงต่อ พื้นที่ที่ให้เช่ามีจำนวน 13.5 ไร่ คิดอัตราค่าเช่า 18.75 บาท ต่อตารางเมตร ต่อปี และคิดอัตราค่าเช่าเพิ่ม ปีละ 5 % *

* เพื่อโปรดทราบ ที่ประชุมคณะกรรมการรถไฟฯ ครั้งที่ 11 /2547 เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2547 วาระที่ 4 เรื่องเสนอเพื่อพิจารณาข้อ 4.4 เรื่องขอรับความเห็นชอบให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เช่าที่ดินของการรถไฟฯ รองรับชาวชุมชนดงงูเห่าที่ย่านสถานีสุโขทัยโก-ลก เพื่อที่อยู่อาศัยในรายงานของการรถไฟฯที่ 1/2462/2547 ลงวันที่ 11 พฤษภาคม 2547 ที่ประชุมเห็นชอบให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เช่าที่ดินเพื่ออยู่อาศัยในระยะเวลา 30 ปี โดยคิดอัตราค่าเช่าตามระเบียบการฯเป็นเงิน 18.75 บาทต่อตารางเมตรต่อปี มีอัตราค่าเช่าเพิ่มร้อยละ 5 ทุกปี และมีเงื่อนไขว่าในระหว่างอายุสัญญาเช่า หากการรถไฟฯ มีโครงการใช้พื้นที่เพื่อเป็นประโยชน์ในการเดินรถ ซึ่งผ่านความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี มีผลกระทบต่อนพื้นที่ตามสัญญานี้ ผู้เช่ายินยอมให้ผู้ให้เช่าบอกเลิกสัญญาเช่าส่วนที่พื้นที่เช่ากระทบต่อโครงการดังกล่าว โดยผู้ให้เช่าจะจัดหาที่ดินบริเวณอื่นให้เช่าแทนโดยห่างจากที่เช่าเดิมภายในรัศมี 5 กิโลเมตร ได้ตามที่การรถไฟฯเสนอ และเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาในสถานที่เช่า ให้ใส่ข้อความตามแบบข้อความที่คณะกรรมการรถไฟฯ ได้กำหนดไว้ในคราวประชุมคณะกรรมการรถไฟฯ ครั้งที่ 9/2547 เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2547 สำหรับการทำให้สัญญาเช่าใหม่ให้ชัดเจนด้วย

ขณะนี้ชุมชนดงสูงเห่า กำลังประสานให้ พอช. เซ็นสัญญาเช่ากับการรถไฟฯ และชุมชน กำลังจัดเตรียมแผนปรับปรุงที่อยู่อาศัย แผนพัฒนาระบบสาธารณูปโภคในชุมชน เพื่อของบประมาณจากโครงการบ้านมั่นคง ของ พอช.

ทั้ง 2 กรณีศึกษา เป็นตัวอย่างของการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดในแบบที่ไม่ต้องรื้อย้าย ชุมชนไปอยู่นอกเมืองหรือสร้างแฟลตให้อยู่ หากแต่ใช้วิธีการจัดพื้นที่รองรับในย่านใกล้เคียง ซึ่งเห็นได้ในกรณีชุมชนทับแก้ว และวิธีแบ่งปันที่ดินเดิมให้ชุมชนอยู่อาศัยในกรณีชุมชนดงสูงเห่า ทั้งนี้ โดยให้หลักประกันความมั่นคงในที่ดินด้วยสัญญาเช่าระยะยาว 30 ปี ซึ่งถือเป็นแนวทางแก้ไข ปัญหาที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับวิถีชุมชนและแนวคิด “เมืองที่ปราศจากสลัม” และเป็นการปฏิรูป ที่ดินในเมืองเพื่อสิทธิที่อยู่อาศัยของคนจน

บทที่ 7

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

1. บทสรุปงานศึกษาวิจัย

การศึกษาปัญหาข้อพิพาทด้านที่ดินของชุมชนแออัดทั่วทุกภูมิภาคในประเทศไทย พบว่า ปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย เป็นปัญหาสำคัญที่ชาวสลัมกำลังเผชิญอยู่ ซึ่งสาเหตุของปัญหานี้มีตั้งแต่ การก่อสร้างโครงการของรัฐ การพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ การใช้ที่ดินเพื่อมูลค่าทางธุรกิจ รวมไปถึงการมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อชุมชนแออัด หากดูจากคู่มือที่ขัดแย้งกับชุมชนแล้ว ปรากฏว่า เจ้าของที่ดินที่เป็นหน่วยงานรัฐคือคู่ขัดแย้งในกรณีพิพาทที่ดินกับชุมชนมากที่สุดคิดเป็นจำนวน 74.46 เปอร์เซ็นต์ ของการศึกษากว้าง 102 กรณี

สิ่งที่พบจากสภาพปัญหาการไร้รัฐประมวลสรุปให้เห็นได้ว่า ภาครัฐมักไม่เปิดเผยข้อมูลข่าวสารในการทำโครงการสาธารณะต่อชุมชน รวมทั้งไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย ซึ่งจะเห็นได้จากกรณีการไร้รัฐที่เกิดจากทำโครงการของรัฐ มีการละเมิดสิทธิชุมชนท้องถิ่นที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟูวิถีชีวิตชุมชน ละเมิดสิทธิในการมีส่วนร่วมการวางแผนพัฒนาเมือง ซึ่งปรากฏชัดในกรณีการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ การทำเมืองให้ทันสมัย โดยมุ่งเน้นไปที่การตอบสนองต่อจิตของชนชั้นกลางและกีดกันการดำรงอยู่ของวิถีชุมชน

ส่วนการไร้รัฐอันเนื่องมาจากการใช้ที่ดินเชิงธุรกิจนั้น มักใช้กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเป็นเครื่องมือในการขับไล่ ในขณะที่รัฐบาลยังไม่มีมาตรการใดๆ ในการคลี่คลายสถานการณ์ไร้รัฐของชุมชน สำหรับปัญหาการมีอคติต่อชุมชนนั้น แม้ในงานศึกษาภาพกว้างจะพบการไร้รัฐที่เกิดจากการร้องเรียนให้ขับไล่ชุมชนเพียง 4 กรณี แต่ปัญหาทัศนคติเชิงลบก็ได้แฝงอยู่ในทุกสาเหตุของการไร้รัฐอยู่แล้ว ไม่ว่าโครงการก่อสร้าง โครงการพัฒนาเมือง โครงการลงทุนทางธุรกิจ ล้วนแล้วแต่มีเป้าหมายซ่อนเร้นเพื่อจัดชุมชนแออัดให้หมดไปทั้งสิ้น แม้กระทั่งกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ที่เกิดจากการผลักดันของภาคประชาชน ซึ่งชาวสลัมมีส่วนร่วมอยู่ไม่น้อย ก็ยังหลีกเลี่ยงบทบัญญัติที่รับรองสิทธิที่อยู่อาศัยของคนจนในชุมชนแออัด

นอกจากสภาพปัญหาดังกล่าว นโยบายแก้ไขปัญหามหาชนแออัดของรัฐเอง ยังคงเต็มไปด้วยอุปสรรค นโยบายบ้านเอื้ออาทร คงไม่ใช่ทางออกของชาวสลัมที่ต้องการปักหลักถิ่นฐานอยู่ในเมือง เพราะโครงการส่วนใหญ่สร้างอยู่นอกเมือง ส่วนนโยบายบ้านมั่นคง แม้จะเน้นให้ชุมชนอยู่อาศัยในเมือง แต่ก็มีอุปสรรคด้านหลักประกันความมั่นคงในที่ดิน และกฎระเบียบต่างๆ ของหน่วยงานปกครองก็ขัดขวางการทำโครงการที่อยู่อาศัยคนจน นอกจากนี้ยังเกิดภาวะไร้รัฐโดยที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ที่รับผิดชอบโครงการบ้านมั่นคง ไม่สามารถเข้าไปแทรกแซงได้ ทางด้านนโยบายบ้านรัฐเอื้ออาทร ก็ยังขาดความชัดเจนถึงรูปแบบการดำเนินโครงการ ที่จะให้

ชุมชนในที่ราชพัสดุเช่าที่ดินระยะยาว 30 ปี แล้วปรับปรุงที่อยู่อาศัยเอง หรือจะให้กรมธนารักษ์
ร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่นทำโครงการสร้างบ้านขายแก่ประชาชน

ตารางแสดงผลการแก้ไขปัญหาข้อพิพาทด้านที่ดินในชุมชนแออัด

ลำดับ ที่	ชุมชน	ประเภท ที่ดิน	ผลการแก้ไขปัญหา
1	ชุมชนสี่พระยา	ที่ราชพัสดุ	ได้ข้อยุติเรื่องการเช่าที่ดิน
2	ชุมชนพหลโยธิน 45	ที่ราชพัสดุ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
3	ชุมชนโรงสูบ	ที่ราชพัสดุ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
4	ชุมชนเกาะทิว	ที่ราชพัสดุ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
5	ชุมชนเกาะลอย	ที่ราชพัสดุ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
6	ชุมชน 72 ห้อง	ที่ราชพัสดุ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
7	ชุมชนสนามบิน	ที่ราชพัสดุ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
8	ชุมชนแหลมโพธิ์	ที่ราชพัสดุ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
9	ชุมชนเก้าเล้ง	ที่ราชพัสดุ	ได้ข้อยุติเรื่องการเช่าที่ดิน
10	ชุมชนบ้านท่าศรีธรรม	ที่ราชพัสดุ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
11	ชุมชนแหลมทอง	ที่ราชพัสดุ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
12	ชุมชนแหลมรุ่งเรือง	ที่ราชพัสดุ	ได้ข้อยุติเรื่องการเช่าที่ดิน
13	ชุมชนโรงเลื่อย	ที่ราชพัสดุ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
14	ชุมชน 35 สามัคคี	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
15	ชุมชน ส.พัทยา	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
16	ชุมชนริมทางรถไฟสายท่าเรือ	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
17	ชุมชนบางนา	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน

18	ชุมชนย่านพระราม 3 (9 ชุมชน)	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
19	ชุมชนมหาดไทย 65	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
ลำดับ ที่	ชุมชน	ประเภท ที่ดิน	ผลการแก้ไขปัญหา
20	ชุมชนบดินทร์เดชา	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
21	ชุมชนกระทู้มเดี่ยว	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
22	ชุมชนวชิรธรรมสาธิต	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
23	ชุมชนจตุรมิตร	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
24	ชุมชนจรัญวิถิ 74	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
25	ชุมชนบ้านพานถม	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
26	ชุมชนลาดอง	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
27	ชุมชนเจ้าพระยา	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
28	ชุมชนข้างโรงเรียนพระโขนง	ที่เอกชน	ถูกรื้อย้ายโดยขาดอำนาจต่อรอง

29	ชุมชนบ้านชายเขา	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
30	ชุมชนชุมชนน้ำนรหัต	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
31	ชุมชนดีคลี	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
32	ชุมชนลานทราย	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
33	ชุมชนทองสุข	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
34	ชุมชนหล่อเสาเข้ม	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
35	ชุมชนสามห่วง	ที่เอกชน	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
ลำดับ ที่	ชุมชน	ประเภท ที่ดิน	ผลการแก้ไขปัญหา
36	ชุมชนรถไฟสายใต้ – ตะวันตก (7 ชุมชน)	ที่รถไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
37	ชุมชนบางกอกน้อย1	ที่รถไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
38	ชุมชนโรงปูนเหนือ – ใต้ (2 ชุมชน)	ที่รถไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
39	ชุมชนทับแก้ว	ที่รถไฟ	ได้ข้อยุติเรื่องการเช่าที่ดิน
40	ชุมชนหลักหก	ที่รถไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน

41	ชุมชนพญาเสือ	ที่รตไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
42	ชุมชนหัวหนองและรตไฟ สามัคคี (2 ชุมชน)	ที่รตไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
43	ชุมชนทับกฤช	ที่รตไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
44	ชุมชนหัวสะพานและหลังด่าน (2 ชุมชน)	ที่รตไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
45	ชุมชนทุ่งเสาทำยางและบ่อน ไก่ทำยาง(2 ชุมชน)	ที่รตไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
46	ชุมชนวัดเกาะเสือ	ที่รตไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
47	ชุมชนสะพานยาวและนอก โคก (2 ชุมชน)	ที่รตไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
48	ชุมชนกันตัน	ที่รตไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
49	ชุมชนดงงูเห่า	ที่รตไฟ	ได้ข้อยุติเรื่องการเช่าที่ดิน
50	ชุมชนตลาดเหนือ	ที่รตไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
ลำดับ ที่	ชุมชน	ประเภท ที่ดิน	ผลการแก้ไขปัญหา
51	ชุมชนโกลกวิลเลจ	ที่รตไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
52	ชุมชนตรอกไบลีย์	ที่รตไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
53	ชุมชนหลังจวนผู้ว่าฯ	ที่รตไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
54	ชุมชนเทพารักษ์ 5	ที่รตไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
55	ชุมชนลับแล	ที่รตไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน

56	ชุมชนเขาคุบา (2 ชุมชน)	ที่รถไฟ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
57	ชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน	ที่ธรณีสงฆ์	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
58	ชุมชนศิริอำมาตย์	ที่ธรณีสงฆ์	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
59	ชุมชนคลองหลวงเพ่ง	ที่ธรณีสงฆ์	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
60	ชุมชนปากคลองใต้	ที่ธรณีสงฆ์	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
61	ชุมชนมหาดไทย 1 –4 (4 ชุมชน)	ที่กระทรวงมหาดไทย	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
62	ชุมชนบึงลำไผ่	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
63	ชุมชนเกตุแก้ว	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
64	ชุมชนห้วยโง	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
65	ชุมชนโนนทรายทอง	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
ลำดับ ที่	ชุมชน	ประเภท ที่ดิน	ผลการแก้ไขปัญหา
66	ชุมชนลำค่าน้ำแซบ	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
67	ชุมชนป้อมพระกาฬ	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
68	ชุมชนหลวงวิจิตร	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
69	ชุมชนบางบอน	ที่สาธารณะ	ถูกริ้อย่างโดยขาดอำนาจต่อรอง
70	ชุมชนคลองเป้ง	ที่สาธารณะ	ถูกริ้อย่างโดยขาดอำนาจต่อรอง

71	ชุมชนคลองมหานาค	ที่สาธารณะ	ถูกรื้อย้ายโดยขาดอำนาจต่อรอง
72	ชุมชนปากคลองสวน	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
73	ชุมชนเพชรคลองจั่น	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
74	ชุมชนคลองไผ่สิงห์โต	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
75	ชุมชนลำรางปลัดเปรียง	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
76	ชุมชนชวาลา	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
77	ชุมชนคลองพญาเว็ก	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
78	ชุมชนบางน้ำแก้ว	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
79	ชุมชนคลองบัวขวัญ	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
80	ชุมชนคลองส่วย	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
81	ชุมชนริมน้ำ (ท่าม่วง)	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
ลำดับ ที่	ชุมชน	ประเภท ที่ดิน	ผลการแก้ไขปัญหา
82	ชุมชนริมน้ำ	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
83	ชุมชนวีระศิลป์	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
84	ชุมชนสะพานแก้ว	ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
85	ชุมชนคลองคเชนทร์	ที่กรมเจ้าท่า	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
86	ชุมชนหน้าและหลังสถานี รถไฟ	ที่กรมเจ้าท่า	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน

87	ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก	ที่กรมเจ้าท่า	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
88	ชุมชนป่าตัน	ที่กรมเจ้าท่า	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
89	ชุมชนวัดเกตุ	ที่กรมเจ้าท่า	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
90	ชุมชนแหลมทอง	ที่กรมเจ้าท่า	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
91	ชุมชนแก้วพัฒนา	ที่ทรัพย์สิน ส่วนพระมหากษัตริย์	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
92	ชุมชนร่วมสามัคคี	ที่ทรัพย์สิน ส่วนพระมหากษัตริย์	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
93	ชุมชนศุภมิตร	ที่ทรัพย์สิน ส่วนพระมหากษัตริย์	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
94	ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่	ที่ทรัพย์สิน ส่วนพระมหากษัตริย์	ได้ข้อยุติเรื่องการเช่าที่ดิน
95	ชุมชนคลองเตยล๊อค 7 – 12	การทำเรือ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
ลำดับ ที่	ชุมชน	ประเภท ที่ดิน	ผลการแก้ไขปัญหา
96	ชุมชนครุมิตร	สำนักงาน ประมง ศึกษา จังหวัด	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
97	ชุมชนคลองสวนตอนบน	ที่กรมทาง หลวงชนบท	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
98	ชุมชนพญาดาวหลวง	ที่ราชพัสดุ / ที่ทหาร	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
99	ชุมชนปิ่นดำริห์	ที่ราชพัสดุ / ที่กรมศิลปา	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน

		กร	
100	ชุมชนคลองแม่ข่า ลำคูไหว (7 ชุมชน)	ที่ราชพัสดุ / ที่กรมศิลปากร	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
101	ชุมชนต้นโพธิ์	ที่ราชพัสดุ / ที่สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน
102	ชุมชนเกษมราษฎร์	ที่ราชพัสดุ / ที่กรมเจ้าท่า / ที่ สาธารณะ	อยู่ในชั้นเจรจากับเจ้าของที่ดิน

สรุปผลการแก้ไขปัญหาที่ดินในชุมชนแออัด

1. กรณีชุมชนที่ถูกรื้อย้าย โดยขาดอำนาจการต่อรอง จากการศึกษา พบมี 4 กรณี ที่อยู่ในที่ดินสาธารณะ 3 กรณี และในที่ดินเอกชน 1 กรณี
2. กรณีชุมชนที่อยู่ในชั้นการเจรจากับเจ้าของที่ดิน จากการศึกษา พบมี 93 กรณี ที่อยู่ในชั้นของการจัดกระบวนการเจรจาต่อรองเพื่อแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยกับเจ้าของที่ดิน
3. กรณีชุมชนที่เจรจาได้ข้อยุติและมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย จากการศึกษา พบมี 5 กรณี

2. ข้อเสนอเชิงนโยบายต่อการแก้ปัญหาชุมชนแออัด

ชาวชุมชน นอกจากต้องมีการเคลื่อนไหวเพื่อหยุดการไล่รื้อและเรียกร้องซึ่งสิทธิที่อยู่อาศัยในเมืองตามแนวทางที่ปรากฏอยู่ในรายงานฉบับนี้แล้ว ยังคงต้องผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย นโยบายที่ต้องเร่งผลักดันก็เช่น นโยบายปฏิรูปที่ดินเมือง ที่ภาครัฐต้องแบ่งปันที่ดินให้คนจนเช่าอยู่อาศัยระยะยาว 30 ปี นโยบายการกระจายถือครองที่ดินเอกชนโดยการเก็บภาษีอัตราก้าวหน้า เพื่อให้คนที่มีที่ดินมากแต่ไม่ได้ทำประโยชน์ซึ่งจะถูกเก็บภาษีสูงต้องกระจายที่ดินของตนสู่สังคม นโยบายผ่อนปรนกฎระเบียบการก่อสร้างโครงการที่อยู่อาศัยของ คนจน รวมไปถึงนโยบายหยุดการไล่รื้อชุมชนจากบรรดาเจ้าของที่ดิน ซึ่งประมวลสรุปเป็นข้อเสนอได้ดังนี้

1. ให้รัฐบาลทำการปฏิรูปที่ดินเมือง โดยมีนโยบายให้หน่วยงานรัฐนำที่ดินในเมืองมาจัดให้ชุมชนแออัดเช่าระยะยาว 30 ปี เพื่อปรับปรุงพัฒนาที่อยู่อาศัยของชุมชนตามนโยบายบ้านมั่นคง

2. ให้รัฐบาลมีนโยบายหยุดการไล่รื้อชุมชนที่กำลังมีข้อพิพาทกับเจ้าของที่ดิน ด้วยการตั้งคณะกรรมการหยุดการไล่รื้อชุมชนระดับชาติ และระดับท้องถิ่น โดยกลไกทั้ง 2 ระดับ จะต้องให้มีตัวแทนชุมชนแออัดเข้าไปมีส่วนร่วมในการไกล่เกลี่ยเจรจาด้วย

3. ให้รัฐบาลจัดระบบการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรม โดยใช้มาตรการเก็บภาษีอัตราก้าวหน้าสำหรับเอกชนที่มีที่ดินมาก แต่ปล่อยรกร้างไม่ใช้ให้เป็นประโยชน์ในเชิงสังคม มาตรการภาษีที่ดินก้าวหน้า จะนำไปสู่การกระจายการถือครองที่ดิน เพื่อให้คนยากจนในเมืองและผู้ไร้ที่ดินในชนบทสามารถมีที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของตนเองได้

4. ให้รัฐบาลสั่งการให้หน่วยราชการต่างๆ แก้ไขกฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินนโยบายบ้านมั่นคง อาทิ กฎระเบียบว่าด้วยการก่อสร้างอาคาร โดยอนุญาตให้ชุมชนที่มีแผนการพัฒนาที่อยู่อาศัยได้รับการยกเว้นจาก พรบ.ควบคุมอาคาร ทั้งในเรื่องพื้นที่ปลูกสร้างที่อยู่อาศัยขนาดเล็ก รวมถึงพื้นที่ส่วนกลางของชุมชนที่อาจไม่เป็นไปตามมาตรฐานของกฎหมาย

5. ให้รัฐบาลและหน่วยราชการต่างๆ ปฏิบัติตามกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน ในประเด็นที่เกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิของประชาชน เป็นต้นว่า สิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารการทำโครงการของรัฐ รวมถึงสิทธิที่จะรักษาฟื้นฟูวิถีชีวิตของชุมชน

3. ข้อเสนอแนะในการทำโครงการศึกษาวิจัยระยะที่ 2

งานศึกษาวิจัยปัญหาและข้อพิพาทที่ดินชุมชนแออัดในระยะที่ 1 ได้ทำการศึกษาข้อมูลเชิงลึกทั้งหมด 12 กรณี ซึ่งหลักเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่นั้น ดูจากกรณีชุมชนที่มีกระบวนการในการแก้ไขปัญหที่อยู่อาศัยโดยองค์กรชุมชน จากทั้ง 12 กรณีปัญหา มีชุมชนที่ได้รับข้อยุติในการเจรจาเรื่องที่ดินแล้ว 3 กรณี คือ ชุมชนทับแก้ว ชุมชนดงจุกเห่า และชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ (แม้จะยังมีปัญหาในเรื่องคดีความเกี่ยวกับการก่อสร้างอาคารโดยไม่ได้รับอนุญาต) ส่วนที่เหลืออีก 9 กรณี ยังคงมีอุปสรรคในด้านการเจรจาต่อรองขอเช่า หรือซื้อที่ดินเพื่อจัดทำโครงการที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นผลมาจากปัญหานโยบายและระเบียบข้อกฎหมายบางประการอันได้แก่ นโยบายที่ดินของการรถไฟ นโยบายบ้านรัฐเอื้อราชรัฐของกรมธนารักษ์ กฎหมายที่ดินสาธารณะของหน่วยงานท้องถิ่น การขาดการมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาเมือง รวมไปถึงอุปสรรคด้านกฎหมายที่ทำให้ชุมชนที่มีข้อพิพาทกับเอกชนประสบปัญหาการถูกดำเนินคดีและบังคับไล่รื้อ

เมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์ที่กล่าวมา หากจะดำเนินการศึกษาวิจัยปัญหาข้อพิพาทที่ดินชุมชนแออัดในระยะที่ 2 ต่อ ก็ควรจะทำการศึกษาชุมชนใน 9 กรณีที่ว่า ซึ่งยังมีปัญหาคั่งค้างอยู่ ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนเหล่านั้นสามารถบรรลุข้อตกลงในการเจรจาเรื่องที่ดินสำหรับทำโครงการที่อยู่อาศัยต่อไป สำหรับพื้นที่ศึกษาในโครงการระยะที่ 2 นั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าควรจะทำการศึกษาใน 5 กรณีดังนี้

1. กรณีชุมชนรถไฟสายใต้ – ตะวันตก 7 ชุมชน ซึ่งสามารถนำประสบการณ์จากกรณีชุมชนทับแก้ว ไปปรับใช้เพื่อให้เกิดการต่อรองในเรื่องสิทธิที่อยู่อาศัยใหม่ได้
2. กรณีชุมชนแออัดย่านพระราม 3 ที่สามารถนำเอาหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนพัฒนาเมือง มาเป็นเครื่องชี้้นำการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนในย่านนี้
3. กรณีชุมชนป้อมมหากาฬ ที่จะพิสูจน์ถึงหลักคิดในการพัฒนาเมืองว่า วิธีชุมชนในเขตเมืองเก่าสามารถอยู่ร่วมกันได้กับกระแสนุรักษ์ และกระแสการท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรม
4. กรณีชุมชนเพชรคลองจั่น ทั้งนี้เพื่อนำไปเป็นแบบอย่างของการบริหารจัดการที่ดินสาธารณะริมคลอง ที่ชุมชนสามารถอยู่อาศัยระยะยาว และมีความมั่นคงในที่ดิน โดยชุมชนมีส่วนในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมของเมือง
5. กรณีชุมชนโรงเลื่อย ที่ตั้งอยู่ในที่ดินราชพัสดุ สมควรทำการศึกษาและวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้ชุมชนโรงเลื่อยสามารถเช่าและปรับปรุงที่อยู่อาศัยในที่ดินราชพัสดุเป็นเวลา 30 ปี โดยไม่ต้องไปเข้าโครงการบ้านรัฐเคื้อราษฎร์ ที่ชาวบ้านต้องมีหนี้สินจากการผ่อนชำระโครงการ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่ชุมชนในที่ดินราชพัสดุอื่นๆ

บรรณานุกรม

- เครือข่ายสลัม 4 ภาค . 2544 . **ปฏิรูปที่ดินเมืองเพื่อสิทธิที่อยู่อาศัยคนจน** . กรุงเทพฯ : เครือข่าย
สลัม 4 ภาค
- คณะกรรมการวาระประชาชน . 2545 . **วาระประชาชนเพื่อความเป็นไท ชุติรวบรวมข้อเสนอภาค
ประชาชน** . กรุงเทพฯ : คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กปอพช.)
- จำนงค์ จิตนิรัตน์ . 2538 . **ก่อนจะถึงที่หมาย ประสพการณ์ 16 ปี ในงานพัฒนาสลัม** .
กรุงเทพฯ : มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย
- ณัฐกมล เหลืองสะอาด . 2546 . **การศึกษาและพัฒนาชุมชนป้อมมหากาฬ แขวงบวรนิเวศ
เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร** . กรุงเทพฯ : ภาคนิพนธ์ วิชาเอกการพัฒนาชุมชน
เมือง ภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- นลินี ดันธุนิตย์ . 2542 . **วิวัฒนาการชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัดในเมือง กรณีศึกษา
กรุงเทพมหานคร ใน อคิน รพีพัฒน์ ชุมชนแออัด : องค์ความรู้กับความจริง** .
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- นพพรณ พรหมศรี . 2546 . **จากชุมชนถึงองค์กรของคนใต้สะพาน ใน คนใต้สะพาน** . กรุงเทพฯ
: มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย
- มณีรัตน์ มิตรปราสาท . 2545 . **ขบวนการเคลื่อนไหวของชาวสลัม ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร ขบวนการ
ประชาชนร่วมสมัย** . กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) . 2546 . **แนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยคนจนใน
เมือง** . กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน
- สภาประชาชน การเมืองของคนรากหญ้า วาระที่ดิน ที่อยู่อาศัย นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุนและข้อ
เสนอเชิงนโยบาย . 2546 . **ที่ดินในเมืองกับสิทธิที่อยู่อาศัยของคนสลัม** . กรุงเทพฯ
: คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กปอพช.)
- อภัยยุทธ์ จันทรพา . 2545 . **ขบวนการคนจนกับการพัฒนาเมืองย่านพระราม 3** . กรุงเทพฯ : มูลนิธิ
พัฒนาที่อยู่อาศัย

กรุงเทพมหานคร

ชุมชนกระทู้มเดียว

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของบริษัท สยามไทย (1982) จำกัด เนื้อที่ขนาด 11 ไร่ 3 งาน 51 ตารางวา อยู่หลังย่าน RCA ถนนพระราม 9 เขตห้วยขวาง กทม. มีสมาชิกจำนวน 158 หลังคาเรือน เมื่อปี 2537 มีการแจ้งจับชาวบ้าน 5 รายในข้อหาบุกรุกและมีการทยอยออกหมายจับเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ รวมทั้งหมด 36 ราย จนปลายปี 2543 ศาลตัดสินให้แพ้คดีแล้วทั้ง 36 ราย ทางเจ้าของที่ดินจึงได้ให้กรมบังคับคดีลงมาดำเนินการไล่อื้อ แต่ชาวบ้านได้รวมตัวกันเพื่อเจรจาขอเช่าที่ดินกับตัวแทนเจ้าของที่ ทำให้สามารถชะลอเรื่องการไล่อื้อออกไป

ในปี 2545 มีกลุ่มทหารซึ่งถือหุ้นในบริษัท มาขอเก็บค่าเช่าจากชาวบ้านหลังละ 500 บาท โดยเสนอเงื่อนไขว่าจะต่อน้ำประปาและไฟฟ้าให้ แต่ชาวบ้านไม่ยินยอมเนื่องจากเป็นค่าเช่าที่แพงเกินไปอีกทั้งชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมในการร่างสัญญาเช่า ปัจจุบันชุมชนอยู่ในช่วงของการประสานกับเจ้าของที่เพื่อเจรจาขอเช่าที่ดิน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

เมื่อมีการแจ้งจับในปี 2537 ชาวชุมชนได้รวมตัวเพื่อหาแนวทางแก้ไขร่วมกับศูนย์รวมพัฒนาชุมชน และได้จัดตั้งกองทุนที่อยู่อาศัยเพื่อเสนอขอเช่าที่ดิน โดยยื่นข้อเสนอดังต่อไปนี้ คือ ชุมชนขอเช่าในอัตราปีละ 2,000 บาท ต่อหลังคาเรือน ชุมชนขอทำสัญญาเช่าระยะยาว 30 ปีและขอมีส่วนร่วมในการร่างสัญญาเช่า

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนสามารถชะลอการรื้อย้ายออกไปได้ ในปัจจุบันอยู่ในระหว่างการประสานงานกับเจ้าของที่ดินเพื่อเจรจาเรื่องการเช่าที่ดิน

4. แหล่งข้อมูล

ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนยังขาดกลไกกลางที่จะเชื่อมประสานให้เกิดการเจรจากับเจ้าของที่ดิน

ชุมชนเก่าพัฒนา

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซอยรามคำแหง 39 เขตบางกะปิ มีเนื้อที่ จำนวน 1 ไร่ 3 งาน มีสมาชิกจำนวน 32 หลังคา 34 ครอบครัว มีสภาพบ้านเรือนเป็นบ้านชั้นเดียวทำจากไม้และคอนกรีต คนในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บางส่วนค้าขายรายได้เฉลี่ยเดือนละประมาณ 5,000 – 8,000 บาท ปัจจุบันชาวชุมชนต้องการจัดทำโครงการที่อยู่อาศัยโดยได้เสนอเข้าโครงการนำร่องบ้านมั่นคง ปี 2546 กับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ลักษณะการทำโครงการที่อยู่อาศัยคือ จัดปรับพื้นที่จำนวน 1 ไร่ 1 งาน 18 ตารางวา โดยรื้อบ้านเรือนเดิมออกทั้งหมดแล้วสร้างใหม่ ซึ่งชาวชุมชนเห็นร่วมกันว่า แบบบ้านที่จะก่อสร้างใหม่นั้นจะใช้รูปแบบของบ้านแถว (ทาวเฮาส์) ชุมชนมีกระบวนการคัดเลือกผู้มีสิทธิเข้าอยู่ในโครงการจำนวน 29 หลังคาเรือน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

สถาปนิกชุมชนได้ร่วมกับชาวชุมชนออกแบบวางผังที่อยู่อาศัยใหม่ ทางด้านการเช่าที่ดิน ทางชุมชนได้ยื่นขอจดทะเบียนสหกรณ์เคหะสถานไปแล้ว รอการดำเนินการของสหกรณ์จังหวัดที่จะลงมาประชุมเพื่อจัดตั้งสหกรณ์และตรวจสอบเอกสารการจัดตั้ง นอกจากนี้ได้ยื่นเสนอขอเช่าที่ดินกับทางสำนักงานทรัพย์สินฯ

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชุมชนได้รับการอนุมัติงบประมาณการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและอนุมัติสินเชื่อปลูกสร้างบ้านจาก พอช. แล้ว ส่วนการยื่นเสนอขอเช่าที่ดินกับทางสำนักงานทรัพย์สินฯ ยังไม่ทราบความคืบหน้า

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนเก่าพัฒนาและสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้แม้ว่าสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จะให้ชุมชนเช่าที่ดินแต่ก็เป็น การให้เช่าระยะสั้นครั้งละ 3 ปียังไม่มียกยบายให้เช่าระยะยาว 30 ปี นอกจากนี้สำนักงานทรัพย์สินฯ ยังเพิ่มอัตราค่าเช่า 5 % ต่อปี เหมือนกับการให้ภาคธุรกิจเอกชนเช่า

ชุมชนหลังโรงเรียนพระโขนง

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ที่ดินของคุณอรุณี หวังหลี มีชาวชุมชนอาศัยอยู่ 80 หลังคาเรือน อยู่ข้างโรงเรียนพระโขนง เขตพระโขนง กรุงเทพฯ ชุมชนเข้ามาปลูกอาศัยในระยะเริ่มแรกประมาณปี 2504 ซึ่งขณะนั้นเป็นพื้นที่รกร้างว่างเปล่ามีสภาพเป็นหนองน้ำและต้นปรี๊ดและไม่ทราบว่าใครเป็นเจ้าของพื้นที่ ต่อมาได้ทำการถมพื้นที่ไปเรื่อยๆและชักชวนญาติพี่น้องคนรู้จักกันเข้ามาอยู่จนหนาแน่นขึ้นในปี 2533 จนกระทั่งปี 2535 ทางทนายความซึ่งเป็นตัวแทนของคุณอรุณี หวังหลี เจ้าของที่ดิน ได้มาแจ้งขับไล่ชาวชุมชนออกจากพื้นที่ จากนั้นปี 2541 มีหมายให้ชาวชุมชนไปขึ้นศาลในคดีฟ้องขับไล่และเรียกค่าเสียหาย และในวันที่ 15 พฤษภาคม ปี 2546 ทางทนายความฝ่ายเจ้าของที่ดินและกรมบังคับคดีพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ตำรวจและคนงานได้นำหมายจากกรมบังคับคดีให้ชาวบ้านรื้อถอนบ้านเรือนออกไป โดยได้ทำการรื้อฝามผนังบ้านไปจำนวน 2 หลัง และได้ขยายเวลาการรื้อถอนบ้านเรือนออกไปจนถึงวันที่ 20 พฤษภาคม 2546

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

หลังจากที่ทนายความฝ่ายเจ้าของที่ดินมาแจ้งขับไล่เมื่อปี 2535 ชาวชุมชนก็ไม่ว่าจะแก้ไขปัญหาอย่างไร จากนั้นเรื่องก็เงียบไป จนกระทั่งเมื่อปี 2541 หลังจากมีหมายให้ไปขึ้นศาลก็มีชาวชุมชนบางส่วนไปขึ้นศาล บางส่วนไม่รู้ว่ามีหมายศาลก็ไม่ได้ไป ชาวชุมชนพยายามขอพบเจ้าของที่ดินเพื่อหาแนวทางเจรจาก็ไม่เป็นผล จนถึงปี 2546 เมื่อกรมบังคับคดีได้นำหมายมาให้ชาวชุมชนรื้อถอนออกไปจากพื้นที่ ชาวชุมชนจึงได้ขอความช่วยเหลือมายังศูนย์รวมพัฒนาชุมชนเพื่อขอเจรจากับเจ้าของที่ดินโดยมีข้อเสนอดังนี้ 1.ให้ยุติการดำเนินการทางกฎหมายและชาวบ้านจะขอเช่าอยู่ที่เคยเดิมโดยการปรับปรุงที่อยู่อาศัยใหม่ 2.หรือหาพื้นที่อยู่อาศัยใหม่บริเวณใกล้เคียงให้แก่ชาวชุมชน 3.ถ้าให้เช่าในที่ดินเดิมไม่ได้หรือหาพื้นที่ใกล้เคียงไม่ได้ก็ขอให้ชาวชุมชนได้มีเวลาเตรียมตัวหาที่อยู่อาศัยใหม่ 2 ปี และเมื่อในวันที่ 20 พฤษภาคม 2546 ชาวชุมชนได้เตรียมรับมือการไล่รื้อและยื่นขอเจรจากับตัวแทนเจ้าของที่ดินโดยประสานให้ คุณครูประทีป อึ้งทรงธรรม ฮ.ว.กรุงเทพมหานคร เป็นคนกลางในการเจรจา ผลการเจรจากับฝ่ายเจ้าของที่ดิน 3 ครั้ง ที่อาคารรัฐสภาไม่ได้ข้อยุติตามข้อเสนอของชาวบ้าน ฝ่ายเจ้าของที่ดินยื่นกรณให้ชุมชนต้องย้ายออกไปให้หมดภายใน 30 มิถุนายน 2546

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชุมชนขาดการรวมตัวกันมาก่อน จึงแตกแยกเป็นหลายกลุ่ม ทำயสุดก็ไม่สามารถต้านทานการไล่รื้อได้ ชาวบ้านกลุ่มสุดท้ายต้องรื้อย้ายออกไปในวันที่ 11 กรกฎาคม 2546

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนข้างโรงเรียนพระโขนง เครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีนี้ชุมชนขาดความเข้มแข็ง เพราะเมื่อเกิดปัญหาขับไล่ตั้งแต่ปี 2535 ก็ไม่มีกระบวนการรวมกลุ่มและประสานกับองค์กรต่างๆ เพื่อแสวงหาแนวทางแก้ไข ทำยสุดจึงต้านทานการไล่อื้อไว้ไม่ได้

ชุมชนคลองเตยล๊อค 7-12

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของการท่าเรือฯ เขตคลองเตย กทม. ชุมชนคลองเตยล๊อค 7-12 มีจำนวน 372 ครัวเรือน ส่วนใหญ่มีอาชีพกรรมกร รับจ้างแบกสินค้าในบริเวณท่าเรือ บางส่วนค้าขายมีรายได้เป็นรายวัน สภาพที่อยู่อาศัยค่อนข้างทรุดโทรมและแออัด ทางกรมท่าเรือต้องการใช้พื้นที่ทำประโยชน์ จึงจัดโครงการรองรับไว้ให้ที่ชอย์วรพล ซึ่งมีชาวบ้านบางส่วนยอมย้ายและบางส่วนไม่ยอมย้าย ชาวบ้านส่วนที่ย้ายไปจำนวนหนึ่งไม่สามารถอยู่ในที่ดินแห่งใหม่ได้เพราะห่างไกลจากแหล่งงานจึงย้ายกลับมาอยู่ในบริเวณชุมชนเดิม ต่อมากรมท่าเรือได้ฟ้องร้องต่อศาลให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่จนศาลมีคำพิพากษาให้รื้อย้าย และตำรวจได้นำกองบังคับคดีมารื้อย้ายบ้านเรือนชาวบ้านในเดือน พ.ย. 2545 ชาวชุมชนจึงได้รวมตัวกันต่อรองกับการท่าเรือฯ เพื่อหาที่ดินรองรับในบริเวณใกล้เคียง ในที่สุดกรมท่าเรือฯ จึงได้จัดสรรที่ดินห่างจากที่อยู่เดิมประมาณ 1 กม. เนื้อที่ 5 ไร่เศษ ให้ชาวบ้านเช่าในสัญญา 3 ปี ปัจจุบันชุมชนคลองเตยล๊อค 7-12 เป็นหนึ่งในสิบโครงการนำร่องบ้านมั่นคง

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนจำนวน 114 ครัวเรือน ในนามคณะดำเนินงานที่อยู่อาศัยชุมชนคลองเตยล๊อค 7-12 ได้เสนอขอเช่าที่ดินบริเวณใกล้เคียงกับการท่าเรือในจำนวนพื้นที่ 5 ไร่เศษ และเสนอของบประมาณพัฒนาสาธารณูปโภคจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

การท่าเรือฯ อนุมัติสัญญาเช่าที่ดิน 3 ปีให้แก่ พอช. เพื่อนำมาจัดให้ชุมชนเช่าต่อ และพอช. ได้อนุมัติงบประมาณในที่ดินแปลงใหม่แก่ชุมชน เป็นจำนวนเงิน 10,505,033 บาท

4. แหล่งข้อมูล

มูลนิธิดวงประทีปและสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

การดำเนินการแก้ไขปัญหาล๊อค 7-12 มีอุปสรรคปัญหาดังนี้

1. ชาวชุมชนต้องการเช่าที่ดินระยะยาวแต่การท่าเรือให้เช่าแค่ 3 ปี
2. ชาวชุมชนที่เหลือ 258 หลัง ซึ่งบางส่วนเคยได้รับสิทธิในที่ดิน ชอย์วรพลมาแล้ว หรือบางส่วนขาดคุณสมบัติที่การท่าเรือฯ กำหนด ไม่สามารถย้ายเข้าไปอยู่ในที่ดินแปลงใหม่บริเวณใกล้ชุมชนเดิมจึงรวมกลุ่มประท้วงการดำเนินโครงการบ้านมั่นคง

ซึ่งต่อกรณีปัญหานี้ ผู้วิจัยมีข้อสังเกตดังนี้คือ ชาวบ้านจำนวน 258 หลังที่มีเงื่อนไขต่อไป นี้ไม่ควรได้รับสิทธิในที่ดินแปลงใหม่

1. ได้สิทธิในที่ดินวรพลไปแล้วกลับมาปลูกใหม่อีกที่คลองเตย
2. ปลูกอยู่ในพื้นที่ที่เจ้าบ้านเดิมส่งมอบพื้นที่ให้การทำเรือแล้ว
3. เข้าไปปลูกบ้านในที่ดินวรพลแล้วแต่ยังรื้อบ้านเดิมที่คลองเตยไปไม่หมด

ชุมชนคลองบางน้ำแก้ว

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินริมคลองบางน้ำแก้ว ตั้งแต่ถนนรัชดาภิเษกยาวถึงถนนลาดพร้าว เขตจตุจักร กทม. มีสมาชิกจำนวน 25 ครอบครัว ประชากรราว 80 คน อยู่อาศัยมาประมาณ 20 – 30 ปี เมื่อประมาณปี 2541 ทางสำนักงานเขตจตุจักรได้เข้ามาไล่อื้อชาวบ้านพร้อมทั้งดำเนินคดีกับชาวบ้าน ในข้อหาบุกรุกที่สาธารณะจำนวน 11 ราย ซึ่งถูกจับและศาลได้ตัดสินให้เสียค่าปรับ 2 ราย มี 1 รายที่ติดคุก 3 เดือนแทนการเสียค่าปรับ ส่วนที่เหลืออีก 9 ราย ยังอยู่ในระหว่างการขอชะลอคดี

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้รวมตัวกันและประสานงานกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค พร้อมทั้งไปยื่นหนังสือ ที่สำนักงานเขตจตุจักร เพื่อให้ชะลอเรื่องการดำเนินคดีไว้ก่อน และได้ไปยื่นหนังสือ กับผู้ว่าฯพิจิตร รัตกุล โดยมีข้อเสนอ ให้หยุดเรื่องการไล่อื้อชุมชนและหยุดดำเนินคดีกับชาวบ้าน ให้จดทะเบียนรับรองชุมชน และทางชุมชนจะดำเนินการปรับปรุงชุมชนให้เป็นระเบียบ

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ทางตำรวจชะลอการดำเนินคดีกับชาวบ้านที่เหลือ ชุมชนมีกิจกรรมรักษาสภาพแวดล้อม ริมคลอง

4. แหล่งข้อมูล

กรรมการชุมชนคลองบางน้ำแก้ว

5. ข้อสังเกตของนักวิจัย

เหมือนกับกรณีชุมชนริมคลองอื่นๆที่ให้ข้อสังเกตไปแล้ว

ชุมชนคลองเป็ง

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะริมคลองเป็ง ในความดูแลของกรุงเทพมหานคร บริเวณหลังสน.ทองหล่อ เขตวัฒนา กทม. มีสมาชิกจำนวน 9 ครอบครัว เดิมชาวชุมชนคลองเป็ง ถูกไล่ที่มาจากชุมชนในที่ดินเอกชน บริเวณซอยทองหล่อ 18 เพราะเจ้าของที่ดินยกเลิกสัญญาเช่าในปี 2527 โดยได้ค่ารื้อถอนหลังละ 3,000 – 10,000 บาท นอกจากถูกไล่มาจาก ซ.ทองหล่อ 18 แล้ว ยังมีชาวบ้านบางส่วนที่โดนไล่มาจาก ซ.ทองหล่อ 14 และจากชุมชนอับดุลย์สลาม ท้ายสุดชาวบ้านทั้งสามกลุ่มก็เข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนริมคลองเป็งจนเต็มพื้นที่ในปี 2532 ในปัจจุบันชุมชนคลองเป็งได้แยกเป็น 3 ส่วนคือ ชุมชนคลองเป็งลีลानุช มีประชากร กว่า 100 หลังคา , ชุมชนคลองเป็งสามัคคี มีประชากร 16 หลังคา และชุมชนคลองเป็งพัฒนา มีประชากร ราว 50 หลังคา

ในปี 2532 ทางเขตได้นำหมายมาติดในชุมชนแต่ชาวบ้านไม่ยอมรื้อย้าย ต่อมาได้มีการก่อสร้างแนวเขื่อนริมคลอง ทำให้ชาวบ้านบางส่วนที่อยู่ในแนวเขื่อนต้องรื้อย้ายออกไป และเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2546 ชาวชุมชนจำนวน 5 หลังคาเรือน 9 ครอบครัว 31 คน ซึ่งปลูกบ้านติดกับที่ดินเอกชนของ นางภัทรา จิตรปฎิมา ได้ถูก นางภัทรา เจ้าของที่ดินแจ้งให้ทางเขตวัฒนาฟ้องขับไล่บ้านเรือนดังกล่าวออกไป โดยอ้างว่าบ้านเรือนดังกล่าวส่งเสียงดัง , บดบังทัศนียภาพและมีปัญหาเกี่ยวกับแสงสะท้อนของหลังคาสังกะสี และเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2546 นางภัทรา จิตรปฎิมา ได้ฟ้องผู้อำนวยการเขตวัฒนา ต่อศาลปกครองในข้อหาเจ้าหน้าที่รัฐละเลยต่อการปฏิบัติหน้าที่ วันที่ 15 กรกฎาคม 2546 ทางเขตวัฒนาจึงต้องนำคำสั่งรื้อถอนอาคารและสิ่งปลูกสร้างให้พ้นจากที่สาธารณสมบัติของแผ่นดิน ตามความแห่งประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 44 วันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2502 มาบังคับให้ชาวบ้านรื้อถอนบ้านเรือนออกไปภายใน 15 วัน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ภายหลังจากที่ชุมชน ในส่วนของ 5 หลังคาเรือนได้ถูก ปว.ฉบับที่ 44 บังคับให้รื้อย้ายชาวบ้านส่วนนี้ก็ได้ไปพบกับประธานชุมชนคลองเป็งลีลานุช เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญห แต่ปรากฏว่าประธานชุมชนได้เห็นด้วยกับการรื้อถอนบ้านเรือนดังกล่าวออกไป เพราะเกรงว่าหากไม่ย้ายออก ชาวชุมชนทั้งหมดอาจโดนทางเขตไล่รื้อได้ เจ้าของบ้าน 5 หลังดังกล่าวจึงได้ขอเจรจากับทางเขตเพื่อชะลอการไล่รื้อออกไป แต่ไม่สามารถตกลงกันได้

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนคลองเป็งจำนวน 5 หลังคาลังกล่าว ได้ยอมรื้อถอนบ้านออกจากบริเวณเดิมแล้วมาปลูกฝังตรงข้าม แต่นางภัทรา จิตรปฎิมา ก็ยังคงไปแจ้งกับทางเขต โดยอ้างว่ายังขัด

สายตายู่ จนเขตได้นำหมายให้รื้อถอนไปติดอีกครั้งหนึ่ง ปัจจุบันทางชุมชนได้เจรจากับทางเขต เพื่อจะไม่ขอย้ายไปไหนแล้ว

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนคลองเป็ง และเครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีนี้เหมือนกับกรณีชุมชนบางบอนที่เอกชนใช้เงื่อนไขศาลปกครองมาบังคับให้สำนักงานเขตทำการรื้อย้ายชุมชน ต่างกันตรงที่กรณีชุมชนคลองเป็งทางเขต ไม่ได้แจ้งข้อหาดำเนินคดีหากแต่ใช้ ปว. 44 ปี 2502 เข้าทำการรื้อย้ายโดยตรง ซึ่งถือเป็นการใช้กฎหมายในยุคเผด็จการทหาร ที่จะเลยการรับฟังความคิดเห็นและการมีส่วนร่วมของประชาชนมาใช้ในการแก้ปัญหา

ชุมชนคลองไผ่สิงห์โต

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะริมคลองไผ่สิงห์โต มีเนื้อที่ 2 ไร่ 41 ตารางวา ในความดูแลของ กรุงเทพมหานคร เขตคลองเตย กทม. มีสมาชิกจำนวน 113 หลังคาเรือน ประมาณปี 2522 มีการตัดถนนรัชดาภิเษกผ่านชุมชนทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งถูกไล่ออกจากที่ดินและได้ย้ายเข้ามาอยู่ในแนวคลองเดียวกัน ต่อมาในปี 2534 ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพในการประชุมธนาคารโลก รัฐบาลเห็นว่าชุมชนอยู่ในสถานที่ไม่น่าดูจะทำให้เป็นที่อับอายของประเทศ ดังนั้นจึงให้การเคหะฯเข้ามาเสนอให้ชาวชุมชนรื้อย้ายออกจากพื้นที่ดังกล่าว โดยจัดที่ดินรองรับให้ที่ โครงการอ่อนนุช 40 ไร่ เขตประเวศ และให้ค่ารื้อถอนหลังละ 45,000 บาท แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ยอมและได้ลงทุนซื้อสังกะสีมาปิดเป็นรั้วพร้อมทั้งให้เด็กในชุมชนมาวาดรูปให้สวยงาม

ในปี 2542 ทางสำนักงานเขตคลองเตย มีโครงการจะทำเขื่อนแนวคลอง จึงได้นำหมายมาติดให้รื้อย้ายออกไป จำนวน 9 หลังคาเรือนในข้อหาบุกรุกที่ดินสาธารณะ โดยการเคหะฯได้ให้เข้าไปอยู่ในแฟลตโรงหมู (คลองเตย) แต่ชาวชุมชนไม่ยอมจนมีการเจรจาทายทางออกร่วมกันซึ่งยังไม่ได้ข้อยุติ และล่าสุดเมื่อประเทศไทยได้เป็นเจ้าภาพในการประชุม APEC ทางสำนักงานเขตก็เริ่มมีการพูดถึงแผนที่จะรื้อย้ายชุมชนอีกครั้ง เนื่องจากจะนำพื้นที่ดังกล่าว ไปจัดทำโครงการเขื่อนระบายน้ำตามแผนของกรุงเทพมหานคร ในปี 2547-2549

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนร่วมกับศูนย์รวมพัฒนาชุมชน ในนามขบวนสลัมริมคูคลอง ของเครือข่าย สลัม 4 ภาค ยื่นเสนอขอเช่าที่ดินในที่ดินเดิมจาก กทม.โดยจะปรับผังเพื่อให้ดูเป็นระเบียบตามแนวคลองและทำสัญญาเช่าระยะยาว 30 ปี

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

กทม.ไม่ยินยอมให้ชุมชนเช่าที่ดินโดยอ้างว่าเป็นพื้นที่สาธารณะไม่สามารถให้เช่าได้ ประกอบกับทางกทม.มีแผนจะทำแนวเขื่อนเพื่อระบายน้ำ แต่ชุมชนมีการทำกิจกรรมต่างๆจนสามารถยุติการไล่ออกไว้ได้ในขณะนี้

4. แหล่งข้อมูล

ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน

5. ข้อสังเกตของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้พื้นที่ของชุมชนตั้งอยู่ในลำรางที่เสื่อมสภาพแล้วซึ่งทำการเพิกถอนได้ แต่กรุงเทพมหานครก็ยังยืนยันที่จะขับไล่ชุมชน เนื่องจากที่ตั้งของชุมชนอยู่ตรงข้ามกับศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ ซึ่งถือเป็นหน้าตาของบ้านเมือง

ชุมชนคลองสวนตอนบน

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินเวนคืน ของกรมทางหลวงชนบท มีสมาชิกจำนวน 35 หลังคาเรือน อยู่ในย่านถนนพระราม 3 เขตยานนาวา กทม. เมื่อปี 2539 ชาวบ้านที่เข้าบ้านอยู่ในชุมชนคลองสวน ได้เข้ามาปลูกบ้านพักอาศัย และเริ่มมีความหนาแน่นจนเต็มพื้นที่ในปี 2541 ต่อมา กรมทางหลวงชนบท ได้เข้ามาแจ้งให้ชาวบ้านรื้อย้ายบ้านเรือนออกจากพื้นที่ ภายใน 15 วัน เนื่องจากต้องใช้พื้นที่ในโครงการตัดถนนวงแหวนอุตสาหกรรม ซึ่งชาวบ้านจำนวนหนึ่งยอมรื้อย้ายบ้านเรือนออกไป แต่ก็ยังมีชาวบ้านจำนวน 35 หลังคาเรือนที่ยังไม่ยอมรื้อย้ายเนื่องจากไม่มีที่ไป

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวบ้านที่เหลือ 35 หลังคาเรือน ได้ไปยื่นหนังสือร้องเรียนที่ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และได้เกิดการเจรจาระหว่าง การเคหะฯ กรมทางหลวงชนบท และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

การเคหะฯ ได้จัดโครงการบ้านเอื้ออาทรรองรับ ให้ 3 จุด คือ คลอง3 รางสิต คลอง5 รางสิต และคลองกรุง โดยชาวบ้านจับฉลากได้สิทธิ์ในบ้านเอื้ออาทรคลอง3 จำนวน 11 ราย ได้สิทธิโครงการคลองกรุง 5 ราย ส่วนที่เหลือได้รับสิทธิ์ในบ้านเอื้ออาทรคลอง 5

4. แหล่งข้อมูล

กรรมการชุมชนคลองสวนตอนบน

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

โครงการบ้านเอื้ออาทรทั้ง 3 โครงการจะแล้วเสร็จในปี 2548 แต่ชาวบ้านจะต้องย้ายออกในปี 2547 เพราะ กรมทางหลวงชนบทเร่งใช้พื้นที่ ก่อสร้าง ถนน ดังนั้น ในระหว่างที่โครงการบ้านเอื้ออาทรยังไม่เสร็จ ชาวบ้านจึงต้องดิ้นรนหาที่อยู่ชั่วคราวเอง นอกจากนี้การย้ายไปอยู่ในโครงการทั้ง 3 แห่ง ถือเป็นการย้ายออกไปนอกเมือง ซึ่งในอนาคตอาจจะเกิดปัญหาในด้านการทำมาหากินของชาวบ้านได้

ชุมชนจตุรมิตร

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินเอกชน ขนาด 4 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 76 หลังคาเรือน อยู่ในย่านถนนพระราม 3 เดิมเป็นพื้นที่พักอาศัยของคณงานแบกข้าวโกดังกิตติคำข้าว ซึ่งสร้างเป็นเรือนแถวไว้ให้คนงานเมื่อปี 2516 ต่อมาในปี 2521 ชาวบ้านได้เริ่มเข้ามาพักอาศัยมากขึ้น บ้านที่สร้างไว้ให้ไม่เพียงพอชาวบ้านจึงได้ปลูกสร้างบ้านเรือนกันเอง เมื่อเดือน กรกฎาคม 2546 ได้มีกลุ่มคนเข้ามาดูพื้นที่และบอกกับทางชาวบ้านว่าจะมีการซื้อที่ดินแปลงนี้โดยบอกจะให้คำร้อย้ายกับชาวบ้าน (แต่ไม่บอกจำนวนเงิน) กระแสข่าวได้รื้อดังกล่าวกทำให้ชาวบ้านเกิดความไม่สบายใจ

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย เป็นสมาชิกเครือข่ายสลัมพระราม 3 เพื่อแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชาวบ้านยืนยันที่จะอยู่ที่เดิม

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนจตุรมิตร

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้ชาวบ้านอยู่มานานตั้งแต่เป็นคนงานของบริษัท แต่เมื่อย่านพระราม 3 จะกลายเป็นเขตธุรกิจใหม่ กระแสขับไล่ก็เริ่มเข้ามา เพื่อต้องการใช้ที่ดินให้คุ้มค่ากับศักยภาพทางเศรษฐกิจ

ชุมชนจรัญวิถี 74

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินเอกชน มีเจ้าของทั้งหมด 4 ราย อยู่ในช.จรัญสนิทวงศ์ ติดแม่น้ำเจ้าพระยา ถ.จรัญสนิทวงศ์ แขวงบางอ้อ เขตบางพลัด กทม. มีสมาชิกจำนวน 30 หลังคา ในช่วงแรกที่ชาวบ้านเข้ามาอยู่อาศัย เข้ามาโดยการเช่าแปลงที่ดินเพื่อปลูกบ้าน ในส่วนที่มีปัญหาข้อพิพาทนั้นอยู่ในที่ดินของนาง สุวัฒนา สุคันธมาก ประมาณต้นปี 2545 ทางเจ้าของที่ดินได้เข้ามาแจ้งกับชาวบ้านว่าจะให้เวลา 3 ปี เพื่อหาเงินมาซื้อที่ดินซึ่งตนจะแบ่งขายให้ในราคา ตารางวาละ 22,000 บาท ถ้าครบกำหนด 3 ปียังไม่ซื้อ จำเป็นที่จะต้องให้ชาวบ้านรื้อถอนบ้านเรือนออกไปจากพื้นที่ของตน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้ทำหนังสือร้องเรียนไปที่สำนักงานเขตบางพลัด และทางเขตได้ส่งเรื่องไปที่โครงการบ้านมั่นคงของ พอช.

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

เจ้าหน้าที่โครงการบ้านมั่นคงได้ประสานกับชุมชนเพื่อหาทางแก้ไขปัญหา

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนจรัญวิถี 74

5. อุปสรรคปัญหาและข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้ไม่ซับซ้อนเนื่องจากเจ้าของที่ดินยินยอมขายที่ดินเดิมให้กับชาวชุมชน ดังนั้นขั้นตอนจึงอยู่ที่การประสานเข้าโครงการบ้านมั่นคงของ พอช.

ชุมชนเจ้าพระยา

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินเอกชนเนื้อที่ 10 ไร่ 3 งาน บริเวณ ถ.พระราม 3 ซ.43 แขวงบางโพงพาง เขตยานนาวา กทม. มีจำนวนผู้อยู่อาศัย 217 หลังคาเรือน เมื่อประมาณ ปี 2533 ชาวบ้านที่ทำงานในย่านนั้นได้เข้ามาปลูกบ้านพักอาศัยซึ่งมีประมาณ 10 กว่าหลังคาเรือน กระทั่ง ปี 2535 ชุมชนเริ่มมีความหนาแน่น ต่อมาในปี 2545 ตัวแทนเจ้าของที่ดินได้เข้ามาแจ้งให้ชาวบ้านรื้อถอนบ้านเรือนออกจากพื้นที่ภายใน 30 วัน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้รวมตัวกันเพื่อเสนอขอเช่าที่ดินกับเจ้าของที่ดิน ในอายุสัญญาครั้งละ 10 ปี โดยให้การเคหะฯ เป็นคนกลางในการเจรจาแต่ทางเจ้าของที่ดินสามารถให้เช่าได้แค่ 6 ปี ในลักษณะทำสัญญาครั้งละ 3 ปี เสียค่าเช่าเดือนละ 100 บาท ต่อ หลังคา และหากครบกำหนด 6 ปี แต่เจ้าของที่ยังไม่ใช้ประโยชน์ในที่ดิน ก็ขอให้ชาวบ้านได้เช่าต่อ นอกจากนี้ชุมชนยังไปดูที่ดินบริเวณพระประแดง และย่านพระราม 2 เอาไว้ เพื่อเตรียมเสนอเข้าโครงการบ้านมั่นคง ให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนอนุมัติสินเชื่อในการจัดซื้อที่ดิน

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชุมชนได้ทำสัญญาเช่าในอายุสัญญาครั้ง 3 ปี

4. แหล่งข้อมูล

คณะกรรมการชุมชนเจ้าพระยา

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนยังขาดหลักประกันในด้านที่อยู่อาศัย เพราะมีสัญญาเช่าระยะสั้น ดังนั้นภาครัฐจะต้องเตรียมจัดหาที่ดินในย่านพระราม 3 รองรับ ชุมชนแออัดต่าง ๆ ที่จะถูกไล่ที่ในอนาคตอันใกล้ โดยเปิดโอกาสให้ชาวชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา

ชุมชนชวาลา

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินริมคลองวัดภาษี มีสมาชิกจำนวน 110 หลังคาเรือน อยู่บริเวณ ถ.ปรีดี พนมยงค์ 45 คลองตันเหนือ เขตวัฒนา กทม. เดิมที่ดินอยู่ในความดูแลของกรมชลประทาน ต่อมาได้โอนให้กรุงเทพมหานครรับผิดชอบ ประมาณปี 2518 ชาวบ้านที่ทำงานในย่านนั้นได้เข้ามาบุกเบิกปลูกสร้างบ้านเรือน เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ปี 2520 ชุมชนเริ่มมีความหนาแน่นจนเกือบเต็มพื้นที่กระทั่งปี 2525 ทาง กทม. มีโครงการตัดถนน เอกมัย 30 – สุขุมวิท 71 จึงได้เข้ามาติดป้ายในชุมชนให้ชาวบ้านรื้อถอนบ้านเรือนออกจากชุมชนภายใน 30 วัน พร้อมทั้ง สน.คลองตันก็ได้จับกุมชาวบ้านจำนวน 4 ราย ซึ่งได้เสียค่าปรับคนละ 1,000 บาท จนในที่สุดโครงการดังกล่าวก็เงียบไปแต่ก็ยังมีกระแสข่าวว่าจะไล่รื้อชาวบ้านเพื่อทำโครงการตัดถนนเอกมัย 30 – สุขุมวิท 71 ต่อ ปัจจุบันชุมชนมีจำนวนผู้อยู่อาศัยประมาณ 110 ครัวเรือน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนต้องการขอเช่าที่ดินโดยการปรับผังชุมชนให้เป็นระเบียบ หากจำเป็นต้องรื้อย้ายให้ กทม. จัดที่รองรับที่ไม่เกิน 5 กิโลเมตร จากที่ดินเดิม

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

อยู่ในช่วงของการประสานงานกับ กทม. เพื่อขอเช่าที่ดิน

4. แหล่งข้อมูล

กรรมการชุมชนชวาลา

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรุงเทพมหานครมักใช้วิธีตัดถนนผ่านชุมชนแออัดเพื่อเป็นการขับไล่ชุมชนแออัดไปในตัว และชาวชุมชนก็คัดค้านลำบาก เพราะกระแสชนชั้นกลางในเมืองต้องการให้เกิดการแก้ไขปัญหา
จรรยา

ชุมชนย่านพระราม 3

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินเอกชนของคุณ ศศิธร รัตนรักษ์ ติดกับถนนพระราม 3 ในพื้นที่เขตยานนาวา กทม. มีสมาชิกจำนวน 300 ครอบครัว ชุมชนแออัดย่านพระราม 3 จำนวน 4 ชุมชนได้แก่ ชุมชนหลังโรงปูน , ชุมชนคลองด่านเหนือ , ชุมชนเอสโซ่ และชุมชนบ้านสวนสุข ชุมชนทั้ง 4 ประสบปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย และต้องการให้เจ้าของที่ดินซึ่งมีที่ดินในย่านพระราม 3 เป็นจำนวนมาก (66 แปลงโฉนด) แบ่งขายที่ดินแปลงใดแปลงหนึ่ง ประมาณ 10 ไร่ ให้ทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) หรือการเคหะฯ เพื่อให้สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย ของชุมชนทั้ง 4 แห่ง จะได้เช่าซื้อหรือเช่าระยะยาว 30 ปีจากหน่วยงานรัฐต่อไป ขณะนี้กำลังอยู่ในขั้นตอนที่ พอช. กำลังประสานกับเจ้าของที่ดินเพื่อเพื่อเจรจาขอซื้อที่ดินตามที่ชุมชนเสนอ

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ภายหลังจากที่ทางเจ้าของที่ดินดำเนินคดีในทางแพ่งกับชุมชนหลังโรงปูน และคลองด่านเหนือ เครือข่ายสลัมพระราม 3 ได้ผลักดันให้เกิดการเจรจา 3 ฝ่าย ระหว่างชุมชนหลังโรงปูน , คลองด่านเหนือ ผู้แทนเจ้าของที่ดิน และการเคหะฯ จนได้ข้อยุติเรื่องการหยุดดำเนินคดีกับชาวบ้าน และเจ้าของที่ดินจะทำสัญญาเช่าที่ดินครั้งละ 3 ปี เป็นจำนวน 2 ครั้งกับชุมชนทั้งสอง ในอัตราค่าเช่าเดือนละ 200 บาท ต่อหลังคา ซึ่งต่อมลดลงเหลือ 100 บาท จากนั้นได้เจรจาให้ชุมชนเอสโซ่ทำการเช่าในสัญญาลักษณะเดียวกัน เมื่อมีสัญญาเช่าแล้วชุมชนทั้ง 3 ก็สามารถพัฒนาในด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานต่างๆ โดยได้รับงบประมาณจากการเคหะฯ ส่วนชุมชนหลังบ้านสวนสุขเจ้าของที่ดินยินยอมให้เช่าจึงยังไม่มีปัญหาด้านสาธารณูปโภค ภายหลังจากมีนโยบายบ้านมั่นคงในปีพ.ศ.2546 ชุมชนทั้ง 4 จึงเสนอให้พอช.เจรจาขอซื้อที่ดินจากเจ้าของที่ดินแปลงหนึ่ง ประมาณ 10 ไร่ เพื่อมาทำโครงการที่อยู่อาศัยให้ชาวชุมชนเช่าซื้อหรือเช่าระยะยาว 30 ปี

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

พอช.ได้ประสานขอพบเจ้าของที่ดินแต่ยังไม่มี การตอบรับแต่อย่างใด

4. แหล่งข้อมูล

เครือข่ายสลัมพระราม 3

5. ข้อสังเกตของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้ ชุมชนทั้ง 4 แห่งมีโอกาสถูกไล่ออกจากใน 4 – 5 ปีข้างหน้า เนื่องจากมีสัญญาเช่ากับเจ้าของที่ดินในระยะสั้น ดังนั้น ถ้าต้องการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยระยะยาวจะต้องเสนอให้รัฐจัดหาที่ดินของรัฐ หรือให้ซื้อที่ดินเอกชนในย่านพระราม 3 เตรียมไว้รองรับชุมชนที่จะถูกไล่ที่ในอนาคตอันใกล้ อย่างไรก็ตามปัญหายู่ว่ารัฐจะกล้าลงทุนซื้อที่ดิน เอกชนหรือนำเอาที่ดินของรัฐในย่านพระราม 3 มารองรับชุมชนหรือไม่ เนื่องจากที่ดินในย่านนี้มีราคาแพง แต่ถ้าพิจารณาจากการที่รัฐลงทุนด้านสาธารณูปโภคในย่านพระราม 3 นับหมื่นล้าน เพื่อผลักดันให้ย่านนี้เป็นเขตธุรกิจ เขตการทำมาหากินของคนรวย ก็เป็นสิทธิอันชอบธรรมของคนจนที่จะเรียกร้องให้รัฐลงทุนด้านที่อยู่อาศัย เพื่อแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของคนจนซึ่งเป็นปัญหา ด้านสังคม

ชุมชนทับแก้ว

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินการรถไฟฯ บริเวณข้างทางขึ้นทางด่วนพระราม 9 แยกอโศก เขต.... กทม. ชาวบ้านรุ่นแรกเป็นพนักงานรถไฟเข้ามาอยู่ประมาณ 40 ปี ปัจจุบันมีผู้อาศัยอยู่จำนวน 205 หลังคาเรือน ในปี 2542 กทม. มีโครงการตัดถนนจตุรทิศช่วง ค. ผ่านชุมชน ชาวบ้านยอมรับที่จะโยกย้ายแต่ขอให้การรถไฟฯ จัดที่รองรับให้ห่างจากที่เดิมไม่เกิน 5 กิโลเมตร ซึ่งทางการรถไฟฯ เห็นด้วยและเสนอที่รองรับจะอยู่บริเวณซอยโรงปูน ใกล้สถานีรถไฟคลองตัน จำนวน 4 ไร่ 358 ตารางวา ชาวบ้านเสนอการจัดแผนผังชุมชน 126 ครอบครัวยุคใหม่ที่จะขอเช่าที่ดิน (ส่วนที่เหลือจะย้ายไปเช่าซื้อที่ดินจากโครงการเคหะแห่งชาติ) โดยสามารถแบ่งแปลงที่อยู่อาศัยได้แปลงละ 10.75 ตารางวา และยื่นเสนอต่อการรถไฟฯ เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2544 แต่การรถไฟฯ ยังไม่อนุมัติ เพราะต้องการให้ชุมชนอยู่ในรูปแฟลต เพื่อประหยัดเนื้อที่ให้เหลือ 1 – 2 ไร่ จนกระทั่งเปลี่ยนรัฐบาล

หลังจากเปลี่ยนรัฐบาล นายวีระ มุสิกพงศ์ ได้เป็นประธานคณะกรรมการรถไฟฯ ชาวชุมชนร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค จึงเข้าพบเพื่อให้สานต่อการแก้ไขปัญหาตามมติ 13 กันยายน 2543 และในกรณีชุมชนทับแก้วซึ่งเป็นกรณีเร่งด่วนให้รีบดำเนินการ ซึ่งได้ผ่านความเห็นชอบให้ชุมชนได้เช่าที่ดินตามที่ชาวชุมชนเสนอเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2544 เป็นระยะเวลา 30 ปี อัตราค่าเช่า 20 บาท ต่อตารางเมตร ต่อปี

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

เมื่อทราบว่าชุมชนถูกผลกระทบจากโครงการตัดถนนของ กทม. ชาวชุมชนร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยดังนี้ 1. ชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย 2. ขอให้ทาง กทม.ชะลอโครงการไว้ก่อนจนกว่าจะได้ข้อสรุปจากการรถไฟฯ เรื่องการจัดพื้นที่รองรับ 3. เจรจกให้การรถไฟฯ จัดพื้นที่รองรับในบริเวณใกล้เคียงกับที่อยู่อาศัยเดิมในระยะเวลาเช่า 30

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ปัจจุบันชาวชุมชนได้เช่าที่บริเวณซอยโรงปูน ใกล้กับสถานีรถไฟคลองตัน ห่างจากชุมชนเดิมประมาณ 3 กิโลเมตร ลักษณะที่อยู่อาศัยเป็นแนวราบ สัญญาเช่าระยะยาว 30 ปี อัตราค่าเช่า 20 บาท ต่อตารางเมตร ต่อปี

4. แหล่งข้อมูล

เครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนบดินทร์เดชา

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินเอกชนโดยผู้ใหญ่วะเสวีรัฐ วชิรสันต์ เป็นผู้ดูแลมรดก เนื้อที่รวมประมาณ 7 ไร่ อยู่ระหว่าง ซ.รามคำแหง 53 และ ซ.ลาดพร้าว 112 แขวงวังทองหลาง เขตบางกะปิ มีสมาชิกจำนวน 115 หลังคาเรือน ประชากร 2,500 คน ทางชุมชนได้เข้ามาอยู่เมื่อ 30 ปีที่แล้ว พออยู่ได้สักประมาณ 3 ปี ทางเจ้าของที่ดินซึ่งมีธุรกิจหอพักให้เช่าอยู่ในย่านรามคำแหง จึงเข้ามาเจรจาให้ชุมชนทำสัญญาเช่า โดยทำสัญญาเช่าปีต่อปี ในอัตราค่าเช่า 100 บาทต่อเดือนในขณะนั้น และขอขึ้นค่าเช่าอีก 300 – 500 บาทต่อเดือน ทางชาวบ้านได้ทำสัญญาเช่ามาร่วม 20 ปี ต่อมาเจ้าของที่ดินได้แบ่งกรรมสิทธิ์กันโดยแบ่งเนื้อที่จาก 7 ไร่ ออกมาเป็น 55 แปลง เพื่อทำธุรกิจหอพัก จึงหยุดเก็บค่าเช่า จนกระทั่งปี 2535 เจ้าของที่ดินได้ไปแจ้งให้ทางชุมชนย้ายออกไปจากพื้นที่ภายใน 90 วัน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวบ้านไม่ยอมออก จึงมีการเจรจาทอรองกับเจ้าของที่ดินเพื่อยืดระยะเวลาการรื้อย้าย โดยมีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เข้าร่วมเจรจากับเจ้าของที่ดิน ชาวบ้านมีข้อเสนอคือ ขอยืดระยะเวลาอยู่อาศัยต่อไปอีกสัก 3 ปี และจะจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยรวมทั้งหมดที่ ดินแปลงใหม่ในย่านใกล้เคียงบริเวณเดิม โดยจะเสนอเข้าโครงการบ้านมั่นคงของรัฐบาล

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

เจ้าของที่ดินยินยอมให้อยู่อีก 3 ปี โดยนับตั้งแต่เดือน มกราคม 2547

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนบดินทร์เดชา

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้คล้ายคลึงกับชุมชนขนาดใหญ่ 65 ที่เห็นหลักคิดของฝ่ายเจ้าของที่ดินที่ต้องการทำกำไรสูงสุดจากผืนดินของตนเอง

ชุมชนบ่อนไก่

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ มีเนื้อที่ ทั้งหมด 15 ไร่เศษ มีบ้านเรือน 566 หลังคาเรือน 1,500 ครอบครัว ประชากร 12,000 คน ชาวบ้านเข้ามาอยู่ตั้งแต่ปี 2520 เมื่อเดือนธันวาคม 2544 ได้เกิดเพลิงไหม้ชุมชนในเนื้อที่ 5 ไร่เศษ มีบ้านเรือนเสียหาย 159 หลัง จากจำนวน 200 หลังคาเรือน ชุมชนจึงได้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อจัดทำโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัย ซึ่งขณะนี้สามารถเจรจากับทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เพื่อขอเช่าที่ดิน โดยเริ่มทำโครงการที่อยู่อาศัยในพื้นที่ 5 ไร่ ซึ่งจะก่อสร้างบ้านเป็นจำนวน 202 หลัง แบ่งเป็น 3 ระยะ คือ ระยะแรก 72 หลัง ระยะที่ 2 จำนวน 88 หลัง ระยะที่ 3 จำนวน 42 หลัง ขณะนี้ได้เริ่มก่อสร้างบ้านลักษณะ 2 ชั้น ขนาด 3.5 X 7 ตารางเมตร ระยะแรกแล้ว

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

เข้าเจรจากับทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เพื่อขอ เช่าโครงการบ้านมั่นคง

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้อนุญาตแล้วโดยให้สัญญาเช่าครั้งละ 3 ปี จำนวน 5 ครั้ง

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์อนุญาตให้ชุมชนเช่าที่ดินครั้งละ 3 ปี จำนวน 5 ครั้งโดยคิดอัตราค่าเช่าเพิ่ม 5 % ต่อปี แม้ว่าจะไม่ได้สัญญาเช่าระยะยาว 30 ปี แต่เนื่องล้าปากกับเหตุไฟไหม้มานาน ชาวชุมชนจึงตัดสินใจทำสัญญาเช่าตามเงื่อนไขดังกล่าว อย่างไรก็ตามต่อกรณีปัญหานี้ พอช. ยังขาดการประสานทำความเข้าใจในนโยบายบ้านมั่นคงกับทาง กทม. ทำให้สำนักงานเขตปทุมวัน แจ้งดำเนินคดีกับแกนนำชุมชนในข้อหา ปลูกสร้างบ้านเรือนโดยไม่ได้รับอนุญาต ตาม พรบ.ควบคุมอาคาร เนื่องจากชุมชนทำการก่อสร้างโครงการในระยะแรก 72 หน่วยโดยไม่ขออนุญาตจากเขตปทุมวัน

ชุมชนบางกอกน้อย 1

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของการรถไฟฯ ทางฝั่งขวาของทางรถไฟสายตะวันตก บริเวณระหว่างสถานีรถไฟบางกอกน้อยถึงถนน จรัญสนิทวงศ์ เขตบางกอกน้อย กทม. เนื้อที่จำนวน 6.6 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 145 ครอบครัว ชาวชุมชนรุ่นแรกเป็นกรรมกรโยนหินให้การรถไฟฯและลูกจ้างตลาดสดน้ำร้อน ต่อมาได้สร้างบ้านเรือนและขยายหนาแน่นจนกลายเป็นชุมชน ชาวบ้านรุ่นแรกเคยมีสัญญาเช่าที่ดินปีต่อปีกับการรถไฟฯ จนเมื่อมีโครงการโฮปเวลล์การรถไฟฯ จึงยกเลิกสัญญาเช่า ต่อมาเมื่อโครงการตัดถนนเลียบทางรถไฟ (วัตถุประสงค์) จากจรัญสนิทวงศ์เพิ่มเชื่อมไปสู่ตลาดสดน้ำร้อน ทำให้ชาวชุมชนบางส่วนต้องขยับบ้านมาอยู่ฝั่งที่เป็นชุมชนปัจจุบัน จนกระทั่งเดือนธันวาคม ปี 2546 ทางการรถไฟฯได้ให้สหกรณ์ตลาดสดน้ำเย็นเช่าพื้นที่ฝั่งตรงข้ามชุมชนเพื่อจัดทำเป็นตลาดสดน้ำเย็น จำนวน 4 ไร่ 2 งาน และตามแบบแปลนของทางสหกรณ์ตลาดน้ำเย็นจะมีการใช้พื้นที่ที่ชุมชนอาศัยอยู่ก่อสร้างเป็นถนนและที่จอดรถของตลาด ซึ่งถ้าดำเนินการจริงตามแบบแปลนชาวชุมชนก็จะได้รับผลกระทบเกือบทั้งชุมชน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

หลังจากที่ทราบว่าแบบแปลนของโครงการตลาดสดน้ำเย็นจะโดนผลกระทบกับชุมชนชาวชุมชนซึ่งเป็นสมาชิกของเครือข่ายชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก ที่ร่วมผลักดันการเช่าที่ดินการรถไฟฯ จนได้แนวทางการเช่าตามมติ 13 กันยายน 2543 ก็ได้รวมตัวต่อรองเจรจาต่อรองกับตัวแทนตลาดสดน้ำเย็นและทางรถไฟฯ จนการรถไฟฯแจ้งว่าจะไม่ให้สหกรณ์ตลาดสดน้ำเย็นดำเนินการใดๆในส่วนที่ชุมชนอาศัยอยู่ และในส่วนของชุมชนก็ได้ดำเนินการออกแบบวางผังชุมชนและเตรียมยื่นเช่าที่ดินจากการรถไฟฯในอายุสัญญาเช่าครั้งละ 3 ปี

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

สหกรณ์ตลาดสดน้ำเย็นดำเนินการก่อสร้างโดยไม่เข้ามาใช้พื้นที่ในส่วนที่ชุมชนอาศัยอยู่ และชุมชนก็ได้ยื่นเช่าที่ดินต่อคณะกรรมการรถไฟฯ เมื่อต้นปี 2546

4. แหล่งข้อมูล

เครือข่ายชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก และเครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อสังเกตของนักวิจัย

พื้นที่ของชุมชนอยู่ในย่านที่มีความเจริญ มีแนวโน้มว่าการรถไฟฯ ไม่อยากให้ชุมชนเช่า เพราะต้องการนำที่ดินไปใช้ในเชิงธุรกิจ

ชุมชนบางนา

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินเอกชนของนางสตรีทิพย์ เกลาน ในความดูแลของบรรษัทบริหารสินทรัพย์ไทย จำนวน 7 ไร่ 3 งาน ตั้งอยู่ริมทางด่วนบางนา เขตพระโขนง กทม. มีสมาชิกจำนวน 240 หลังคาเรือน ชาวชุมชนรุ่นแรกเข้ามาอยู่ตั้งแต่ ปี 2522 และเริ่มมาอยู่กันหนาแน่นใน ปี 2528 ชุมชนเคยถูกเขตพระโขนงจับกุมในข้อหาปลูกสร้างอาคารโดยไม่ได้รับอนุญาตใน ปี 2528 โดยจับไปเสียค่าปรับ 8 ราย จากนั้นก็ถูกเจ้าของที่ดินแจ้งจับขังคุกใน ปี 2529 และต่อมาใน ปี 2532 เจ้าของที่ดินส่งคนเข้ามาเป็นสายลับในชุมชนและในช่วงนั้นได้เกิดไฟไหม้บ้านเรือน 1 หลัง ชาวบ้านช่วยกันขับไล่สายลับออกไป จนกระทั่งใน ปี 2535 เจ้าของที่เสนอจะซื้อที่ดินให้ชาวบ้านไปผ่อน ซึ่งอยู่แถบบางเสาธง จ.สมุทรปราการ เนื้อที่แปลงละ 20 ตารางวา มีชาวบ้านไปลงชื่อ 100 กว่าหลังคาเรือน แต่ต่อมาต้องถอนตัวเพราะเจ้าของที่ไม่ยอมพัฒนาระบบสาธารณูปโภคให้ตามสัญญา อีกทั้งการคมนาคมไม่สะดวก ต่อมาเจ้าของที่ดินเป็นหนี้ NPL ที่ดินจึงเป็นกรรมสิทธิ์ของกับบรรษัทบริหารสินทรัพย์ไทย ปัจจุบันชาวชุมชนพยายามเสนอให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) จัดซื้อที่ดินแปลงนี้เพื่อนำมาให้ชาวบ้านเช่าระยะยาวตามนโยบายบ้านมั่นคง

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ตอนที่เจ้าของที่และสำนักงานเขตขับไล่ ชาวบ้านใช้วิธีรวมกลุ่มและเจรจาต่อรอง ชุมชนเดินขบวน โดยชุมชนได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของศูนย์รวมพัฒนาชุมชน และศูนย์รวมพัฒนาชุมชนก็อยู่ในสังกัดของเครือข่ายสลัม 4 ภาค จนเมื่อที่ดินตกเป็นกรรมสิทธิ์ของบสท. ชุมชนก็เสนอต่อพอช.ให้เจรจาขอเช่าที่กับบสท. แล้วมาจัดให้ชุมชนเช่าอยู่อาศัยระยะยาว 30 ปี

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ขณะนี้ทาง พอช. กำลังอยู่ในระหว่างตรวจสอบข้อมูลของที่ดินว่ากรรมสิทธิ์ที่ดินแปลงนี้เป็นของบสท.จริงหรือไม่

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนบางนา ,ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน ,เครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้ที่ดินเดิมที่ชุมชนจะขอซื้อมีราคาค่อนข้างสูง ตารางวาละ 70,000 บาท จึงไม่แน่ใจว่ารัฐจะกล้าลงทุนซื้อให้ชาวบ้านเช่าระยะยาวหรือไม่ หรือถ้ารัฐกล้าซื้อก็อาจจะจัดที่อยู่อาศัยในลักษณะทรงสูงแบบแฟลต ซึ่งจะรองรับผู้อยู่อาศัยได้มาก คงไม่ยากจัดที่อยู่อาศัยในแนวราบ

ตามที่ชุมชนเสนอ ดังนั้นถ้าชุมชนจะผลักดันให้รัฐซื้อต้องเสนอรูปแบบโครงการที่อยู่อาศัยที่ก้าว
หน้ากว่าที่เคยทำกันมา เช่นเสนอผังชุมชนที่น่าอยู่ เสนอการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ครบวงจร รวม
ทั้งรูปแบบการใช้สิทธิในที่ดิน แบบรวมหมู่ ห้ามซื้อขายแก่คนนอกโดยอาจมีกองทุนชุมชนไว้ซื้อ
บ้านคืนจากผู้ไม่ประสงค์จะอยู่ในชุมชน เพื่อจัดสรรให้คนจนที่ไม่มีที่อยู่อาศัยต่อไป

ชุมชนบางบอน

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะริมคลอง ที่เชื่อมต่อกับคลองราชมนตรี ในความดูแลของ กรุงเทพมหานคร ถ.บางขุนเทียน แขวงบางบอน เขตบางบอน กรุงเทพมหานคร มีสมาชิกจำนวน 15 หลังคาเรือน อยู่อาศัยมาประมาณ 40 ปี ชาวบ้านที่เข้ามาอยู่รุ่นแรก มารับจ้างเฝ้าที่ของเอกชน และปลูกบ้านคร่อมระหว่างที่เอกชนและ ลำราง ต่อมาที่ดินเอกชนแปลงดังกล่าวมีการซื้อขายเปลี่ยนเจ้าของ ชาวบ้านที่มาเฝ้าที่ก็เลยต้องย้ายบ้าน ขยับเข้ามาอยู่ในที่ของลำรางที่เชื่อมต่อกับคลองราชมนตรี แม้ว่าชุมชนจะอยู่ในที่สาธารณะ แต่สภาพโดยทั่วไปของบริเวณนั้น ในส่วนเอกชนเองก็รื้อลำที่สาธารณะเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นบ้านเช่าซึ่งถมดินทับลำรางทำห้องน้ำ โรงงานทำกระป๋องก็ถมที่ลำรางเพื่อขยายพื้นที่ของโรงงาน การกระทำดังกล่าวทำให้เกิดสภาพน้ำท่วมขัง และเมื่อเกิดปัญหาน้ำท่วมก็มักจะมาโทษชุมชน ต่อมานางสุณีย์ ซึ่งอาศัยอยู่ในที่ดินเอกชน และอยู่ติดกับชุมชนบางบอน ไม่พอใจชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในลำรางสาธารณะ จึงแจ้งไปยังสำนักงานเขตบางขุนเทียน (ขณะนั้นยังไม่แยกเป็นเขตบางบอน) ให้มาทำการไล่รื้อ แต่เมื่อเขตมาดูก็เข้าใจปัญหาและเห็นใจชาวบ้าน ทางสำนักงานเขตจึงอนุญาตให้ชุมชนอยู่ต่อไปได้ แต่ให้คุมจำนวนบ้านเรือนไม่ให้เพิ่มจากเดิม จนเมื่อประมาณ ปี 2545 มีการแยกเป็นเขตบางบอน นางสุณีย์ก็ไปแจ้งที่สำนักงานเขตอีก ฝ่ายพัฒนาชุมชน ก็เข้ามาดูที่ชุมชนและบอกกับชาวบ้านว่า ที่ดินบริเวณนี้อยู่ไม่ได้ และจะจัดหาที่อยู่ใหม่ให้ โดยขอสำรวจรายชื่อหัวหน้าครอบครัวไป จากนั้นนางสุณีย์ได้ฟ้องร้องไปยังศาลปกครอง กล่าวหาเขตบางบอนละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ในกรณีมีผู้บุกรุกที่ดินสาธารณะ จนกระทั่งเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2545 ได้มีหมายจากสำนักงานเขตบางบอนให้ชาวบ้านรื้อย้ายออกไปภายใน 30 วัน และเดือนกันยายน 2545 มีหมายจากตำรวจ ให้ชาวบ้านไปมอบตัว โดยต้องใช้เงินประกัน 40,000 บาท

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชุมชนทำหนังสือ ไปยื่นที่ สำนักงานเขต และสถานีตำรวจ เพื่อขอชะลอเวลา เนื่องจากยังไม่มีที่ไป แต่ทางเขตและสน.ไม่ยอม ชุมชนไปขอความช่วยเหลือจากสหภาพเกษตรกร แต่ก็ไม่มีความคืบหน้า นอกจากนี้ยังไปขอความช่วยเหลือจากกรมสวัสดิการสังคม ซึ่งได้แนะนำจะให้ไปอยู่บ้านพักฉุกเฉินของกรมที่เขตประเวศ แต่ชาวบ้านไม่สะดวกเนื่องจากห่างไกลแหล่งงาน จากนั้นได้ประสานมายังมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัยโดยคำแนะนำของชาวบ้านได้สะพาน ทางมูลนิธิฯ จึงประสานให้ทีมอาสาสมัครชาวบ้านชุมชนริมคลองของเครือข่ายสลัม 4 ภาคลงไปตรวจสอบพื้นที่ 13 มกราคม 2546 ชุมชนได้ร่วมกับเครือข่ายคลองโนนงาม เครือข่ายสลัม 4 ภาค เฝ้าร่วมกับผู้บริหารกรุงเทพมหานคร เพื่อให้ยุติการดำเนินคดี และชะลอการรื้อย้ายออกไปก่อน เพื่อหาแนว

ทางการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ซึ่งทางรองผู้ว่าฯ ทม. และปลัดทม. ก็รับปากว่าจะประสานกับสำนักงานตำรวจแห่งชาติให้ แต่ก็ไม่มีผลทั้งนี้เพราะ ในปลายเดือนพฤษภาคม 2546 มีตำรวจเข้ามาที่ชุมชน บอกว่าได้รับแจ้งว่ามีคนต่างด้าวอยู่ในชุมชน และขอควบคุมประชาชนของชาวบ้านและจะจับชาวบ้าน แต่ชาวบ้านไม่ยอมเพราะไม่แน่ใจว่าเป็นตำรวจจริง อีกทั้งไม่มีหมายค้น

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

7 กรกฎาคม 2546 สารวัตรสอบสวน สน.ท่าข้าม บอกให้ชาวบ้านไปมอบตัว เนื่องจากขณะนี้หมายจับชาวบ้านแล้ว 5 คนในข้อหาบุกรุกที่ดินสาธารณะ และวันที่ 8 กรกฎาคม 2546 เวลาประมาณ 5.30 น. ตำรวจทั้งในและนอกเครื่องแบบ ประมาณ 20 คน บุกเข้าจับกุมชาวบ้านในขณะที่ยังนอนอยู่ในมุ้ง และจับได้ 1 คน คือ นางนงเยาว์ ดีรัศมี ถ้าสุดคุณครูประทีป อึ้งทรงธรรม ฮ. กรุงเทพมหานคร ได้ใช้ตำแหน่งประกันตัวผู้ต้องหาที่ถูกจับ 1 คน ในวงเงิน 200,000 บาท ส่วนชาวบ้านที่ยังไม่ถูกจับยังคงหนีคดี เนื่องจากครูประทีปหมดไคว้ตัววงเงินประกันตัว

4. แหล่งข้อมูล

เครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา และเครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีนี้เป็นการไล่อื้อเพราะมีผู้ร้องเรียนโดยใช้เงื่อนไขของศาลปกครองมาบังคับให้สำนักงานเขตทำการขับไล่ชาวบ้าน ซึ่งต่อไปเราอาจจะพบการใช้ยุทธวิธีแบบนี้ในการขับไล่ชุมชนแออัดมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการริเริ่มโดยชนชั้นกลางที่รังเกียจคนจนรวมทั้งหน่วยราชการก็อาจจะหาเอกชนมาทำการร้องเรียนเพื่อเป็นเหตุให้ภาครัฐเข้าไปไล่อื้อชุมชน

ชุมชนบ้านพานถม

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่หน้าวัดปริณายก ถนนประชาธิปไตย เขตพระนคร กทม. มีสมาชิกจำนวน 2,000 กว่าหลังคาเรือน เป็นชุมชนเก่าแก่ แต่เดิมเป็นแหล่งทำขันเงิน ชันลงหิน ส่วนใหญ่เป็นบ้านเช่าซึ่งอยู่อาศัยกันมานาน สำหรับปัญหาที่จะเกิดขึ้นนั้น เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเมือง ที่ต้องการจะอนุรักษ์เมืองเก่า สร้างแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่ผ่านมาเจ้าหน้าที่ของบริษัทที่รับทำโครงการได้เข้ามาสำรวจพื้นที่เรียบร้อยแล้ว ตามแผนคาดว่าจะเริ่มดำเนินการรื้อย้ายบ้านเรือนที่อยู่ตามแนวคลองสะพานวันชาติก่อน หลังจากนั้นก็จะดำเนินการปรับปรุงในส่วนที่เป็นที่ดินเอกชน ที่ชาวบ้านอาศัยอยู่

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนยังไม่มีกระบวนการในการแก้ไขปัญหา

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ยังไม่มีความคิดเห็น

4. แหล่งข้อมูล

ชาวชุมชนบ้านพานถม

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชาวชุมชนในเขตเกาะรัตนโกสินทร์ ยกเว้นชุมชนป้อมมหากาฬ ยังไม่ค่อยตื่นตัวต่อประเด็นการพัฒนาพื้นที่ในย่านนี้ ซึ่งดูได้จาก ข้อเสนอของนักวิชาการที่ให้ชาวบ้านในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ 22 ชุมชน รวมกลุ่ม เป็นเครือข่ายเพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่เขตเมืองเก่า ยังไม่เกิดผล

ชุมชนบึงลำไผ่

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

อยู่ในที่ดินสาธารณะ เขตมีนบุรี กทม. เนื้อที่จำนวน 17 ไร่ จากเนื้อที่รวม 78 ไร่ 2 งาน 57 ตารางวา มีสมาชิกจำนวน 35 ครอบครัว ชาวบ้านรุ่นแรกมาอยู่ในปี 2469 โดยเห็นว่าเป็นที่กร้างว่างเปล่า และส่วนใหญ่มาอยู่จนเต็มพื้นที่ในราวปี 2512 ต่อมาในปี 2539 ทางเขตมีนบุรีแจ้งดำเนินคดีชาวบ้าน 35 ราย ในข้อหาบุกรุกที่ดินสาธารณะ, ทำให้เสียทรัพย์, ปลุกสร้างอาคารโดยไม่ได้รับอนุญาตตาม พ.ร.บ. ควบคุมอาคารและขัดขึ้นคำสั่งเจ้าพนักงาน ในจำนวน 35 รายที่โดนคดีมีหมายเรียกจำนวน 11 ราย ส่วนที่เหลือมีแต่บันทึกการแจ้งความ

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

เมื่อมีปัญหาได้รื้อ ชาวบ้านได้ตั้งคณะกรรมการศึกษาข้อมูลที่ดิน และได้เข้าร่วมกับเครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา ในปี 2539 จากนั้นก็ได้เข้าร่วมต่อสู้กับสมาชิกคนจน ในปี 2540 โดยเป็น 1 ใน 121 กรณีปัญหาที่เสนอให้รัฐบาลแก้ไข โดยรัฐบาลได้ตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหา สลัม ขึ้นมาดูแล และได้ตั้งคณะอนุกรรมการพิสูจน์กรรมสิทธิ์ที่ดิน ที่มี รศ.ประภาภัทร นิยม รองผู้ว่าราชการกทม. ในขณะนั้นเป็นประธานในการพิสูจน์กรรมสิทธิ์ที่ดิน ในระหว่างนั้น กทม. พยายามเสนอการประนีประนอมคือให้ชาวบ้านเช่าที่ดินครอบครัวละ 50 ตารางวา แล้วนำที่ดินที่เหลือให้ กทม. มาจัดสร้างเป็นสวนสาธารณะ แต่ชาวบ้านไม่ยอมโดยขอให้พิสูจน์กรรมสิทธิ์ก่อน

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

คณะอนุกรรมการพิสูจน์สิทธิไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าที่ดินที่ชุมชนอาศัยเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้ใด เพราะกรุงเทพมหานครก็ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าที่ดินแปลงดังกล่าวเป็นพื้นที่สาธารณะ ส่วนชาวบ้านก็ไม่มีหลักฐานว่าที่ดินตรงนั้นเป็นที่กร้างว่างเปล่าที่สามารถนำมาขอกออกเอกสารสิทธิในภายหลังได้ คณะอนุกรรมการจึงมีมติว่าไม่ได้ข้อสรุปในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน ต่อมาในสมัยรัฐบาล ชวน หลีกภัย และรัฐบาลทักษิณ การติดตามการแก้ไขปัญหาของสมาชิกคนจนไม่มีความคืบหน้าใดๆข้อพิพาทจึงยังคงค้างอยู่

4. แหล่งข้อมูล

เครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา

5. ข้อเสนอของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้ข้อพิพาทยังไม่ได้รับการแก้ไขเพราะไม่มีกลไกของฝ่ายรัฐและชาวบ้านที่จะมาทำการพิสูจน์สิทธิที่ดิน เนื่องจากรัฐบาลยกเลิกกลไกการแก้ปัญหาตามที่สมาชิกคนจนเสนอ

ชุมชนป้อมมหากาฬ

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะ ในความดูแลของกรุงเทพมหานคร อยู่บริเวณหลังป้อมมหากาฬ ถนนมหาไชย เขตพระนคร กทม. มีเนื้อที่ทั้งหมด 4 ไร่ 3 งาน 59 ตารางวา ชุมชนป้อมมหากาฬ มีสมาชิกจำนวน 65 หลังคาเรือน เป็นชุมชนเก่าแก่ที่แต่เดิมเป็นที่อยู่อาศัยของพวกข้าราชการบริพาร เมื่อย้ายออกไปก็ปล่อยให้ผู้อื่นมาเช่าอยู่ต่อ เมื่อปี 2535 กรุงเทพมหานคร ได้ทำการเวนคืนที่ดินบริเวณชุมชนทั้งหมด เพื่อจัดทำเป็นสวนสาธารณะ ตามโครงการพัฒนาพื้นที่รอบกรุงรัตนโกสินทร์ โดยได้ประสานกับการเคหะแห่งชาติจัดพื้นที่รองรับชาวชุมชนไว้ที่ จลองกรุงเทพมหานคร และทางกรุงเทพมหานคร ยินดีที่จะจ่ายค่าเวนคืนให้ชาวชุมชน แต่มีข้อแม้ว่าหากชุมชนไม่ยอมรับค่าเวนคืน จะนำรถมาไถบ้านเรือนให้หมดทั้งชุมชน ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องรับเงินเวนคืน ซึ่งในการรับเงินนั้นจะรับเป็น 2 งวด คือ งวดแรกให้รับ 75 % หลังจากรื้อถอนอาคารบ้านเรือนหมดแล้วจะจ่ายในส่วนที่เหลือ 25 % เมื่อชาวชุมชนได้รับค่าเวนคืนในส่วนแรก ก็ได้นำเงินส่วนหนึ่งไปดาวน์บ้านตามโครงการของการเคหะฯ โดยทำสัญญาครั้งแรก 10,000 บาท และผ่อนชำระอีก 2 ปี เดือนละไม่ต่ำกว่า 1,325 บาท การผ่อนชำระได้ดำเนินมาเกือบ 2 ปี ก็ยังไม่เห็นรูปร่างโครงการ ซึ่งชาวชุมชนเข้าใจว่า เป็นการผ่อนบ้าน พร้อมที่ดิน แต่มารู้ในภายหลังว่าเป็นค่าที่ดินเพียงอย่างเดียว ในที่สุดชาวชุมชนก็ได้ตกลงกันที่จะไม่ไปอยู่ในที่รองรับแห่งใหม่ หลังจากนั้นก็ได้มีการยื่นเรื่องขอแบ่งปันที่ดินกับกรุงเทพมหานครเป็นครั้งแรก ในปี 2542 สมัย ผู้ว่าฯ พิจิต รัตกุล ซึ่ง กทม. ไม่ได้ตอบรับแต่ก็ได้ดำเนินการไล่รื้อชุมชน กระทั่งเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2546 ได้มีประกาศแจ้งกำหนดวันเข้าทำการรื้อถอนโรงเรือนและสิ่งปลูกสร้างของชุมชนป้อมมหากาฬ ตั้งแต่วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2546 เป็นต้นไป

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

1. ยื่นหนังสือร้องเรียนไปยังหน่วยงานต่างๆ คือ กรุงเทพมหานคร กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เพื่อขอแบ่งปันที่ดินให้ชุมชน จัดระเบียบอยู่อาศัย จำนวน 1 ไร่ 2 งาน ซึ่งชาวชุมชนจะจัดสร้างที่อยู่อาศัยใหม่และช่วยดูแลรักษาสวนสาธารณะของกรุงเทพมหานคร ทั้งนี้มีเพียงคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติเท่านั้นที่ได้ใช้อำนาจในการเรียกคู่กรณีมาให้ข้อมูล แต่ผลการเจรจาก็ไม่คืบหน้าเนื่องจากกรุงเทพมหานคร พยายามที่จะบ่ายเบี่ยงและใช้วิธีส่งข้าราชการที่ไม่มีอำนาจตัดสินใจมาเจรจา

2. ทางชุมชนก็ได้ไปที่ศาลาว่าการกทม. เพื่อขอเจรจา กับผู้ว่าฯ สมคิด สุนทรเวช ให้ชะลอการรื้อถอน แต่ทางผู้ว่าฯ กลับไม่ลงมาเจรจา และไม่ยอมรับข้อเสนอการขอแบ่งปันที่ดินของชุมชน

3. ยื่นเรื่องให้ศาลปกครองไต่สวนดังนี้

3.1 กทม. ใช้มาตรา 13 ตามพ.ร.บ การเวนคืน ในการบังคับรื้อถอนบ้านเรือน ซึ่งจะมีผลบังคับใช้ต่อเมื่อ มีการปิดประกาศในที่สาธารณะแล้วไม่ต่ำกว่า 75 วัน แต่ในทางปฏิบัติ กทม. ปิดประกาศเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2546 และให้ชุมชนรื้อถอนให้เสร็จภายใน 24 กุมภาพันธ์ 2546 ซึ่งเป็นระยะเวลาไม่ถึง 75 วันตามกฎหมาย ประกาศแจ้งรื้อถอนของ กทม. ฉบับดังกล่าวจึงไม่ชอบด้วยกฎหมาย

3.2 พ.ร.บ การเวนคืน ที่ใช้สำรวจและวัดพื้นที่ที่จะเวนคืนประกาศใช้ในพ.ศ. 2535 โดยมีระยะเวลาที่ใช้บังคับเป็นเวลา 4 ปี ซึ่งได้หมดสิ้นลงไปแล้วเมื่อปี 2539 แต่ทาง กทม. ได้นำมาบังคับใช้รื้อถอนบ้านเรือนของชุมชนในปี 2546 พ.ร.บ. ดังกล่าวจึงไม่น่าจะชอบด้วยกฎหมาย

3. ผลของการแก้ไข้ปัญหา

ศาลปกครองได้มีคำสั่งคุ้มครองชุมชนชั่วคราวเป็นเวลา 30 วัน โดยห้ามมิให้กทม.ดำเนินการใดๆ ซึ่งขณะนี้คำสั่งคุ้มครองดังกล่าวได้หมดอายุลงแล้ว ส่วนประเด็นคำฟ้องทั้งสองประเด็น ศาลปกครองได้พิพากษายกฟ้อง เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2546 สำหรับ กทม. ได้ประสานให้ หน่วยบัญชาการทหารพัฒนา กองบัญชาการทหารสูงสุดเป็นผู้เข้ามาดำเนินการปรับปรุงภูมิทัศน์และจัดสร้างสวนสาธารณะแทน ซึ่งทางคณะทหารได้เข้ามาเจรจาขอเข้าดำเนินการก่อสร้างกับชาวชุมชนแล้ว 2 ครั้ง แต่ชุมชนยังยืนยันข้อเสนอดีเดิม และทางฝ่ายชาวบ้านได้ลงมือจัดสร้างสวนหย่อมในพื้นที่ว่างของชุมชนและเตรียมการขยับปรับปรุงบ้านเรือนตามผังที่ร่วมกันออกแบบไว้ ปัจจุบันทางคณะทหารได้เข้าดำเนินการจัดสร้างสวนหย่อมในพื้นที่ว่าง เนื้อที่เกือบ 2 ไร่ ตามโครงการระยะแรก โดยชาวชุมชนต้องยินยอมเนื่องจากไม่ต้องการให้เกิดการปะทะเผชิญหน้ากับฝ่ายทหาร สำหรับการเคลื่อนไหวกของชาวชุมชนนั้น ล่าสุดมีการจัดเวทีวิชาการ –วัฒนธรรม ในชุมชนเพื่อต้องการสื่อสารกับสาธารณชนทั่วไปถึงแนวคิดในการพัฒนาชุมชนและที่อยู่อาศัย

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนป้อมมหากาฬ

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้มีความซับซ้อนมาก เพราะรัฐได้เวนคืนที่ดินไปแล้วดังนั้นจึงมีความชอบธรรมตามกฎหมายที่จะรื้อย้ายชุมชน อย่างไรก็ตามปัญหาชุมชนป้อมมหากาฬทำให้เห็นได้ชัดว่ารัฐไม่ยอมรับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นที่จะอนุรักษ์พื้นที่วิถีชีวิตและคุณค่าดั้งเดิมของชุมชนตามนัยของรัฐธรรมนูญมาตรา 46 ซึ่งทำให้น่าเป็นห่วงว่า นอกจากชุมชนป้อมมหากาฬแล้วชุมชนในเขตเกาะรัตนโกสินทร์อีกกว่า 20 ชุมชน อาจจะโดนผลกระทบ จากแผนแม่บทการพัฒนาและ

อนุรักษ์เมืองเก่าในย่านนี้ สำหรับจุดที่น่าสนใจของชุมชนก็คือกลยุทธ์ในการเคลื่อนไหวที่ตั้งเอา
ภาควิชาการ นักศึกษา สถาปนิก ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นคนชั้นกลาง เข้ามาร่วมสนับสนุนการเคลื่อนไหว
ไหวโดยผ่านกิจกรรมทางวิชาการและวัฒนธรรม

ชุมชนปากคลองสวน

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินริมคลองสวน เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร มีสมาชิกจำนวน 36 หลังคาเรือน 43 ครอบครัว สภาพชุมชนเดิมเป็นป่าจาก กลุ่มชาวบ้านกลุ่มแรกประมาณ 10 ครอบครัว ได้มาบุกเบิกอยู่อาศัยเมื่อปี 2523 และได้มีการชักจูงเพื่อนและญาติพี่น้องที่เข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ เข้ามาอยู่ ปัจจุบันกรุงเทพมหานครมีแผนที่จะรื้อย้ายชุมชนที่อยู่ในที่ดินริมคลองให้หมดภายใน 5 ปี (2546 – 2550) โดยเริ่มมีการสำรวจข้อมูลผู้อยู่อาศัย และในพื้นที่ที่เป็นชุมชนขนาดเล็ก ทางสำนักงานเขตต่างๆ ก็จะดำเนินการไล่รื้อทันที สำหรับชุมชนปากคลองสวน ทางเขตยานนาวาได้ลงสำรวจข้อมูลชุมชนเพื่อถามความต้องการในการรื้อย้าย แต่ชุมชนปฏิเสธในการให้ข้อมูล นอกจากแผนการรื้อย้ายชุมชนริมคลองของ กทม. แล้ว กรมโยธาธิการ ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบโครงการถนนวงแหวนอุตสาหกรรม ที่เชื่อมต่อมาจากฝั่งบางกระเจ้าและเป็นส่วนหนึ่งในโครงการพื้นที่พัฒนาพิเศษเขตเศรษฐกิจใหม่พระราม 3 นั้น จะใช้จุดที่ชุมชนอาศัยอยู่เป็นช่องทางลงของถนนวงแหวนซึ่งชุมชนบางส่วนที่อยู่ริมถนนจะได้รับผลกระทบจากการขยายถนนพระราม 3 ตามแผนการก่อสร้างถนนวงแหวนที่จะต้องแล้วเสร็จภายในปี 2547

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ในกรณีที่เขตยานนาวาลงมาสำรวจข้อมูลชุมชน ทางชุมชนขอเป็นผู้สำรวจเอง โดยให้ข้อมูลรวมในเรื่องจำนวนครัวเรือนและประชากรเท่านั้น ไม่ได้ให้ข้อมูลรายละเอียดชื่อบุคคล เพราะเกรงว่าทางสำนักงานเขตจะนำรายชื่อไปฟ้องขับไล่ ส่วนกรณีที่ชุมชนบางส่วนจะโดนโครงการถนนวงแหวนอุตสาหกรรม ตัวแทนชุมชนได้ไปขอข้อมูลที่กรมโยธาธิการ แต่ก็ได้รับข้อมูลเพียงส่วนหนึ่ง ยังไม่ทราบถึงรายละเอียดของจำนวนบ้านเรือนที่ได้รับผลกระทบ สำหรับแนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ชาวชุมชนมีความต้องการอยู่ที่เดิมโดยการปรับขยับ แต่ถ้ารื้อย้ายก็ขออยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงที่เดิมในย่านพระราม 3 เนื่องจากเป็นแหล่งงานมาหลายสิบปี

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนยังยืนยันอยู่ที่เดิมได้

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนปากคลองสวน และเครือข่ายสลัม พระราม 3

5. ข้อสังเกตของนักวิจัย

กรณีนี้ชาวชุมชนพยายามค้นคว้าข้อมูลเพื่อเตรียมที่จะแก้ไขปัญหาโดยใช้สิทธิขอทราบข้อมูลข่าวสารจากหน่วยราชการ แต่ก็ไม่ค่อยได้รับความร่วมมือ เพราะทั้งนี้อาจเป็นเพราะหน่วยงานรัฐ มีเป้าหมายที่จะรื้อย้ายชุมชนออกสถานเดียว

ชุมชนพญาเวก

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินริมคลองพญาเวก เนื้อที่ 1 ไร่ 2 งานเศษ มีสมาชิกจำนวน 34 หลังคาเรือน 45 ครอบครัว อยู่ใน ซอยทรงสะอาด (วิวาดี 20) ถนนวิภาวดีรังสิต แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กทม. เดิมที่ดินบริเวณนี้เป็นทุ่งนาปลูกข้าว ปลูกบัว และเป็นปากก กระทั่งในปี 2513 มีชาวบ้านที่อพยพมาจากต่างจังหวัด ได้เข้ามาปลูกสร้างบ้านเรือน จนในปี 2526 -2530 เกิดปัญหาน้ำท่วมเจ้าหน้าที่กทม. จึงเข้ามาไล่อื้อชาวบ้านเพื่อจะทำเขื่อน ชาวบ้านจึงเข้าไปอยู่ในที่ดินเอกชน หลังจากสร้างเขื่อนเสร็จแล้ว ชาวบ้านก็กลับเข้ามาอยู่ในที่เดิม ประมาณปี 2540 สำนักงานเขตจตุจักร เข้ามาปิดหมายไล่อื้อชาวบ้านจำนวน 5 หลังคาเรือน และแจ้งความดำเนินคดี ข้อนานุกรูทที่สาธารณะ จำนวน 6 คน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้รวมตัวกันและประสานงานกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ไปยื่นหนังสือ ที่สำนักงานเขตจตุจักร เพื่อให้ชะลอเรื่องการดำเนินคดีไว้ก่อน และได้ไปยื่นหนังสือ กับผู้ว่าฯพิจิตร์ รัตกุล โดยมีข้อเสนอ ให้หยุดเรื่องการไล่อื้อชุมชนและหยุดดำเนินคดีกับชาวบ้าน ให้จดทะเบียนรับรองชุมชน และทางชุมชนจะดำเนินการปรับปรุงชุมชนให้เป็นระเบียบ

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ตำรวจชะลอการดำเนินคดีกับชาวบ้าน ปี 2542 ชุมชนคลองพญาเวกได้รับการรับรองชุมชนตามระเบียบของกทม. และดำเนินกิจกรรมพัฒนาสภาพแวดล้อมริมคลองและแก้ไขปัญหาชุมชนอย่างต่อเนื่อง

4. แหล่งข้อมูล

กรรมการชุมชนคลองพญาเวก

5. ข้อสังเกตของนักวิจัย

เหมือนกับกรณีชุมชนริมคลองอื่นๆที่ข้อสังเกตไปแล้ว

ชุมชนพลโยธิน 45

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินราชพัสดุ ชุมชน อยู่เลยคลองบางเขน ซึ่ง ม.เกษตรศาสตร์เป็นผู้ดูแล แต่เดิมนั้น ม.เกษตรศาสตร์ เป็นผู้จัดแบ่งแปลงให้กับบุคลากรของตนปลูกบ้านพักอาศัย เมื่อประชากรเพิ่มขึ้นก็ได้มีการบุกรุกเพิ่มเติม จนรุกล้ำเข้ามาในส่วนที่เป็นที่ดินของมหาวิทยาลัย (ในส่วนนี้ไม่สามารถออกทะเบียนบ้านได้ เนื่องจากม.เกษตรศาสตร์ไม่ยินยอม) ปัจจุบันมีประชากรทั้งหมดประมาณ 300 ครอบครัว เนื้อที่รวม 40 ไร่ แต่ในส่วนที่มีปัญหานั้น อยู่ในส่วนของที่ดินราชพัสดุ เนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 66 หลังคาเรือน 81 ครอบครัว ประชากร 312 คน เนื่องจากกทม. ต้องการตัดถนนเลยคลองบางเขน โดยที่ ม.เกษตรศาสตร์ ได้ประสานให้การเคหะฯ จัดทำโครงการสร้างแฟลตรองรับผู้ที่ได้รับผลกระทบ จำนวน 66 หลังคาเรือน แต่ชาวบ้านก็ยังไม่ย้ายไปเนื่องจาก ห้องมีขนาดเล็ก และต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก ทั้งนี้ชาวบ้านในส่วนที่ไม่ได้รับผลกระทบจากโครงการถนน ซึ่งเหลืออีกประมาณ 200 กว่า หลังคาเรือน ก็ได้ตั้งนัยใจเนื่องจากเกรงว่าหากม.เกษตรศาสตร์ต้องการที่ดินคืน ตนก็ต้องประสบกับปัญหาดังกล่าว ขณะนี้ม.เกษตรศาสตร์ก็เริ่มคุมจำนวนบ้านเรือนไม่ให้เพิ่มขึ้น โดย หากมีบ้านหลังไหนรื้อถอนไปแล้ว ก็จะไม่อนุญาตให้ใครเข้ามาปลูกบ้านอีก

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชุมชนยังไม่มีกระบวนการในการแก้ไขปัญหา เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นบุคลากรของ ม.เกษตรศาสตร์ เมื่อมหาวิทยาลัยจัดที่รองรับให้ ก็ไม่สามารถโต้แย้งได้

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ยังไม่มีความสำเร็จ

4. แหล่งข้อมูล

กรรมการชุมชนพลโยธิน 45

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้ พบว่าการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของภาคีรัฐขาดการรับฟังการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยตั้งต้นที่จะสร้างแฟลตทั้งๆที่ชาวบ้านเสนอที่จะอยู่ในแนวราบ

ชุมชนเพชรคลองจั่น

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะ ริมคลองพิซัย เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร มีเนื้อที่ จำนวน 2 ไร่ 2 งาน ชุมชนเพชรคลองจั่น มีสมาชิกจำนวน 68 ครอบครัว ชาวบ้านมาอยู่กันหนาแน่นในปี 2527 – 2528 ชุมชนมีเลขที่บ้าน น้ำประปา – ไฟฟ้าใช้มิเตอร์รวมของราชการ มีคณะกรรมการ 7 คนที่ได้รับรองจากเขต ปัญหาไล่ที่ครั้งแรกเกิดในปี 2537 โดยที่ฝ่ายโยธานำกำลัง 100 กว่าคนมาตีตบท้ายไล่ชุมชนในข้อหาปลูกบ้านผิดพ.ร.บ.ควบคุมอาคาร ซึ่งมีบ้านเรือนโดนรื้อไป 3 หลัง ต่อมาในปี 2540 ในสมัยผู้ว่าฯ พิจิตร รัตนกุล ชาวบ้านจัดปรับขยับบ้านเรือนออกจากแนวคลอง และทำการรักษาสภาพแวดล้อมริมคู-คลอง และได้ทำโครงการเสนอขอเช่าที่ดินจาก กทม.แต่ไม่ได้รับการขานรับ ทั้งที่ชุมชนเพชรคลองจั่นได้รับการยกย่องจาก กทม.ในเรื่องการเป็นตัวอย่างชุมชนคนรักคลอง ปัจจุบันยุคผู้ว่าฯ สมคิด สุรินทร์เวช กทม.มีแผนการรื้อย้ายชุมชนเพชรคลองจั่นอีกครั้ง โดยส่งเจ้าหน้าที่มาสำรวจความต้องการด้านที่อยู่อาศัยของชุมชนหากต้องรื้อย้าย

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ปี 2540 ชุมชนได้มีการก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยและเข้าเป็นสมาชิกของเครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา ที่มีสมาชิกทั้งหมด 13 ชุมชน ในปัจจุบันชาวบ้านได้ทำโครงการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม โดยการปรับขยับบ้านขึ้นจากคลอง ทำทางเท้า สร้างสวนหย่อม รักษาสิ่งแวดล้อมริมคลอง จากนั้นได้ร่วมกับขบวนชาวสลัมริมคลองในนาม เครือข่ายสลัม 4 ภาค ชุมชุม เจริญ ต่อรอง เรื่องหยุดการไล่รื้อและจัดให้มีนโยบายให้ชุมชนเช่าที่ริมคลองกับกทม.มาตั้งแต่ยุค ผู้ว่าฯ พิจิตร รัตนกุลจนมาถึงปัจจุบัน

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนยันไม่ให้ถูกรื้อย้ายมาตั้งแต่ปี 2537 และพยายามเป็นชุมชนนำร่องริมคลองที่พัฒนาที่อยู่อาศัยและรักษาสิ่งแวดล้อมเพื่อขอเช่าที่ดินสาธารณะระยะยาวจากกทม. แต่ทางกทม.ไม่ยินยอมให้ชาวชุมชนเช่าและเตรียมแผนไล่รื้อชุมชนริมคลองให้หมดไปภายใน 5 ปี

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนเพชรคลองจั่นและเครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

นโยบายเมืองน่าอยู่ของ กทม. ที่ต้องการพัฒนาสภาพแวดล้อมริมคลองทำให้เกิดการ

ได้รู้ชุมชนออกจากคลองโดยไม่พยายามเข้าใจว่าคนกับคลองสามารถอยู่ร่วมกันได้หากมีโอกาส
ชุมชนพัฒนาที่อยู่อาศัยให้น่าอยู่ และให้ช่วยดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมริมคลอง สำหรับกรณีเพชร
คลองจันทน์หากสามารถเช่าที่ดินสาธารณะในระยะยาวจากกทม.ได้ ก็จะเป็นรูปธรรมนำร่องให้กับ
ชุมชนริมคูคลองอื่นๆ เข้าใจถึงแนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยแบบไม่จำเป็นต้องรื้อย้ายไปจากชุมชน
เดิม

ชุมชนมหาดไทย 1- 4

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของกระทรวงมหาดไทย บริเวณซอยสุขุมวิท 103 แขวงดอกไม้ เขตประเวศ กรุงเทพมหานครซึ่งพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่จัดสรรที่ดินแบ่งขายให้แก่ข้าราชการกระทรวงมหาดไทย อยู่ในความดูแลของคณะกรรมการจัดสรรสงเคราะห์ที่ดินแก่ข้าราชการกระทรวงมหาดไทย มีสมาชิกจำนวน 629 หลังคา เมื่อ ปี 2532 มีผู้ที่อ้างว่าเป็นตัวแทนของคณะกรรมการจัดสรรฯ ชื่อ นายสุพิศ สุพรหม ได้ชักชวนชาวชุมชนเข้ามาอยู่ในแปลงที่ดินที่เป็นพื้นที่ส่วนกลางของโครงการ เป็นต้นว่า พื้นที่สวนสาธารณะ พื้นที่สนามเด็กเล่นของโครงการจัดสรร โดยขายให้ชาวบ้าน ในอัตราแปลงละ 10,000 – 30,000 บาท และมีการทำเป็นหนังสือสัญญาขออยู่อาศัยชั่วคราวในที่ดินของกระทรวงมหาดไทย ต่อมาชาวชุมชนก็ทยอยเข้ามาอยู่ตามคำชักชวนจนเต็มพื้นที่ส่วนกลางทั้ง 4 แปลง จนกระทั่งปี 2540 ส.น.อุดมสุข ได้ส่งหมายมายังชาวชุมชนเพื่อให้ไปที่ ส.น.อุดมสุข โดยแจ้งข้อกล่าวหาว่าก่อสร้างอาคารโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานท้องถิ่น โดยมีสำนักงานเขตประเวศเป็นผู้กล่าวหา ปี 2541 เจ้าหน้าที่ฝ่ายรายได้ท้องถิ่น กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยและสนง.เขตประเวศ ได้เข้ามาสำรวจชุมชนและความต้องการของทั้ง 4 ชุมชน โดยเสนอให้ทำสัญญาเช่าชั่วคราวปีต่อปี ต่อมาปี 2544 คณะกรรมการจัดสรรสงเคราะห์ที่ดินแก่ข้าราชการกระทรวงมหาดไทย มีมติให้การเคหะดำเนินการก่อสร้างแฟลตรองรับชาวชุมชน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

หลังจากที่ชาวชุมชนได้รับหมายจากส.น.อุดมสุข เมื่อปี 2540 ชาวชุมชนก็ได้ประสานกับทางมูลนิธิดวงประทีปเพื่อขอคำปรึกษาและได้มีการรวมตัวกันของชุมชนในเขตประเวศ จัดตั้งเป็นเครือข่ายประเวศ ชาวชุมชนไม่ได้ไปให้การตามหมายเรียกของ ส.น.อุดมสุข จนกระทั่งปี 2541 เจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยก็เข้ามาสำรวจชุมชนและความต้องการของชุมชนโดยชุมชนยื่นข้อเสนอขอเช่าอยู่ที่ดินเดิมในสัญญาเช่าระยะยาว 30 ปี ต่อมามีการเจรจากับเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทย ซึ่งเสนอให้ชาวชุมชนเช่าในสัญญาเช่าปีต่อปี การเจรจาจึงไม่ได้ข้อยุติ จากนั้นปี 2544 การเคหะแห่งชาติได้กำหนดวันเปิดของประมูลก่อสร้างอาคารเช่ามหาดไทยเพื่อรองรับการไล่รื้อชุมชน ชาวชุมชนก็เข้าร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ชุมนุมที่การเคหะเพื่อเจรจาให้ชะลอการเปิดของประมูลจนกว่าจะหาข้อยุติเรื่องการเช่าที่ดินได้

3. ผลของการแก้ไข้ปัญหา

ชาวชุมชนได้ไปเสนอให้การเคหะฯ ระเบียบโครงการสร้างแฟลตไว้ก่อนและได้มีการยื่นหนังสือขอเช่าที่ดินกับกระทรวงมหาดไทย ผ่านทางคณะกรรมการจัดสรรสงเคราะห์ที่ดินแก่ข้าราชการกระทรวงมหาดไทย แต่ก็ยังไม่ได้ตอบรับข้อเสนอของชาวชุมชนแต่อย่างใด

4. แหล่งข้อมูล

เครือข่ายประเวศ

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีนี้ทางเครือข่ายสลัม 4 ภาค พยายามประสานให้ชุมชนทำโครงการบ้านมั่นคง โดยเจรจาขอเช่าที่ดินเดิมกับกระทรวงมหาดไทย แต่มีนักการเมืองจากพรรครัฐบาลเข้ามาประสานเพื่อแก้ปัญหา ทำให้ชาวบ้านละเลยกระบวนการเจรจาต่อรอง และฝากความหวังไว้กับการติดต่อประสานของนักการเมือง

ชุมชนมหาดไทย 65

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของ มลว.พิริยญาติการ วรณเมธี เนื้อที่ 3 ไร่ อยู่ในช.รามคำแหง 65 แขวงวังทองหลาง เขตบางกะปิ มีสมาชิกจำนวน 80 หลังคาเรือน เมื่อปี 2541 ตัวแทนเจ้าของที่ดินได้แบ่งที่ดินให้ชาวบ้านเช่าอยู่อาศัยในอัตรา 300 บาทต่อเดือน ชาวบ้านเช่ามาตั้งแต่ปี 2544 ทางตัวแทนก็หยุดเก็บค่าเช่าเพราะต้องการขายที่ดิน ปลายปี 2544 ตัวแทนเจ้าของที่ดินร่วมกับทนาย ลงมาแจ้งให้ชาวบ้านย้ายออกจากพื้นที่ภายใน 30 วัน แต่ชาวบ้านไม่ยอม ต่อมาปี 2546 ตัวแทนเจ้าของที่ดินลงมาเช่าที่ดินเดือน พ.ย. 46 นี้จะเอามาขายมาติดเพื่อขับไล่ให้ออกไปจากพื้นที่

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนขอเจรจากับเจ้าของที่ดินเพื่อยืดระยะเวลาการอยู่อาศัย

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ยังไม่มีผลการดำเนินการใดๆกับชาวชุมชน ส่วนการขอเจรจายังอยู่ในระหว่างการติดต่อเจ้าของที่ดิน

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนมหาดไทย 65

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีนี้พบว่าการรวมกลุ่มของชาวบ้านในชุมชนยังไม่เข้มแข็ง ชาวชุมชนยังขาดการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยโดยเฉพาะสมาชิกที่รื้อย้ายออกจากชุมชนไปแล้ว แต่ยังทำออมทรัพย์อยู่ นอกจากนี้ กรณีปัญหานี้ยังทำให้เห็นถึงหลักคิด ของเจ้าของที่ดินที่ต้องการแสวงประโยชน์และกำไรสูงสุด กล่าวคือ ยามเศรษฐกิจตกต่ำก็แบ่งที่เป็นลือคให้คนจนอยู่เพื่อเก็บค่าเช่า แต่พอเศรษฐกิจเริ่มฟื้นตัวก็ขายที่ดินเพื่อการทำธุรกิจและขับไล่คนจน

ชุมชนมหานาค

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะริมคลองมหานาค หลังตึกโบ๊เบ๊ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กทม. มีสมาชิกจำนวน 36 หลังคาเรือน บริเวณนี้เคยเป็นตลาดดำรงศรีรักษ์ ซึ่งเป็นที่ดินของคุณนายจำรัส อภัยวงศ์ เป็นตลาดขายผลไม้ ที่พ่อค้าแม่ค้าในสมัยนั้นจะอาศัยหลบนอนอยู่ที่นี่ โดยปลูกเป็นที่พักอาศัย 2 ชั้น ชั้นบนจะใช้นอน ส่วนชั้นล่างจะใช้เป็นที่ขายผลไม้ สภาพดังกล่าวจะครอบคลุมบริเวณไปจนถึงพื้นที่ริมคลองมหานาค หลังจากนั้น นายคัง (ไม่ทราบนามสกุล) ได้ซื้อที่ดินจากคุณนายจำรัส และได้นำมาขายต่อให้กับ เจ้าของตลาดโบ๊เบ๊ เพื่อขยายตึก โบ๊เบ๊ทาวเวอร์ ซึ่งทางโบ๊เบ๊ได้จ่ายค่ารื้อถอนให้กับพ่อค้าแม่ค้าหลังละประมาณ 50,000 บาทโดยจ่ายให้เฉพาะในส่วนที่อยู่ในที่ดินที่ตนซื้อเท่านั้น ชาวบ้านในส่วนนี้เมื่อได้รับค่ารื้อถอนแล้ว ก็มาปลูกสร้างบ้านเรือนในที่ดินเอกชนใกล้ๆกับที่อยู่เดิม ส่วนชาวบ้านที่อยู่ริมคลองมหานาค ทางเจ้าของตึกโบ๊เบ๊อ้างว่าอยู่ในที่ดินสาธารณะ จึงไม่จ่ายค่ารื้อย้ายให้ ชาวบ้านส่วนนี้เลยตกค้างอยู่ริมคลองมหานาคมาจนทุกวันนี้ โดยยังยึดอาชีพค้าขายในย่านนั้นอยู่เช่นเดิม

ต่อมาชาวบ้านส่วนนี้ถูกสำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่ายติดหมายให้รื้อมาตลอด แต่ก็ยังไม่มีปัญหารุนแรง จนกระทั่งวันที่ 22 ตุลาคม 2544 ก็เกิดเพลิงไหม้ชุมชนส่วนนี้ บ้านเรือนเสียหายกว่า 20 หลังคา ชาวบ้านจึงไปติดต่อที่การเคหะแห่งชาติเพื่อให้อพยพจัดหาที่รองรับ ทางการเคหะฯ แจ้งว่าไม่สามารถหาที่ให้ได้ และให้ไปติดต่อที่สำนักงานเขตฯ แต่ชาวบ้านไม่เชื่อมั่นในแนวทางแก้ไขปัญหาของเขต ชาวบ้านจึงเข้ามาปลูกบ้านในที่ดินริมคลองมหานาคดังเดิม ล่าสุดทางเขตป้อมปราบฯพยายามที่จะขับไล่ชาวบ้านกลุ่มนี้ออกไปจากพื้นที่ โดยเสนอให้เงินค่ารื้อย้ายครอบครัวละ 10,000 บาท หากไม่รื้อก็จะใช้ ประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 44 มาดำเนินการ อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าการขับไล่ครั้งนี้ ทางเขตป้อมปราบฯ ต้องการนำที่ดินที่ชุมชนตั้งอยู่ไปให้นายทุนละแวกใกล้เคียงทำธุรกิจ และนายทุนพร้อมจะจ่ายเงินค่ารื้อถอน ให้แก่ชาวบ้านในอัตราที่มากกว่า 10,000 บาท ต่อครัว

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

สำนักงานเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย ได้แถลงต่อสื่อมวลชนว่า ต้องการรื้อย้ายชุมชนที่บุกรุกริมคลองมหานาค โดยจะมีการจ่ายค่ารื้อถอน ให้หลังละ 10,000 บาท แต่ชาวชุมชนไม่ตกลง

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชุมชนยังขาดความร่วมมือกันเอง และยังไม่มีการประสานงานกับองค์กรใดๆทั้งสิ้น เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าแม่ค้า ตอนเช้าก็ต้องรีบไปขายของ เมื่อกลับมาก็ต้องหาของเพื่อ

เตรียมขายวันต่อไป ดังนั้นจึงยังไม่มีกรรรวมกลุ่ม ไม่มีการเตรียมกระบวนการในการแก้ไขปัญหา ปัจจุบันชุมชนถูกรื้อย้ายไปแล้ว

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนคลองมหานาค

5. ข้อสังเกตของนักวิจัย

กรณีนี้เป็นการขับไล่เพราะมีผู้ร้องเรียนเหมือนคลองบางบอนและคลองเป้ง เพื่อต้องการนำที่ดินไปใช้ประโยชน์ในเชิงธุรกิจ ถือเป็นการสมคบกันระหว่างอำนาจรัฐละทุนเพื่อเบียดขับคนจนออกจากพื้นที่ในเมือง อย่างไรก็ตามเนื่องจากชาวบ้านที่นี้ขาดการรวมกลุ่มและขาดการประสานเชื่อมโยงกับเครือข่ายชุมชนอื่นๆ จึงทำให้ไม่มีความชัดเจนในแนวทางแก้ปัญหา

ชุมชนยาตอง

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินเอกชนที่มีหลายเจ้าของ ชุมชนมีเนื้อที่ 2 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 10 กว่าหลังคาเรือน 30 ครอบครัว ประชากรราว 150 คน อยู่ในซอยเอกมัย 13 ต.คลองตันเหนือ เขตวัฒนา กทม. ชุมชนยาตองอยู่อาศัยมาตั้งแต่ ปี 2500 กระทั่งเจ้าของเดิมได้เสียชีวิต ในปี 2530 จึงมีการหยุดเก็บค่าเช่าที่ดิน และลูกหลานของเจ้าของที่ดิน ได้ฟ้องขับไล่ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ เพื่อนำที่ดินไปขาย ในที่สุดปี 2532 ชาวบ้านแพ้คดี ทำให้ชาวบ้านบางส่วนต้องโยกย้ายออกไป ปัจจุบันมีชาวบ้านที่ยังอยู่ในพื้นที่ประมาณ 10 หลังคาเรือน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวบ้านที่เหลืออยู่ประมาณ 10 หลังคาเรือน ยังยืนยันที่จะขออยู่ที่เดิม หากอยู่ไม่ได้ก็ขอให้ซื้อที่ดินเพื่อแลกเปลี่ยนหรือถ้าจำเป็นต้องย้ายก็ขอให้จ่ายค่ารื้อถอนที่เหมาะสม

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชาวบ้านยังยืนยันอยู่ในพื้นที่เดิมได้

4. แหล่งข้อมูล

เครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

แม้ว่ายังยืนยันอยู่ที่เดิมได้ แต่ชุมชนยังขาดมาตรการเชิงรุกที่จะประสานเจรจาเพื่อขอซื้อที่ดินเดิมจากเจ้าของที่ดิน

ชุมชนริมทางรถไฟสายท่าเรือ

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของการท่าเรือ และที่เอกชน อยู่ถนนริมทางรถไฟสายท่าเรือ บริเวณใกล้ๆ กับใต้สะพานทางด่วน บางนา – ดาวคะนอง สำหรับพื้นที่ที่มีปัญหานั้นอยู่ในส่วนของที่เอกชน มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 1 ไร่ 1 งาน 26 ตารางวา มีสมาชิกจำนวน 34 ครอบครัว ประชากร 158 คน ปี 2540 นางสาววัลย์ เจียมทองศรี เจ้าของที่ดิน ได้เข้ามาแจ้งให้ชาวบ้านทำการรื้อถอนบ้านเรือนออกจากพื้นที่ ปี 2542 มีหมายศาลจากศาลแพ่งกรุงเทพใต้ มาติดที่บ้านชาวบ้าน จำนวน 4 หลังคาเรือน และศาลได้นัดพิจารณาคดีไต่สวนคำร้องข้อพิพาทระหว่างโจทก์กับจำเลย ซึ่งศาลได้ตัดสิน ให้ชาวบ้านทั้ง 4 ราย แพ้คดีความ ปี 2545 เจ้าของที่ดิน แจ้งให้เจ้าหน้าที่ตำรวจ สน.ทุ่งมหาเมฆ เรียกตัวชาวบ้านจำนวน 5 รายไปให้ปากคำ โดยแจ้งข้อหาบุกรุกที่ดิน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

เมื่อวันที่ 12 กันยายน 2546 ชาวบ้านได้เข้าพบกับเจ้าหน้าที่ของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ซึ่งดูแลโครงการบ้านมั่นคง เพื่อหาทางออกในการแก้ไขปัญหา โดยให้ทาง พอช. นัดเจ้าของที่ดินมาเจรจาเพื่อหาทางออกร่วมกัน ซึ่งชาวบ้านมีข้อเสนอต่อ พอช. ดังนี้ 1.ขอให้ทาง พอช. ประสานให้เกิดการเจรจากับเจ้าของที่ดิน เพื่อให้ชะลอ การดำเนินคดีกับชาวบ้านในชุมชนโดยเร็ว 2.ขอให้ทาง พอช. ในฐานะหน่วยงานที่ดูแลแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยเป็นตัวกลางในการเจรจาซื้อที่ดินจากเจ้าของที่ 3.ชาวชุมชนมีความต้องการที่จะซื้อที่ดินบริเวณที่ชุมชนอยู่อาศัยเดิมจำนวน 1 ไร่ 1 งาน 36 ตารางวา ของนางสาววัลย์ เจียมทองศรี เพื่อนำมาแก้ไขปัญหาให้กับสมาชิกที่เดือดร้อน จำนวน 34 ครอบครัว จำนวนประชากร 158 คน

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

อยู่ในช่วงของการประสานงานกับเจ้าของที่ดิน

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนริมทางรถไฟสายท่าเรือและเครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีเหมือนกับปัญหาการไล่ที่ในที่ดินเอกชนทั่วไป คือขาดกลไกกลางที่มีอำนาจทางการเมือง ที่จะมาคลี่คลายข้อพิพาทเรื่องไถ่รื้อ

ชุมชนร่วมสามัคคี

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซอยรามคำแหง 39 เขตบางกะปิ มีเนื้อที่ 5 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 124 ครอบครัว ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป บางส่วนค้าขาย (หาบเร่แผงลอย) รายได้เฉลี่ยประมาณเดือนละ 5,000-10,000 บาท ปัจจุบันชาวชุมชนต้องการจัดทำโครงการที่อยู่อาศัยโดยได้เสนอเข้าโครงการนำร่องบ้านมั่นคง ปี 2546 กับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ชุมชนจะเสนอเช่าที่ดินทั้งหมดและกำลังดำเนินการจดทะเบียนเปลี่ยนจากกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนเป็นสหกรณ์เพื่อมีสถานะเป็นนิติบุคคล แล้วจึงขอทำสัญญาเช่าที่ดินจากสำนักงานทรัพย์สินฯ นอกจากนี้ชาวชุมชนยังได้วางแผนทำการรื้อบ้านเรือนเดิมออกทั้งหมดแล้วสร้างใหม่ ซึ่งได้มีการวางแผนผังชุมชนสำหรับ 124 ครอบครัว

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

สถาปนิก ชุมชนได้ร่วมกับชาวชุมชนออกแบบวางแผนผังที่อยู่อาศัยใหม่ ทางด้านการเช่าที่ดิน ทางชุมชนได้ยื่นขอจดทะเบียนสหกรณ์เคหะสถานไปแล้ว นอกจากนี้ได้ยื่นเสนอขอเช่าที่ดินกับทางสำนักงานทรัพย์สินฯ

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชุมชนได้รับการอนุมัติงบประมาณการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและอนุมัติสินเชื่อปลูกสร้างบ้านจาก พอช. แล้ว และยื่นเสนอขอเช่าที่ดินกับทางสำนักงานทรัพย์สินฯ

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนร่วมสามัคคีและสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้แม้ว่าสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จะให้ชุมชนเช่าที่ดินแต่ก็เป็น การให้เช่าระยะสั้นครั้งละ 3 ปียังไม่มียุติบัญญัติให้เช่าระยะยาว 30 ปี นอกจากนี้สำนักงานทรัพย์สินฯ ยังเพิ่มอัตราค่าเช่า 5 % ต่อปี เหมือนกับการให้ภาคธุรกิจเอกชนเช่า

ชุมชนโรงปูนเหนือ – ใต้

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ทั้ง 2 ชุมชน ตั้งอยู่ในที่ดินของการรถไฟฯ บริเวณถนนกำแพงเพชร7 เชื่อมต่อถนนเพชรพระราม แขวงบางกะปิ เขตห้วยขวาง มีสมาชิกจำนวน 595 ครอบครัว 535 หลังคาเรือน ประชากร 2,380 คน เป็นชุมชนที่อยู่มานานกว่า 40 ปี ซึ่งเดิมเป็นพื้นที่รกร้างว่างเปล่า และเป็นที่ตั้งของคลังขนถ่ายซีเมนต์ของบริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด ในขณะนั้นมีบ้านเรือนอยู่ก่อนประมาณ 10 กว่าหลังคาเรือน ต่อมาในปี 2526 มีบ้านเรือนเพิ่มขึ้นเป็น เกือบ 200 หลังคาเรือน และเพิ่มขึ้นเรื่อยๆจนในปี 2530 มีประมาณกว่า 1,200 หลังคาเรือนและลดน้อยลงเนื่องจากมีการตัดถนนเพชรพระรามผ่ากลางชุมชน ต่อมาปี 2539 ทางสำนักงานเขตห้วยขวางได้ประกาศจัดตั้งเป็นชุมชน และในปี 2546 ได้มีข่าวว่าการรถไฟฯต้องการใช้พื้นที่ที่ชุมชนอาศัยอยู่เปิดประมูลให้เอกชนเช่าเพื่อแก้ปัญหาการขาดทุนต่อเนื่องของการรถไฟฯ

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชุมชนเป็นสมาชิกของศูนย์รวมพัฒนาชุมชนที่เข้าร่วมผลักดันการเช่าที่ดินของการรถไฟฯ จนได้แนวทางเช่าที่ดินตามมติ 13 กันยายน 2543 โดยที่ชุมชนได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย มีเงินออมรวมทั้งสิ้น 1,094,000 บาทและได้ยื่นเช่าที่ดินต่อการรถไฟฯ เมื่อต้นปี 2546 ในสัญญาเช่าครั้งละ 30 ปีเนื่องจากอยู่ในที่ดินท้องช้าง ห่างจากเขตราง 40 เมตร

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

อยู่ในระหว่างการพิจารณาของคณะกรรมการรถไฟฯ

4. แหล่งข้อมูล

ศูนย์รวมพัฒนาชุมชนและเครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

พื้นที่บริเวณชุมชนเป็นย่านที่การรถไฟฯต้องการใช้ประโยชน์ในเชิงธุรกิจ โดยมีกระแสข่าวตามสื่อมวลชนว่าจะเปิดประมูลให้เอกชนเข้ามาทำธุรกิจโรงแรม

ชุมชนโรงเลื่อย

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลคลองท่อมใต้ อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ มีเนื้อที่ประมาณ 40 ไร่ อยู่ติดกับป่าชายเลน ซึ่งเป็นที่ดินของกรมธนารักษ์ เดิมพื้นที่นี้เป็นที่ตั้งของอำเภอและโรงพักของตำบลคลองท่อมใต้ ต่อมาได้ย้ายออกไป โรงเลื่อยไม้ของบริษัททองแสงจึงได้มาขอเช่าที่ดินต่อจากราชพัสดุ ปี พ.ศ.2532 ได้เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ในภาคใต้ และรัฐบาลประกาศสั่งปิดป่าไม้ทั่วประเทศ ทำให้โรงเลื่อยต้องปิดกิจการลง ลูกจ้างบางส่วนอาศัยอยู่ที่บ้านพักคนงานของโรงเลื่อยต่อไป และบางส่วนก็ปลูกสร้างบ้านรอบๆโรงเลื่อย นับเวลาการอยู่อาศัยเกิน 30 ปี และจัดตั้งเป็นชุมชนโรงเลื่อยต่อมา เมื่อโรงเลื่อยสิ้นสุดสัญญาการเช่ากับกรมธนารักษ์ ชาวบ้านได้รวมตัวตัวกันไปขอสิทธิการเช่ากับสมุหบัญชีสรรพากรอำเภอคลองท่อม แต่โรงเลื่อยยังมีพันธะเรื่องค่าเช่ากับกรมธนารักษ์ ซึ่งอยู่ในขั้นของการดำเนินการฟ้องร้อง ทางกรมธนารักษ์จึงอนุญาตให้ชาวบ้านอาศัยอยู่ชั่วคราวไปก่อน และหากจบเรื่องฟ้องร้องกับโรงเลื่อยแล้วจะแจ้งให้ชาวบ้านทราบ การขอเช่าที่ยืดเยื้อประมาณ 10 ปี ปี 2543 สุขาภิบาลได้เปลี่ยนฐานะเป็นเทศบาล ทางเทศบาลร่วมกับกรมธนารักษ์ก็ได้จัดแบ่งพื้นที่ให้ชาวบ้านเช่าโดยการลงหลักปักเขตพื้นที่เป็นล๊อค และที่ดินส่วนที่เหลือทางเทศบาลก็กักพื้นที่ไว้เอง อย่างไรก็ตามเรื่องการขอเช่าที่ดินของชาวบ้านพอไปถึงระดับจังหวัด เรื่องก็เงียบหายไปไม่มีการตอบรับใดๆ

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้พัฒนาที่อยู่อาศัยร่วมกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนภายใต้โครงการบ้านมั่นคง จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย จัดกิจกรรมในชุมชนเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จัดระบบน้ำเสียของชุมชน มีระบบจัดการขยะในชุมชน และจัดทำผังชุมชนใหม่ที่สอดคล้องกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อม ชาวชุมชนยังได้มีการไปยื่นหนังสือร้องเรียนตามหน่วยงานต่างๆ อาทิเช่น สำนักนายกรัฐมนตรี สภาที่ปรึกษาผู้ตรวจการแผ่นดิน กรมธนารักษ์ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฯลฯ ซึ่งในที่สุดได้มีการตั้งคณะทำงานร่วมโดยผู้ว่าราชการจังหวัด และกรมการธิการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์วุฒิสภา ได้เดินทางไปตรวจสอบข้อเท็จจริง เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2547 หลังจากนั้นได้มีการประชุมเพื่อหาข้อยุติในเรื่องดังกล่าวเมื่อวันที่ 31 สิงหาคม 2547 ซึ่งได้มีการจำแนกชาวบ้านตามความต้องการได้ 3 กลุ่มคือ

1. ชาวบ้านที่ยินยอมเข้าร่วมโครงการรัฐเคอราษฏร์
2. ชาวบ้านที่ต้องการเข้าโครงการบ้านมั่นคง (กลุ่มออมทรัพย์ 15 ราย)
3. โครงการของผู้ต้องการที่ดินเพื่ออยู่อาศัย 20 ราย

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ทั้งนี้กรมธนารักษ์ไม่สามารถให้ชุมชนเช่าที่ดินจำนวน 5 ไร่ตามที่เสนอได้ เนื่องจากจะต้องกันพื้นที่ให้กับชาวบ้านในสวนที่ 3 ด้วย ซึ่งที่ประชุมได้ข้อสรุปร่วมกันว่า ในส่วนกลุ่มอมทรัพย์นั้น กรมธนารักษ์จะกันพื้นที่ให้ 3 - 2 - 67 ไร่ โดยให้ พอช. เทศบาล ธนารักษ์ จะต้องเข้าไปจัดผังร่วมกับชุมชน สำหรับชาวบ้านอีก 20 ครอบครัว กรมธนารักษ์ จะกันพื้นที่ ให้ 3 - 1 - 67 ไร่ ส่วนพื้นที่ที่เหลือ ก็ให้นำไปจัดทำโครงการรัฐเอื้อราษฎร์ต่อไป

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนโรงเลื่อยและสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนโรงสูบ

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินราชพัสดุ จำนวน 24 ไร่ อยู่ในม.เกษตรศาสตร์ มีสมาชิกจำนวน 612 หลังคาเรือน ประชากร 2,892 คน ชาวชุมชนส่วนใหญ่ เป็นพนักงานลูกจ้างของ ม.เกษตรศาสตร์ สำหรับปัญหาการไล่ที่ที่เกิดขึ้นนั้น เนื่องจาก กทม. ต้องการตัดถนนเลียบริมคลองบางเขน เชื่อมระหว่าง ถนนพหลโยธินกับถนนวิภาวดี ซึ่งโครงการดังกล่าว ได้ก่อผลกระทบในด้านที่อยู่อาศัยของชาวชุมชน ที่ผ่านมามี กทม.และ ม.เกษตรศาสตร์ ได้ประสานงานให้การเคหะฯ จัดสร้างแฟลต 8 อาคาร จำนวน 800 ยูนิต ในพื้นที่ของ ม.เกษตรศาสตร์ เพื่อรองรับชาวชุมชนที่ได้รับผลกระทบ แต่ชาวชุมชนไม่ต้องการไปอยู่แฟลต โดยยื่นข้อเสนอขอแบ่งปันพื้นที่ของ ม.เกษตรศาสตร์ เพื่อจัดสร้างที่อยู่อาศัยในแนวราบตามแบบชุมชน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย และเข้าเจรจากับอธิการบดี ม.เกษตรศาสตร์ เพื่อยื่นข้อเสนอขอแบ่งปันที่ดิน รวมทั้งเข้าร้องเรียนต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ม.เกษตรศาสตร์ ไม่ยอมรับข้อเสนอของชาวชุมชน และผลักดันให้ชาวชุมชนขึ้นแฟลตที่การเคหะฯ จัดสร้างไว้ให้ สถานการณ์ล่าสุดชุมชนได้ประสานงาน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เพื่อเป็นคนกลางในการขอแบ่งปันที่ดิน กับ ม.เกษตรศาสตร์ เพื่อจัดทำโครงการที่อยู่อาศัยตามแนวบ้านมั่นคง

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนโรงสูบ

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้เห็นได้ชัดว่า ขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหา ชาวชุมชนต้องการที่อยู่อาศัยในแนวราบ แต่หน่วยงานรัฐกลับจัดสร้างแฟลตรองรับ

ชุมชนลำนารางปลัดเปรียง

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินริมคลองปลัดเปรียง เนื้อที่ 2 ไร่ 2 งาน ในเขตประเวศ กทม. มีสมาชิกจำนวน 48 หลังคาเรือน เมื่อปี 2532 ชาวบ้านได้ขยับขยายมาจากชุมชนบัวหลวงและชุมชนใกล้เคียงมาปลูกอาศัยประมาณ 15 ครอบครั้ว ต่อมาในปี 2534 ชาวบ้านได้เข้ามาอาศัยอยู่จนเต็ม ในปี 2544 ทางกรุงเทพมหานครและสำนักงานเขตประเวศได้เข้ามาตีตมหายไล้รื้อชาวบ้านให้ออกจากพื้นที่ภายใน 30 วัน หากไม่ย้ายออกไปจะจับและดำเนินคดีตามกฎหมายในข้อหาบุกรุกที่ดินริมคลอง ชาวบ้านบางส่วนที่กลัว ได้ย้ายออกจากพื้นที่ไปประมาณ 12 หลังคาเรือน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนรวมตัวกันเข้าเจรจากับทางกรุงเทพมหานคร โดยประสานกับทางเครือข่ายประเวศ และเครือข่ายสลัม 4 ภาค

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ทางกรุงเทพมหานครหยุดการไล้รื้อชั่วคราวแต่ในอนาคตทาง กทม. จะขับไล่ชุมชนต่อไป เพราะว่าทาง กทม. มีโครงการขุดลอกคูคลองในเขตประเวศทุกสาย

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนลำนารางปลัดเปรียง

5. ข้อสังเกตของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้ก็เหมือนกับการไล้รื้อชุมชนริมคูคลองอื่นๆ ที่ กทม.ใช้อำนาจทางกฎหมายเป็นหลักและมีนโยบายที่สวนทางกับนโยบายบ้านมั่นคงของรัฐบาล

ชุมชนวชิรธรรมสาธิต 38

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของบริษัท โทเดิร์น แปซิฟิก จำกัด เขตพระโขนง กทม. มีสมาชิกจำนวน 70 หลังคาเรือน ในอดีตที่ดินของชุมชนลักษณะเป็นป่ามะขามเทศและหญ้าคารกร้างว่างเปล่า ไม่มีรั้วรอบขอบชิด ชาวชุมชนได้เข้ามาบุกเบิกโดยการถางป่าเพื่อปลูกบ้านพักอาศัยประมาณ 50 หลังคาเรือน ต่อมาได้มีผู้เดือดร้อนเข้ามาขอปลูกบ้านพักอาศัยมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อ 1 ปีที่ผ่านมามีคนเข้ามาดูพื้นที่และบอกกับชาวบ้านว่าให้อยู่กันไปก่อน และถ้าจะใช้พื้นที่ตอนไหนก็จะแจ้งให้ทราบอีกครั้งหนึ่ง ต่อมาวันที่ 29 กันยายน 2546 ได้มีนายความอ้างตัวว่าเป็นตัวแทนเจ้าของที่ดินมาทำการแจ้งเตือนให้รื้อย้าย และเมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2546 มีคนนำป้ายประกาศมาติดแจ้งให้ทราบอย่างเป็นทางการ ว่าบริษัทโมเดิร์น แปซิฟิก จำกัด เป็นผู้ดูแลที่ดินทั้งหมด 11 โฉนด โดยทางบริษัทจะให้ค่ารื้อถอนและขนย้ายครุภัณฑ์ 6,000 บาท หากพ้นกำหนดวันที่ 15 ตุลาคม 2546 ครุภัณฑ์ใดไม่มาแสดงความจำนงกับตัวแทนที่ สน. บางนา จะถูกดำเนินคดีตามกฎหมาย

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนที่ประสบปัญหาเดือดร้อนไม่มีที่ไปจึงได้ส่งหนังสือร้องเรียนไปยังสำนักนายกรัฐมนตรี และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ได้มาช่วยแนะนำและแก้ไขสถานการณ์เบื้องต้นโดยการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย และได้ส่งหนังสือร้องทุกข์ไปยังฝ่ายพัฒนาชุมชน เขตพระโขนง และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ โดยเบื้องต้นชาวบ้านขอยืดระยะเวลาการรื้อย้าย

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

มีชาวบ้านส่วนหนึ่งไม่รู้หนังสือทำให้เกิดความกลัวและได้ย้ายออกไปบางส่วน ในปัจจุบันกำลังอยู่ในช่วงการเปิดเจรจากับผู้แทนบริษัท

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนวชิรธรรมสาธิต

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

-

ชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินอยู่ในที่ดินเอกชน ที่ดินของสำนักงานทรัพย์สิน และที่ดินของวัดสุนทรธรรมทาน ในเขตกรุงเทพมหานคร แต่ในกรณีที่มีปัญหานั้น อยู่ในที่ดินของวัดสุนทรธรรมทาน เนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ สมาชิกจำนวน 60 ครอบครัว ชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ซึ่งรุ่นแรกที่เข้ามาอยู่อาศัยได้เช่าที่ดินวัดเพื่อปลูกบ้านเรือน อายุการอยู่อาศัยไม่ต่ำกว่า 40 ปี หลังจากนั้นพอเปลี่ยนเจ้าอาวาสองค์ใหม่ ก็ไม่มีคนมาเก็บค่าเช่า ประมาณปี 2524 มีหนังสือจากกรมการศาสนา ให้ชาวบ้านรื้อถอนบ้านเรือนออกจากที่ดินแปลงดังกล่าว แต่ชาวบ้านก็ยังไม่ยอมรื้อบ้านเนื่องจากไม่รู้จะไปอยู่ที่ไหน แต่หลังจากนั้นเรื่องก็เงียบไป ปัจจุบันชาวบ้านก็ยังหวาดวิตกกับปัญหาดังกล่าว

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนยังไม่มีกระบวนการในการแก้ไขปัญหา

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ยังไม่มีความสำเร็จ

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ต่อกรณีปัญหานี้ รัฐบาลควรกำชับกรมศาสนาให้นำเอาที่ดินของตนมาใช้ประโยชน์ทางสังคม โดยเฉพาะนำมาจัดให้ชาวชุมชนเช่าอยู่อาศัยระยะยาวตามนโยบายบ้านมั่นคง

ชุมชนศิริอามาศย์

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของวัดบูรณศิริ ตรอกศิริอามาศย์ ถนนบุญศิริ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ เขตพระนคร กทม. สมาชิกจำนวน 44 ครอบครัว ประชากร 189 คน ชุมชนศิริอามาศย์เป็นชุมชนเก่าแก่ในปี 2511 ทางกรุงเทพมหานครจะดำเนินการเวนคืนที่ดิน เพื่อทำการสร้างและขยายทางหลวงเชื่อมจากถนนแพ่งนราถึงถนนราชดำเนิน แต่ก็ยังไม่สามารถดำเนินการได้เนื่องจากชาวชุมชนไม่ยอมรื้อย้าย ปี 2537 ในยุคผู้ว่าฯ พิชิต รัตกุล ทางกรุงเทพมหานครได้เจรจากับชาวชุมชนถึงการดำเนินโครงการขยายถนน และการจัดที่อยู่อาศัยรองรับชาวชุมชน ซึ่งท้ายสุดได้ข้อยุติ เรื่องที่รองรับบริเวณบางแวก ร่วมกัน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้เจรจากับกรุงเทพมหานครเพื่อหาทางออกร่วมกัน โดยกรุงเทพมหานครเสนอให้ชุมชนย้ายไปอยู่ในที่ดินราชพัสดุ ย่านบางแวก ชุมชนได้ร่วมกับชุมชนบ้านปูน และชุมชนสี่พระยา จัดทะเบียนเป็นสหกรณ์เคหะสถาน เพื่อเตรียมรื้อย้ายไปอยู่ในที่ดินแห่งใหม่

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ขณะนี้อยู่ในช่วงของการปรับพื้นที่รองรับ ย่านบางแวก เขตภาษีเจริญ และชาวบ้านจะเริ่มปลูกบ้านประมาณ ปี 2547

4. แหล่งข้อมูล

กรรมการชุมชนศิริอามาศย์

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีนี้ การเข้าปรับปรุงพื้นที่และวางระบบสาธารณูปโภคของ กรุงเทพมหานครเป็นไปอย่างล่าช้า

ชุมชนศุภมิตร 1- 2

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

มีลักษณะเป็นเรือนไม้ชั้นเดียวจำนวน 500 คูหา ที่สำนักงานทรัพย์สินให้เช่า อยู่ติดกับตลาดนางเลิ้ง ด้าน ถ.นครสวรรค์ ถ.พะเนียง ถ.ศุภมิตร เขตป้อมปราบ กทม. มีสมาชิกจำนวน 500 หลังคาเรือน ชาวชุมชนที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่ เป็นคนในย่านนั้นที่อยู่มาดั้งเดิมไม่ต่ำกว่า 100 ปี โดยเช่า และจ่ายค่าเช่าช่วงแรก 4 บาท / ห้อง / เดือน ปัจจุบันจ่าย 280 บาท / ห้อง / เดือน ประมาณปี 2545 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้ส่งหนังสือมาตามบ้าน โดยระบุว่า จะขอขึ้นค่าเช่า หากลูกบ้านรายใดไม่สามารถจ่ายได้ ก็จะขอห้องคืนเพื่อนำไปให้ผู้อื่นได้เช่าต่อ ขณะนี้ชาวชุมชนกังวลกับปัญหาดังกล่าว หากมีการขึ้นค่าเช่าและตนไม่สามารถจ่ายได้ก็ยังไม่รู้จะไปอยู่ที่ไหนเนื่องจากอยู่อาศัยในย่านนี้มานาน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชุมชนได้ทำกิจกรรมพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง และได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ นางเลิ้งสร้างสรรค์ แต่ในเรื่องที่อยู่อาศัยนั้นชุมชนยังไม่มีกระบวนการที่ชัดเจน

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ยังไม่มีความสำเร็จ

4. แหล่งข้อมูล

คณะกรรมการชุมชนศุภมิตร

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

การใช้ที่ดินเชิงธุรกิจของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จะก่อผลกระทบต่อผู้มีรายได้น้อยในย่านที่อยู่อาศัยในชุมชนกันมายาวนาน

ชุมชน ส.พัทยา

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินเอกชน โฉนดเลขที่ 5077 เนื้อที่ 3 ไร่ 1 งาน 88 ตารางวา บริเวณแขวงบางกะปิ เขต ห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร มีสมาชิกจำนวน 104 ครอบครัว ประชากรประมาณ 700 กว่าคน ชาวชุมชนกลุ่มแรกเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าวเมื่อประมาณปี 2511 สภาพชุมชนเป็นป่าจึงเข้ามาบุกเบิกโดยไม่ทราบว่าเป็นที่ดินของใคร จากนั้นผู้เดือดร้อนในที่อยู่อาศัยต่างก็ทยอยเข้ามาเรื่อยๆจนเต็มพื้นที่ ในที่สุดปี 2538 ได้มีผู้ที่อ้างว่าเป็นเจ้าของที่ดินดังกล่าวมาสอบถามถึงที่ดินของตนเอง ชาวชุมชนก็ได้ให้ข้อมูลไป ต่อมาปี 2544 ได้มีหนังสือจากทางนายความแจ้งให้ออกจากพื้นที่ดังกล่าว โดยทางนายได้ฟ้องร้องต่อศาลแพ่งกรุงเทพใต้ เป็นจำนวนกว่า 40 คดี เมื่อต้นปี 2545 ได้เกิดเพลิงไหม้ชุมชนจำนวนกว่า 58 หลังคา มีการข่มขู่จากฝ่ายเจ้าของที่ดิน จากนั้นตัวแทนเจ้าของที่ดินนัดเจรจาไกล่เกลี่ยกับชาวชุมชนที่สน.มักกะสัน ซึ่งได้ข้อสรุปคือทางเจ้าของที่ดินจะจัดซื้อที่ดินแปลงใหม่แก่ชาวบ้านเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน โดยให้ชาวบ้านไปดูที่ดินเพื่อนำมาเสนอต่อไป จนกระทั่งในเดือน เมษายน ปี 2545 ได้เกิดเพลิงไหม้ชุมชนอีกครั้งหนึ่ง

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ในปี 2544 หลังจากที่ชาวชุมชนได้รับหนังสือจากทนาย ก็ได้ประสานกับศูนย์รวมพัฒนาชุมชน เพื่อปรึกษาแนวทางแก้ไขปัญหาก็ได้มีการไปขอความช่วยเหลือจากทางสภาทนายความในเรื่องคดี แต่ทางชุมชนเห็นว่าทนายจากสภาทนายความไม่เปิดโอกาสให้ชาวชุมชนชี้แจงข้อเท็จจริงได้เต็มที่ จึงไม่ประสงค์จะให้ทนายความคนดังกล่าวทำหน้าที่ต่อ ประกอบกับชาวชุมชนไม่เข้าใจในข้อกฎหมายจึงไม่สนใจในเรื่องคดีความในชั้นศาลและกลับมาสร้างกิจกรรมป้องกันการไถ้อู้อชุมชนแทน จนกระทั่งเกิดการข่มขู่จากฝ่ายเจ้าของที่ดินและเกิดเพลิงไหม้ในต้นปี 2545 ทางชุมชนจึงได้ประสานกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าแก่บ้านเรือนที่ถูกไฟไหม้ จนในท้ายที่สุดเกิดการเจรจากับฝ่ายตัวแทนเจ้าของที่ดินที่สน.มักกะสัน ซึ่งได้ผลสรุปว่าให้ชาวบ้านไปดูที่ดินเพื่อเสนอให้เจ้าของที่ดินจัดซื้อ ต่อมาชาวบ้านได้ไปดูที่ดินบริเวณเขตลาดกระบัง จำนวน 6 ไร่ แล้วนำมาเสนอกับเจ้าของที่ดิน ฝ่ายเจ้าของที่ดินกลับอ้างว่าทางเข้าออกไม่สะดวกและในที่สุดเรื่องก็เงียบไป

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ได้มีคำพิพากษาของศาลให้ชาวบ้านรื้อบ้านออกจากพื้นที่รวมทั้งให้ชดเชยค่าเสียหาย แต่ชาวบ้านไม่ยอมเพราะถือว่าฝ่ายเจ้าของที่ดินผิดข้อตกลงที่เคยเจรจากันที่ สน. มักกะสัน ว่าจะจัด

ซื้อที่ดินให้ ดังนั้นทางนายจึงแจ้งตำรวจกองปราบให้ไปดักจับชาวบ้านที่ศาลมีคำพิพากษาตัดสินแล้ว ซึ่งในขณะนี้มีชาวบ้านที่โดนจับและประกันตัวออกมา 11 ราย นอกจากนี้ยังแจ้งให้พนักงานบังคับคดีทำการอายัดบัญชีเงินฝากธนาคาร ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเงินกองทุนน้ำประปาชุมชน อายัดเงินเดือนชาวบ้านที่ทำงานตามบริษัท ห้างร้าน เพื่อต่อรองให้ชาวบ้านรื้อบ้าน หากรื้อแล้วก็จะคืนบัญชีเงินที่อายัดให้ ตอนนี้มีบ้านที่จำต้องรื้อแล้ว 15 หลัง สำหรับแนวทางการต่อสู้ของชุมชนนั้นชาวบ้านได้ยื่นข้อเรียกร้องไปยัง กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ 2 ครั้ง เพื่อให้ รมต.อนุรักษ์ จุริมาศ เข้ามาเป็นคนกลางเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามข้อเสนอของชุมชน ที่ต้องการให้เจ้าของที่ดิน ซื้อที่แลกเปลี่ยนให้ ขณะนี้ทางกระทรวงฯ ยังไม่ได้แจ้งผลการดำเนินงานให้ชาวบ้านรับทราบ

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชน ส.พทยา และศูนย์รวมพัฒนาชุมชน

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีนี้เจ้าของที่ดินใช้มาตรการทางกฎหมายอย่างเต็มที่ เพื่อกดดันให้ชาวบ้านรื้อย้าย ทั้งจับกุมและอายัดทรัพย์สิน แม้ว่าชาวชุมชนจะยื่นข้อเสนอเพียงการขอยืดระยะเวลาการรื้อย้าย 1 ปี เพราะอยู่ในระหว่างการดำเนินการแก้ไขปัญหาโดยขณะนี้เสนอเข้าโครงการบ้านมั่นคงและจัดตั้งสหกรณ์เพื่อหาซื้อที่ดิน แต่เจ้าของที่ดินก็ไม่ยินยอม และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ซึ่งเป็นหน่วยปฏิบัติการนโยบายบ้านมั่นคง ก็ขาดอำนาจทางการเมือง ที่จะประสานให้เกิดการเจรจา ระหว่างฝ่ายเจ้าของที่ดินและชาวชุมชนได้

ชุมชน 35 สามัคคี

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ชุมชน 35 สามัคคี ตั้งอยู่ในที่ดินของเอกชน จำนวน 9 แปลง ตามโฉนดเลขที่ 46548 , 46549 , 46550 , 46551 , 46558 , 46559 , 46560 , 46561 และ 46562 ซึ่งอยู่หลังตลาดปฏิวัติ ถนนสุขาภิบาล 1 แขวงบึงกุ่ม เขตบางกะปิ กทม. มีจำนวนสมาชิกกว่า 200 หลังคาเรือน เกือบ 300 ครอบครัว พื้นที่แถบนี้เดิมเป็นสระน้ำลึกประมาณ 2 วา มีต้นบอนขึ้นอยู่หนาแน่น เนื่องจากมีการขุดหน้าดินเพื่อนำไปถมทำหมู่บ้านจัดสรร บริเวณด้านข้างเป็นอุ้งรถเมล์ ของขสมก. ชาวบ้านกลุ่มแรกเริ่มเข้ามาอยู่ เมื่อปี 2528 โดยใช้พื้นที่บริเวณสระน้ำ ซึ่งเป็นป่าบอนปลูกบ้าน ประมาณ 5 - 6 หลัง ต่อมาในปี 2533 ช่วงนั้นมีการไล่อีสลามในย่าน คลองเตย ทับแก้ว มักกะสัน ผู้ถูกไล่อิสลามบางส่วนจึงได้ย้ายมาอยู่ในชุมชน 35 สามัคคีจนชุมชนหนาแน่นถึง 300 กว่าหลังคาเรือน

เมื่อปี 2535 เกิดเหตุเพลิงไหม้ชุมชน ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน 100 กว่าหลัง หลังจากนั้นชุมชนได้ติดต่อประสานงานกับศูนย์รวมพัฒนาชุมชน และมีการจัดตั้งชุมชนขึ้นโดยใช้ปี พ.ศ.เป็นชื่อชุมชน คือ ชุมชน 35 สามัคคี ในปี 2540 มีหมายขับไล่จากตำรวจ สน.นิมิตรใหม่ ให้ชาวบ้านทำการรื้อถอนบ้านเรือนออกจากพื้นที่ จนกระทั่งปี 2545 ทนายความตัวแทนเจ้าของที่ดินพร้อมกับตำรวจ และสมาชิกกรุงเทพมหานคร ได้เข้ามาที่ชุมชน เพื่อทำการสำรวจและพ่นเลขตามบ้าน ซึ่งชุดแรกเป็นสีแดง และชุดหลังเป็นสีเหลือง ล่าสุด เมื่อเดือน กรกฎาคม 2546 ทนายความก็ลงมาแจ้งให้รื้อย้ายออกจากพื้นที่ โดยมีหนังสือสัญญาที่จะจ่ายค่ารื้อย้ายให้หลังละ 10,000 บาท พร้อมทั้งเสนอว่าจะปลูกแฟลตให้เช่าซื้อในราคา 100,000 – 300,000 บาท ซึ่งอยู่ในย่านใกล้เคียงบริเวณสถานีตำรวจนครบาลนิมิตรใหม่

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ปี 2535 หลังจากเกิดเหตุเพลิงไหม้ชุมชน ชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อน 100 กว่าหลังได้ให้การเคหะแห่งชาติเข้ามาดูแลและจัดหาที่รองรับให้ที่โครงการคลองกรุง เขตหนองจอก ซึ่งมีทั้งกลุ่มที่ยอมไปอยู่ในที่รองรับแห่งใหม่ และยังมีบางส่วนที่อยู่เดิม ในที่สุดส่วนที่ไปอยู่โครงการคลองกรุงก็ไม่สามารถอยู่ได้ เนื่องจากที่อยู่ใหม่ไม่เหมาะสมกับวิถีชีวิต โดยเฉพาะความห่างไกลจากแหล่งงาน ในที่สุดก็ย้ายกลับมาอยู่ที่เดิม หลังจากเริ่มจัดตั้งเป็นชุมชน ชาวบ้านเริ่มมีการรวมกลุ่มและพัฒนาชุมชนเช่น สร้างศูนย์เด็ก ทำทางเดินเท้า และจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น เมื่อมีหมายขับไล่จากตำรวจ สน.นิมิตรใหม่ ในปี 2540 ชาวบ้านบางส่วนยอมรื้อย้ายโดยการเคหะฯ ได้จัดที่รองรับให้ที่ คลองกรุง ชาวบ้านส่วนที่ไม่ไปก็กระจัดกระจายอยู่ในละแวกนั้น การแตก

แยกของชุมชนในครั้งนั้นทำให้เกิดการยุบกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย และชาวบ้านก็อยู่ในสภาพแบ่งเป็นก๊กเป็นเหล่า

เมื่อเดือน กรกฎาคม 2546 ทนายความลงมาแจ้งให้ชาวบ้านรื้อย้ายออกจากพื้นที่ โดยมีหนังสือสัญญาที่จะจ่ายค่ารื้อย้ายให้หลังละ 10,000 บาท ชาวชุมชนบางส่วนยินยอมทำสัญญารื้อย้ายและยอมรับเงิน

3. ผลของการแก้ไขปัญห

หลังจากแตกแยกเป็นกลุ่ม เป็นก๊ก ทนายความฝ่ายเจ้าของที่ดินได้ใช้จุดอ่อนตรงนี้ในการแยกสลายชาวบ้าน โดยเข้าหาประธานชุมชน ลงพูดคุยโน้มน้าวชาวบ้านเป็นรายหลังให้รับเงินค่ารื้อย้าย ซึ่งขณะนี้มีชาวบ้านที่ยอมรื้อบ้านออกจากพื้นที่แล้ว เกือบ 20 หลัง ส่วนใหญ่จะเป็นบ้านเช่าหรือไม่ก็พวกที่มีบ้านอยู่คลองกรุงแล้ว สถานการณ์ล่าสุด ชาวชุมชนอยู่ระหว่างสำรวจความต้องการของสมาชิกรายหลังว่าจะแก้ไขปัญหที่อยู่อาศัยอย่างไรต่อไป

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชน 35 สามัคคี และศูนย์รวมพัฒนาชุมชน

5. ข้อสังเกตของนักวิจัย

กรณีนี้ชาวชุมชนมีการแตกแยกภายใน จึงทำให้ขาดพลังในการต่อรองกับฝ่ายเจ้าของที่ดิน นอกจากนี้การที่ชาวบ้านบางส่วนซึ่งได้ที่ดินของการเคหะฯ ที่โครงการคลองกรุง แล้วย้ายกลับเข้ามาอยู่ในชุมชน ถือเป็นการแสดงให้เห็นว่าการรื้อย้ายคนจนออกไปอยู่นอกเมืองไม่ประสบผล เพราะห่างไกลจากแหล่งงานของชุมชน ทำยสุดท้ายชาวบ้านก็ต้องอพยพกลับเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองเช่นเดิม

ชุมชนริมทางรถไฟสายใต้-ตะวันตก 7 ชุมชน

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ชุมชนริมทางรถไฟสายใต้-ตะวันตก 7 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนวัดเพลง, ชุมชนสะพานดำ, ชุมชนชัยพฤกษ์ 1, ชุมชนชัยพฤกษ์ 2, ชุมชนบางระมาด, ชุมชนตลิ่งชัน, ชุมชนบางกอกน้อย 2 มีครอบครัวประมาณ 800 ครอบครัว ทั้ง 7 ชุมชน เริ่มกระบวนการรวมกลุ่มแก้ไขปัญหาพื้นฐานของตนในปี 2541 โดยเริ่มจากการไปขอทะเบียนบ้าน ติดตั้งประปา – ไฟฟ้าในชุมชน ทำทางเดินเท้าและศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเป็นต้น จากนั้นก็รวมกันเป็นเครือข่ายชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก ซึ่งมีสมาชิก 10 ชุมชน และได้ประสานเข้าร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาคเมื่อปี 2542 เพื่อผลักดันนโยบายการเช่าที่ดินระยะยาวกับการรถไฟและกระทรวงคมนาคม จนทางคณะกรรมการรถไฟได้มีมติเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2543 อนุมัติหลักการเช่าที่ดินรวม 4 ข้อ ให้แก่เครือข่ายสลัม 4 ภาค จากนั้นเครือข่ายชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตกก็ยื่นเสนอขอเช่าที่ดินจากการรถไฟในปี 2544 ซึ่งทำให้ทราบว่ากรุงเทพมหานครจะทำโครงการตัดถนนเลียบทางรถไฟสายใต้เพื่อแก้ปัญหาการจราจรในเส้นทางรถไฟฝั่งซ้าย ใช้งบประมาณ 720 ล้านบาทตั้งแต่ปี 2546 เป็นต้นไป โดยให้กรมทหารช่าง กองทัพบกเป็นผู้ดำเนินโครงการก่อสร้าง คาดว่าจะมีชาวบ้านจะได้รับผลกระทบ 480 ครอบครัว

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

เมื่อทราบว่าชุมชนสมาชิก 7 ชุมชนจะถูกผลกระทบจากโครงการตัดถนนของกรุงเทพมหานคร เครือข่ายชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก จึงผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยดังนี้

1. ชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย
2. ขอทราบข้อมูลโครงการ รวมทั้งแนวเส้นทางก่อสร้าง จากสำนักการโยธา กรุงเทพมหานคร
3. ชุมชนปฏิเสธการสำรวจข้อมูลชุมชนของกรุงเทพมหานครและขอให้ทางกรุงเทพมหานครชะลอโครงการไว้ก่อนจนกว่าจะได้ข้อสรุปจากการรถไฟเรื่องการจัดพื้นที่รองรับ
4. เจรขอให้การรถไฟจัดพื้นที่รองรับในบริเวณใกล้เคียงกับที่อยู่อาศัยเดิมในระยะเวลาเช่า 30 ปี ซึ่งชาวบ้านเสนอที่ดินในบริเวณสถานีฉิมพลี เขตตลิ่งชันเนื้อที่ 10 ไร่ แต่การรถไฟก็ไม่อนุมัติด้วยเหตุผลว่าได้ให้ทางสำนักงานยุติธรรมเช่าที่ดินแปลงนี้ไปแล้ว จนในที่สุดชุมชนและการรถไฟได้ข้อยุติเรื่องพื้นที่รองรับแล้วโดยการรถไฟได้จัด

พื้นที่บริเวณสถานีชุมทางตลิ่งชันจำนวน 10 ไร่ให้แก่ชุมชนแต่ยังคงตกลงกันไม่ได้ในเรื่องระยะเวลาการเช่า ซึ่งการรถไฟฯ ไม่อยากให้เช่าถึง 30 ปี

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ล่าสุดเครือข่ายสลัม 4 ภาคได้ประสานให้เกิดการประชุมร่วมโดยมี รัฐมนตรีกระทรวงคมนาคม ประธานสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน การรถไฟฯ และเครือข่ายสลัม 4 ภาค เพื่อหาข้อยุติในเรื่องดังกล่าว แต่ก็ยังไม่มีการประชุมแต่อย่างใด นอกจากนี้ตั้งแต่ปี 2547 รัฐบาลทักษิณ ได้มีนโยบายโครงข่ายคมนาคมระบบราง เชื่อมฝั่งธนบุรีและกรุงเทพฯ ดังนั้นจึงทำให้ชุมชนในที่ดินรถไฟฝั่งขวาอีกกว่า 300 ครอบครัวยังต้องถูกไล่รื้อด้วย

4. แหล่งข้อมูล

ตัวแทนชาวบ้านเครือข่ายชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้ชี้ให้เห็นถึง ความต้องการนำที่ดินไปใช้ในเชิงธุรกิจของการรถไฟฯ เป็นด้านหลัก การรถไฟฯ จึงปฏิเสธให้ชุมชนเช่าที่ดิน 30 ปี นอกจากนี้ยังเป็นการชี้ชัดว่า แม้รัฐบาลจะมีนโยบายบ้านมั่นคงเพื่อแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยชุมชนแออัด แต่ก็ยังขาดการกำกับหน่วยงานรัฐที่ครอบครองที่ดินไว้มาก สนองตอบต่อนโยบายดังกล่าว

ชุมชนสี่พระยา

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของของกรมธนารักษ์ บริเวณถนนสี่พระยา เขตบางรัก กทม. เนื้อที่ 1 ไร่มีสมาชิกจำนวน 59 หลังคาเรือน 62 ครอบครัว ประมาณปี 2530 สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ได้ประสานไปยังกรมธนารักษ์ เพื่อขอใช้พื้นที่ สร้างแฟลตตำรวจ ซึ่งกรมธนารักษ์ยินยอมแต่ให้ไปเลือกรื้อชุมชนเอง ทางสำนักงานตำรวจแห่งชาติจึงมาแจ้งให้ชาวบ้านรื้อถอนบ้านเรือนออกจากพื้นที่

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้ประสานงานกับมูลนิธิดวงประทีป จากนั้นได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกศูนย์รวมพัฒนาชุมชน และได้ผลักดันการแก้ไขปัญหาผ่านสมัชชาคนจนในปี 2540 โดยชุมชนเสนอขอเช่าที่ดินเดิม เพื่อจัดสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ แต่การเจรจาไม่เป็นที่ยุติ ต่อมาได้เกิดเพลิงไหม้ชุมชน ทางกรุงเทพมหานครจึงได้เสนอทางออก ให้ชุมชนย้ายไปอยู่ในที่ดินราชพัสดุ ย่านบางแวก ทำยุดชาชาวชุมชนพอใจจึงร่วมกับชุมชนบ้านปูน ชุมชนศิริอามาตย์ จัดทะเบียนเป็นสหกรณ์เคหะสถาน เพื่อเตรียมรื้อย้ายไปอยู่ในที่ดินแห่งใหม่

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ขณะนี้อยู่ในช่วงของการปรับพื้นที่รองรับ ย่านบางแวก เขตภาษีเจริญ และชาวบ้านจะเริ่มปลูกบ้านประมาณ ปี 2547

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชน สี่พระยา

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีนี้ การเข้าปรับปรุงพื้นที่และวางระบบสาธารณูปโภคของ กรุงเทพมหานครเป็นไปอย่างล่าช้า

ชุมชนหลวงวิจิตร

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะ ริมคลองหลวงวิจิตร ซ.อมรวิวัฒน์ ถ.นวมินทร์ เขตบึงกุ่ม กทม. ขนาดพื้นที่ระยะทางยาวประมาณ 500 เมตร กว้าง 10 เมตร ครอบอยู่ระหว่างเขตบึงกุ่มและเขตคันนายาว (เขตบึงกุ่ม มีจำนวน 8 หลัง เขตคันนายาวจำนวน 29 หลัง) ด้านหน้ามีทางเท้าคอนกรีตกว้าง 1 เมตร มีสมาชิกจำนวน 42 ครอบครัว ชาวบ้านรุ่นแรกเข้ามาอยู่ประมาณ ปี2530 หลังจากนั้นก็หลังไหลกันเข้ามาเรื่อย ๆ ลักษณะบ้านเรือนมีทั้งบ้านชั้นเดียวและสองชั้นปลูกสร้างอยู่ริมคลองเรียงเป็นแถวเดียว เมื่อปี 2540 มีหมายจากสำนักงานเขตบึงกุ่มมาติดทุกหลังคาเรือน ให้รื้อถอนบ้านเรือน เนื่องจากมีการปลูกสร้างบ้านเรือนโดยไม่ได้รับอนุญาต จากนั้นชาวบ้านในชุมชนก็เริ่มมีการรวมตัวและติดต่อประสานงานกับ เครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา และมีการทำหนังสือยื่นที่สำนักงานเขตบึงกุ่มเพื่อให้ชะลอการรื้อย้ายออกไปก่อน

ต่อมาในปี 2541 สมัยผู้ว่าฯ พิชิต รัตตกุล ได้มีนโยบายที่จะปรับปรุงคลอง ชุมชนจึงไปยื่นข้อเสนอการแก้ไขปัญหามาตามแนวทางของชุมชนโดยมีหลักว่า คนกับคลองอยู่ร่วมกันได้ โดยการปรับปรุงบ้านให้ดูเป็นระเบียบและไม่ให้รुकล้ำแนวคลอง ในปี 2542 มีการแบ่งเขตบึงกุ่มออกเป็นเขตคันนายาว ทำให้สมาชิกชุมชนจำนวน 29 หลังคาเรือน ไปขึ้นอยู่กับเขตคันนายาว ดังนั้นจึงเหลือสมาชิกอีกจำนวน 8 หลังที่อยู่ในเขตบึงกุ่ม เมื่อสมาชิกเหลือน้อยลงในฝั่งบึงกุ่ม เขตบึงกุ่ม จึงมีหมายแจ้งขออนุญาตที่สาธารณะไปติดบ้านที่ปลูกสร้างยื่นออกไปในแนวคลองจำนวน 2 หลัง และหมายให้รื้อถอนบ้านเรือน อีก 2 หลัง แต่ชาวบ้านก็ได้มีการไปยื่นหนังสือให้ชะลอการไล่รื้อกับปลัดกม. (นายเกรียงศักดิ์ โลหะชาละ) ซึ่งก็สามารถยับยั้งไว้ได้ จนกระทั่งปี 2545 ทางสำนักงานเขตบึงกุ่มก็มีหมายให้รื้อถอนบ้านเรือนไปติดบ้านที่เหลืออีก 4 หลังแต่ชุมชนก็ได้ไปยื่นหนังสือที่สำนักงานเขตบึงกุ่ม และกรุงเทพมหานคร จนสามารถชะลอการไล่รื้อไว้ได้

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวบ้านมีการควบคุมจำนวนบ้านเรือนไม่ให้มีการปลูกเพิ่ม มีการพัฒนาคลองโดยการลอกคลองทุกเดือน ปรับปรุงและขยับบ้านให้พ้นจากแนวคลองจนเป็นระเบียบ มีการสร้างทางเดินเท้า ตั้งธนาคารขยะของกลุ่มเยาวชน และชาวบ้านยังได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย ซึ่งขณะนี้สมาชิก 34 หลังคาเรือน มียอดเงินออมประมาณ 40,000 บาท

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2546 มีหมายจับจากสถานีตำรวจโคกคาม มาที่ชุมชน กรณีบ้านเรือน 4 หลังที่โดนหมายจากสำนักงานเขตฯ เมื่อปี 2545 ซึ่งในความเป็นจริงได้รื้อถอนบ้านเรือน

ขยับออกไปเช่าที่ดินเอกชนใกล้ชุมชนแล้ว 3 หลัง ส่วนอีก 1 หลังได้ย้ายออกจากชุมชนไป โดยชุมชนได้แจ้งกรณีบ้าน 4 หลังนี้ไปที่สำนักงานเขตบึงกุ่ม ตั้งแต่วันที่ 23 สิงหาคม 2545 แล้ว ดังนั้น ทางชุมชนจึงทำหนังสือไปที่เขตบึงกุ่มอีกครั้ง เพื่อให้แจ้งไปที่ สน.โคกคามให้ยุติการดำเนินคดีซึ่งทาง สน.โคกคาม ได้รับปากว่าจะไม่จับกุม จะปล่อยให้หมดอายุความไปเองแต่สน.โคกคามแจ้งว่ายังมีหมายจับเจ้าของบ้านอีก 4 หลัง ที่โดนหมายจากเขต เมื่อ ปี 2542 ซึ่งขณะนี้ยังอยู่ในที่ดินสาธารณะริมคลอง ชาวบ้านกลุ่มนี้น่าจะเป็นเป้าหมายของการจับกุมในคดีบุกรุกที่ดินสาธารณะต่อไป

4. แหล่งข้อมูล

เครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา และเครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้สะท้อนให้เห็นว่า กรุงเทพมหานครยังเป็นหน่วยงานที่นิยมใช้อำนาจในทางปกครองและกฎหมาย เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหา ซึ่งนโยบายการไล่อื้อชุมชนริมคลองของ กทม. ถือได้ว่าสวนทางอย่างสิ้นเชิงกับนโยบาย แก้ไขปัญหาชุมชนแออัดตามโครงการบ้านมั่นคงของรัฐบาล จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่รัฐบาลและสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) จะต้องทำความเข้าใจในแนวทางการแก้ไขปัญหาแบบบ้านมั่นคง กับกรุงเทพมหานคร

ตะวันออก - ตะวันตก

ชุมชนเขาคุบ

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินการรถไฟฯ เนื้อที่ 90 ไร่ ชุมชนเขาคุบ 1 มีสมาชิกจำนวน 462 หลังคาเรือน 6,000 คน ชุมชนเขาคุบ 2 มี 326 หลังคาเรือน 4,000 คน ชาวบ้านรุ่นแรกอยู่กันมากกว่า 60 ปี โดยเสียค่าเช่าให้กับการรถไฟฯ มีน้ำประปาและไฟฟ้าใช้ ซึ่งปัจจุบันการรถไฟฯ ได้ขึ้นค่าเช่าที่ดิน เป็น ตารางเมตรละ 40 บาท โดยมีเจ้าหน้าที่การรถไฟฯ ลงชุมชนบ้านให้ไปเสียค่าเช่าที่ดินหากไม่เสียค่าเช่าจะถูกไล่

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชุมชนมีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์กองทุนเพื่อที่อยู่อาศัย โดยเป็นสมาชิกเครือข่ายชุมชนเมืองสระบุรี ทั้งนี้เพื่อต้องการเสนอโครงการที่อยู่อาศัยแบบบ้านมั่นคง

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ขณะนี้อยู่ในระหว่างการเตรียมโครงการเพื่อเข้าสู่โครงการบ้านมั่นคงของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนเขาคุบ

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนเขาคุบ 1 และ 2 ไม่ได้เข้าร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ดังนั้นอาจประสบปัญหาในเชิงของ การขาดอำนาจในการต่อรองกับการรถไฟฯ เนื่องจากไม่ได้ทำข้อตกลงในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ตามแนวมติคณะกรรมการรถไฟฯ 13 กันยายน 2543

ชุมชนคลองหลวงแพ่ง

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินธรณีสงฆ์ ขนาดเนื้อที่ 88 ไร่ 3 งาน 84 ตารางวา ในความดูแลของวัดทองธรรมชาติ ริมคลองหลวงแพ่ง หมู่ 13 ริมคลองหลวงแพ่ง ต.ศาลาแดง อ.บางน้ำเปรี้ยว จ. ฉะเชิงเทรา มีสมาชิกจำนวน 113 หลังคาเรือน ชาวบ้านรุ่นแรกซึ่งมีประมาณ 10 ครอบครัวอยู่มาราว 80 ปี ชุมชนเริ่มมาขยายตัวหนาแน่นขึ้นในราว 30 ปีหลัง สำหรับที่แปลงนี้เดิมเป็นที่ของนายถึก ซึ่งต่อมาบวชเป็นพระที่วัดทองธรรมชาติ คลองสาน กทม. เมื่อพระถึกมรณะภาพ เข้าใจว่าได้มอบที่ดินให้เป็นกรรมสิทธิ์ของวัด เพราะมีหนังสือแจ้งมายังขุนบรมรัฐกิจ กำนัน ต.ศาลาแดง เมื่อวันที่ 2 มิถุนายน รัตน-โกสินทร์ ศก128 โดยพระครูโฆทานธรรมาจารย์ ว่าขอยื่นคำขอรับมรดกผู้ถือกรรมสิทธิ์โฉนดที่ 904 และ 905 อ.บางน้ำเปรี้ยว จ.ฉะเชิงเทรา ขอให้ปิดประกาศว่ามีผู้คัดค้านหรือไม่ ซึ่งขุนบรม-รัฐกิจได้แจ้งกลับไปว่าไม่มีผู้ใดคัดค้าน ดังนั้นที่ดินทั้ง 2 แปลง ขนาดเนื้อที่ 88 ไร่ 3 งาน 84 ตารางวา จึงเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดทองธรรมชาตินับแต่นั้นมา ชาวบ้านอยู่กันอย่างสงบสุข โดยไม่แน่ใจว่าที่ดินที่ตนอยู่นั้นเป็นของใคร บางส่วนคิดว่าเป็นที่ของกรมชลประทานเพราะอยู่ติดคลอง

พอในปี 2540 ข้อพิพาทด้านที่ดินก็ได้เริ่มขึ้นซึ่งพอลำดับได้ดังนี้ 11 มี.ค. 2540 นายมนัส ทองจันทร์ และนายอมฤทธิ แซ่จิ๋ว ได้ทำสัญญาเช่าที่ดินเลขโฉนด 904 เนื้อที่ 41 ไร่ 1 งาน 52 ตารางวา และเลขโฉนด 905 เนื้อที่ 47 ไร่ 2 งาน 32 ตารางวา กับนายประกอบ ถนนอมพิชัย ไวยาวัจกร วัดทองธรรมชาติ เพื่อนำไปสร้างเป็นโรงงานอุตสาหกรรม , โกดังเก็บสินค้า , ทาวส์เฮาส์ และอาคารที่อยู่อาศัย ในอายุสัญญา 3 ปี และต่ออีกครั้งละ 3 ปี จนครบ 30 ปี โดยจ่ายค่าบำรุงวัด จำนวน 4 ล้านบาทและเสียค่าเช่ารายปีที่จะปรับขึ้นทุกๆ 5 ปี เป็นจำนวนเงินรวม 2,538,869.90 บาท 25 ส.ค. 2540 นายมนัส ทองจันทร์ ได้แจ้งความดำเนินคดีอาญากับชาวบ้าน 96 ราย ชื่อหาบูกูก ในครั้งนั้นมีนายอาสาช่วยว่าความผู้คดีให้ชาวบ้านซึ่งต่อมาศาลได้พิพากษายกฟ้อง 31 ก.ค. 2541 นายมนัส ทองจันทร์ ได้ยื่นฟ้องคดีแพ่งกับชาวบ้านจำนวน 109 ราย ซึ่งปัจจุบันศาลตัดสินให้แพ้คดีแล้วทั้งหมด ปี 2545 และต้นปี 2546 ชาวบ้าน 20 ราย ที่ศาลตัดสินให้แพ้คดีถูกเจ้าหน้าที่กรมบังคับคดีลงมาปิดหมายและบังคับการริ้อถอนแล้วถึง 3 ครั้ง แต่ชาวบ้านก็รวมพลังต้านไม่ให้มีการริ้อบ้านทั้ง 20 หลังไว้ได้

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวบ้านเริ่มกระบวนการแก้ไขปัญหาไล่รื้อจากการให้นายอาสาช่วยว่าความผู้คดีบุกรุกจนศาลพิพากษายกฟ้อง พอกลุ่มนายทุนเปลี่ยนมาฟ้องทางแพ่ง ชาวบ้านก็ติดต่อประสานงานกับเครือข่ายชุมชน จ.ฉะเชิงเทรา ที่ทำเรื่องกลุ่มออมทรัพย์และที่อยู่อาศัยจนเริ่ม จัดตั้งกลุ่ม

ออมทรัพย์ของชุมชนขึ้นในปี 2543 มีการจัดออกแบบวางผังชุมชนเพื่อเสนอขอเช่า จากนั้นก็ขอพบเจ้าอาวาสวัดทองธรรมชาติ 2 ครั้ง เพื่อเจรจาแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยโดยยื่นข้อเสนอที่จะขอเช่าที่ดินที่ชาวบ้านอาศัยอยู่มาก่อนจำนวน 15 ไร่ กับวัดทองธรรมชาติโดยตรง ส่วนที่ดินที่เหลืออีกเกือบ 73 ไร่ นั้น ทางวัดก็สามารถให้กลุ่มนายทุนเช่าเพื่อทำโครงการด้านธุรกิจต่อไป แต่การเจรจาก็หาข้อยุติไม่ได้ เพราะเจ้าอาวาสอ้างว่าไม่สามารถตัดสินใจได้ โดยให้ชาวบ้านไปเจรจากับกลุ่มนายทุนเอง เนื่องจากทางวัดได้ให้เช่าที่ดินทั้งสองแปลงนี้ไปแล้ว

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนกำลังประสานให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเป็นคนกลางในการเจรจากับเจ้าอาวาสวัดทองธรรมชาติ โดยเสนอแบ่งปันที่ดินจำนวน 15 ไร่ เพื่อขอเช่าตรงกับวัดทองธรรมชาติ แต่ยังไม่คืบหน้าเพราะวัดไม่ยอมตกลงด้วย ขณะที่กลุ่มนายทุนยื่นกรณที่จะใช้มาตรการทางกฎหมาย โดยใช้อำนาจของเจ้าพนักงานบังคับคดีในการไล่รื้อชุมชน สิ่งที่ชาวบ้านกำลังทำตอนนี้ ก็คือเตรียมการป้องกันชุมชนหากมีการใช้กำลังเจ้าหน้าที่มาบังคับไล่รื้อ

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนคลองหลวงแพ่ง

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

พอช. ขาดอำนาจทางการเมืองในการประสานให้เกิดการเจรจา ระหว่าง วัด นายทุน และชาวบ้าน ดังนั้น รัฐบาลควรแต่งตั้ง คณะกรรมการแก้ไขปัญหาการไล่รื้อ ที่มีองค์ประกอบจากฝ่ายการเมือง หน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง และผู้แทนชุมชนแออัด เพื่อให้เป็นกลไกกลางที่มากลือคล้อยและยุติข้อพิพาทเรื่องไล่รื้อ

ชุมชนต้นโพธิ์

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของกรมธนารักษ์ และที่ดินสาธารณะ ในเขตเทศบาลตำบลท่าม่วง จ.กาญจนบุรี มีชาวบ้านทั้งหมด ประมาณ 70 หลังคาเรือน ชุมชนได้เช่าที่ดินกับกรมธนารักษ์ ต่อมา มีการรังวัดพื้นที่ใหม่ กรมธนารักษ์แจ้งว่าพื้นที่แปลงดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่ไม่มีเนื้อดินให้ถือว่าเป็นที่น้ำไหลชายเลน ดังนั้นจึงไม่มีการเก็บค่าเช่า ปัจจุบันเทศบาลตำบลท่าม่วงต้องการพื้นที่บริเวณดังกล่าวเพื่อสร้างคันกันตลิ่งพัง ซึ่งจะย้ายชาวบ้านเข้าไปอยู่ในที่ดินของกรมธนารักษ์ โดยประสานงานกับโครงการบ้านมั่นคง แต่ชาวบ้านไม่ต้องการที่จะรื้อย้ายเนื่องจากกังวลเรื่องเงินที่จะนำมาปลูกบ้าน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวบ้านยังไม่มีกระบวนการในการแก้ไขปัญหา

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ยังไม่มีความคืบหน้าในการแก้ปัญหาเนื่องจากชาวบ้านยังคงดูท่าทีของฝ่ายเทศบาล

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนต้นโพธิ์

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนยังขาดการรวมกลุ่มและไม่มีประสบการณ์การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ดังนั้นจึงควรประสานกับชุมชนในละแวกเดียวกันที่โดนโครงการทำเขื่อนของเทศบาลเหมือนกัน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และค้นหาแนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน

ชุมชนพญาดาลหวง

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินราชพัสดุ ภายใต้การดูแลของกองทัพบกเรือฐานทัพเรือสัตหีบ บริเวณ กม.10 มีสมาชิก 613 หลังคาเรือน 2,065 คน ชาวชุมชนส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ที่ ต.พญาดาลหวง บางส่วนโดนไล่มาจากที่อื่นและบางส่วนอพยพมาหางานทำ ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำงานตามโรงงาน ขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง ค้าขายในตลาด ในเดือนมีนาคม 2545 ฐานทัพเรือสัตหีบได้ลงสำรวจข้อมูลชุมชนพญาดาลหวง ต่อมาในเดือน มิถุนายน 2545 ได้ติดประกาศให้ชาวบ้านรื้อย้ายออกจากที่ราชพัสดุแปลงทะเบียนหมายเลข ขบ.633 ภายในวันที่ 31 มีนาคม 2546 โดยกลุ่มแรกให้ย้ายออกภายในวันที่ 31 มี.ค. 46 กลุ่มที่ 2 ย้ายออกภายในวันที่ 31 ต.ค. 45 กลุ่มที่ 3 ย้ายออกภายใน 90 วัน หลังจากผลการสำรวจเสร็จสิ้น หากไม่ย้ายออกตามกำหนดจะดำเนินคดีตามกฎหมายทุกราย ปัจจุบันทางทหารได้แจ้งความเพื่อดำเนินคดีจับกุมชาวบ้านอาทิตย์ละ 20 หลังคาเรือน รวมทั้งหมด 613 หลังคาเรือน และจะต้องเสียค่าประกันตัวคนละ 50,000 บาท

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้ยื่นหนังสือถึงหน่วยงานต่างๆ เช่น สำนักงานกฤษฎีกา ผู้ตรวจการแผ่นดิน รัฐสภา ฐานทัพเรือสัตหีบ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ในเรื่องของการชะลอการขับไล่ออกจากพื้นที่ และชะลอการดำเนินคดีกับชาวบ้าน ต่อมาการเคหะฯ ได้ลงมาประชุมชาวบ้านเพื่อเสนอให้เข้าอยู่ในโครงการบ้านเอื้ออาทร

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

อยู่ในระหว่างการดำเนินการช่วยเหลือของทางการเคหะแห่งชาติ โดยจะสร้างบ้านเอื้ออาทรให้

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนพญาดาลหวง

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชาวบ้านเกรงว่าจะผ่อนบ้านเอื้ออาทรราคา 390,000 บาท ไม่ไหว จึงประสานให้ทาง พอช. เข้ามาดำเนินโครงการบ้านมั่นคง ซึ่งขณะนี้อยู่ในระหว่างการดำเนินการ

ชุมชนริมน้ำ (ท่าม่วง)

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะ ริมน้ำแม่กลอง ในความดูแลของเทศบาลตำบลท่าม่วง จ. กาญจนบุรี มีสมาชิกจำนวน 9 หลังคาเรือน ประมาณกลางปี 2546 เทศบาล ต.ท่าม่วงได้เรียกชาวบ้านในชุมชนประชุม และได้แจ้งว่าต้องการพื้นที่บริเวณที่ชุมชนอาศัยอยู่ติดกับตลิ่ง (9 หลังคาเรือน จากทั้งหมด 100 กว่าหลังคาเรือน) จัดสร้างเขื่อนกันตลิ่ง โดยไม่มีการหาที่รองรับแต่อย่างใด ซึ่งชาวบ้านก็ไม่ยอมย้ายเนื่องจากชาวบ้านอ้างว่าที่ดินบริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่มีโฉนด ซึ่งแต่เดิมนั้น ตลิ่งริมน้ำจะยื่นออกไปอีกจากบริเวณที่ชาวบ้านอยู่ แต่เมื่อเวลาผ่านไปน้ำได้กัดเซาะเข้ามาเรื่อยๆจนมาถึงที่ดินของชาวบ้านและเทศบาลก็มาอ้างว่าเป็นที่สาธารณะ

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

เนื่องจากเป็นชุมชนที่ไม่เคยมีประสบการณ์ในการถูกไล่ออกมาก่อน รวมทั้งชาวบ้านยังไม่มีประสบการณ์การรวมกลุ่ม จะมีก็เพียงการรวมกลุ่มทำออมทรัพย์เพื่อกู้-ยืมกันในชุมชน ซึ่งมียอดออม ประมาณ 300,000 บาท ดังนั้นเมื่อมีปัญหาดังกล่าวทางชุมชนก็ไม่ว่าจะต้องดำเนินการอย่างไร ในส่วนของชุมชนจึงยังไม่มีกระบวนการแก้ไขปัญหาใดๆทั้งสิ้น

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ทางเทศบาลได้เพียงแค่ประชุมชี้แจงแล้วเรื่องก็เงียบไปยังไม่มีการดำเนินการใด ๆ

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนริมน้ำ

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนยังขาดการรวมกลุ่มและไม่มีประสบการณ์การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ดังนั้นจึงควรประสานกับชุมชนในละแวกเดียวกันที่โดนโครงการทำเขื่อนของเทศบาลเหมือนกัน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และค้นหาแนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน

ชุมชนริมน้ำ (ท่าเรือพระแท่น)

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะ ริมแม่น้ำแม่กลอง ในความดูแลของเทศบาลตำบลท่าเรือพระแท่น บริเวณถนนแสงชูโต 9 อ.ท่ามะกา จ.กาญจนบุรี มีสมาชิกจำนวน 60 กว่าหลังคาเรือน ชาวชุมชนส่วนใหญ่อยู่อาศัยมาไม่ต่ำกว่า 10 ปี ในปี 2545 ทางเทศบาลได้มีหนังสือเรียกให้ไปประชุม โดยมีชาวบ้านบางส่วนไปประชุม ที่ประชุมแจ้งให้ชุมชนรื้อย้ายออกจากที่บริเวณดังกล่าว นอกจากนี้เจ้าหน้าที่เทศบาลก็เข้ามาในชุมชนและอ้างกฎหมายมาข่มขู่ชาวบ้าน แต่ชาวบ้านก็ยังไม่ยอมรื้อย้าย ซึ่งทางเทศบาลต้องการพื้นที่ไปทำโครงการก่อสร้างเขื่อนกันตลิ่ง เป็นโครงการที่ทำเป็นระยะๆ เช่นครั้งละ 500 เมตร โดยได้จัดที่ดินรองรับให้ที่บ้านหนองรี (ห่างประมาณ 3 กิโลเมตร) แต่เมื่อชาวบ้านไปดูก็รู้ว่าอยู่ไม่ได้เนื่องจากอยู่ต่ำกว่าถนนและน้ำท่วมถึง ซึ่งจะให้ผ่อนซื้อกับการเคหะฯ 15 ปี เดือนละ 900 บาท เมื่อพื้นที่แปลงดังกล่าวอยู่ไม่ได้ก็มีการเสนอที่แห่งใหม่ให้ แต่จะไม่ให้ค่ารื้อถอนซึ่งเทศบาลจะนำค่ารื้อถอนไปสร้างเป็นอาคารชุด ห่างจากที่เดิม 500 เมตร โดยทำสัญญาเช่ากับเทศบาลแต่ชาวบ้านก็ยังไม่ยอมไปเนื่องจากไม่ได้เป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง และชาวบ้านก็ไม่มีกำลังพอที่จะเข้าไปตลอด

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนยังไม่มีกระบวนการใดๆ เนื่องจากไม่มีประสบการณ์เรื่องการรื้อย้าย

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ขณะนี้ชาวชุมชนมีความร้อนใจมากเนื่องจากยังไม่รู้จะไปอยู่ไหน อีกทั้งทางเทศบาลก็เงียบหายไปไม่ได้มีการแจ้งรายละเอียดความชัดเจนให้ชุมชนทราบแต่อย่างใด

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนริมน้ำ

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนยังขาดการรวมกลุ่มและไม่มีประสบการณ์การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ดังนั้นจึงควรประสานกับชุมชนในละแวกเดียวกันที่โดนโครงการทำเขื่อนของเทศบาลเหมือนกัน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และค้นหาแนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน

ชุมชนวีรสินธุ์

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินบริเวณริมแม่น้ำกลอง ในความดูแลของเทศบาลตำบลท่าม่วง จ.กาญจนบุรี มีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 29 หลังคาเรือน ประมาณกลาง ปี 2546 เทศบาล ต.ท่าม่วงได้เรียกชาวบ้านในชุมชนประชุมและได้แจ้งว่า ต้องการพื้นที่ในบริเวณที่ชุมชนอาศัยอยู่ จัดสร้างสันเขื่อนกันตลิ่งพัง โดยจัดพื้นที่รองรับให้บริเวณ ชุมชนต้นโพธิ์ มีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ แต่ทางชุมชนไม่ยินยอมเนื่องจากห่วงเรื่องการปลูกบ้าน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

เนื่องจากเป็นชุมชนที่ไม่เคยมีประสบการณ์ในการถูกไล่ออกมาก่อน รวมทั้งชาวบ้านยังไม่มี การรวมกลุ่ม ดังนั้นเมื่อมีปัญหาดังกล่าวยังไม่รู้ว่าจะต้องดำเนินการอย่างไร ในส่วนของชุมชนจึงยังไม่มีกระบวนการแก้ไขปัญหาใดๆทั้งสิ้น

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ทางเทศบาลได้เพียงแค่ประชุมชี้แจงแล้วเรื่องก็เงียบไป ยังไม่มีการดำเนินการใดๆทั้งสิ้น ส่วนทางชุมชนได้ประสานเจ้าหน้าที่โครงการบ้านมั่นคง (พอช.) ให้ลงมาแนะนำ

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนวีรสินธุ์

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนยังขาดการรวมกลุ่มและไม่มีประสบการณ์การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ดังนั้นจึงควร ประสานกับชุมชนในละแวกเดียวกันที่โดนโครงการทำเขื่อนของเทศบาลเหมือนกัน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และค้นหาแนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน

ชุมชนแหลมรุ่งเรือง

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของราชพัสดุ ในเขตเทศบาลระยอง มีสมาชิกจำนวน 64 หลังคาเรือน 75 ครอบครัว พื้นที่ชุมชนมีสภาพเป็นแหลม ยื่นไปในทะเล ชุมชนเป็นชุมชนชาวประมงเรือเล็ก รายได้ไม่แน่นอน สภาพที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่เป็นอาคารที่สร้างด้วยวัสดุพื้นบ้านและวัสดุเหลือใช้ มีส่วนน้อยที่สร้างด้วยคอนกรีตบล็อก การตั้งบ้านเรือนมีลักษณะกระจัดกระจาย ในชุมชนไม่มีสาธารณูปโภคต้องใช้น้ำบ่อและน้ำดื่มสำหรับบริโภค ส่วนไฟฟ้าต้องใช้แบตเตอรี่และเครื่องปั่นไฟ ชาวชุมชนมีความต้องการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้เป็นระเบียบ พัฒนาสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น โดยได้เสนอเข้าโครงการนำร่องบ้านมั่นคง ปี 2546 กับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

สถาปนิก ชุมชนได้ร่วมกับชาวชุมชนออกแบบวางผังชุมชน รวมทั้งวางแนวทางการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค และยื่นโครงการขอสินเชื่อเพื่อปลูกสร้างบ้านจาก พอช.

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ได้รับอนุมัติสินเชื่อจาก พอช. เพื่อปลูกสร้างบ้านและดำเนินการปลูกสร้างแล้ว ส่วนทางด้านพัฒนาระบบสาธารณูปโภคของชุมชนได้มีการประสานกับเทศบาลและ พอช. โดยใช้งบประมาณที่ พอช. มีอยู่ จำนวน 1.34 ล้านบาท ซึ่งอยู่ระหว่างการประชุมจัดทำแผนของชุมชน ด้านการขอเช่าที่ดินทางเทศบาลอยู่ระหว่างการเสนอขอเช่าไปยังราชพัสดุ โดยใช้มติครม. ที่อนุมัติแผนบ้านมั่นคงปี 2547 พร้อมเงื่อนไขการผ่อนปรนกฎระเบียบของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานตามแผนบ้านมั่นคง

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนแหลมรุ่งเรืองและสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

5. ข้อสังเกตของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้ไม่ซับซ้อนเนื่องจากชุมชนแหลมรุ่งเรืองอยู่ในโครงการบ้านมั่นคง และขณะนี้กรมธนารักษ์ มีนโยบายให้เช่าที่ดิน 30 ปีแล้ว

ภาคใต้ ชุมชนกันตัง

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของการรถไฟฯ เนื้อที่ 21.4 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 120 หลังคาเรือน 132 ครอบครัว ประชากร 300 คน ชุมชนกันตังมีประวัติการอยู่อาศัยประมาณ 15 ปี อยู่ในพื้นที่ของการรถไฟฯ อ.กันตัง จ.ตรัง เป็นสมาชิกของเครือข่ายสลัมภาคใต้ และได้ร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาคในการเจรจาขอเช่าที่ดินกับการรถไฟฯ เมื่อคณะกรรมการการรถไฟฯ มีมติบอร์ด (13 กันยายน 2543) ที่อนุญาตให้ชุมชนสามารถเช่าที่ดินได้ ชุมชนกันตังจึงทำโครงการขอเช่าที่ดินในระยะเวลา 30 ปี เพราะอยู่ในพื้นที่ที่การรถไฟฯ เลิกใช้แล้ว จากการลงสำรวจพื้นที่ ร่วมกันระหว่าง เครือข่ายสลัม 4 ภาค และการรถไฟฯ การรถไฟฯ ได้เสนอให้ชุมชนเช่าในที่ดินเดิม เนื้อที่ 8 ไร่ จากเนื้อที่ทั้งหมด 21.4 ไร่ ในระยะเวลา 30 ปี ซึ่งชาวชุมชนพอใจ แต่ปัญหาคือ ต้องรอผลการพิจารณาของคณะกรรมการการรถไฟฯ ว่าจะอนุมัติให้ชุมชนเช่าที่ดินเป็นระยะเวลา 30 ปี หรือไม่ ซึ่งที่ผ่านมา คณะกรรมการการรถไฟฯ มักไม่ยอมให้ชุมชน เช่าที่ของการรถไฟฯ เป็นระยะเวลา 30 ปี

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนร่วมกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย ยอดรวม 282,106 บาท และจัดกระบวนการออกแบบ วางผังชุมชน เพื่อเสนอขอเช่าที่ดินจากการรถไฟฯ

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

คณะกรรมการการรถไฟฯ ยังไม่พิจารณาให้ชุมชนเช่าที่ดิน และในส่วนของชุมชนได้เตรียมแผนที่จะเสนอ ให้การรถไฟฯ พิจารณาข้อเสนอขอเช่าที่ดินของชุมชนในปี พ.ศ.2547

4. แหล่งข้อมูล

เครือข่ายสลัมภาคใต้ และ เครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อสังเกตของนักวิจัย

เนื่องจากพื้นที่ที่ชุมชนอยู่ไม่ใช่ย่านการค้า คณะทำงานการรถไฟฯ จึงเสนอให้ชุมชนเช่าที่เป็นเวลา 30 ปี อย่างไรก็ตามเครือข่ายสลัม 4 ภาค ยังต้องผลักดัน ให้คณะกรรมการการรถไฟฯ อนุมัติหลักการเช่าตามข้อดังกล่าวต่อไป

ชุมชนเก่าแสง

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของราชพัสดุ จำนวน 26 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 436 หลังคาเรือน 450 ครอบครัว ประชากร 2,365 คน เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในที่ดินของราชพัสดุ อาศัยมาตั้งแต่ปี 2503 ชาวชุมชนนั้นมีทั้งชาวไทยพุทธ ไทยเชื้อสายจีน และไทยมุสลิม อาชีพของคนในชุมชนส่วนใหญ่คือค้าขาย บางส่วนเป็นชาวประมง เมื่อปี 2543 ทางเทศบาลได้มีแผนปรับปรุงที่ดินบริเวณชุมชนเก่าแสงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและต้องการย้ายชุมชนไปอยู่ในที่รองรับแห่งใหม่ แต่ชาวชุมชนรวมตัวกันต่อรองกับทางจังหวัดเพื่อขออยู่ในที่ดินเดิม ปัจจุบันทางจังหวัดได้ชะลอโครงการ แต่ยังไม่มีการทำสัญญาเช่ากับชุมชน ขณะที่ชาวชุมชนเองได้มีกระบวนการในการจัดทำแผนที่อยู่อาศัยของชุมชนโดยพัฒนาปรับปรุงอยู่ในที่ดินเดิมด้วยการแบ่งพื้นที่เป็น 5 เขต โดยได้เสนอเข้าโครงการนำร่องบ้านมั่นคง ปี 2546 กับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย มีกระบวนการจัดกลุ่มวางผังที่อยู่อาศัยชุมชนและประสานเจรจากับราชพัสดุเพื่อขอเช่าที่ดินในระยะยาว 30 ปี

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชุมชนเก่าแสงได้รับการอนุมัติงบประมาณสาธารณูปโภคและสินเชื่อปลูกสร้างบ้านจาก พอช. แล้ว ทางชุมชนกำลังอยู่ระหว่างการจัดประชุมทำแผนก่อสร้างสาธารณูปโภครายกลุ่มย่อย 33 กลุ่ม ส่วนสัญญาเช่าที่ดินนั้นยังอยู่ในขั้นเจรจาดูเรื่องระยะเวลาการเช่ากับราชพัสดุ

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนเก่าแสงและสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้ไม่ซับซ้อนเนื่องจากชุมชนเก่าแสงอยู่ในโครงการบ้านมั่นคง และขณะนี้กรมธนารักษ์ มีนโยบายให้เช่าที่ดิน 30 ปีแล้ว

ชุมชนเกาะเสือ

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของการรถไฟแห่งประเทศไทย บริเวณถนนรัชการ เส้นทางหาดใหญ่ – สงขลา จ.สงขลา มีสมาชิกจำนวน 180 ครอบครัว พื้นที่เดิมเป็นแปลงผักนึ่งของชาวบ้านที่เช่าที่ดินการรถไฟฯ ปลูกพืชผักการเกษตร โดยทำการเช่ามาตั้งแต่ปี 2525 จนเมื่อเทศบาลนครหาดใหญ่ขยายถนนรัชการ ซึ่งขนานกับทางรถไฟเป็น 4 เลนส์ จึงมีการนำดินจากการทำถนนมาถมพื้นที่ พอเห็นว่าที่ดินเจริญขึ้น ชาวบ้านที่เดิมอยู่ในละแวกชุมชนรถไฟฝั่งตรงข้าม ก็เข้ามาแบ่งแปลงจับจองที่ดินแล้วก่อสร้างบ้านในลักษณะอาคารคอนกรีตชั้นเดียวเป็นแนวยาวไปกับทางรถไฟ

เนื่องจากระยะเวลาการอยู่อาศัยไม่นานประกอบกับที่ตั้งชุมชนอยู่ในทำเลที่สามารถพัฒนาเป็นย่านพาณิชย์ได้ เทศบาลนครหาดใหญ่จึงไม่ออกทะเบียนบ้านให้กับชาวชุมชน ส่งผลต่อปัญหาด้านสาธารณูปโภคต่างๆ เช่น น้ำประปา ,ไฟฟ้าเป็นต้น ชุมชนวัดเกาะเสือมี 2 ฝั่ง โดยมีสี่แยกไฟแดง ที่ถนนรัชการตัดกับถนนลพบุรีราเมศวร์ไว้กั้นกลาง

ชุมชนฝั่งวัดเกาะเสือ ในปี 2544 บริษัทมีลัคได้ขอยื่นเช่าที่ดินบริเวณชุมชนจากสี่แยกไฟแดงมา พื้นที่ยาว 120 เมตร กว้าง 15 เมตร รวมเนื้อที่ 1,800 ตารางเมตร กับทางรถไฟ เพื่อสร้างอาคารพาณิชย์ 2 ชั้น จำนวน 20 ห้องขายแก่คนทั่วไป ซึ่งพื้นที่ที่บริษัทขอเช่ามีบ้านปลูกแล้วอยู่ 3 หลัง ทางบริษัทจึงยื่นฟ้องขับไล่ต่อศาล ซึ่งในที่สุดชาวบ้านส่วนนี้ก็ถูกคำพิพากษาศาลให้รื้อบ้านไป

ชุมชนฝั่งพี่น้องมุสลิม มีบ้านเรือนอยู่ 37 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิม ชุมชนฝั่งนี้ไม่มีนายทุนมาเช่าพื้นที่ทับ แต่เมื่อต้นปี 2546 การรถไฟฯได้แจ้งความดำเนินคดีข้อหาบุกรุกอสังหาริมทรัพย์กับแกนนำชาวบ้าน 2 ราย ซึ่งศาลพิพากษาคัดสินให้รื้อบ้านแล้ว 1 ราย และชาวบ้านก็ได้รื้อถอนไปแล้ว ส่วนอีกรายอยู่ในชั้นของพนักงานอัยการ จากการติดตามของชาวบ้านทำให้ทราบว่าพื้นที่ฝั่งนี้ทางรถไฟได้มอบให้สำนักงานตำรวจแห่งชาติ จัดสร้างเป็นสถานีตำรวจแห่งใหม่ของ สภ. ย่อยพาสว่าง แต่ยังไม่มียงบประมาณก่อสร้างในขณะนี้

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

สำหรับชาวบ้านฝั่งวัดเกาะเสือที่เกรงว่าบริษัทจะขยายพื้นที่การเช่ามาทับชุมชนส่วนที่เหลืออีก จึงรวมตัวกันไปยื่นขอเช่าที่ดินกับการรถไฟฯ ในปี 2544 3 แปลง ขนาด 120 เมตร x 15 เมตร ต่อแปลง โดยเป็นการเช่าแบบยื่นประมูลของ เพื่อจัดสร้างอาคาร 2 ชั้นตามแบบของการรถไฟฯ มีระยะเวลาเช่าเพื่อดำเนินการก่อสร้าง 2 ปี เมื่อสร้างอาคารแล้วเสร็จ การรถไฟฯ จะต่อสัญญาเช่าให้อีก 3 ปี และถ้าไม่มีโครงการที่การรถไฟฯจะใช้ประโยชน์ ก็จะต่อสัญญาเช่าให้อีกครั้งละ 3 ปี จำนวน 4 ครั้ง ซึ่งพื้นที่ทั้ง 3 แปลงนั้นทางชุมชนได้ยื่นขอเช่าได้เพียงแปลงเดียว โดยเสียค่า

เช่าไป 234,786 บาทและตอนนี้หมดอายุสัญญาเช่า 2 ปีแรกแล้ว ส่วนอีก 2 แปลงชุมชนจ่ายค่า
ประมูลของไป 1 แปลงประมาณ 40,000 บาทและโดนยึดเงินไปแล้วเพราะไม่มีเงินไปทำสัญญา
เช่า ส่วนอีกแปลงชุมชนไม่มีเงินไปยื่นเปิดประมูลของ

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชาวบ้านขาดการรวมตัวกันในระยะแรก ทำให้ต้องรื้อบ้านไป 4 หลังในสองฝั่ง พอเริ่มรวม
กลุ่มได้ก็ใช้วิธีไปขอยืมเช่าที่ดินแบบนายทุน ซึ่งท้ายสุดก็ไม่มีเงินไปทำสัญญาเช่าในที่ดิน 2 แปลง
ส่วนแปลงที่เช่าได้แล้วก็ไม่มีเงินก่อสร้างอาคาร 2 ชั้นตามแบบของการรถไฟฯ จึงต้องปล่อยให้
สัญญาสิ้นสุดลง ต่อมาชาวบ้านได้ประสานกับทีมอาสาสมัคร ด้านที่อยู่อาศัยของภาคใต้ ซึ่งเป็น
กลุ่มชาวบ้านที่ได้รับงบประมาณการทำงานจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) จึงเริ่มงาน
จัดระบบชุมชนโดยทำกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย ซึ่งเพิ่งเริ่มเมื่อเดือน มิถุนายน 2546 ที่ผ่านมา
ตอนนี้มีสมาชิก 150 ครอบครัว นอกจากนี้มีการส่งผู้แทนมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์เรื่องเช่าที่
ดินการรถไฟฯ กับเครือข่ายสลัม 4 ภาคและจัดการประชุมสมาชิกในพื้นที่ เพื่อหาแนวทางป้องกัน
การถูกไล่รื้อ และหนทางที่จะเช่าที่ดินการรถไฟฯ

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนวัดเกาะเสือ และเครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

การรถไฟฯไม่ต้องการให้ชุมชนเช่าที่ดินระยะยาว เพราะต้องการนำไปใช้ในโครงการการ
รถไฟฯ และในเชิงธุรกิจ หากจะแก้อุปสรรคนี้ได้ เครือข่ายสลัม 4 ภาค จะต้องผลักดันให้รัฐบาล
กำชับให้การรถไฟฯ มีนโยบายที่ดินเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ตามนโยบายบ้านมั่นคง

ชุมชนโกลกวิลเลจ

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของการรถไฟ ใน อ.สุโขทัย - ลก จ.นราธิวาส มีสมาชิกจำนวน 310 หลังคาเรือน เป็นชุมชนที่อยู่ในที่ดินเขตราง 40 เมตรของการรถไฟฯ ชาวบ้านปลูกสร้างบ้านเรือนตลอดแนวทางรถไฟประมาณ 3 กิโลเมตร สำหรับปัญหาที่อยู่อาศัยนั้น ภายหลังเครือข่ายสลัม 4 ภาค เจริญขอเช่าที่ดินการรถไฟฯ จนได้หลักการเช่าตามมติบอร์ด 13 กันยายน 2543 ชุมชนโกลกวิลเลจ ซึ่งเป็นสมาชิกเครือข่ายสลัมโกลก ก็ได้ยื่นขอเช่าที่ดินเพื่อปรับปรุงชุมชนในอายุสัญญาครั้งละ 3 ปี โดยเป็น 1 ใน 10 โครงการนำร่อง โครงการบ้านมั่นคงปี 46 ของ พอช. แต่ปัจจุบันทางรถไฟก็ยังไม่ได้อนุมัติสัญญาเช่าให้ พอช. นำมาให้ชาวชุมชนเช่าช่วงแต่อย่างใด

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชุมชนโกลกวิลเลจ มีกองทุนพัฒนาที่อยู่อาศัยของชุมชน มียอดเงิน 150,000 บาทและได้ร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ยื่นขอเช่าที่ดินกับการรถไฟ ในปี 2546 นอกจากนี้ พอช. ยังเลือกให้ชุมชนเป็น 1 ในโครงการนำร่องบ้านมั่นคงปี 2546

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ขณะนี้การรถไฟฯ ยังไม่อนุมัติให้ พอช. เช่าที่ตามชุมชนเสนอ ดังนั้นการดำเนินโครงการบ้านมั่นคงจึงยังไม่มีความคืบหน้าใดๆ

4. แหล่งข้อมูล

เครือข่ายสลัมโกลก

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ยังขาดการประสานงานกันระหว่าง พอช. และเครือข่ายสลัมโกลก ในการจัดทำโครงการที่อยู่อาศัย ดังนั้น การดำเนินโครงการยังไม่มีความคืบหน้า แม้ชุมชนโกลกวิลเลจ จะเป็น 1 ใน 10 โครงการนำร่อง

ชุมชนขุนน้ำนรหัส

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ชุมชนขุนน้ำนรหัสอยู่ในเขตเทศบาลนครภูเก็ต อ.เมือง จ.ภูเก็ต มีสมาชิกจำนวน 147 หลังคาเรือน 180 ครอบครัว ตั้งอยู่ในที่ดินของเอกชน ซึ่งเคยเป็นป่าชายเลนและเหมืองเก่า ต่อมาบริษัทชินอ่องซุย จำกัด ได้ไปขอออกโฉนด ชาวชุมชนมีทะเบียนบ้านเป็นบางหลัง ไฟฟ้าต้องพ่วงใช้และน้ำประปาต้องซื้อจากเอกชน สำหรับปัญหาการไล่ที่นั้นมีการไล่รื้อเป็นช่วงๆแต่ก็ยังไม่มีการดำเนินการทางกฎหมายจากฝ่ายเจ้าของที่ มีแต่การบีบขึ้นค่าเช่าที่ในทุกปี ในปัจจุบันชาวชุมชนต้องเสียค่าเช่าในอัตรา 3,500 บาทต่อหลังต่อปี

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้ประสานคณะทำงานประเด็นที่อยู่อาศัยภาคใต้เพื่อหาทางออกเรื่องประเด็นที่อยู่อาศัยในอนาคต

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ขณะนี้ชุมชนได้จัดตั้งกองทุนที่อยู่อาศัยของชุมชนขึ้น

4. แหล่งข้อมูล

คณะทำงานประเด็นที่อยู่อาศัย ชุมชนแออัด ภาคใต้

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนที่อยู่ในภาวะถูกไล่ที่ลักษณะนี้ควรจะรวมกันเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนในพื้นที่ภาคใต้ เพื่อผนึกกำลังและค้นหาทางออกในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน หากอยู่ในภาวะต่างคนต่างอยู่ การแก้ปัญหาไล่รื้อก็จะเป็นไปด้วยความยากลำบาก

ชุมชนชายเขา

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินซื้อโฉนดของ นายศุภวัฒน์ ชีววานิช และนางศุภนิศย์ หิรัญประดิษฐ์ เนื้อที่ 26 ไร่ 1 งาน 71 ตารางวา อยู่ในเขตเทศบาลตำบลลิซัล อ.ลิซัล จ.นครศรีธรรมราช มีสมาชิกจำนวน 120 หลังคา ประชากร 195 ครอบครัว รว 500 คน ชาวชุมชนรุ่นแรกอยู่อาศัยราว 70 ปี รุ่นถัดมาก็ประมาณ 50 ปี คืออยู่มาตั้งแต่สมัยรุ่นย่าของเจ้าของที่ดินคนปัจจุบัน เนื่องจากที่ตั้งอยู่ใกล้ทะเล ชาวชุมชนจึงมีอาชีพ ที่เกี่ยวข้องกับการประมง ในทางการปกครองชุมชนมีโต๊ะอิหม่ามดูแลมัสยิด มีกรรมการที่เทศบาลให้การรับรองจำนวน 9 คน และมีคณะทำงานกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย 11 คน ชาวชุมชนมีทะเบียนบ้านเกือบทุกหลังและเสียค่าเช่าที่ โดยไม่ได้ทำสัญญาเฉลี่ยบ้านละ 200 บาทต่อเดือน อีกทั้งเสียภาษีรายปีแก่เจ้าของที่อีกปีละ 200 บาทต่อหลัง แต่ชาวบ้านก็ไม่มีน้ำไฟใช้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย เพราะเจ้าของที่ไม่ยินยอมให้ติดตั้งมิเตอร์ ทุกวันนี้ชาวบ้านใช้น้ำบ่อบาดาลที่มีอยู่ 3 บ่อ สำหรับไฟต้องต่อพ่วงจากบ้านที่มาอยู่รุ่นแรกๆ ระบบสุขอนามัยอยู่ในภาวะเสื่อมโทรม ทั้งชุมชนมีส่วนร่วมอยู่ทั้งหมด 10 หลัง เนื่องจากเจ้าของที่ไม่อนุญาตให้ก่อสร้าง ชาวบ้านต้องใช้พื้นที่ชายเขาเป็นที่ปลดทุกข์ และสำหรับชาวบ้านที่หัวแข็งที่ฝ่าฝืนคำสั่งโดยพยายามพัฒนาสาธารณูปโภค ก็จะถูกขึ้นค่าเช่าเป็นหลังละ 500 – 600 บาท เพื่อเป็นการกดดัน

ต่อมานายศุภวัฒน์ ชีววานิช เจ้าของที่เริ่มฟ้องขับไล่และเรียกค่าเสียหายจากชาวบ้านในปี 2544 โดยขณะนั้นยื่นฟ้องแล้วทั้งสิ้น 7 ราย ซึ่งศาลพิพากษาให้รื้อบ้านแล้ว 1 ราย ที่เหลืออีก 6 ราย ยังอยู่ในขั้นตอนการพิจารณาคดี ชาวบ้านสันนิษฐานว่าสาเหตุการฟ้องดำเนินคดีคงมาจากที่แกนนำชุมชนพยายามประสานกับหน่วยราชการ เช่น กองทัพเรือและเทศบาลให้มาจัดสร้างห้องส้วมรวมของชุมชนเพื่อบรรเทาปัญหาการมีส้วมไม่เพียงพอ เจ้าของที่เลยเกรงว่าหากชุมชนมีการพัฒนาสาธารณูปโภค การอยู่อาศัยสะดวกสบายขึ้น การขับไล่ชุมชนก็จะยากขึ้นหากจะต้องใช้ที่ดินในเชิงธุรกิจ ดังนั้นจึงทำการฟ้องร้องแกนนำจำนวน 7 คนก่อน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชุมชนบ้านชายเขาได้ประสานงานกับอาสาสมัครชาวบ้านที่ทำงานในประเด็นที่อยู่อาศัยของภาคใต้เพื่อแก้ปัญหาการถูกไล่รื้อ โดยเริ่มจากการเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชน การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยที่เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม 2546 ขณะนี้มีสมาชิกประมาณ 100 ครอบครัว และส่งตัวแทนมาศึกษาเรียนรู้การแก้ปัญหาด้านที่อยู่อาศัยกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ที่กรุงเทพฯ

3. ผลของการแก้ไข้ปัญหา

ชาวบ้านจำนวนหนึ่งซึ่งยังไม่ครบทั้ง 195 ครอบครัว เสนอว่าต้องการหาที่ดินแปลงใหม่ ซึ่งอาจเป็นที่ดินของหน่วยราชการที่อยู่ในย่านใกล้เคียง เพื่อจัดทำเป็นพื้นที่รองรับชุมชน โดยในขณะนี้ได้ประสานกับสมาชิกเทศบาลตำบลสีชลบางส่วน เพื่อขอทราบข้อมูลที่ดินราชพัสดุ จำนวนหลายสิบไร่ ที่เทศบาลเป็นผู้ดูแล ซึ่งที่ดินแปลงดังกล่าวอยู่ห่างจากชุมชนบ้านชายเขาประมาณ 3 กิโลเมตร นอกจากนี้ชุมชนได้วางแผนในการสรุปรวบรวมข้อมูลชุมชน ขยายกลุ่มอ้อมทรัพย์ให้ครบทั้งชุมชน ศึกษาแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำโครงการที่อยู่อาศัยใหม่และเตรียมประสานหน่วยงาน เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และเทศบาลตำบลสีชล เพื่อให้เข้ามาร่วมแก้ไข้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนตามโครงการบ้านมั่นคง ซึ่งแผนงานดังกล่าวจะดำเนินการตั้งแต่ เดือนสิงหาคม – ธันวาคม 2546

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนชายเขา

5. ข้อสังเกตของนักวิจัย

หากชุมชนไม่สามารถประสานความร่วมมือกับสมาชิกให้ครบทั้งชุมชนได้ ก็จะเป็นอุปสรรคในการต่อสู้ เพราะการขับไล่จากเจ้าของที่ดินเอกชน มักใช้มาตรการทางกฎหมายมากดดันชาวบ้าน ดังนั้นหากขาดพลังด้านทานที่เข้มแข็ง ก็จะทำให้การต่อสู้ไม่ประสบผล

ชุมชนดงภูเห่า

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของการรถไฟฯ นอกเขตราง (ท้องช้าง) ใน อ.สุโขทัย มีสมาชิกจำนวน 307 หลังคาเรือน 1,428 คน พื้นที่ที่ชุมชนตั้งอยู่มี 29 ไร่ ซึ่งชาวชุมชนต้องการขอแบ่งเช่ากับการรถไฟฯเป็นจำนวน 15 ไร่ ในระยะเวลา 30 ปี ตามแนวมติบอร์ด 13 กันยายน 2543 โดยเหลือพื้นที่ 14 ไร่ คืนให้การรถไฟฯ ไปใช้ประโยชน์เชิงธุรกิจ แต่ปัญหาคือคณะกรรมการรถไฟฯ ยังไม่อนุมัติหลักการการเช่าตามข้อเสนอของชุมชน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชุมชนเป็นสมาชิกของเครือข่ายสลัมโลกซึ่งเข้าร่วมกับเครือข่ายสลัม 4ภาค ผลักดันนโยบายการเช่าที่ของการรถไฟฯมาตั้งแต่ปี 2542 ชุมชนมีกองทุนออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย ซึ่งปัจจุบันมียอดเงินกว่า 4000,000 บาท ในปี 2546 ชุมชนได้ยื่นข้อเสนอขอเช่าพื้นที่ 15 ไร่ พร้อมแผนผังการจัดที่อยู่อาศัยใหม่ต่อการรถไฟฯจนมีการส่งผู้แทนกระทรวงคมนาคม ฝ่ายทรัพย์สินการรถไฟฯ และเครือข่ายสลัม 4ภาค ลงไปตรวจสอบพื้นที่ร่วมกัน เพื่อนำข้อมูลเสนอให้คณะกรรมการรถไฟฯ พิจารณาหลักการเช่าในระยะเวลา 30 ปี

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

วันที่ 25 มิ.ย. 47 การรถไฟฯได้เสนอวาระการขอเช่าที่ดินชุมชนดงภูเห่าเข้าสู่ที่ประชุม ซึ่งที่ประชุมได้อนุมัติในหลักการให้ พอช. เช่าที่ดิน บริเวณดงภูเห่าได้เป็นเวลา 30 ปี เพื่อนำมาจัดให้ชุมชนเช่าช่วงต่อไป

4. แหล่งข้อมูล

เครือข่ายสลัมโลกและเครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

จากการติดตามผลักดันอย่างต่อเนื่องของเครือข่ายสลัม 4 ภาคทำให้การรถไฟฯ ต้องอนุมัติ ให้ชุมชนในเขตภูมิภาคเช่าที่ก่อน ทั้งนี้เพื่อลดกระแสข้อเรียกร้องการเช่าที่ในเขต กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นพื้นที่เชิงธุรกิจ

ชุมชนทุ่งเสา – บ่อนไก่

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ที่ดินของการรถไฟฟ้าย่านสถานีคลองเรียน อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา ชาวชุมชนทุ่งเสา ทำยาง มีบ้านเรือน 124 หลังคา 158 ครัวเรือน ประชากร 358 คนและชุมชนบ่อนไก่ทำยาง มีบ้านเรือน 112 หลังคา 122 ครัวเรือน ประชากร 426 ส่วนใหญ่เป็นชาวสงขลา นอกนั้นก็มาจาก นครศรีธรรมราช พัทลุง ชาวบ้านรุ่นแรกอยู่อาศัยมาตั้งแต่ ปี 2516 โดยเข้ามาทำแปลงเกษตร จนผู้คนเริ่มโยกย้ายเข้ามาอยู่หนาแน่นขึ้นจนถึงปัจจุบัน ภายหลังมติกรรมการการรถไฟฯ เมื่อวันที่ 13 กันยายน 2543 ที่อนุญาตให้ชุมชนเข้าที่ดินการรถไฟฯ ได้ ทั้ง 2 ชุมชนก็จัดกระบวนการออกแบบวางแผนผังชุมชนเพื่อเตรียมยื่นขอเช่าที่ดินเป็นระยะเวลา 30 ปี โดยปรับขยับแนวบ้านเรือนจากเขตรางบางส่วน มาอยู่ในพื้นที่ท้องช้างนอกเขตราง(เกิน 40 เมตรจากศูนย์กลางราง)

ในการตรวจสอบพื้นที่ของ ผอ.ฝ่ายบริหารทรัพย์สิน การรถไฟฯ ในปี 2545 การรถไฟฯ แจ้งว่าพื้นที่ของทั้ง 2 ชุมชน ยังไม่มีแผนการดำเนินโครงการใดๆ อย่างไรก็ตามภายหลังการลงดูพื้นที่ร่วมกันของ ผู้แทนกระทรวงคมนาคม การรถไฟฯ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และเครือข่ายสลัม 4 ภาค ในเดือนพฤษภาคม 2546 การรถไฟฯกลับแจ้งว่าพื้นที่ที่ชุมชนตั้งอยู่ การรถไฟฯ มีแผนแม่บทที่จะ จัดทำเป็นบ้านพักของพนักงานรถไฟในลักษณะอาคารชุด ในทั้ง 2 ผัง เพราะบ้านพักของพนักงานตรงชุมชนทางหาดใหญ่ จะต้องรื้อย้ายออกเพื่อนำพื้นที่ไปก่อสร้างเป็นที่จอดรถของเมืองหาดใหญ่ ดังนั้นพื้นที่ย่าน คลองเรียนจึงไม่สามารถให้เช่าตามข้อเสนอของชุมชนได้ โดยการรถไฟฯ เสนอให้ชาวบ้านย้ายไปอยู่ในพื้นที่เขตรางห่างออกไป 5 กิโลเมตรซึ่งจะให้เช่าในอายุสัญญาครั้งละ 3 ปี

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ทั้งสองชุมชนมีกระบวนการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย โดยมียอดเงินรวมกันราว 1 ล้านบาทและได้มีการนำเสนอแผนการปรับปรุงที่อยู่อาศัย เพื่อขอเช่าที่ดิน 30ปี กับกระทรวงคมนาคม และการรถไฟฯ แต่การรถไฟฯอ้างว่าพื้นที่ขอเช่ามีแผนโครงการแล้ว จึงปฏิเสธไม่ให้เช่า

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนขอแบ่งปันพื้นที่ โอนขอเช่าพื้นที่ฝั่งซ้ายในเขตท้องช้างทั้งหมดประมาณ 11 ไร่ 1 งาน เพื่อจัดที่อยู่อาศัยสำหรับทั้ง 2 ชุมชนในสัญญาเช่า 30 ปี โดยจะคืนพื้นที่ฝั่งขวา (ฝั่งชุมชนบ่อนไก่) ให้การรถไฟฯ ไปจัดสร้างบ้านพักพนักงาน อย่างไรก็ตามข้อเสนอของชุมชนยังไม่มี ความคืบหน้าใดๆ ในขณะนี้

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนทุ่งเสาทำยางและป้อนไก่ทำยาง

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

การรถไฟฟ้าไม่ต้องการให้ชุมชนเช่าที่ดินระยะยาว เพราะต้องการนำไปใช้ในโครงการการรถไฟฟ้า และในเชิงธุรกิจ หากจะแก้อุปสรรคนี้ได้ เครือข่ายสลัม 4 ภาค จะต้องผลักดันให้รัฐบาลกำชับให้การรถไฟฟ้า มีนโยบายที่ดินเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ตามนโยบายบ้านมั่นคง

ชุมชนวังหม้อแกงและตลาดเหนือ

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของการรถไฟฯ ในเขตเทศบาล ต.ท้ายเหมือง อ.ท้ายเหมือง จ.พังงา ชุมชนวังหม้อแกง มีสมาชิกจำนวน 281 ครอบครัว ส่วนชุมชนตลาดเหนือมีสมาชิกจำนวน 40 ครอบครัว ทั้งสองชุมชนอยู่อาศัยมานานกว่า 40 ปี ชาวชุมชนมีเลขที่บ้าน น้ำประปา ไฟฟ้าใช้ ทางเทศบาล ต.ท้ายเหมือง ให้การรับรองความเป็นชุมชน ปัญหาด้านที่ดินเกิดขึ้นเมื่อรัฐบาลมีโครงการสร้างทางรถไฟจาก อ.ท่าชนะ จ.สุราษฎร์ธานี ไปยัง จ.ภูเก็ต โดยจะเริ่มโครงการในปี 2547 – 2548 ซึ่งแนวเส้นทางรถไฟดังกล่าวจะกระทบต่อที่อยู่อาศัยของชาวชุมชนทั้งสองชุมชน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ในปี 2545 การรถไฟฯ ได้ส่งช่างมาส่องกล้องปักหมุดแนวเส้นทาง ซึ่งชาวชุมชนพยายามสอบถามรายละเอียดแต่ก็ไม่เป็นผล

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ขณะนี้ชาวชุมชนกำลังรอดูความเคลื่อนไหวของทางการรถไฟฯ และมีแผนที่ต้องการขอตรวจสอบรายละเอียดทั้งหมดของโครงการกับการรถไฟฯ อีกครั้งหนึ่ง

4. แหล่งข้อมูล

คณะกรรมการประเด็นที่อยู่อาศัย ชุมชนแออัด ภาคใต้

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนที่อยู่ในภาวะถูกไล่ที่ลักษณะนี้ควรจะรวมกันเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนในพื้นที่ภาคใต้ เพื่อผนึกกำลังและค้นหาทางออกในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน หากอยู่ในภาวะต่างคนต่างอยู่ การแก้ปัญหาไว้รื้อก็จะเป็นไปด้วยความยากลำบาก

ชุมชนสนามบิน

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินราชพัสดุ อยู่ในความดูแลของกรมธนารักษ์ อ.เมือง จ.สงขลา ในเนื้อที่ 4 ไร่เศษ มีสมาชิกจำนวน 60 หลังคาเรือน ประชากร 74 ครอบครัว 191 คน เป็นชุมชนเก่าแก่ที่อยู่อาศัยมานานกว่า 90 ปี เดือนพฤศจิกายน 2545 เจ้าหน้าที่ราชพัสดุ จ.สงขลา ได้ลงมาสำรวจข้อมูลชุมชนและลงรังวัดพื้นที่อยู่อาศัยของชาวชุมชนโดยไม่ได้ออกวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ต่อมาเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2546 เจ้าหน้าที่ราชพัสดุได้นำหนังสือในการอนุญาตให้เช่าที่ดินมาให้ชาวชุมชนทุกหลังเซ็นสัญญาเช่า ใบอนุญาตเช่าที่ดินดังกล่าวมีเงื่อนไข 11 ข้อ ซึ่งสาระสำคัญก็คือ ราชพัสดุจะให้ชาวชุมชนเช่าที่ดินในอายุสัญญาปีต่อปีและจะขอเก็บค่าเช่าย้อนหลังจากชาวชุมชนเป็นเวลา 5 ปี จากสถานการณ์ดังกล่าว ชาวชุมชนได้ปรึกษากันและมีความเห็นว่าการเช่าที่ดินตามเงื่อนไขที่ราชพัสดุกำหนดมา ไม่ก่อให้เกิดหลักประกันในด้านความมั่นคงในที่อยู่อาศัยของชาวชุมชน เพราะให้สัญญาเช่าแค่ปีต่อปี ในขณะที่รัฐบาลมีแนวคิดให้ชาวต่างชาติสามารถเช่าที่ดินได้ถึง 99 ปี ดังนั้นแล้วเงื่อนไขการเช่าที่ดินราชพัสดุที่กล่าวมา จึงมีจุดประสงค์แค่ต้องการเก็บค่าเช่าเพื่อหารายได้เข้ารัฐแต่เพียงอย่างเดียว ไม่ได้มีเป้าหมายที่จะต้องการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชาวชุมชนในระยะยาว ชาวชุมชนจึงปฏิเสธในการเซ็นสัญญาเช่าในครั้งนั้น

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชุมชนสนามบินเป็นสมาชิกของเครือข่ายสลัมภาคใต้ ซึ่งเป็นองค์กรชาวบ้านที่ทำกิจกรรมแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยโดยมีจำนวนสมาชิกใน 4 จังหวัด ทั้งหมด 22 ชุมชน ชุมชนสนามบินมีกระบวนการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย ในด้านกลไกการปกครองมีคณะกรรมการชุมชน มีอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านและมีคณะกรรมการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน ต่อกรณีเจ้าหน้าที่ราชพัสดุ จ.สงขลา ได้เข้ามาบังคับการทำสัญญาเช่านั้น ชาวชุมชนได้รวมตัวกันไปพบราชพัสดุจังหวัดในวันที่ 6 มีนาคม 2546 โดยยื่นข้อเสนอขอเช่าที่เป็นระยะเวลา 30 ปี เพื่อเป็นหลักประกันในด้านความมั่นคงในที่อยู่อาศัยของชุมชนและเสนอขอให้ทางราชพัสดุยกเว้นการเก็บค่าเช่าย้อนหลัง 5 ปี ผลการเจรจาไม่ได้ข้อยุติ เนื่องจากทางราชพัสดุไม่สามารถตัดสินใจในข้อเสนอของชาวชุมชนได้ โดยบอกว่าเป็นข้อเสนอในระดับนโยบาย ซึ่งต้องให้ทางกรมธนารักษ์และกระทรวงการคลังเป็นผู้สั่งการมา

3. ผลของการแก้ไขปัญห

เครือข่ายสลัมภาคใต้ กำลังเก็บรวบรวมข้อมูลและประสานงานกับชุมชนที่อยู่ในที่ดินราชพัสดุในเขตจังหวัดภาคใต้ เพื่อเตรียมทำข้อเสนอเรื่องการเช่าที่ดินราชพัสดุในเชิงนโยบายต่อรัฐบาล

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนสนามบิน และเครือข่ายสลัม ภาคใต้

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนสามารถเช่าที่ดินราชพัสดุได้ 30 ปีตามนโยบายใหม่ของกรมธนารักษ์ แต่พึงระวังการเช่าแบบ โครงการบ้านรัฐเอื้อราษฎร์ ดังที่กล่าวมา

ชุมชนสะพานยาว – นอกโคก

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของการรถไฟฯ ย่านสถานีรถไฟเขตนอกโคก อ.เมือง จ.นครราชสีมา มีเนื้อที่ 25 ไร่และสถานีรถไฟเขตสะพานยาว อ.เมือง จ.นครราชสีมา มีเนื้อที่ 22 ไร่ ชุมชนนอกโคกมีสมาชิกจำนวนบ้าน 220 หลังคา 314 ครอบครัว ประชากรราว 1,350 คนและชุมชนสะพานยาวมีสมาชิกจำนวน 224 หลังคา 240 ครอบครัวประชากรราว 1,200 คนชุมชนเริ่มก่อตัวขึ้นเมื่อ 70 ปีก่อน แต่เดิมเป็นที่ดินสำหรับใช้เป็นแดนประหารนักโทษ และเป็นป่าพรุ ชาวบ้านรุ่นแรกที่เข้ามาอยู่ คือกลุ่มคนที่ทำงานเป็นพนักงานการรถไฟฯ ซึ่งปลูกบ้านอยู่ห่างๆกัน ต่อมาครอบครัวขยายมีการปลูกบ้านเพิ่มขึ้น ประกอบกับช่วงนั้นเกิดอุทกภัยและภาวะฝนแล้ง ทำให้ชาวบ้านจากอำเภอต่างๆ ในจังหวัดนครราชสีมา อพยพเข้ามาอาศัยปลูกบ้านใกล้แหล่งงานจนบ้านเรือนหนาแน่น และกลายเป็นชุมชนในปัจจุบัน

ชุมชนทั้งสองเคยเป็นชุมชนเดียวกัน ต่อมาเทศบาลได้แบ่งออกเป็น 2 ชุมชนเพื่อสะดวกในการปกครอง ภายหลังมติกรรมการการรถไฟฯ เมื่อวันที่ 13 กันยายน 2543 ที่อนุญาตให้ชุมชนเช่าที่ดินการรถไฟฯ ได้ ทั้ง 2 ชุมชนก็จัดกระบวนการออกแบบวางผังชุมชนเพื่อเตรียมยื่นขอเช่าที่ดินเป็นระยะเวลา 30 ปี โดยปรับขยับแนวบ้านเรือนจากเขตรางบางส่วน มาอยู่ในพื้นที่ท้องช้างนอกเขตราง (เกิน 40 เมตรจากศูนย์กลางราง) ในการลงตรวจสอบพื้นที่ร่วมกันของ ผู้แทนกระทรวงคมนาคม การรถไฟฯ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และเครือข่ายสลัม 4 ภาค เมื่อเดือน พฤษภาคม 2546 การรถไฟฯแจ้งว่าพื้นที่ของทั้ง 2 ชุมชน การรถไฟฯมีแผนแม่บทการปรับปรุงย่านสถานีนครราชสีมา เพื่อรองรับการย้ายสถานีแห่งเก่ามาอยู่ฝั่งชุมชนดังนั้นพื้นที่ดังกล่าวจึงไม่สามารถให้เช่า

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ทั้ง 2 ชุมชนมีกระบวนการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจและที่อยู่อาศัย โดยมียอดเงินรวมกันประมาณ 6.5 ล้านบาท และมีการนำเสนอแผนการปรับปรุงที่อยู่อาศัย เพื่อขอเช่าที่ดิน 30ปี กับกระทรวงคมนาคม และการรถไฟฯ แต่การรถไฟฯอ้างว่าพื้นที่ขอเช่ามีแผนโครงการแล้ว จึงปฏิเสธไม่ให้เช่า

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ในการลงตรวจสอบพื้นที่การเข้าร่วมกันระหว่าง ผู้แทนกระทรวงคมนาคม การรถไฟฯ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และเครือข่ายสลัม 4 ภาคเมื่อเดือน พฤษภาคม 2546 ทั้ง 2 ชุมชนได้ทำบันทึกข้อตกลงเพื่อยื่นเสนอให้เลขานุการรัฐมนตรีกระทรวงคมนาคมพิจารณา ดังนี้

1. ขอให้การรถไฟฯ ทบทวนโครงการแผนแม่บทการปรับปรุงย่านสถานีนครศรีธรรมราช และหากการรถไฟฯ ไม่มีการดำเนินโครงการดังกล่าว ชุมชนหน้าสถานีรถไฟเขตนอกโคกและหน้า สถานีรถไฟเขตสะพานยาว ขอเช่าพื้นที่การรถไฟฯ เพื่อจัดทำโครงการที่อยู่อาศัยดังนี้

1.1 ชุมชนหน้าสถานีรถไฟเขตนอกโคกขอเช่าพื้นที่ 14 ไร่เป็นเวลา 30 ปีและคืนที่ดินให้การรถไฟฯ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ 11 ไร่

1.2 ชุมชนหน้าสถานีรถไฟเขตสะพานยาวขอเช่าพื้นที่ 14 ไร่เป็นเวลา 30 ปีและคืนที่ดินให้การรถไฟฯ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ 8 ไร่

2. ชุมชนขอจัดผังชุมชนในแต่ละครอบครัวเท่ากัน ดังนี้

2.1 ชุมชนหน้าสถานีรถไฟเขตนอกโคก พื้นที่ 5 x 15 เมตร / 1 ครอบครัว

2.2 ชุมชนหน้าสถานีรถไฟเขตสะพานยาว พื้นที่ 5 x 13 เมตร / 1 ครอบครัว

3. ในกรณีที่การรถไฟฯ ต้องดำเนินการตามโครงการแผนแม่บทการปรับปรุงย่านสถานี นครศรีธรรมราช และชุมชนไม่สามารถเช่าพื้นที่เดิมได้ การรถไฟฯ ต้องจัดหาพื้นที่รองรับ ในรัศมีไม่เกิน 5 กิโลเมตร ตามมติคณะกรรมการการรถไฟฯ ครั้งที่ 17 / 2543 ลงวันที่ 13 กันยายน 2543 อย่างไรก็ตามข้อเสนอของชุมชน ยังไม่มีความคืบหน้าใดๆ ในขณะนี้

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนนอกโคก, ชุมชนสะพานยาว และเครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

การรถไฟฯ ไม่ต้องการให้ชุมชนเช่าที่ดินระยะยาว เพราะต้องการนำไปใช้ในโครงการการรถไฟฯ และในเชิงธุรกิจ หากจะแก้อุปสรรคนี้ได้ เครือข่ายสลัม 4 ภาค จะต้องผลักดันให้รัฐบาล กำชับให้การรถไฟฯ มีนโยบายที่ดินเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ตามนโยบายบ้านมั่นคง

ชุมชนหัวสะพาน – หลังด่าน

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของการรถไฟฯ ประเภทที่ดินท้องข้างห่างจากเขตรางเกิน 40 เมตร อ.สุโขทัย จ.นราธิวาส รวมเนื้อที่ประมาณ 30 ไร่ ชุมชนหัวสะพาน มีสมาชิกจำนวน 154 ครอบครัว และชุมชนหลังด่าน มีสมาชิกจำนวน 219 ครอบครัว ชุมชนทั้งสองเป็นสมาชิกของเครือข่ายสลัมไกลก ซึ่งได้ประสานเข้าร่วมผลักดันการเช่าที่ดินการรถไฟฯ กับเครือข่ายสลัม 4 ภาคตั้งแต่ปี 2542 ปัญหาข้อพิพาทเรื่องที่ดินเกิดขึ้นเพราะจังหวัดมีโครงการก่อสร้างศูนย์ราชการชายแดนที่อ.สุโขทัย โดยใช้พื้นที่ของการรถไฟฯ จำนวน 61 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่ทับซ้อนกับบริเวณที่ชุมชนหัวสะพานและชุมชนหลังด่านตั้งอยู่ โครงการศูนย์ราชการชายแดนดังกล่าวจะเริ่มดำเนินการก่อสร้างในเฟสแรกในปีงบประมาณ 2546 โดยทางจังหวัดได้แจ้งให้ชาวบ้านทั้งสองชุมชน จำนวน 28 ครอบครัว (ชุมชนหัวสะพาน 18 ครอบครัว, หลังด่าน 10 ครอบครัว) ที่โดนโครงการในระยะแรกให้ย้ายบ้านเรือนออกไปภายในเดือนมีนาคม 2546 ส่วนจำนวนบ้านเรือนที่เหลือก็จะทยอยให้รื้อย้ายตามแผนการดำเนินงานในระยะต่อไป

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ทั้งสองชุมชนมีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย เพื่อเตรียมการสำหรับการขอเช่าที่ดินกับการรถไฟฯ ตามมติ 13 กันยายน 2543 แต่เนื่องจากชุมชนหัวสะพานเป็นชุมชนชาวมุสลิมที่มีวิถีปฏิบัติที่ค่อนข้างจะเชื่อฟังความคิดของผู้นำทางศาสนาของตน ทางชุมชนจึงไม่ค่อยประสานงานกับเครือข่ายสลัมไกลก และทำให้การจัดกลุ่มออมทรัพย์ล้มเหลวในที่สุด ส่วนชุมชนหลังด่านได้เข้าร่วมกับเครือข่ายสลัมไกลกมาตลอด จึงจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนได้ ปัจจุบันมีสมาชิก 174 ครอบครัว สำหรับการต่อสู้เรื่องสิทธิที่อยู่อาศัยนั้น มีแต่ชุมชนหลังด่านเท่านั้นที่พยายามเจรจาท่องกับจังหวัดและการรถไฟฯ เพื่อแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยโดยร่วมกับเครือข่ายสลัมไกลก ส่วนชุมชนหัวสะพานมักจะเชื่อผู้นำการเมืองที่เป็นมุสลิมด้วยกันจึงไม่ได้ดำเนินการใดๆ กิจกรรมด้านที่อยู่อาศัยที่ชุมชนหลังด่านพยายามผลักดันคือ

1. จัดการประชุมเพื่อเจรจากับผู้ว่าราชการจังหวัดนราธิวาสในวันที่ 3 - 4 กุมภาพันธ์ 2546
2. ยื่นข้อเสนอต่อผู้ว่าราชการจังหวัด เพื่อขอแบ่งที่ดินจำนวน 10 ไร่ ในบริเวณที่ชุมชนหลังด่านอยู่อาศัยเพื่อจัดทำโครงการที่อยู่อาศัย ซึ่งจังหวัดรับที่จะประสานกับทางกระทรวงมหาดไทยต่อไป

3. เสนอต่อกระทรวงคมนาคมให้เป็นเจ้าภาพ นัดทางจังหวัด การรถไฟฯ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และเครือข่ายสลัม 4 ภาค เพื่อประชุมพิจารณาข้อเสนอด้านที่อยู่อาศัยของชุมชน ซึ่งขณะนี้ยังไม่มีการประชุม

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

การรถไฟฯพยายามจัดที่รองรับแห่งใหม่ที่ห่างจากที่เดิมที่ชุมชนอยู่อาศัย ซึ่งทางชุมชนหลังด้านใต้ปฏิเสธข้อเสนอของทางการรถไฟฯ โดยยืนยันที่จะขอแบ่งปันพื้นที่ 10 ไร่ ในบริเวณที่อยู่เดิมเพื่อจัดที่อยู่อาศัยใหม่ตามแนวทางบ้านมั่นคงต่อไป อย่างไรก็ตามขณะนี้ยังไม่มี การดำเนินการรื้อย้ายชุมชนทั้งสองชุมชน จำนวน 28 หลังคาเรือน ตามแผนของโครงการระยะแรก

4. แหล่งข้อมูล

เครือข่ายสลัมไกลก และเครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ทั้ง 2 ชุมชนมีข้อเสนอต่อการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยไม่เหมือนกัน จึงทำให้ยากในการเจรจาต่อรองแบ่งปันขออยู่ที่เดิม

ชุมชนแหลมทอง (กระบี่)

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของกรมเจ้าท่า มีสมาชิกจำนวน 60 หลังคาเรือน 110 ครอบครัว 350 คน อยู่ในเขตเทศบาล ต.แหลมศักดิ์ อ.อ่าวลึก จ.กระบี่ เทศบาล ต.แหลมศักดิ์ให้การรับรองคณะกรรมการชุมชน ทำให้ชุมชนมีทะเบียนบ้าน น้ำประปาและทางเดินเท้าในบริเวณชุมชน ชาวชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ออกเรือเล็กทำประมง สำหรับปัญหาด้านที่อยู่อาศัยนั้น เมื่อเดือนตุลาคม 2546 เจ้าหน้าที่กรมเจ้าท่าและผู้นำหมู่บ้านมาบอกโดยวาจาให้ชาวชุมชนรื้อย้ายออกจากพื้นที่ โดยยังไม่ได้บอกเหตุผลที่ชัดเจน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้ประสานกับทางเทศบาลเพื่อแก้ไขปัญหาการไล่รื้อ โดยเทศบาลรับว่าจะเจรจากับกรมเจ้าท่าขอเป็นผู้ดูแลพื้นที่ ที่มีรัศมีห่างจากชายฝั่ง 50 เมตรเอง

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ขณะนี้ทางเทศบาลกำลังประสานกับกรมเจ้าท่าเพื่อขอดูแลพื้นที่ที่ห่างจากชายฝั่งในรัศมี 50 เมตรเอง นอกจากนี้คณะทำงานประเด็นที่อยู่อาศัยภาคใต้ ซึ่งเป็นทีมอาสาสมัครชาวบ้านซึ่งรับงบประมาณจากพอช.กำลังเตรียมการจัดตั้งกองทุนที่อยู่อาศัยแก่ชาวชุมชน

4. แหล่งข้อมูล

คณะทำงานประเด็นที่อยู่อาศัย ชุมชนแออัด ภาคใต้

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนที่อยู่ในภาวะถูกไล่ที่ลักษณะนี้ควรจะรวมกันเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนในพื้นที่ภาคใต้ เพื่อผนึกกำลังและค้นหาทางออกในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน หากอยู่ในภาวะต่างคนต่างอยู่ การแก้ปัญหาไล่รื้อก็จะเป็นไปด้วยความยากลำบาก

ชุมชนแหลมโพธิ์

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของราชพัสดุ มีสมาชิกจำนวน 66 หลังคาเรือน 86 ครอบครัว อยู่ในเขตเทศบาล ต.พุมเรียง อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ซึ่งติดกับติดทะเล ชาวชุมชนอาศัยอยู่มากกว่า 30 ปี ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านประมง เช่นออกเรือเล็ก รับจ้างปอกกุ้ง และเย็บฉนวนเป็นต้น ปัจจุบันชาวชุมชนเสียค่าเช่าที่ให้แก่ราชพัสดุในสัญญาปีต่อปีในอัตรา 210 บาทต่อหลังต่อปี สำหรับปัญหาที่อยู่อาศัยนั้นมีกระแสข่าวว่าราชพัสดุจะให้เอกชนมาทำสถานที่ท่องเที่ยวในบริเวณชายหาดที่ชุมชนตั้งอยู่ แต่ยังไม่มีความคืบหน้าใดๆในตอนนี้

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อกู้-ยืมและประสานกับคณะทำงานประเด็นที่อยู่อาศัยภาคใต้ โดยต้องการขอเช่าที่ดินของราชพัสดุในระยะยาว

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ขณะนี้ยังชาวชุมชนยังไม่ได้ทำโครงการยื่นขอเช่าที่ดินในระยะยาว กำลังอยู่ในระหว่างจัดตั้งกองทุนที่อยู่อาศัย

4. แหล่งข้อมูล

คณะทำงานประเด็นที่อยู่อาศัย ชุมชนแออัด ภาคใต้

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนควรใช้เงื่อนไข กรมธนารักษ์ ที่เปิดให้เช่าที่ดิน 30 ปี มาทำโครงการที่อยู่อาศัยตามแนวโครงการบ้านมั่นคง

ปริณทล ชุมชนคลองบัวขวัญ

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะริมคลองบัวขวัญ ในเขตเทศบาลเมืองนนทบุรี มีสมาชิกจำนวน 80 หลังคาเรือน เดิมชาวบ้านกลุ่มนี้อาศัยอยู่ในที่ดินเอกชนติดกับพื้นที่ริมคลอง ต่อมาเจ้าของที่ดินเดิมได้ขายที่ดินแปลงดังกล่าว ทำให้เจ้าของที่รายใหม่ขับไล่ชาวชุมชนออกจากพื้นที่และกันกำแพงเป็นแนวเพื่อป้องกันไม่ให้ชาวชุมชนเข้าไปอยู่อาศัย ชาวชุมชนกลุ่มแรกที่ย้ายมาปลูกสร้างบ้านเรือนในพื้นที่ริมคลอง มีประมาณ 10 หลังคาเรือน จากนั้นได้ชักชวนคนรู้จักและญาติพี่น้องเข้ามาอยู่จนเต็มพื้นที่ ในปี 2539 ทางเทศบาลนนทบุรีได้มาปักป้ายให้ชาวชุมชนย้ายออกจากพื้นที่ภายใน 30 วัน หากผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกดำเนินคดีทางกฎหมายและปรับหลังละ 10,000 บาท หลังจากนั้น 1 อาทิตย์ ทางสำนักงานโยธา เทศบาลนนทบุรี ก็นำรถแบคโฮใส่ในเรือเพื่อลอบคลองโดยไม่สนใจบ้านเรือนของชาวชุมชน ทำให้ชาวชุมชนบางส่วนต้องขยับบ้านหนีมาปลูกเป็นกระต๊อบเล็กริมตลิ่ง วันต่อมามีใบประกาศจาก เทศบาลเมืองนนทบุรี ให้ส่งตัวแทนชาวชุมชนที่ได้รับผลกระทบหลังคาเรือนละ 1 คนตลอดแนวคลองทั้งสายซึ่งมีประมาณ 80 หลังคาให้ไปประชุมที่เทศบาล เพื่อให้รับทราบการรื้อย้ายออกจากพื้นที่

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

หลังจากที่ชาวชุมชนได้รับใบประกาศในปี 2539 ชาวชุมชนได้รวมตัวกันและไปร่วมเป็นสมาชิกศูนย์รวมพัฒนาชุมชน และดำเนินการเจรจาเพื่อชะลอการไล่รื้อกับทางเทศบาลเมืองนนทบุรี ซึ่งได้ข้อสรุปคือ 1.จะมีการชะลอการไล่รื้อไปก่อนจนกว่าจะหาพื้นที่รองรับชาวชุมชนได้ในรัศมีไม่เกิน 5 กม.จากที่ดินเดิม 2.ชาวชุมชนจะไม่มีมีการปลูกบ้านเพิ่มเติมและจะจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย 3.ชาวชุมชนจะเป็นผู้รักษาดูแลสภาพแวดล้อมในคูคลอง

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนกระจายกันอยู่เป็นหย่อมๆ แต่ที่รวมกลุ่มทำกิจกรรมในลักษณะชุมชนมี 25 หลังคาเรือน ประชากรราว 150 คน ได้ร่วมกันทำกิจกรรมการพัฒนาชุมชนตามข้อตกลงกับทางเทศบาลเป็นประจำ เช่นการไม่ให้มีบ้านปลูกเพิ่มเติม , พัฒนารักษาสภาพแวดล้อมในคูคลองโดยมีการลอกคลอง ปรับขยับบ้านให้พ้นจากแนวคูคลอง , รวมทั้งจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย ปัจจุบันอยู่ในขั้นเตรียมการเพื่อเสนอเช่าที่ดินเดิมกับทางเทศบาลนนทบุรี

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนคลองบัวขวัญ ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

แม้ชุมชนจะชะลอการไล่อีโต้ได้ แต่ก็ยังไม่มีหลักประกันในเรื่องความมั่นคงในที่อยู่อาศัย และเทศบาลในหัวเมืองต่างๆ ก็ใช้แนวนโยบายเดียวกับ กรุงเทพมหานคร ในการแก้ไขปัญหาชุมชนริมคูคลอง คือใช้มาตรการไล่อีโต้ ด้วยกฎหมาย

ชุมชนคลองส่วย

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะริมคลองส่วย ในความดูแลของเทศบาลเมืองนนทบุรี จ.นนทบุรี มีสมาชิกจำนวน 33 หลังคาเรือน ประชากรกว่า 200 คนชาวชุมชนกลุ่มแรกเข้ามาอยู่ประมาณปี 2500 โดยเห็นว่าเป็นป่าเลยเข้ามาปลูกบ้าน ซึ่งในช่วงแรกๆจะปลูกในลักษณะบ้านพักคนงานก่อสร้าง ต่อมาเห็นว่าไม่มีใครมาดูแลจึงได้ชักชวนคนรู้จักและญาติพี่น้องเข้ามาอยู่จนเต็มพื้นที่ ต่อมาปี 2530 ทางเทศบาลเมืองนนทบุรีได้มาสำรวจและแจ้งให้ทราบว่าปลูกบ้านโดยไม่ได้รับอนุญาตโดยให้มีการรื้อถอนบ้านเรือนออกจากพื้นที่ จากนั้นในปี 2532 ได้มาติดหมายไล่ชาวชุมชนในข้อหาบุกรุกที่ดินสาธารณะ และในปี 2545 ทางเทศบาลได้มาไล่อถอนบ้านเรือนของชาวชุมชนออกไป 1 หลังคาเรือน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

หลังจากที่ทางเทศบาลเมืองนนทบุรีได้สำรวจชาวชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ริมคลองส่วยเมื่อปี 2530 ชาวชุมชนก็ได้มีการประสานงานกับเจ้าหน้าที่ศูนย์รวมพัฒนาชุมชนและจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนพร้อมทั้งเจรจากับทางเทศบาลเมืองนนทบุรีให้ชะลอการไล่อีกไปก่อนจนกว่าจะหาที่ดินรองรับแก่ชาวชุมชนได้ ในปี 2532 หลังจากที่ทางเทศบาลได้มาติดหมายทางชุมชนก็ได้รวมตัวกันไปเพื่อขอเจรจากับทางเทศบาล แต่ปรากฏว่าทางเทศบาลไม่ยินยอม ชาวชุมชนจึงใช้วิธีการหลบหนีเพื่อไม่ให้ทางเทศบาลดำเนินการทางกฎหมายและหากมีการมาไล่อีกชาวบ้านก็จะยกขบวนกันไปประท้วงเพื่อให้ชะลอการไล่อีก รวมถึงการเตรียมการป้องกันภายในชุมชนพร้อมทั้งจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย จนกระทั่งเมื่อปลายปี 2545 ทางเทศบาลได้มาไล่อีกชุมชนทางตัวแทนชุมชนได้มีการเจรจากับทางเทศบาลนนทบุรีเพื่อให้ชะลอการไล่อีกและขอเช่าอยู่ในพื้นที่เดิมระยะยาว

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้ปรับขยับบ้านขึ้นมาจากคลองหมดแล้วและได้ร่วมกันปรับปรุงชุมชนโดยการปรับภูมิทัศน์ในชุมชน มีการทาสีบ้านเรือนเพื่อให้หน้าอยู่อาศัยเพื่อเตรียมการเจรจากับทางเทศบาลโดยเสนอขอเช่าที่ดินในระยะยาว

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนคลองส่วย ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน

5. ข้อสังเกตของนักวิจัย

แม้ชุมชนจะชะลอการไถ่ถอนไว้ได้ แต่ก็ยังไม่มีหลักประกันในเรื่องความมั่นคงในที่อยู่อาศัย และเทศบาลในหัวเมืองต่างๆ ก็ใช้แนวนโยบายเดียวกับ กรุงเทพมหานคร ในการแก้ไขปัญหาชุมชนริมคูคลอง คือใช้มาตรการไถ่ถอน ด้วยกฎหมาย

ชุมชนทองสุข

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินเอกชน ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลลำโรงใต้ อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ มีสมาชิกจำนวน 33 ครอบครัว ชาวชุมชนมีทะเบียนบ้าน มีเตอร์ไฟฟ้าของใครของมัน แต่ใช้น้ำประปาแบบพ่วงซื้อจากเอกชน ปัญหาไล่ที่เริ่มในปี 2533 ที่นายความมาติดหมายเตือน จากนั้นในปี 2534 มีหมายศาลคดีฟ้องขับไล่ทางแพ่ง ปี 2535 ศาลตัดสินให้ชาวบ้านทั้งหมดแพ้คดี และมีการบังคับคดีทุกปีจนถึงปัจจุบัน แต่ชาวบ้านไม่ยอมย้าย โดยใช้พลังชุมชนด้านการไล่อื้อ

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

หลังจากทราบปัญหาไล่อื้อ ชุมชนทองสุขก็เข้าเป็นสมาชิกของศูนย์รวมพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นองค์กรชาวบ้านที่สนใจในปัญหาสิทธิที่อยู่อาศัยของคนสลัม ชาวบ้าน 29 หลังคาเรือน เป็นสมาชิกกองทุนเพื่อที่อยู่อาศัยของศูนย์รวมฯ เมื่อถูกบังคับคดีก็รวมตัวกันป้องกันชุมชนไม่ให้ถูกรื้อและเคยเสนอเงื่อนไขขอค่ารื้อถอนรวมกันทั้งหมด 2 ล้านบาท เพื่อนำไปหาซื้อที่ดินใหม่แต่ไม่เป็นที่ยุติ ต่อมาเมื่อเห็นว่าเจ้าของที่ยังไม่ใช้ประโยชน์ในที่ดิน ชาวบ้านจึงเปลี่ยนข้อเสนอเป็นการขอเช่าในสัญญา 5 ปีต่อครั้ง

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ข้อเสนอชาวบ้านที่จะขอเช่าที่ ทางนายฝ่ายเจ้าของที่ไม่ยอมรับและพยายามซื้อตัวผู้นำชุมชนด้วยเงิน 150,000 บาท เพื่อให้ย้ายออกจากชุมชน เมื่อชาวบ้านไม่ยอมจึงมีการข่มขู่ว่าจะใช้มาตรการยึดทรัพย์ชาวบ้านที่ถูกบังคับคดี

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนทองสุข ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชาวบ้านไม่มีโอกาสพบเจ้าของที่โดยตรง ทำให้การเจรจาต่อรองผ่านนายความอย่างเดียว ดังนั้นจึงอาจต้องคิดหากลไกจากหน่วยงานรัฐเพื่อเป็นตัวกลางให้ชาวบ้านเจรจากับเจ้าของที่ดินโดยตรง มิเช่นนั้นชาวบ้านซึ่งถูกบังคับคดี แล้วอาจเจอมาตรการจับกุมข้อหาขัดขึ้นเจ้าพนักงานและอาจถูกอายัดเงิน หรือทรัพย์สินเหมือนชุมชน ส.พทยา

ชุมชนลานทราย

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินเอกชน ในเขตเทศบาล ต.ลัดหลวง อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ มีสมาชิกจำนวน 319 หลังคาเรือน ชุมชนอยู่มานานกว่า 30 ปี ปัญหาใหญ่ของชุมชนคือไม่มีทะเบียนบ้าน ทำให้ขาดสิทธิในการได้รับบริการด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน น้ำ – ไฟต้องต่อซื้อจากเอกชนในราคาแพง ส่วนปัญหาที่อยู่อาศัยนั้นได้มีตัวแทนที่อ้างว่าเป็นนายความของเจ้าของที่ดิน มาให้ทางชุมชนทำสัญญาเช่าเดือนละ 70 บาทต่อหลังคาเรือน แต่ก็ไม่มีใบรับมอบอำนาจจากเจ้าของที่ดินมายืนยันทางชุมชนจึงชะลอการเช่าไว้

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชุมชนไปขอคำปรึกษาจากศูนย์รวมพัฒนาชุมชนในปี 2546 ในเรื่องการพัฒนาชุมชนเช่น การขอเลขที่บ้าน และปัญหาที่นายลงมาให้ทำสัญญาเช่า ซึ่งทางศูนย์รวมพัฒนาชุมชนได้แนะนำว่าควรจะขอคู่มือหลักฐานการเป็นตัวแทนเจ้าของที่ให้ชัดเจน ส่วนเรื่องการเช่าที่ดินควรจะขอเช่าระยะยาวเพื่อความมั่นคง ชาวบ้านก็เห็นด้วยว่าควรเป็น 30 ปีส่วนค่าเช่าเสนอจ่ายปีละ 500 บาทต่อหลังคาเรือน ซึ่งข้อเสนอดังกล่าวได้นำไปพูดคุยกับตัวแทนฝ่ายเจ้าของที่ดินแล้ว

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

นายความไม่ยอมรับข้อเสนอของชาวบ้านและไม่อยากให้ทางศูนย์รวมพัฒนาชุมชนมาให้คำปรึกษา โดยต้องการเจรจากับชาวบ้านเอง ปัจจุบันมีชาวบ้านส่วนหนึ่งประมาณ 50 หลังคา ไม่ยินยอมทำสัญญาเช่าในระยะสั้นกับนายความ

4. แหล่งข้อมูล

ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนแตกแยกกันเอง แกนนำบางส่วนไม่อยากให้ศูนย์รวมพัฒนาชุมชนลงไปเป็นที่ปรึกษา โดยต้องการเจรจากับนายความเอง ทำให้ชุมชนขาดเอกภาพที่จะเจรจาต่อรองขอเช่าที่ดินระยะยาว

ชุมชนสะพานแก้ว

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะริมคลองประยูรศักดิ์ ในความดูแลของเทศบาลเมืองรังสิต จ. ปทุมธานี มีเนื้อที่ 7 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 130 หลังคาเรือน ปี 2533 มีหมายมาตติในชุมชน โดยให้ชาวบ้านไปขึ้นศาล ทางศาลได้แจ้งว่าถ้ายังไม่มีหน่วยงานใดมาใช้ประโยชน์ก็ให้อยู่ต่อไปได้ จนกระทั่งปี 2543 กรมชลประทานลงมาปิดหมายบังคับไล่อื้อ พร้อมทั้งนำกำลังตำรวจจาก สถานีตำรวจภูธรประตูน้ำจุฬาลงกรณ์ ลงมารื้อบ้านชาวบ้าน จำนวน 12 หลังคาเรือน หลังจากนั้นทางชุมชนก็ได้มีการประสานกับ พอช. และได้รวมตัวกันไปขอพบอธิบดีกรมชลประทานแต่ไม่ได้พบ ในที่สุดก็ได้มีการโอนงานให้เป็นของเทศบาลเมืองรังสิต ในปี 2545 เทศบาลเมืองรังสิตก็ลงมารื้อบ้านชาวชุมชนเพิ่มอีก 16 หลังคาเรือน เพื่อนำพื้นที่ไปใช้ก่อสร้างเขื่อนริมคลอง ล่าสุดมีการนำป้ายโครงการก่อสร้างถนนเลียบคลองและสะพานข้ามคลองรังสิต – ประยูรศักดิ์ มาติดในชุมชนซึ่งจะสร้างผลกระทบกับชาวชุมชนทั้งหมด

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนมีการรวมกลุ่มกันทำออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย ซึ่งขณะนี้มียอดประมาณ 100,000 บาท และอยู่ในช่วงของการเตรียมกระบวนการภายในของชุมชนเพื่อเข้าโครงการบ้านมั่นคง ในส่วนของชุมชนนั้นหากมีการสร้างถนนทางชุมชนก็คงไม่สามารถขยับบ้านเรือนได้เนื่องจากบ้านปลูกคร่อมคลองอยู่แล้ว และในส่วนของชาวบ้านเองก็มีความต้องการที่จะขอเช่าที่ดินชลประทานซึ่งอยู่ในย่านใกล้เคียง

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ขณะนี้เข้าโครงการบ้านมั่นคงแล้ว อยู่ในระหว่างการประสานงาน ระหว่าง ชุมชน เทศบาล และ พอช.

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนสะพานแก้ว

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

-

ชุมชนสามห่วง

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของนิคมอุตสาหกรรมบางปู และ ธนาคารนครหลวงไทย จ.สมุทรปราการ เนื้อที่รวม 6 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 76 หลังคาเรือน ชาวบ้านรุ่นแรกเข้ามาอยู่อาศัยเมื่อปี 2525 หลังจากนั้นได้มีการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรม ทำให้มีแรงงานจากต่างจังหวัดอพยพเข้ามาอยู่อาศัยหนาแน่นขึ้น เมื่อปี 2544 ทางนิคมอุตสาหกรรมบางปูได้เข้ามาเก็บค่าเช่าสำหรับผู้เช่าเข้าไปในที่ของนิคมฯเดือนละ 300 บาท ประมาณ 10 หลังคาเรือน ส่วนที่ดินของทางธนาคารนครหลวงไทย ทางธนาคารได้ประกาศขายราคาประเมิน ตารางวาละ 2,000 บาท และเมื่อเดือน กันยายน 2546 ได้มีเจ้าหน้าที่มาวัดพื้นที่สำรวจเหตุผลเขตที่ดินประกอบกับมีข่าวว่าธนาคารจะฟ้องขับไล่ จึงทำให้ชาวบ้านที่อยู่อาศัยไม่สบายใจมาก

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่โครงการบ้านมั่นคง เพื่อเสนอขอใช้ดินเชื่อเพื่อซื้อที่ดินที่ธนาคารประกาศขายและปลูกสร้างบ้าน ตามแนวโครงการบ้านมั่นคง

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

อยู่ระหว่างการประสานงานกับเจ้าหน้าที่โครงการบ้านมั่นคง

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนสามห่วง

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

-

ชุมชนหล่อเสาเข้ม

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของบริษัททุนมหาโชค เนื้อที่ประมาณ 3 – 4 ไร่ จากที่ดินรวม 28 ไร่ ในเขตเทศบาลตำบลลำโรงใต้ อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ มีสมาชิกจำนวน 62 ครอบครัว ชาวบ้านอยู่อาศัยมาประมาณ 20 ปี ชุมชนมีทะเบียนบ้าน ใช้น้ำประปา ไฟฟ้ามีเตอร์รวมของราชการ ปัญหาการไล่อื้อ เกิดในปี 2546 เมื่อเจ้าของที่ดินส่งนายมาลงชุมชนเพื่อจัดทำสัญญาเช่าโดยเสนอให้เช่าเป็นปีต่อปี ในเวลาไม่เกิน 3 ปี เพื่อต้องการใช้ที่ดินในเชิงธุรกิจในปี 2549

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชุมชนหล่อเสาเข้มเป็นสมาชิกของศูนย์รวมพัฒนาชุมชน โดยทำกองทุนเพื่อที่อยู่อาศัย 60 ครอบครัว ในปี 2546 ได้ประสานให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เป็นคนกลางขอเจรจากับเจ้าของที่ดินซึ่งเป็นประธานบริษัททุนมหาโชค เพื่อยื่นข้อเสนอมขอแบ่งเช่าที่ดิน 2 ไร่ครึ่ง ระยะยาว 30 ปี ให้ชาวชุมชนทำโครงการที่อยู่อาศัย ตามแนวนโยบายบ้านมั่นคง ส่วนที่ดินที่เหลือของ บริษัทก็สามารถทำโครงการธุรกิจได้

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ทางตัวแทนเจ้าของที่ดินได้ตอบกลับว่า ไม่สามารถให้ชุมชนเช่าตามข้อเสนอได้เนื่องจากต้องใช้ที่ดินทั้งหมด 28 ไร่ โดยผ่อนผันให้เช่าได้เป็นเวลาไม่เกิน 3 ปี ต่อสัญญาปีต่อปี ซึ่งทางชุมชนและ พอช. ได้ขอเวลาภายในเดือนพฤศจิกายน 46 ในการประสานไปยังเจ้าของที่ดินเพื่อขอเจรจาโดยตรงแต่จนถึงขณะนี้ยังไม่สามารถขอพบได้และมีแนวโน้มว่าทางบริษัทจะไม่ยอมพบแต่จะให้ทนายความมาบังคับให้ชาวบ้านมาทำสัญญาเช่าปีต่อปี หากชาวบ้านไม่ทำสัญญาเช่าก็จะใช้วิธีการฟ้องขับไล่

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนหล่อเสาเข้ม ศูนย์รวมพัฒนาชุมชน

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ที่ดินที่ชุมชนอยู่มีราคาแพงจึงเป็นไปได้ยากที่จะเสนอขอเช่าระยะยาว เพราะฝ่ายเจ้าของที่ดินคิดว่าหากให้เช่าจะไม่คุ้มทุนทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้การเจรจากับเจ้าของที่ดินที่เป็นกลุ่มทุนขนาดใหญ่ เป็นไปได้ยากมาก และ พอช. ก็เป็นหน่วยงานใหม่ที่ขาดอำนาจทางการเมืองในการประสานให้เกิดการเจรจา

ชุมชนหลักหก

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของการรถไฟฯ บริเวณสถานีจอดรถหลักหก จำนวน 3.75 ไร่ ในเขตเทศบาลประจักษ์ศิลปชัย จ.ปทุมธานี มีสมาชิกจำนวน 115 หลังคาเรือน ชาวบ้านอยู่มาไม่ต่ำกว่า 15 ปี ในปี 2538 มีโครงการโฮปเวล ทำให้ชาวชุมชนบางส่วนต้องขยับไปอยู่ฝั่งตรงข้ามและในปีนั้นเองชาวชุมชนก็ได้มีการก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาด้านต่างๆตลอดมาจนได้รับการรับรองชุมชนจากเทศบาลตำบลประจักษ์ศิลปชัยในปี 2544 โดยมีคณะกรรมการชุมชนจำนวน 10 คน ในปัจจุบันมีกระแสข่าวว่ารัฐบาลจะฟื้นโครงการโฮปเวล ขึ้นมาอีกซึ่งจะก่อผลกระทบด้านที่อยู่อาศัยของชุมชน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนเป็นสมาชิกของเครือข่ายชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก ที่ร่วมผลักดันการเช่าที่ดินการรถไฟฯ จนได้แนวทางการเช่าตามมติ 13 กันยายน 2543 ปัจจุบันมีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย มีเงินออมรวม 82,400 บาท ในปี 2546 ชุมชนได้เสนอโครงการขอเช่าที่ดินกับการรถไฟฯ

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

อยู่ในระหว่างการพิจารณาของคณะกรรมการรถไฟฯ

4. แหล่งข้อมูล

เครือข่ายชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก และเครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

รัฐบาลมีแผนจะขยายโครงข่ายคมนาคมระบบรางในเส้นทางสายเหนือ ซึ่งจะก่อผลกระทบต่อการไร้ที่อยู่อาศัย ดังนั้นชาวชุมชนจึงอาจต้องเสนอขอเช่าที่ดินแปลงใหม่ในย่านใกล้เคียงกับการรถไฟฯ

ภาคเหนือ

ชุมชนเกษมราษฎร์

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในพื้นที่แนวยาวเลียบริมตลิ่ง มีสมาชิกจำนวน 227 ครอบครัว เดิมเป็นชุมชนเรือนแพริมฝั่งน้ำ่าน ในจังหวัดอุดรธานี เนื่องจากลูกบวบ (ไม่ไผ่ทำแพ) ราคาแพงและหายาก ชาวแพจึงอพยพขึ้นบนบกใช้พื้นที่ริมตลิ่ง ซึ่งเป็นที่ดินสาธารณะประโยชน์ริมแม่น้ำก่อสร้างที่อยู่อาศัย ต่อมาเทศบาลต้องการพื้นที่บางส่วนทำลานอเนกประสงค์ ร.5 และสวนสาธารณะ ในปี 2537 ดังนั้นจึงรื้อย้ายชุมชนบางส่วนออกไปอยู่ชุมชนเจริญธรรม ทำให้ชุมชนถูกแบ่งออกเป็น ชุมชนเกษมราษฎร์ฝั่งเหนือและฝั่งใต้ ชุมชนฝั่งเหนือบางส่วนเช่าที่ราชพัสดุ บางส่วนอยู่ในที่ดินสาธารณะริมแม่น้ำ ชุมชนฝั่งใต้ บางส่วนเช่าที่จากวัดและบางส่วนเช่าที่ดินราชพัสดุ (เช่า 3 ปี / ครั้ง) ปัจจุบันมีข่าวว่าทางเทศบาลมีโครงการจะปรับปรุงริมตลิ่ง ชาวบ้านที่เช่าที่ดินราชพัสดุเกรงว่าจะไม่ได้รับการต่อสัญญาเช่า

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

มีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ร่วมกันปรับปรุงชุมชนโดยเสนอขอของบจากมีयाาชาวา และเสนอขอทำโครงการที่อยู่อาศัยตามแนวทางบ้านมั่นคง

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

อยู่ระหว่างการเตรียมข้อมูลเพื่อเข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนเกษมราษฎร์

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนที่โดนโครงการปฏิรูปที่ดินเหมือนกันควรประสานเป็นเครือข่าย เพื่อเจรจาต่อรองในประเด็นที่อยู่อาศัยและการพัฒนาเมือง ในแบบที่ไม่ต้องรื้อย้ายชุมชน

ชุมชนเกาะทวิ

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินราชพัสดุของกรมธนารักษ์ เขตเทศบาลเมืองกำแพงเพชร มีสมาชิกจำนวน 1,065 หลังคาเรือน ประชากรกว่า 5,000 คน ชาวชุมชนเข้ามาอยู่อาศัยและทำการเกษตร ตั้งแต่ ปี 2457 พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่น้ำไหลทรายมูลของแม่น้ำปิง ต่อมาได้ชักชวนญาติพี่น้องคนรู้จักเข้ามาอยู่อาศัยจนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งปี 2498 กรมธนารักษ์ได้จัดทะเบียนให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นที่ดินราชพัสดุ แต่ทางชุมชนก็ไม่ได้สนใจเพราะถือว่าได้อยู่มาก่อนการประกาศของกรมธนารักษ์ ในปี 2518 ชาวชุมชนได้จัดตั้งเป็นคณะกรรมการขึ้นมาต่อสู้เรื่องสิทธิในที่ดิน เพราะมีชาวชุมชนบางส่วนได้เอกสารสิทธิ ส.ค.1 โดยได้ยื่นเรื่องฟ้องร้องต่อศาลเพื่อให้ออกเอกสารสิทธิ ส.ค.1 เนื่องจากคิดว่าตัวเองอยู่มาก่อนการประกาศของกรมธนารักษ์ ชุมชนได้ขอความช่วยเหลือมายังสหภาพนิคม ต่อมาในปี 2545 ชาวชุมชนบางส่วนได้ไปจ่ายค่าเช่าให้แก่กรมธนารักษ์เพื่อที่จะได้เช่าที่ดินโดยถูกต้องตามกฎหมายและสะดวกต่อการขอทะเบียนบ้านหรือสมัครเข้าทำงาน ซึ่งกรมธนารักษ์ได้เรียกเก็บค่าเช่าย้อนหลัง เป็นเงินหลายหมื่นบาท

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ภายหลังจากที่ชาวชุมชนบางส่วนไปยื่นเช่าและได้ถูกเรียกเก็บค่าเช่าย้อนหลังจากกรมธนารักษ์ ทำให้ชาวชุมชนไม่ยอมไปยื่นเช่าอีกเลย และหันมาต่อสู้ในชั้นศาล โดยที่ชาวชุมชนได้ดำเนินการยื่นฟ้องกรมธนารักษ์ต่อศาลปกครอง จ.พิษณุโลก

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้มีการพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ อาทิเช่น การทำถนนในชุมชน ไฟฟ้า และประปา จนทำให้ทางเทศบาลได้เข้ามาจัดตั้งเป็นชุมชนและเมื่อมีการจัดเวทีพูดคุยปัญหาของชุมชนแออัดใน จ.กำแพงเพชร โดยทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (มหาชน) ชาวชุมชนก็ได้มีตัวแทนไปนำเสนอข้อมูลและข้อเสนอของชุมชน ดังนี้

1.ชาวชุมชน มีความต้องการที่จะได้อาศัยอยู่ในที่ดินเดิม

2.ชาวชุมชนต้องการได้เอกสารสิทธิในที่ดิน ส.ค.1 ในส่วนที่พิสูจน์ได้ว่าอยู่มาก่อนการประกาศของกรมธนารักษ์

3.ชาวชุมชนพร้อมที่จะเสียค่าเช่าให้กับกรมธนารักษ์ โดยการทำสัญญาเช่าระยะยาวและยกเลิกการเก็บค่าเช่าย้อนหลัง ซึ่งสถานการณ์ปัจจุบันในส่วนของคดีที่ชาวชุมชนฟ้องร้องยังอยู่ในชั้นศาลและในส่วนของการเช่าที่ดินอยู่ระหว่างการสำรวจความต้องการของชาวชุมชนให้ชัดเจนอีกครั้งหนึ่งเพื่อนำเข้าโครงการบ้านมั่นคงของรัฐบาล

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนเกาะหวี

5. ข้อสังเกตของนักวิจัย

เดิมกรมธนารักษ์ไม่มีท่าทีให้ชุมชนเช่าที่ดินระยะยาว หากแต่มุ่งเน้นเก็บค่าเช่าที่ดินรายปีกับชุมชน อย่างไรก็ตามในปี 2547 กรมธนารักษ์ได้ปรับระเบียบการเช่าให้สอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐบาล โดยให้ชุมชนเช่าเพื่อที่อยู่อาศัยได้ 30 ปี ดังนั้นจึงทำให้ชุมชนนี้มีโอกาสเช่าที่ดินได้เป็นเวลา 30 ปี แต่ข้อพึงระวังคือกรมธนารักษ์อาจจะร่วมมือกับเทศบาลทำ โครงการรัฐเอื้อราษฎร์ โดยให้ชาวบ้านรื้อย้ายออกจากชุมชนแล้วทำการจัดสร้างที่อยู่อาศัยให้ใหม่ และให้ชาวบ้านผ่อนส่งในเวลา 30 ปี ซึ่งต่างจากโครงการบ้านมั่นคงที่ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินการปรับปรุงก่อสร้างที่อยู่อาศัยเอง กรณี โครงการรัฐเอื้อราษฎร์ที่ปัญหาแล้ว ก็เช่น โครงการชุมชนคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ที่ชาวบ้านพากันคัดค้านโครงการ

ชุมชนเกาะลอย

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินราชพัสดุของกรมธนารักษ์ เทศบาลเมืองเชียงราย จ.เชียงราย มีสมาชิกจำนวน 140 หลังคาเรือน เดิมที่ดินที่ชาวชุมชนอาศัยอยู่เป็นพื้นที่น้ำไหลทรายมูล ของแม่น้ำกก ชาวบ้านกลุ่มแรกเข้ามาอยู่ไม่ต่ำกว่า 80 ปี ในตอนแรกๆเข้ามาเพื่อทำการเกษตรและได้ชักชวนญาติพี่น้องเข้ามาอยู่อาศัยจนเต็มพื้นที่ ซึ่งต่อมาทางกรมธนารักษ์ได้มาประกาศเป็นเขตพื้นที่ราชพัสดุ จนเมื่อปี 2512 ทางจังหวัดเสนอให้ชาวชุมชนไปเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์ ในอัตรา ตร.ว. ละ 0.25 บาท ต่อปี หรือถ้าไม่เช่าก็ให้ไปใกล้เคียงกับทางกรมธนารักษ์ มีชาวชุมชนประมาณ 10 หลังคาเรือน ที่ไปขอเช่า แต่ส่วนใหญ่ไม่เช่าเพราะถือว่าอยู่อาศัยมาก่อนประกาศเป็นเขตพื้นที่ราชพัสดุ

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ปี 2513 ชาวชุมชนที่ไม่ยินยอมไปเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์ ได้ทำหนังสือทูลเกล้าฯเพื่อขอยุ่อาศัยในที่ดินเดิมและได้มีหนังสือมาแจ้งกลับมาให้ชุมชนสามารถอยู่ในที่ดินเดิมได้โดยให้ไปจ่ายค่าเช่าในสัญญาปีต่อไปซึ่งสามารถอยู่ได้ชั่วคราวและจะไม่มีค่าเช่าในที่สุดเมื่อเรื่องเงียบไปชาวชุมชนจึงไม่ได้ไปทำการเช่า ต่อมาเมื่อชาวชุมชนบางส่วนไปยื่นเช่าที่ดินจากกรมธนารักษ์ ก็ถูกเรียกเก็บค่าเช่าย้อนหลัง ในที่สุดชาวชุมชนก็ไม่ไปยื่นเช่าและเตรียมฟ้องร้องในชั้นศาล จนกระทั่งได้มีหมายฟ้องขับไล่ชาวชุมชน โดยมีการฟ้องเป็นกลุ่มๆละประมาณ 10 หลังคาเรือนให้ชาวชุมชนออกจากพื้นที่

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้หารือกับทางสภาพทนายความ เพื่อยื่นฟ้องกรมธนารักษ์ให้ออกเป็นเอกสารสิทธิในที่ดินดังกล่าวแก่ชาวชุมชนและมีข้อเสนอว่าถ้าแพ้คดีชาวชุมชนก็ยินดีที่จะเช่าที่ดินดังกล่าวในระยะยาวแต่ทางกรมธนารักษ์ต้องไม่เรียกเก็บค่าเช่าย้อนหลัง

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนเกาะลอย

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ขณะนี้กรมธนารักษ์มีนโยบายให้ชุมชนเช่าที่ดิน 30 ปี แต่ต้องระวังการทำโครงการในลักษณะบ้านรัฐเอื้อราษฎร์ ที่เป็นการจัดสร้างที่อยู่อาศัยให้ชาวบ้านผ่อนชำระ ซึ่งไม่ใช่ลักษณะแบบโครงการบ้านมั่นคง

ชุมชนคลองคเชนทร์

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินริมฝั่งแม่น้ำพิจิตร เขตเทศบาลเมืองพิจิตร มีสมาชิกจำนวน 23 หลังคาเรือน เป็นชุมชนดั้งเดิม โดยบางส่วนอยู่ในที่ดินของตนเองและบางส่วนอยู่ในที่ดินริมแม่น้ำซึ่งดูแลโดยกรมเจ้าท่า ปัจจุบันทางจังหวัดมีนโยบายที่จะฟื้นฟูขุดลอกแม่น้ำพิจิตรให้เหมือนเดิมพร้อมทั้งจัดทำถนนเลียบริมแม่น้ำพิจิตร โดยให้ทางเทศบาลเมืองพิจิตรเป็นผู้ดำเนินการ

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ทางจังหวัดได้בקบายให้ทางชุมชนรับทราบว่าจะดำเนินโครงการในต้นปี 2547 และมีการส่งเจ้าหน้าที่มาสำรวจพร้อมกับจดเลขที่บ้านเรือนผู้ได้รับผลกระทบและวัดขนาดความกว้างของคลอง ส่วนการขยายถนนเจ้าหน้าที่ได้มาแจ้งให้เตรียมตัวรื้อย้าย

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชุมชนเพิ่งเริ่มต้นรวมกลุ่มจึงยังไม่มีกระบวนการแก้ไขปัญหาที่ชัดเจน ได้แค่สำรวจข้อมูลชุมชนโดยได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรด้านการเงินในจังหวัดพิจิตร

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนคลองคเชนทร์

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ควรจัดตั้งเครือข่ายชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการเมืองน่าอยู่ในจังหวัดพิจิตร เพื่อผนึกกำลัง และเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ในแบบที่ไม่ต้องรื้อย้ายชุมชน

ชุมชนคลองแม่ข่า

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของเทศบาลและพื้นที่กรมศิลปากรตามแนวคลองแม่ข่าและกำแพงเมืองชั้นนอก มีสมาชิกจำนวน 713 หลังคาเรือน 1,368 ครอบครัว 2,589 คน ชุมชนคลองแม่ข่าตั้งอยู่บริเวณคลองแม่ข่า มีทั้งหมด 7 ชุมชน คือชุมชนคลองเงิน ชุมชนระแกง ชุมชนหัวฝาย ชุมชนกำแพงงาม ชุมชนฟ้าใหม่ ชุมชน 5 ธันวา ชุมชนทิพย์เนตร ซึ่งส่วนใหญ่อยู่กันมานาน เมื่อปี 2544 ทางกรมศิลปากรได้มีโครงการอนุรักษ์กำแพงเมืองชั้นนอกโดยจะย้ายชุมชนที่อยู่ใกล้กับกำแพงเมืองออกไปและทางเทศบาลนครเชียงใหม่ได้มีโครงการปรับภูมิทัศน์เมืองสี่เหลี่ยมโดยการดัดคลองเป็นซีเมนต์และจัดให้บริเวณคลองแม่ข่าเป็นสถานที่พักผ่อนพร้อมทั้งจะย้ายชุมชนออกแต่ชาวชุมชนยังคงยืนยันที่จะอยู่ที่เดิม

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ส่วนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการปรับภูมิทัศน์ได้รวมตัวกันไปยื่นหนังสือให้กับรองผู้ว่าราชการจังหวัดและนายกเทศมนตรีให้ระงับโครงการดัดคลองและรื้อย้ายชุมชน พร้อมทั้งเสนอให้ตั้งคณะกรรมการพัฒนาชุมชนคลองแม่ข่าที่มีองค์ประกอบจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ในส่วนที่ได้รับผลกระทบโครงการอนุรักษ์กำแพงเมืองชั้นนอกนั้น ชุมชนได้มีการเจรจากับทางกรมศิลปากร โดยเสนอผังการอยู่อาศัยร่วมกับโบราณสถานและชุมชนจะเป็นผู้ดูแลรักษากำแพง

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชุมชนกำแพงงามในส่วนที่อยู่ในโครงการนำร่องปรับปรุงชุมชนได้ทำการขยับลงมาจากกำแพงมารวมอยู่ข้างล่างและได้มีการตั้งคณะกรรมการพัฒนาชุมชนคลองแม่ข่า ซึ่งมีสัดส่วนตัวแทนของชุมชน องค์การพัฒนาเอกชน หน่วยงานรัฐ

4. แหล่งข้อมูล

เครือข่ายชุมชนเมืองเชียงใหม่

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนที่อยู่ในที่ดินโบราณสถานควรมีการรวมตัวกัน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และเสนอนโยบายการอยู่อาศัย ในเขต โบราณสถานกับกรมศิลปากรและกระทรวงวัฒนธรรม

ชุมชน 72 ห้อง

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของราชพัสดุ บริเวณถนนเทศบาล 6 อยู่ในเขตเทศบาลตาก มีสมาชิกจำนวน 59 ครอบครัว เดิมทีพื้นที่ที่ชุมชนอยู่อาศัยเป็นป่าช้า ในปี 2529 ชาวบ้านซึ่งอยู่ตลาดต้องย้ายมาอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวเพราะมีการปรับปรุงตลาดใหม่ของทางเทศบาล โดยการเคหะฯ เข้ามาจัดที่อยู่อาศัยในลักษณะห้องแถวเพราะว่าเนื้อที่ตั้งอยู่บนเนิน ซึ่งจะแบ่งเป็นล็อกๆและไม่มีกรรมสิทธิ์ในการครอบครองแต่ก็ไม่ได้เสียค่าเช่าแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามชาวชุมชนยังไม่มี ความมั่นคงในที่อยู่อาศัยเพราะมีกระแสข่าวการไล่รื้อมาเป็นระยะๆ

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชุมชนมีความต้องการปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยมีการประชุมและร่วมปรึกษาหารือ ซึ่งได้ข้อสรุปว่าจะปรับปรุงชุมชนใหม่และยื่นเสนอเช่าที่ดินให้ถูกต้อง

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชุมชนได้เสนอเช่าโครงการบ้านมั่นคง ในปี 2547 ซึ่งอยู่ในระหว่างการเตรียมโครงการ

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชน 72 ห้อง

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ปัจจุบันกรมธนารักษ์มีนโยบายให้ชุมชนเช่าที่ดิน 30 ปี จึงเป็นโอกาสให้ชุมชนนี้เสนอขอเช่าเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยในแบบบ้านมั่นคงได้

ชุมชนดีคลี

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินเอกชน ใกล้ตลาดบน ด้านหลังของห้างลอนดอน อ.ตาคลี จ. นครสวรรค์ มีสมาชิกจำนวน 81 ครอบครัว ชาวชุมชนรุ่นแรกเข้ามาอยู่อาศัยมาไม่ต่ำกว่า 50 ปี โดยไม่รู้ว่า เป็นที่ดินเอกชน เพราะพื้นที่เป็นลักษณะเชิงเขา จนได้ชักชวนญาติพี่น้องเข้ามาอยู่จนเต็มพื้นที่ ต่อมาเมื่อปี 2542 ได้มีทนายความของนาย วิชาญ ศิริพล ซึ่งอ้างว่าเป็นตัวแทนเจ้าของที่ดินมา ฟ้องร้องขับไล่ชาวบ้านให้จากพื้นที่

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

หลังจากรับทราบว่าเป็นเจ้าของที่ดินคือนายวิชาญ ศิริพล ชาวชุมชนก็ไม่ยอมรื้อย้ายเพราะว่า อยู่กันมานานแล้วและพื้นที่ดังกล่าวก็เป็นพื้นที่เชิงเขาจึงไม่น่าจะออกเป็นโฉนดได้ แต่ชาวชุมชนก็ได้ประสานไปยังเทศบาล โดยให้ทางเทศบาลเป็นคนกลางประสานให้เกิดการเจรจากับฝ่ายเจ้าของที่ดิน แต่ทางเจ้าของที่ดินไม่ยอมเจรจาด้วย โดยยืนยันจะดำเนินการในทางกฎหมาย

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนแพ้คดีและจะต้องรื้อย้ายออกจากพื้นที่ ภายในวันที่ 25 พฤศจิกายน 2546 นี้ ซึ่งขณะนี้ชาวชุมชนจำนวน 8 หลังคาเรือนได้รื้อย้ายออกจากพื้นที่แล้วและส่วนที่เหลือได้ประสานไปยังเจ้าหน้าที่โครงการบ้านมั่นคงเพื่อให้ช่วยเหลือในเรื่องที่อยู่อาศัย โดยที่ในปัจจุบันได้ทำการสำรวจพื้นที่ที่จะใช้เป็นที่ดินรองรับชุมชนอยู่

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนดีคลี

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กระบวนการของชุมชนไม่ค่อยเข้มแข็ง เพราะชาวบ้านบางส่วนยอมย้ายไปก่อน ดังนั้น การแก้ปัญหาอาจต้องขอยืดเวลาและเข้าโครงการบ้านมั่นคง เพื่อรวมกลุ่มหาซื้อที่ดินรองรับในที่อื่นต่อไป

ชุมชนทับกฤช

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของการรถไฟฯ มีสมาชิกจำนวน 20 หลังคาเรือน อยู่บริเวณสถานีรถไฟตำบลทับกฤช อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์ ชาวบ้านเริ่มเข้ามาอยู่ตั้งแต่ปี 2537 โดยเทศบาลช่วยถมที่ให้ ชาวชุมชนส่วนใหญ่มีฐานะยากจน อาศัยได้ค้าขายเล็กๆน้อยๆเพราะสถานีทับกฤชเป็นเพียงสถานีหมู่บ้านธรรมดาๆ ชาวบ้านบางส่วนได้เช่าที่กับทางรถไฟจำนวน 10 หลัง ส่วนที่เหลือไม่มีสัญญาเช่า เนื่องจากไม่ทราบหลักเกณฑ์ที่แน่ชัด บางคนเสียน้อย บางคนเสียมาก โดยกลุ่มที่ได้เช่านั้นเริ่มแรกจ่ายค่าเช่าให้กับทางรถไฟวันละ 10 บาท ต่อห้อง ต่อมาเพิ่มเป็น 15 บาท ต่อวัน และ 20 บาทต่อวัน ครึ่งสุดท้ายปี 2542 นายสถานีเรียกเก็บเป็นรายเดือน เดือนละ 600 บาท ชาวบ้านจึงเดือดร้อนเพราะเก็บค่าเช่าแพงมาก

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนต้องการเช่าที่ดินจากการรถไฟฯระยะยาว จากมติการประชุมคณะกรรมการรถไฟฯ ครั้งที่ 17 / 2543 วันที่ 13 กันยายน 2543 ชุมชนทับกฤชจัดอยู่ในลักษณะเขตท้องช้างสามารถเช่าได้คราวละ 30 ปี

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

อยู่ในระหว่างการพิจารณาของคณะกรรมการรถไฟฯ

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนทับกฤชและเครือข่ายสลัม 4ภาค

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

การรถไฟฯต้องการให้ชุมชนเช่าที่ดินในสัญญาครั้งละ 3 ปี โดยอ้างว่าชาวชุมชนประกอบอาชีพค้าขาย ไม่ใช่อยู่อาศัยในลักษณะชุมชน

ชุมชนปากคลองใต้

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของวัดบรมธาตุ อยู่เทศบาลตำบลนคร อ.เมือง จ.กำแพงเพชร สมาชิกจำนวน 13 หลังคาเรือน ประชากร 83 คน อยู่ในบริเวณด้านหน้าของวัดและด้านหลังของชุมชนติดกับคลองสวนหมาก การเข้ามาอยู่อาศัยของชาวชุมชนกลุ่มแรกอยู่มานานกว่า 50 ปี โดยบางส่วนได้เช่าที่ดินจากทางวัด ในอัตราค่าเช่าจำนวน 300 บาท ต่อ ปี และบางส่วนได้รับอนุญาตจากพระสิทธิวิจิตรโสภณ เจ้าอาวาสวัดพระบรมธาตุในขณะนั้น ให้เข้ามาอยู่อาศัยได้เพราะเห็นว่ายากจน และไม่มีที่อยู่อาศัย ต่อมาพระสิทธิวิจิตรโสภณ เจ้าอาวาสได้มรณภาพ ปี 2545 หลังจากที่ทางวัดไม่ได้มีการเก็บค่าเช่าก็มีชาวจากทางเทศบาลตำบลนครชุมจะจัดทำการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณหน้าวัดบรมธาตุและปรับปรุงคลองสวนหมากให้เป็นสวนสาธารณะ โดยจะต้องให้ชาวชุมชนรื้อย้ายออกไป เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำหรับผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ปี 2546 ทางเจ้าหน้าที่เทศบาลนครชุม ได้มาบอกให้ชาวชุมชนรับทราบถึงการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณหน้าวัดและการจัดทำสวนสาธารณะริมคลองสวนหมาก โดยเป็นโครงการร่วมกันระหว่างเทศบาลกับวัดบรมธาตุ และจำเป็นต้องรื้อถอนบ้านเรือนของชุมชนออกไป

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนก็ได้มีกิจกรรมการช่วยกันพัฒนาวัดตามโอกาสสำคัญเสมอมาจนกระทั่งชุมชนได้ทราบถึงโครงการของเทศบาลที่ร่วมมือกับวัดบรมธาตุ ชาวชุมชนก็ได้พูดคุยกับตัวแทนเทศบาลเรื่องพื้นที่รองรับ โดยทางเทศบาลได้เสนอให้ชาวชุมชนย้ายไปอยู่ใกล้ๆกับที่ทิ้งขยะของทางเทศบาลซึ่งอยู่ไกลมาก ทำให้ชาวชุมชนไม่พอใจในที่อยู่อาศัยรองรับแห่งใหม่เพราะไกลจากแหล่งงาน แต่เนื่องจากชาวชุมชนไม่เคยมีการรวมกลุ่มมาก่อนจึงไม่รู้ว่าจะดำเนินการอย่างไร

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

เมื่อมีการจัดเวทีพูดคุยปัญหาของชุมชนแออัดใน จ.กำแพงเพชร โดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (มหาชน) ชาวชุมชนได้นำเสนอข้อมูลของชุมชน ดังนี้ 1.ชาวชุมชนทั้ง 13 ครอบครัว มีความต้องการที่จะได้อาศัยอยู่ในที่ดินเดิม 2.ชาวชุมชนพร้อมที่จะปรับปรุงบ้านให้เป็นระเบียบแบบแผนโดยการปรับขยับไปอยู่รวมกันบริเวณชายมือของวัด 3.ชาวชุมชนพร้อมที่จะเสียค่าเช่าให้กับทางวัดในสัญญาเช่าระยะยาว สำหรับสถานการณ์ปัจจุบันชาวชุมชนเตรียมยื่นข้อเสนอกับทางวัดบรมธาตุและเทศบาลนครชุม เพื่อจะนำเข้าสู่โครงการบ้านมั่นคงของรัฐบาลต่อไป

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนปากคลองใต้

5. ข้อสังเกตของนักวิจัย

การปรับภูมิทัศน์ตามนโยบายเมืองน่าอยู่ของรัฐบาล เน้นความเป็นเมืองแบบชนชั้นกลางมากกว่าจะเคารพวิถีชีวิตแบบชุมชนซึ่งท้ายสุดส่งผลต่อการไล่รื้อชุมชน ดังนั้นชุมชนที่โดนโครงการปรับภูมิทัศน์เหมือนกันควรประสานเป็นเครือข่าย เพื่อเจรจาต่อรองในประเด็นที่อยู่อาศัยและการพัฒนาเมือง ในแบบที่ไม่ต้องรื้อย้ายชุมชน

ชุมชนป่าตัน

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินริมแม่น้ำปิง ในความดูแลของกรมเจ้าท่า ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองเชียงใหม่ มีสมาชิกจำนวน 35 หลังคาเรือน ชุมชนอยู่ริมแม่น้ำปิงมานาน ประมาณ 20 – 30 ปี ชุมชนมีเลขที่บ้านและได้รับการรับรองชุมชนจากทางเทศบาลเมืองเชียงใหม่ จนกระทั่งเมื่อเดือนตุลาคม ปี 2546 ได้มีหนังสือจากกรมเจ้าท่าแจ้งให้ชาวบ้านรื้อย้ายออกจากริมแม่น้ำภายใน 35 วัน หากไม่ดำเนินการทางกรมเจ้าท่าจะทำการแจ้งความดำเนินคดีกับชาวชุมชน โดยที่ในปัจจุบันได้มีการฟ้องร้องซึ่งอยู่ในชั้นศาล

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้รวมตัวกันไปเจรจาเพื่อขอยุ่อาศัยต่อกรมเจ้าท่าโดยการเช่า แต่ทางกรมเจ้าท่ายืนยันให้ชาวชุมชนออกจากพื้นที่ เพราะต้องการปรับปรุงริมตลิ่งแม่น้ำปิงแต่ชาวชุมชนก็ไม่นิยมนม กรมเจ้าท่าจึงได้ดำเนินการฟ้องร้องชุมชนในข้อหาบุกรุก

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ทางกรมเจ้าท่าได้มีข้อเสนอแลกเปลี่ยนต่อชาวชุมชนคือ กรมเจ้าท่าจะให้ชาวชุมชนรื้อย้ายออกไปก่อนและจะเปิดให้เช่าในสัญญาปีต่อไป ซึ่งยังไม่กำหนดอัตราค่าเช่า

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนป่าตัน

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนที่โดนโครงการปฏิรูปที่ดินเหมือนกันควรประสานเป็นเครือข่าย เพื่อเจรจาต่อรองในประเด็นที่อยู่อาศัยและการพัฒนาเมือง ในแบบที่ไม่ต้องรื้อย้ายชุมชน

ชุมชนปิ่นดำริห์

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินราชพัสดุ เนื้อที่ 10 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 154 ครอบครัว 706 คน ชุมชนอยู่ในที่ดินที่ล้อมรอบไปด้วยสถานที่ราชการและอุทยานประวัติศาสตร์ ชาวบ้านอยู่มาตั้งแต่ปี 2522 ต่อมาอุทยานประวัติศาสตร์ได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ทางกรมศิลปากรได้เรียกชาวบ้านไปชี้แจงเรื่องที่อยู่อาศัย โดยไม่ให้มีการต่อเติมและ ควบคุมจำนวนบ้านไม่ให้มีการปลูกเพิ่ม ขณะนี้มีแผนพัฒนาพื้นที่รอบโบราณสถาน และทางเทศบาลได้มีงบประมาณเข้ามาปรับปรุงศาลพระอิศวร

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

มีการใช้ระเบียบมรดกโลกเหมือนอยุธยา ที่รัศมีรอบโบราณสถานจะไม่มีสิ่งปลูกสร้างอยู่ในส่วนชาวบ้านเข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคงและเริ่มรวมตัวพัฒนาโบราณสถาน รวมกลุ่มอาชีพ ร่วมกันคิดเสนอแผนการอยู่อาศัยที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

อยู่ในระหว่างการเตรียมการเสนอเข้าโครงการบ้านมั่นคง

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนปิ่นดำริห์

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนที่อยู่ในที่ดินโบราณสถานควรมีการรวมตัวกัน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และ เสนอนโยบายการอยู่อาศัย ในเขต โบราณสถานกับกรมศิลปากรและกระทรวงวัฒนธรรม

ชุมชนพญาเสือ

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของการรถไฟแห่งประเทศไทย บริเวณตลาดเทศบาลเมือง พิชณุโลก ประมาณ 5 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 50 หลังคาเรือน ประชากร 183 คน ชาวบ้านไม่มีทะเบียนบ้าน และไม่ได้รับการบริการสาธารณสุขปกปักรักษาจากหน่วยงานราชการ เมื่อ 30 ปีก่อนชาวบ้านเคยรวมตัวกันไป เจริญขออยู่ในที่ดินของการรถไฟฯ แต่ไม่มีสัญญาที่เป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจน ปัจจุบันชาวบ้านกังวลว่าจะถูกไล่ที่เพราะ มีการพัฒนาตลาดในพื้นที่ของการรถไฟฯ โดยเทศบาลเป็นผู้ดำเนินการ และมีการสร้างอาคารพาณิชย์โดยนายทุนเอกชนซึ่งอ้างว่าได้เช่าที่ดินจากการรถไฟฯแล้ว

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

หลังจากที่ชาวชุมชนทราบข้อมูลว่าทางนายทุนว่าจะเข้ามาสร้างอาคารพาณิชย์ ก็เกิดความวิตกกังวล อย่างไรก็ตามชาวชุมชนได้นำปัญหาดังกล่าวไปเสนอในที่ประชุมที่ทางสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนจัดขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนถึงสภาพปัญหาที่อยู่อาศัยใน จ.พิษณุโลก

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ยังไม่มี การเข้ามาดำเนินการในพื้นที่ที่นายทุนอ้างว่าได้เช่าจากการรถไฟฯแล้ว

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนพญาเสือ

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนโดนผลกระทบจากนโยบายหารายได้เชิงธุรกิจของการรถไฟฯ

ชุมชนวัดเกต

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินริมแม่น้ำปิง ในความดูแลของกรมเจ้าท่า บริเวณหลังวัดเกต เทศบาลเมืองเชียงใหม่ มีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 8 หลังคาเรือน ประชากร 35 คน เป็นชุมชนเก่าแก่ที่อยู่มาไม่ต่ำกว่า 50 ปี โดยเห็นว่าเป็นที่รกร้างว่างเปล่าจึงเข้ามาอยู่อาศัย จนกระทั่งเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม 2546 ได้มีหนังสือจากกรมเจ้าท่าแจ้งให้ชาวบ้านรื้อถอนบ้านเรือนออกไปภายใน 30 วันและก็มีเจ้าหน้าที่จากกรมเจ้าท่ามาเจรจาให้ชาวบ้านรื้อถอนเป็นรายหลัง เพื่อจะปรับปรุงริมตลิ่งแม่น้ำให้สวยงาม

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้รวมกลุ่มกันไปเจรจากับกรมเจ้าท่าโดยเสนอจะปรับขยับบ้านให้เป็นแนวที่สวยงาม

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

กรมเจ้าท่าเห็นด้วยในหลักการเพราะชาวชุมชนจะขยับบ้านให้พ้นแนวแม่น้ำแต่ก็ยังไม่มีการตกลงกันเป็นทางการ

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนวัดเกต

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ชุมชนที่โดนโครงการปฏิรูปที่ดินเหมือนกันควรประสานเป็นเครือข่าย เพื่อเจรจาต่อรองในประเด็นที่อยู่อาศัยและการพัฒนาเมือง ในแบบที่ไม่ต้องรื้อย้ายชุมชน

ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของกรมเจ้าท่า บริเวณหลังโรงเหล้าริมแม่น้ำน่านฝั่งตะวันตก จ.พิษณุโลก เนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 56 หลังคาเรือน ชาวชุมชนเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่กว้างว่างเปล่า และไม่แน่ใจว่าเป็นพื้นที่ของใครจึงเข้ามาอยู่อาศัย จนมีบ้านเรือนเพิ่มมากขึ้น ชุมชนไม่ได้รับการเหลียวแลจากหน่วยงานของรัฐในด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ทำให้มีปัญหาเรื่องทะเบียน, น้ำประปา, ไฟฟ้า จนกระทั่งชาวชุมชนทราบว่า มีแผนแม่บทที่จะปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณฝั่งแม่น้ำน่าน เพื่อจัดทำเป็นพื้นที่พักผ่อน, สวนสาธารณะ ซึ่งจะกระทบกับพื้นที่ที่ชาวชุมชนอาศัยอยู่

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนอยู่ในช่วงริเริ่มการรวมกลุ่ม ได้สืบหาเจ้าของที่ดินจนทราบว่าเจ้าของที่ดินคือ กรมเจ้าท่า และได้มีกระบวนการเพื่อรับทราบถึงโครงการของทางเทศบาล ซึ่งได้รับคำตอบยืนยันที่จะจัดทำโครงการในพื้นที่ที่ชุมชนอาศัยอยู่อย่างแน่นอน

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ขณะนี้ชาวชุมชนยังขาดประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหาด้านที่อยู่อาศัย จึงยังอยู่ในขั้นตอนรับทราบข้อมูลและเตรียมที่จะติดตามความชัดเจนของเจ้าของที่ดินเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาต่อไป

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนวัดจันทร์ตะวันตก

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

การปรับปรุงทัศนียภาพตามนโยบายเมืองน่าอยู่ของรัฐบาล เน้นความเป็นเมืองแบบชนชั้นกลางมากกว่าจะเคารพวิถีชีวิตแบบชุมชนซึ่งทำยส่งผลต่อการไล่รื้อชุมชน ดังนั้น ชุมชนที่โดนโครงการปรับปรุงทัศนียภาพเหมือนกันควรประสานเป็นเครือข่าย เพื่อเจรจาต่อรองในประเด็นที่อยู่อาศัยและการพัฒนาเมือง ในแบบที่ไม่ต้องรื้อย้ายชุมชน

ชุมชนหน้าและหลังสถานีรถไฟพิจิตร

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของกรมเจ้าท่า บริเวณหลังสถานีรถไฟพิจิตรติดกับแม่น้ำน่านฝั่งตะวันออก และที่ดินของเอกชน ในเขตเทศบาลเมืองพิจิตร เนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ ชาวชุมชนที่อยู่ในที่ดินของกรมเจ้าท่า มีสมาชิกจำนวน 10 หลังคาเรือน และชาวชุมชนที่อยู่ในที่ดินเอกชน มีสมาชิกจำนวน 8 หลังคาเรือน เป็นชุมชนเก่าแก่ที่อยู่กันมานาน ในปัจจุบันทางเทศบาลจะมีการปฏิรูปทัศนียภาพแม่น้ำน่าน ตามนโยบายเมืองน่าอยู่โดยมีทางเทศบาลเมืองพิจิตรเป็นผู้ดำเนินการ โดยการทำแนวเขื่อนและสวนสาธารณะเหมือนกับอีกฝั่งหนึ่งซึ่งดำเนินการแล้วเสร็จไปแล้ว และในส่วนของชุมชนที่อยู่ในที่ดินเอกชนทางเจ้าของที่ดินก็ได้เข้ามาแจ้งให้รื้อย้ายออกไปจำนวน 9 หลังคาเรือน ซึ่งจะดำเนินการในปี 2547 นี้

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชุมชนขาดการรวมกลุ่ม เพิ่งเริ่มมีการรวมตัวกันสำรวจชุมชน โดยคำแนะนำขององค์กรด้านการเงินในจังหวัดพิจิตร และได้มีการจัดกิจกรรมการพัฒนาชุมชน เช่นปรับปรุงศาลาอเนกประสงค์ชุมชน การประชุมเพื่อให้ชุมชนรับรู้ปัญหาร่วมกันและหาแนวทางแก้ไขปัญหา

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ทางเทศบาลได้นำป้ายมาปักไว้ให้ชาวชุมชนรับทราบข้อมูลโครงการ ส่วนในด้านชุมชนก็ได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยเพื่อเป็นจุดเริ่มต้นในการแก้ไขปัญหาต่อไป

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนหน้าและหลังสถานีรถไฟ

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ควรจัดตั้งเครือข่ายชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการเมืองน่าอยู่ในจังหวัดพิจิตร เพื่อผนึกกำลัง และเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ในแบบที่ไม่ต้องรื้อย้ายชุมชน

ชุมชนรถไฟสามัคคีและชุมชนหัวหนอง

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินการรถไฟฯ จำนวนเนื้อที่ 12 ไร่ ทั้ง 2 ชุมชนมีสมาชิกจำนวน 116 หลัง 141 ครอบครัว ชาวบ้านอาศัยอยู่ในที่ดินมาประมาณ 30 ปี อาชีพของชาวชุมชนคือ รับจ้างทั่วไป ล้างรถไฟ ค้าขาย เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน 2546 นายธวัช เสถียรนาม ผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน ได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์มติชนถึงโครงการถนนเลียบริมทางรถไฟ เชียงใหม่ – ลำพูน เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจของจังหวัดลำพูน , เชียงใหม่ และกลุ่มจังหวัดภาคเหนือ ในการรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การค้ากับประเทศในอนุภาคลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งจะใช้เส้นทางดังกล่าวขนส่งตู้คอนเทนเนอร์จากนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือจังหวัดลำพูน สู่นามบินเชียงใหม่และส่งต่อไปยังต่างประเทศ จะเริ่มโครงการก่อสร้างตั้งแต่วันที่ 8 พฤศจิกายน 2546 โดยเริ่มสร้างจากถนนฝั่งตะวันออก จากสามแยกดอยติ อ.เมือง จ.ลำพูน สิ้นสุดที่สามแยกจุดตัดถนนเจริญเมืองกับถนนทุ่งโฮเต็ล จ.เชียงใหม่ ระยะทาง 27.8 กิโลเมตร งบประมาณ 149 ล้านบาท ระยะเวลา 6 เดือน ถนนจะตัดเลียบริมทางรถไฟจะผ่านด้านหน้าชุมชน และก่อนหน้านี้นายสถานีเรียกชาวบ้านสองชุมชนไปพูดคุยว่าในอนาคตจะสร้างจุดพักรถสินค้าที่บริเวณชุมชนอยู่และจะย้ายชาวบ้านออกไปนอกเมือง

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวบ้านร่วมกันติดตามข้อมูลจากผู้แทนการรถไฟฯ เพื่อวางแผนงานต่อไป โดยชาวบ้านมีการทำผังที่อยู่อาศัยใหม่เพื่อขอเช่าที่ดินจากการรถไฟฯ

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ผู้แทนการรถไฟฯ ไม่สามารถให้ข้อมูลที่ชัดเจนได้

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนรถไฟสามัคคีและชุมชนหัวหนอง

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ทั้ง 2 ชุมชนเป็นสมาชิกของเครือข่ายสลัม 4 ภาคที่กำลังเจรจากับการรถไฟฯ เพื่อขอเช่าที่ดินในระยะยาว แต่อุปสรรคภายในชุมชนคือชาวบ้านในชุมชนไม่ยินยอม แบ่งปันที่ดินละปรับเปลี่ยนบ้านเพื่อจัดผังชุมชนใหม่ แต่ต้องการจะเช่าที่ดินการรถไฟฯ ทั้งผืน ซึ่งในทางปฏิบัติเป็นไปได้ยาก เพราะการรถไฟฯ มีแผนจะใช้ที่ดิน เพื่อทำโครงการอื่นๆอยู่ด้วย

ภาคอีสาน

ชุมชนเกตุแก้ว

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะ ในความดูแลของเทศบาลวารินชำราบและองค์การบริหารส่วนจังหวัด จำนวน 73 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 86 หลังคาเรือน 94 ครอบครัว เดิมชาวบ้านอาศัยอยู่ในชุมชนวังสัจด์ ซึ่งเป็นชุมชนแออัดที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดอุบลราชธานีในขณะนั้น เจ้าของที่ดินชื่อ หลวงสัจด์ เมื่อหลวงสัจด์ได้เสียชีวิตลง ที่ดินถูกแบ่งให้ลูกหลานหลายแปลงเลยทำให้ชาวชุมชนโดนไล่ที่ในปี 2538 ซึ่งบางส่วนได้ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนเกตุแก้วในปัจจุบัน

ต่อมาทางบริษัท เทพฤทธิ์ก่อสร้าง จำกัดได้เข้ามาถมที่ในที่ดินในปี 2538 อ้างว่าที่ดินดังกล่าวเป็นที่ดินสาธารณะอยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนจังหวัดที่ทางบริษัททำการเช่าไปแล้ว ต่อมาในปี 2546 ทางเทศบาลได้ก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสีย ถนน สะพาน ตามแผนพัฒนาเขตเศรษฐกิจ ประตุสูอินโดจีน บริษัทจึงได้เข้ามาถมพื้นที่เพิ่มเติมเพื่อก่อสร้างเป็นโชว์รูม , มินิมาร์ท และ ห้างสรรพสินค้า

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ในปี 2538 ชาวชุมชนที่ยังไม่มีการรวมกลุ่มได้ยอมขยับถอยร่นออกมาจากที่ดินซึ่งทางบริษัท อ้างว่าได้เช่าไปแล้ว ต่อมาในปี 2546 ชาวชุมชนซึ่งขณะนั้นมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมเชิงการพัฒนาแล้ว ได้เปิดเจรจากับทางบริษัท ผลการเจรจาคือชาวบ้าน จำนวน 20 หลังคายอมขยับถอยร่นออกไปให้พื้นที่ที่มีการถมดินโดยบริษัทได้จ่ายค่ารื้อถอนให้หลังละ 10,000 บาท – 30,000 บาท

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนนอกจากจะประสบกับปัญหาการถมดินของบริษัทที่รุกไล่มาเรื่อยๆตามแผนพัฒนาเป็นย่านเศรษฐกิจเพื่อรองรับนโยบายประตุสูอินโดจีนแล้ว ยังต้องประสบกับปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากทุกปี ดังนั้นจึงจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยในปี 2541 และเสนอแผนรื้อย้ายชุมชนทั้งหมดไปอยู่ในที่ดินสาธารณะซึ่งอยู่ในความดูแลของเทศบาล โดยเสนอเข้าเป็นโครงการบ้านมั่นคงนำร่อง จ.อุบลราชธานี ปัจจุบันชาวชุมชนได้ประสานกับทางเทศบาลและสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน เพื่อจะจัดทำโครงการที่อยู่อาศัยบนเนื้อที่ 15 ไร่ ที่อยู่ในความดูแลของเทศบาลวารินชำราบ

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนเกตุแก้ว , เครือข่ายชุมชนแออัด จ.อุบลราชธานี

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

หากสามารถการเช่าที่ดินสาธารณะกับทางเทศบาลได้ ชุมชนเกตุแก้วจะเป็นชุมชนนำร่องในภาคอีสาน ที่สามารถจัดทำโครงการที่อยู่อาศัยระยะยาวแบบบ้านมั่นคง

ชุมชนคุรุมิตร

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินสำนักงานประถมศึกษาจังหวัด 11 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 45 หลังคาเรือน ประชากร 210 คน อยู่ในเขตเทศบาลนครอุบลราชธานี อาศัยอยู่มา 40 กว่าปี พื้นที่ส่วนใหญ่ได้นำไปสร้างบ้านพักครู ในส่วนของชุมชนสภาพบ้านเรือนทรุดโทรม อาชีพส่วนใหญ่ของชาวบ้าน คือ เกษษณของเก่า กรรมกรรับจ้างทั่วไป น้ำใช้น้ำบ่อ 2 บ่อ ไฟฟ้าใช้ฟวงเขา ชุมชนนี้อยู่ในแผนงานการจัดสรรที่อยู่ใหม่ให้กับผู้มีรายได้น้อยโดยเทศบาลนครอุบลราชธานี และการเคหะแห่งชาติ ซึ่งจะจัดให้ชาวชุมชนขึ้นอยู่แฟลตร่วมกับชุมชนท่าวังแดง แต่ชาวบ้านทั้งสองชุมชนรวมใจกันคัดค้านและยื่นหนังสือถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องว่าไม่ต้องการอยู่แฟลต โดยต้องการอยู่ในที่ดินเดิม

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ จัดกิจกรรมพัฒนาชุมชน เป็นสมาชิกเครือข่ายชุมชนแออัดอุบลฯและเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายสลัม 4 ภาค ยื่นหนังสือคัดค้านกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ขณะนี้ยังไม่มี การดำเนินการแต่อย่างใด

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนคุรุมิตรและเครือข่ายชุมชนแออัด จ.อุบลราชธานี

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

กรณีปัญหานี้สะท้อนให้เห็นถึง การไม่ยอมรับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย ดังนั้นเพื่อให้ การแก้ปัญหาสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ควรให้ชุมชนเช่าที่ดินเดิมตามนโยบายบ้านมั่นคง

ชุมชนตรอกไพล่ย์

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของการรถไฟฯ เขตเทศบาลนครราชสีมา มีสมาชิกจำนวน 67 หลังคาเรือน ชาวชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนมาจากภาคอีสาน อยู่มาประมาณ 20 ปี โดยปลูกอยู่อาศัยตามริมทางรถไฟในเขตรัศมี 20 เมตรแรกจากศูนย์กลางราง ตลอดทั้ง 2 ฝั่งทางรถไฟ ชุมชนไม่มีไฟฟ้าใช้ส่วนใหญ่ใช้เทียนไข , ตะเกียง น้ำดื่มน้ำใช้ต้องซื้อทั้งหมด ส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง ค้าขาย เก็บขยะ ถีบสามล้อ ปัญหาด้านที่อยู่อาศัยเกิดขึ้นเมื่อปี 2542 โดยเทศบาลจะเอาที่ดินทำถนนและจะย้ายชาวบ้านไปอยู่รวมที่ชุมชนหลังจวนผู้ว่าฯในรัศมีห่างจากราง 40 เมตร

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชุมชนเป็นสมาชิกของเครือข่ายเมืองโคราช มีกลุ่มออมทรัพย์ โดยมีเงินออมประมาณ 30,000 กว่าบาท หลังจากทราบว่ามีการตัดถนนเลียบริมทางรถไฟ จึงได้รวมตัวเข้าเจรจากับทางเทศบาลเมือง เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหา

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ทางชุมชนได้ประสานงานกับ พอช.เมื่อวันที่ 24 พ.ย. 46 เพื่อจะนำชุมชนเข้าโครงการบ้านมั่นคงของรัฐบาล

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนตรอกไพล่ย์

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

หากย้ายชุมชนไปอยู่รวมกันตามที่การรถไฟฯ เสนอ โดยได้สัญญาเช่าระยะยาว 30 ปี ก็เป็นเรื่องที่น่ายินดี เพราะชุมชนจะเกิดความมั่นคงในที่อยู่อาศัย อย่างไรก็ตามชุมชนในเขตที่ดินรถไฟฯ ที่ไม่เข้าร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค อาจจะประสบปัญหาในเชิงของการขาดอำนาจในการต่อรองกับการรถไฟฯ เนื่องจากไม่ได้ทำข้อตกลงในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ตามแนวมติบอร์ด 13 กันยายน 2543

ชุมชนเทพารักษ์ 5

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของการรถไฟฯ ตั้งอยู่บริเวณ ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ขอนแก่น ชาวชุมชนอยู่มาประมาณ 30 ปี มีครัวเรือน 68 ครอบครัวยุค ส่วนที่ดินโครงการตัดถนน มีจำนวน 8 ครอบครัวยุค และส่วนที่จะต้องขยับให้พื้นที่มี 20 เมตรแรกจากศูนย์กลางรางรถไฟ มีจำนวน 32 ครอบครัวยุค รวมผู้ได้รับผลกระทบทั้งหมด 40 ครอบครัวยุค ชุมชนเทพารักษ์ 5 เป็นสมาชิกของเครือข่ายฟื้นฟูประชาสร้างสรรค์ ที่เข้าร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาคตั้งแต่ปี 2542 เพื่อผลักดันการเช่าที่ดินจากการรถไฟฯจนได้แนวทางเช่าตามมติคณะกรรมการรถไฟฯ ในปี 2543 ปัจจุบันชุมชนกำลังเตรียมยื่นโครงการขอเช่าที่ดินในอายุสัญญาเช่าครั้งละ 3 ปี แต่มีปัญหาคือชาวชุมชนบางส่วน ประมาณ 8 ครอบครัวยุคที่อยู่ติดกับถนนประชาสโมสร จะต้องถูกรื้อย้ายเนื่องจากโครงการขยายถนนไปสู่อินโดจีน ที่จะตัดมาจากพิษณุโลกผ่านขอนแก่นไปมุกดาหาร นอกจากนี้ชาวบ้านที่อยู่ในเขต 20 เมตรจากศูนย์กลางรางรถไฟ จำนวน 32 ครอบครัวยุคจะต้องขยับออกจากที่อยู่เดิมเพราะตามข้อตกลงกับการรถไฟฯชุมชนไม่สามารถเช่าอยู่อาศัยในรัศมี 20 เมตรแรกได้

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชุมชนเทพารักษ์ 5 มีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย ซึ่งมีสมาชิก 64 ครอบครัวยุค และได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหามาของชาวบ้านผู้เดือดร้อน จำนวน 40 ครอบครัวยุค ต่อการรถไฟฯโดยให้จัดที่รองรับให้ชุมชนในบริเวณอีกฝั่งหนึ่งของทางรถไฟ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ในรัศมี 20 เมตรหลังของเขตทางกว้าง 20 เมตร ยาว 106 เมตร หากทางรถไฟฯอนุมัติก็จะให้ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เป็นผู้เช่าจากการรถไฟฯแล้วนำมาจัดให้ชุมชนเช่าช่วงตามนโยบายบ้านมั่นคง

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

การรถไฟฯได้ส่งนายช่างแขวงไปรังวัดพื้นที่แต่ยังไม่ได้ทำใบเอกสารการเช่าที่ดิน (ทด.3) ล่าสุดทางชุมชนจะนำเสนอโครงการขอเช่ากับคณะกรรมการรถไฟฯผ่านเครือข่ายสลัม 4 ภาค ในปี 2547 นี้

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนเทพารักษ์ 5 เครือข่ายฟื้นฟูประชาสร้างสรรค์ เครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

การรถไฟฯ อาจไม่จัดที่รองรับให้ตามที่ชุมชนเสนอ เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในทำเลที่เจริญ ซึ่งการรถไฟฯ สามารถนำไปใช้ในเชิงธุรกิจได้

ชุมชนโนนทรายทอง

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะ ในความดูแลของจังหวัด ตั้งอยู่ ต.โพธิ์ศรี อ.เมือง จ.ศรีสะเกษ มีเนื้อที่ 70 ไร่ 3 งาน 75 ตารางวา มีสมาชิกจำนวน 169 หลังคาเรือน มีสภาพเป็นชุมชนดั้งเดิม ชาวบ้านกลุ่มแรกเข้ามาอยู่อาศัยประมาณ ปี 2522 ประเด็นปัญหาเริ่มจากมีชาวบ้านบางส่วน ได้ขายที่ดินที่ตนอยู่อาศัยให้กับนายทุน จนเกิดข้อพิพาทนายทุนฟ้องขับไล่ชุมชนและชุมชนฟ้องขับไล่กันเอง ในที่สุดศาลก็ตัดสินให้ชุมชนชนะคดี ต่อมาในปี 2546 ทางจังหวัดจะมาประกาศเป็น เขตพื้นที่ราชพัสดุแต่ทางชุมชนก็คัดค้านจนเรื่องเงียบไป หลังจากนั้นทางจังหวัดก็เข้ามาบอกว่า จะยกพื้นที่ดังกล่าวให้เทศบาลเข้ามาเก็บผลประโยชน์จากชาวชุมชน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนยื่นหนังสือร้องเรียนการประกาศเป็นเขตที่ดินราชพัสดุกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในพื้นที่ และยื่นเรื่องไปยังสำนักนายกรัฐมนตรี

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ทางจังหวัดยังไม่ได้มีการดำเนินการอย่างใด ในส่วนของทางชุมชนก็อยู่ระหว่างการรอ หนังสือตอบรับจากสำนักนายกรัฐมนตรี

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนโนนทรายทอง

5. ข้อสังเกตของนักวิจัย

ไม่มีความคิดเห็น

ชุมชนบ้านท่าศรีธรรม

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินราชพัสดุ แต่ให้ทางเรือนจำเป็นผู้ดูแล อยู่ในเขตเทศบาลเมืองยโสธร มีสมาชิกจำนวน 200 ครอบครัว ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ ซึ่งกลุ่มที่เข้ามาอยู่ในช่วงแรกปลูกเป็นกระท่อมโดยเข้ามาทำนาอยู่ริมบึงและใกล้แม่น้ำชี ต่อมา มีการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มออมทรัพย์ ชาวบ้านบางส่วนมีเลขที่บ้านและบางส่วนไม่มีเลขที่บ้าน ประมาณ 30 หลังคา ทำให้ไม่สามารถขอไฟฟ้า – ประปาได้ และชาวชุมชนต้องประสบกับปัญหาการปลูกบ้านเป็นอย่างมากเพราะจะต้องไปขออนุญาตจากกรมธนารักษ์ก่อนแล้วจึงมาขอแปลงจากทางเทศบาล ซึ่งส่วนใหญ่จะไม่ได้ จนกระทั่งปี 2544 ทางเทศบาลเข้ามาแจ้งว่าจะเอาที่ดินที่ชาวชุมชนอาศัยอยู่ไปทำสวนสาธารณะ

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มประชาสังคมยโสธรและได้เข้าร้องเรียนและคัดค้านไม่ให้ทางเทศบาลทำสวนสาธารณะ

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ทางเทศบาลยังไม่ได้ดำเนินโครงการเพราะอยู่ในระหว่างรอดูท่าทีของทางชุมชนว่าจะทำอย่างไรต่อไป ซึ่งทางชุมชนก็ยังไม่ได้มีการดำเนินการอะไร

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนบ้านท่าศรีธรรม

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ควรจัดตั้งเครือข่ายชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการเมืองน่าอยู่ เพื่อผนึกกำลัง และเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ในแบบที่ไม่ต้องรื้อย้ายชุมชน

ชุมชนลับแล

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินของการรถไฟฯ เนื้อที่ 21 ไร่ 2 งาน 35 ตารางวา มีสมาชิกจำนวน 242 หลังคาเรือน 300 ครอบครัว ประชากร 1,278 คน เป็นชุมชนเก่าแก่ ที่ก่อตั้งในปี 2485 โดยกรมการสร้างทางรถไฟ จากโคราช เป็นคนกลุ่มแรกที่เข้ามาบุกเบิกสร้างที่อยู่อาศัย ต่อมา มีชาวบ้านอพยพมาจากที่ต่างๆ ทั้งในจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดใกล้เคียง เดิมชาวบ้านเรียกชุมชนแห่งนี้ว่า บ้านตะกุด และเปลี่ยนมาเป็นชุมชนลับแล ในปี 2534 ภายหลังการลงมาจัดตั้งชุมชน ของเทศบาลเมืองวารินชำราบ การแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย เริ่มขึ้นเมื่อชาวชุมชน ซึ่งเป็นสมาชิกของเครือข่ายชุมชนแออัดจังหวัดอุบลราชธานี ร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ผลักดันการเช่าที่ดินจากการรถไฟฯ และเมื่อมีมติคณะกรรมการรถไฟฯ (13 กันยายน 2543) ที่สามารถให้ชุมชนเช่าที่ได้ ชาวชุมชนจึงยื่นข้อเสนอขอเช่าที่ดินระยะยาวเป็นเวลา 30 ปี เนื่องจากชุมชน อยู่ในพื้นที่ท้องช้าง ห่างจากศูนย์กลางราง เกิน 40 เมตร แต่คณะกรรมการรถไฟฯ ยังไม่พิจารณาอนุมัติการขอเช่าที่ดิน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย และได้จัดกระบวนการออกแบบ วางผังชุมชน เพื่อเสนอขอเช่าที่ดิน ในระยะเวลา 30 ปี จากการรถไฟฯ

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

คณะกรรมการรถไฟฯ ยังไม่พิจารณาให้ชุมชนเช่าที่ดิน ในส่วนของชุมชนได้เตรียมแผนที่จะเสนอ ให้การรถไฟฯ พิจารณาข้อเสนอการขอเช่าที่ดินของชุมชนในปี 2547

4. แหล่งข้อมูล

เครือข่ายชุมชนแออัดจังหวัดอุบลราชธานี และ เครือข่ายสลัม 4 ภาค

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

คณะทำงานการรถไฟฯ ในระดับพื้นที่เห็นชอบกับข้อเสนอการเช่าระยะยาวของชุมชน เนื่องจากพื้นที่เช่าเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมถึง ซึ่งการรถไฟฯ ใช้ประโยชน์อย่างอื่นไม่ได้ อย่างไรก็ตามเครือข่ายสลัม 4 ภาค คงต้องผลักดันให้บอร์ดการรถไฟฯ อนุมัติตามข้อเสนอดังกล่าวต่อไป

ชุมชนลำค้ำน้ำแซบ

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะ ริมลำน้ำแซบ ในความดูแลของเทศบาลเมืองวารินชำราบ จ. อุบลราชธานี ชุมชนลำค้ำน้ำแซบ มีสมาชิกจำนวน 31 หลังคาเรือน ชาวชุมชนอยู่มาประมาณ 20 กว่าปี มีอาชีพรับจ้าง เกษขยะ และค้าขาย ส่วนใหญ่ต่างคนต่างอยู่ไม่ได้รวมกลุ่มกันทำกิจกรรม เมื่อประมาณปี 2544 ชาวชุมชน ประมาณ 20 หลังคาเรือนถูกทางเทศบาลไล่ที่เพื่อเอามาทำสวนสาธารณะ ยังคงเหลือชาวบ้านอีก 11 หลังคาเรือน ที่จะถูกรื้อในปี 2547

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชาวชุมชนได้รวมกันไปพบนายกเทศมนตรีเพื่อคัดค้านการถูกไล่ที่

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ทางชุมชนเสนอให้หยุดโครงการทำสวนสาธารณะ

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนลำค้ำน้ำแซบ

5. ข้อเสนอของนักวิจัย

ควรจัดตั้งเครือข่ายชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการเมืองน่าอยู่ เพื่อผนึกกำลังและเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ในแบบที่ไม่ต้องรื้อย้ายชุมชน

ชุมชนหลังจวนผู้ว่าฯ

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินการรถไฟฯ ในเขตเทศบาลนครราชสีมา มีสมาชิกจำนวน 54 หลังคาเรือน ชาวชุมชน ส่วนใหญ่เป็นคนมาจากภาคอีสาน อยู่มาประมาณ 20 ปี โดยปลูกอยู่อาศัยตามริมทางรถไฟในเขตรัศมี 20 เมตรแรกจากศูนย์กลางรางตลอดทั้งสองฝั่งทางรถไฟ ชุมชนมีไฟฟ้าใช้โดยการพ่วงต่อบ้านข้างๆ ส่วน น้ำดื่มต้องซื้อ น้ำใช้ตักมาจากคลองแล้วแกว่งสารส้ม ส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง ค้าขาย เกษษณ ปลูกสามล้อ ปัญหาด้านที่อยู่อาศัยเกิดขึ้นเมื่อปี 2542 โดยเทศบาลจะเอาที่ดินทำถนนวงแหวนและเสนอให้ชาวบ้านย้ายเข้าไปอยู่ในที่การรถไฟฯ ที่ห่างจากราง 40 เมตร

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ชุมชนเป็นสมาชิกของเครือข่ายเมืองโคราช หลังจากทราบว่ามีโครงการตัดถนนวงแหวน ชาวชุมชนจึงได้รวมตัวเข้าเจรจากับทางเทศบาลเมือง เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหา

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ทางชุมชนได้ประสานงานกับ พอช.เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2546 เพื่อจะนำชุมชนเข้าโครงการบ้านมั่นคงของรัฐบาล

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนหลังจวนผู้ว่า

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

หากรื้อย้ายชุมชนไปอยู่รวมกันตามที่ดินการรถไฟฯ เสนอ โดยได้สัญญาเช่าระยะยาว 30 ปี ก็เป็นเรื่องที่น่ายินดี เพราะชุมชนจะเกิดความมั่นคงในที่อยู่อาศัย อย่างไรก็ตามชุมชนในเขตที่ดินรถไฟฯ ที่ไม่เข้าร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค อาจประสบปัญหาในเชิงของ การขาดอำนาจในการต่อรองกับการรถไฟฯ เนื่องจากไม่ได้ทำข้อตกลงในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ตามแนวมติบอร์ด 13 กันยายน 2543

ชุมชนห้วยโง

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินสาธารณะ ในความดูแลของเทศบาลเมืองสกลนคร มีเนื้อที่ ประมาณ 1 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 18 หลังคาเรือน ชาวชุมชนอาศัยอยู่มาประมาณ 30 ปี ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน ไฟฟ้าใช้พ่วงกันไม่มีน้ำประปา มีอาชีพทำประมงจึงปลูกสร้างบ้านติดกับลำห้วย ซึ่งเป็นที่สาธารณะประโยชน์ ต่อมาทางเทศบาลจะเอาที่ดินไปทำสวนสาธารณะและให้ชาวบ้านไปอยู่ร่วมกับชุมชนหนองการหลวง 2 ซึ่งมีข้อตกลงว่าเทศบาลจะทำการก่อสร้างให้ทั้งหมดแต่ปรากฏว่าเทศบาลไม่ยอมทำตามข้อตกลงโดยให้ชาวบ้านปลูกเอง ชาวบ้านเห็นว่าเทศบาลไม่ทำตามข้อตกลงจึงไม่ยอมย้ายเพราะพื้นที่รองรับไกลที่ทำมาหากิน

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

เข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายชุมชนเมืองสกลนคร ทำกลุ่มออมทรัพย์ และยื่นข้อเสนอขอปรับปรุงชุมชนในที่เดิม

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

เทศบาลยังไม่ยอมรับข้อเสนอของชาวบ้าน แต่ก็ยังไม่ลงไปไต่สวน

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนห้วยโง

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

ควรจัดตั้งเครือข่ายชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการเมืองน้ำอ้อย เพื่อผนึกกำลังและเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ในแบบที่ไม่ต้องรื้อย้ายชุมชน

ชุมชนแหลมทอง

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินซึ่งไม่สามารถพิสูจน์สิทธิได้ว่าเป็นพื้นที่ของใคร อยู่ในเขตเทศบาลวารินชำราบ จ.อุบลราชธานี เนื้อที่ทั้งหมด ประมาณ 200 ไร่ แต่ที่เป็นข้อพิพาทกับชุมชนมี ประมาณ 50 ไร่ มีสมาชิกจำนวน 500 กว่าหลังคาเรือน ชาวชุมชนอาศัยอยู่มาก่อนประกาศเป็นเขตเทศบาล คนรุ่นแรกเข้ามาอาศัยอยู่ไม่ต่ำกว่า 90 ปี และเนื่องจากเป็นที่ดินผืนใหญ่มากจึงมีผู้เข้าไปแย่งผลประโยชน์ในที่ดินเป็นจำนวนมาก ทั้งจากนักการเมืองและนายทุน (นายไชยศิริ ,นายอัมรงค์ ,คุณหญิงต่วน) เข้ามาบีบบังคับให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่ แต่ถูกทางชาวบ้านต่อต้าน เมื่อปี 2518 ต่อมา มีการออกเป็นโฉนดและบางส่วนก็ถูกตัดเป็นถนน ล่าสุดทางส่วนราชการก็จะประกาศให้เป็นพื้นที่ราชพัสดุ

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

เมื่อรู้ว่าทางราชการจะประกาศเป็นพื้นที่ราชพัสดุชาวบ้านก็ไม่ยินยอมเพราะถือว่าอยู่มาก่อนและเห็นว่าพื้นที่บางส่วนสามารถออกเป็นโฉนดได้ ชาวชุมชนจึงได้ร้องเรียนต่อทางจังหวัด

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ขณะนี้ทางชุมชนกำลังหาข้อมูลเพื่อจะต่อสู้เรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

4. แหล่งข้อมูล

ชุมชนแหลมทอง

5. ข้อเสนอแนะของนักวิจัย

-

ชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก 7 ชุมชน

1) การตั้งถิ่นฐานและสภาพของชุมชน

ชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก 7 ชุมชน ตั้งอยู่ริมทางรถไฟสายใต้ จากบริเวณ บางกรวย ไปจนถึงชุมทางตลิ่งชัน และในเส้นทางรถไฟสายตะวันตก จากสถานีธนบุรี (รพ.ศิริราช) ไปจนถึงชุมทางตลิ่งชันเช่นกัน ประกอบด้วย ชุมชนวัดเพลง ซึ่งหากมุ่งหน้าลงใต้จะอยู่ฝั่งซ้ายของทางรถไฟสายใต้ ชุมชนสะพานดำ ชุมชนชัยพฤกษ์ 1 ชุมชนชัยพฤกษ์ 2 อยู่ สองฝั่งของทางรถไฟสายใต้ ชุมชนบางกอกน้อย 2 ชุมชนบางระมาด และชุมชนตลิ่งชัน ซึ่งอยู่ทั้ง ทางฝั่งซ้าย – ขวาของเส้นทางรถไฟสายตะวันตก ทั้ง 7 ชุมชนมีจำนวนบ้านประมาณ 800 หลังคาเรือน ประชากรราว 3,000 คน ชุมชนมีประวัติการอยู่อาศัยเฉลี่ย ประมาณ 15 - 20 ปี

ชุมชนริมทางรถไฟฯ เหล่านี้ เริ่มกระบวนการรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาพื้นฐานของตนในปี 2541 โดยการลงทำงานของกลุ่มปฏิบัติงานคนจนเมือง การแก้ปัญหาเริ่มจากการไปขอทะเบียนบ้าน ติดตั้งประปาไฟฟ้าในชุมชน รวมตัวกันทำกิจกรรมด้านการพัฒนาเป็นต้นว่า ทำทางเท้าคอนกรีต และสร้างศูนย์อเนกประสงค์ชุมชน จากนั้นก็ร่วมกันจัดตั้ง“เครือข่ายชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก” ซึ่งปัจจุบันมีสมาชิก 10 ชุมชน กิจกรรมภายหลังการก่อตั้งเครือข่ายฯ ก็เช่น การทำกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยที่ในขณะนี้มียอดออม ประมาณ 600,000 บาท การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนเช่น กองทุนการศึกษา กองทุนอาชีพ กองทุนเจ็บป่วย และผู้สูงอายุ เป็นต้น

เครือข่ายชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก ได้ประสานเข้าร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ในปี 2542 เพื่อผลักดันนโยบายการเช่าที่ดินระยะยาวกับการรถไฟฯ และกระทรวงคมนาคม จนทางคณะกรรมการรถไฟฯ ได้มีมติเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2543

อนุมัติหลักการเช่าที่ดินรวม 4 ข้อ ** ให้แก่ทางเครือข่ายสลัม 4 ภาค

2) ปัญหาข้อพิพาทด้านที่ดิน

หลังจากที่ชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก ร่วมกับพี่น้องชุมชนในที่ดินของการรถไฟฯ ภูมิภาคต่างๆ ในนาม “เครือข่ายสลัม 4 ภาค” ผลักดันนโยบายการเช่าที่ดินกับการรถไฟฯ ได้แล้ว เครือข่ายชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก ก็ยื่นโครงการขอเช่าที่ดินในปี 2544 ซึ่งทำให้ทราบว่า บริเวณฝั่งซ้ายของทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก (หากมุ่งหน้าไปทางใต้ และตะวันตก) ทาง กทม.มีโครงการตัดถนนเลียบทางรถไฟเพื่อแก้ไขปัญหาจราจร โครงการจะเริ่มจากเชิงสะพานพระราม 7 ไปจนถึงพุทธมณฑลในเส้นทางรถไฟสายใต้ และจากบริเวณจุดตัดถนนจรัลสนิทวงศ์ ไปจนถึงชุมทางตลิ่งชันในเส้นทางรถไฟสายตะวันตก โครงการตัดถนนดังกล่าวใช้เงินงบประมาณ 720 ล้านบาทเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี 2546 โดย กทม.ว่าจ้างให้กรมการทหารช่าง กองทัพบกเป็นผู้ก่อสร้าง

โครงการตัดถนนเลียบทางรถไฟของ กทม. ได้ก่อผลกระทบด้านที่อยู่อาศัย แก่ พี่น้องชาวชุมชนที่อยู่ทางฝั่งซ้าย ของเส้นทางรถไฟสายใต้และทางรถไฟสายตะวันตกรวมทั้งสิ้น 7 ชุมชน จำนวนครัวเรือนผู้เดือดร้อนราว 480 ครัวเรือน อย่างไรก็ตาม เมื่อขอเช่าอยู่อาศัยในที่ดินเดิมไม่ได้เนื่องจากทางราชการมีโครงการ ชาวชุมชนจึงนำเสนอแผนจัดหาพื้นที่รองรับกับการรถไฟฯ ซึ่งยึดหลักตามมติคณะกรรมการรถไฟฯ 13 กันยายน 2543

**** 1. กรณีราษฎรที่อาศัยในพื้นที่ การรถไฟฯ เดิมต้องย้าย (ส่วนที่ห่างจากรางรถไฟเกิน 40 เมตร) และที่ดินที่การรถไฟฯ เลิกใช้ในการกิจการเดินรถ และยังไม่อยู่ในแผนแม่บทที่จะใช้ประโยชน์ ให้ราษฎรได้ทำสัญญาเช่าที่ดินเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยระยะเวลา 30 ปี โดยให้การรถไฟฯ และชาวชุมชนร่วมกันจัดผังการใช้ประโยชน์ที่ดินก่อนจะมีการทำสัญญาเช่า**

2. กรณีราษฎรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ริมทางรถไฟในรัศมี 40 เมตร จากศูนย์กลางรางรถไฟ ให้ราษฎรได้ทำสัญญาเช่าเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยเป็นระยะเวลาครั้งละ 3 ปี เมื่อครบอายุสัญญาให้ต่อสัญญาเช่าได้อีกครั้งละ 3 ปี จนกว่าการรถไฟฯ จะมีโครงการใช้พื้นที่ เพื่อประโยชน์ในการเดินรถ ซึ่งผ่านความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี หรือมีแผนดำเนินงานที่ชัดเจนแล้วจึงไม่ต่อสัญญาและการรถไฟฯ จะจัดหาที่รองรับที่อยู่จากเดิมภายในรัศมีไม่เกิน 5 กิโลเมตร ในระหว่างการเช่า การรถไฟฯ จะอนุญาตให้หน่วยงานเข้าบริการและพัฒนาชุมชนได้เช่น ให้การไฟฟ้าและการประปาสามารถปักเสาพาดสายและวางท่อเข้าชุมชนได้ ให้การเคหะแห่งชาติ หรือ หน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนได้เข้าปรับปรุงชุมชนได้ทั้งนี้ชุมชนต้องร่วมมือกับการรถไฟฯ ในการจัดการพื้นที่ให้อยู่ในสภาพเรียบร้อย

3. กรณีราษฎรที่อยู่อาศัยในเขตพื้นที่การรถไฟฯ ที่มีรัศมี 20 เมตร ถ้าการรถไฟฯ เห็นว่าไม่เหมาะสมที่จะใช้เป็นที่อยู่อาศัยในระยะยาว ให้การรถไฟฯ จัดหาที่รองรับให้เข้าภายในรัศมี 5 กิโลเมตร จากที่อยู่อาศัยเดิม โดยมีคณะกรรมการร่วมดำเนินการจัดพื้นที่รองรับ

4. ให้ตัวแทน “ เครือข่ายสลัม 4 ภาค ” มีส่วนร่วมกับการรถไฟฯ ในการยกร่างสัญญาเช่าที่ดิน และพิจารณากำหนดอัตราค่าเช่าที่เหมาะสมและเป็นธรรม

3) กระบวนการแก้ไขปัญหาและผลลัพธ์

เมื่อทราบว่าชุมชนสมาชิกทั้ง 7 ชุมชนถูกผลกระทบจากโครงการตัดถนนของ กทม. เครือข่ายชุมชนริมทางรถไฟสายใต้ – ตะวันตก ได้ผลักดันการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยโดยมีกระบวนการดังนี้

1. ชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย
2. ชุมชนขอทราบข้อมูลโครงการรวมทั้งแนวเส้นทางก่อสร้างจากสำนักการโยธา กทม.
3. ชุมชนปฏิเสธการเข้ามาสำรวจข้อมูลในชุมชนของ กทม. และเสนอให้ กทม. ชะลอการก่อสร้างไว้ก่อนจนกว่าการรถไฟฯ จะจัดพื้นที่รองรับตามข้อเสนอของชุมชน
4. ชุมชนเจรจากับการรถไฟฯ ให้จัดพื้นที่รองรับในบริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่อยู่อาศัยเดิมโดยมีระยะเวลาการเช่า 30 ปี ซึ่งการเจรจาเรื่องพื้นที่รองรับมีรายละเอียดดังนี้
 - 4.1 เสนอขอเช่าพื้นที่ท้องข้างบริเวณสถานีย่านบางบำหรุ ในระยะเวลา 30 ปี เพื่อเป็นที่รองรับชาวชุมชน
 - 4.2 การรถไฟฯ ปฏิเสธการให้เช่า โดยให้เหตุผลว่าพื้นที่บางบำหรุ จะเป็นพื้นที่ย่านสถานีสายใต้ในอนาคต และเสนอให้ชาวชุมชนไปดูพื้นที่บริเวณฉิมพลี
 - 4.3 ชาวชุมชนร่วมกับการรถไฟฯ และการเคหะฯ ไปดูพื้นที่ย่านฉิมพลี ซึ่งเป็นพื้นที่ท้องข้างจำนวนกว่า 30 ไร่ โดยชาวชุมชนเสนอขอเช่าพื้นที่จำนวน 20 ไร่ เพื่อเป็นพื้นที่รองรับ
 - 4.4 การรถไฟฯ อ้างว่าพื้นที่ย่านฉิมพลี ทางสำนักงานศาลยุติธรรมได้ขอเช่าไปแล้ว ชาวชุมชนจึงประนีประนอม ขอลดขนาดพื้นที่เช่าเหลือ 10 ไร่ เพื่อเป็นการแบ่งปันกับหน่วยราชการ แต่การรถไฟฯ ก็ไม่สามารถให้เช่าได้ เนื่องจากทางสำนักอัยการสูงสุดก็ต้องการขอเช่าพื้นที่ดังกล่าวเช่นกัน
 - 4.5 เครือข่ายสลัม 4 ภาคได้จัดชุมนุม ที่หน้ากระทรวงคมนาคม ระหว่างวันที่ 24 – 25 มีนาคม 2546 เพื่อยื่นเสนอขอเช่าที่ดินรถไฟจำนวน 21 กรณี ซึ่งรวมถึงกรณี 7 ชุมชนที่โดนผลกระทบจากโครงการตัดถนนของ กทม. ด้วย
 - 4.6 กระทรวงคมนาคมและการรถไฟฯ ได้เสนอพื้นที่รองรับแห่งใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่นอกเขตทางอยู่ระหว่างสถานีบ้านฉิมพลีและชุมทางตลิ่งชันจำนวน 10 ไร่ ชาวชุมชนได้ไปดูพื้นที่ร่วมกับ ผู้แทนกระทรวงคมนาคม และ ผอ.ฝ่ายบริหารทรัพย์สิน ในวันที่ 22 เมษายน 2546 ซึ่งทุกฝ่ายได้เห็นชอบต่อการขอเช่าพื้นที่แปลงดังกล่าว
 - 4.7 ชุมชนจัดทำผังพื้นที่อยู่อาศัย ในเนื้อที่ขนาด 10 ไร่ได้ 300 แปลง แปลงละ 8.75 ตารางวา หรือ ในขนาด 5 X 7 เมตร สามารถรองรับชาวชุมชนได้ 300 ครอบครัว โดยยื่นขอเช่ากับการรถไฟฯ เป็นระยะเวลา 30 ปี

4.8 ชุมชนเข้าพบประธานกรรมการรถไฟฯ ในเดือน ธันวาคม 2546 เพื่ออธิบายถึงความเป็นมาและเหตุผลของโครงการจัดเช่าที่ดินการรถไฟฯ 30 ปีของชุมชน ซึ่งประธานกรรมการรถไฟฯ รับปากว่าจะเร่งพิจารณาอนุมัติหลักการเช่าให้ แต่ก็ไม่มีความคืบหน้าแต่อย่างใด ล่าสุดเครือข่ายสลัม 4 ภาคได้ยื่นหนังสือถึง รมว.คมนาคมเพื่อให้เร่งเปิดประชุมพิจารณาแก้ปัญหาชุมชนในที่ดินการรถไฟฯ ภายในเดือน เมษายน 2547 โดยเชิญ ผู้เข้าร่วมหลายฝ่ายเป็นต้นว่า สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน การรถไฟฯ เครือข่ายสลัม 4 ภาค และผู้แทนชุมชน 21 กรณีที่ยื่นขอเช่า แต่รมว.คมนาคม ทั้งๆที่เห็นด้วยกับข้อเสนอก็ยังไม่ได้เรียกประชุมแต่อย่างใด

ในระหว่างรอการอนุมัติสัญญาเช่าอยู่นั้น ในต้นปี 2547 รัฐบาลทักษิณ ได้มีนโยบายสร้างโครงข่ายคมนาคมระบบราง 7 สาย รวมระยะทาง 291 กิโลเมตร ใช้เงินลงทุนกว่า 500,000 ล้านบาท หนึ่งในเส้นทางเจ็ดสายได้แก่ โครงการรถไฟความเร็วสูง สุวรรณภูมิ - ตลิ่งชัน พร้อมระบบทางดาวน์ลอยฟ้า ซึ่งจะดำเนินการโดยสำนักนโยบายและแผนการขนส่งจราจร (สนข.) โครงการรถไฟสุวรรณภูมิ - ตลิ่งชัน จะก่อสร้างในเส้นทางรถไฟสายใต้ฝั่งขวา ดังนั้นจึงทำให้ชาวชุมชนริมทางรถไฟที่อยู่ด้านฝั่งขวา โดนผลกระทบด้านที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้นอีกกว่า 300 ครอบครัว

ชุมชนริมคลองแม่ข่า

1) การตั้งถิ่นฐานและสภาพของชุมชน

คลองแม่ข่าเป็นคลองที่มีความสำคัญต่อเมืองเชียงใหม่ เพราะเป็นคลองสายหลักที่จะส่งน้ำไปเพื่อให้ชาวบ้านได้ทำการเกษตร โดยจะมีคลองเล็กที่ผันน้ำจากคลองแม่ข่าหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า เหมือง ส่งน้ำไปในที่นาของชาวบ้านที่อยู่ห่างออกไป คลองแม่ข่าในช่วงที่ไหลผ่านเมืองเชียงใหม่มีความยาว 13.6 กิโลเมตร มีสภาพเป็นทางน้ำธรรมชาติ คดเคี้ยวไหลจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ ตั้งอยู่ระหว่างกลางของที่ดินนอกกำแพงเมืองและด้านตะวันตกของแม่น้ำปิง ซึ่งที่นาที่อยู่กระจายตามบริเวณริมคลองแม่ข่าส่วนใหญ่มีชาวไทยมุสลิมเป็นเจ้าของ เมื่อประมาณ 60 ปีที่ผ่านมามีชาวบ้านจาก อำเภอต่างๆ ในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียงเข้ามาบุกเบิกอาศัยตามแนวริมคลองแม่ข่า เพื่อมารับจ้างทำนา หลังจากนั้นก็มี การชักชวนญาติพี่น้องเข้ามาเป็นแรงงานในไร่ นา และได้พักอาศัยอยู่บริเวณริมคลองแม่ข่านับแต่นั้น ต่อมา มีการย้ายโรงฆ่าสัตว์มาอยู่ริมคลองแม่ข่าจึงทำให้ชาวบ้านที่มีอาชีพฆ่าและหมูย้ายตามมาอยู่บริเวณนี้ด้วย

ชาวบ้านมีความผูกพันและหวงแหนคลองแม่ข่าเป็นอย่างมาก เพราะถือเป็นสายน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิต เมื่อมีประชากรเพิ่ม ความต้องการที่จะใช้น้ำก็เริ่มมากขึ้นตามด้วย ชาวบ้านมีวิธีบริหารจัดการ ดูแลรักษาคลองแม่ข่าคือ แต่งตั้งคนดูแล ควบคุมการใช้น้ำขึ้นมา 2 คน เรียกว่า แก่ฝ่าย ทำหน้าที่ในการเปิด ปิดน้ำ ซึ่งจะมีข้อตกลงร่วมกันว่าจะปล่อยน้ำไปในลำเหมืองสายไหนบ้าง เป็นระยะเวลาที่วัน

ปี 2500 ทางเทศบาลได้สร้างสะพานข้ามคลองแม่ข่า ได้มีการไถพื้นที่กำแพงดินบางส่วนเพื่อตัดถนนทำให้พื้นที่นี้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างตามมา มีทั้งสถานีวิทย์ของกรมประชาสัมพันธ์ โรงพยาบาลแม่และเด็ก แฟลตการเคหะ อาคารพาณิชย์และธุรกิจการค้าก็ขยายตัวมาตามถนนที่ตัดผ่านเป็นผลให้มีผู้คนเคลื่อนย้ายเข้าอาศัยอยู่ในพื้นที่ริมคลองแม่ข่าและแนวกำแพงดินเพิ่มมากขึ้น

ปี 2520 รัฐบาลประกาศให้เชียงใหม่เป็นเมืองหลักและศูนย์กลางของภาคเหนือตามนโยบายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 เชียงใหม่กลายเป็นศูนย์กลางการค้า การท่องเที่ยว ที่นาได้ถูกซื้อไปทำบ้านจัดสรรเกือบหมด ชาวบ้านที่เคยทำนาต้องผันตัวเองไปเป็นกรรมกร แม่ค้าพ่อค้าขายของให้กับนักท่องเที่ยว คนถีบสามล้อ คนขับรถรับจ้างตามความต้องการของเมือง มีการอพยพเข้ามาในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นชุมชนแออัดหัวฝาย และในปี 2534 เริ่มมีกลุ่มชาวไทยภูเขาเผ่า ลีซอ อาข่า เย้า มูเซอ ซึ่งมีความชำนาญทางด้านหัตถกรรมอพยพเข้ามาเพื่อมาเป็นแรงงานรับจ้างและประดิษฐ์ของหัตถกรรมขายให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งใน

ระยะหลังงานเหล่านี้ก็เกื้อหนุนคนในหมู่บ้านทั้งชาวพื้นเมืองและชาวไทยภูเขา ในระยะแรกนั้น กลุ่มชาวเขาจะเข้าบ้านอยู่ ต่อมาเมื่อมีการซื้อสิทธิ์จนเป็นเจ้าของบ้านเอง

ความหนาแน่นของจำนวนประชากร ทำให้ปี 2538 มีการแบ่งส่วนพื้นที่ของชุมชนหัวฝายมาตั้งเป็นชุมชนกำแพงงาม เพื่อบริหารจัดการและการกระจายงบประมาณพัฒนาชุมชนให้ทั่วถึง โดยได้รับการรับรองจากเทศบาลเมืองเชียงใหม่ มีการเลือกตั้งประธานชุมชน 1 คนและให้ประธานเลือกกรรมการ อีก 14 คน ที่ผ่านมาจะมีการคัดเลือกกรรมการจากแต่ละกลุ่มเครือญาติ มีสัดส่วนทั้งคนพื้นเมืองและ ชาวไทยภูเขา ไม่ได้แบ่งแยกและแสดงความรังเกียจแต่อย่างใด

ด้านงานพัฒนาชุมชน กิจกรรมในระยะแรกนั้นส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมด้านการปรับปรุงสิ่งแวดล้อม เช่น ลอกคลอง ปลูกต้นไม้ริมคลอง ซึ่งชาวชุมชนจะร่วมกันทำในวันสำคัญต่างๆ และนำไปสู่กิจกรรมด้านที่อยู่อาศัยเป็นการปรับขยับบ้าน เพื่อให้มีความเป็นระเบียบและดูสวยงาม ด้านสาธารณูปโภค มีการติดตั้งระบบไฟฟ้า น้ำประปาในชุมชน การทำท่าระบายน้ำ การทำทางเดินเท้า โดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง กลุ่มเพื่อนร่วมงาน มูลนิธิศุภนิมิต มูลนิธิโลฟ องค์กรยูนิเซฟ และเทศบาลเมืองเชียงใหม่

2) ปัญหาข้อพิพาทด้านที่ดิน

ในอดีตราวปี 2508 ชาวชุมชนในแนวกำแพงดิน ได้ทำสัญญาเช่ากับทางราชพัสดุมีระยะเวลาเช่า ปีต่อปี อัตราค่าเช่า 300 บาท ต่อหลังต่อปี แต่ต่อมาถูกระงับการเช่าโดยไม่ทราบสาเหตุ ในปี 2520 กรมศิลปากรเข้ามาปักป้ายในแนวกำแพงดิน หรือบริเวณชุมชนกำแพงงามในปัจจุบันว่าห้ามบุกรุกเขตพื้นที่โบราณสถาน ประกอบกับกระแสข่าวจากภายนอก เรื่องคนในชุมชนริมคลองแม่ข่าเป็นผู้ที่ทำให้คลองแม่ข่าเน่าเสีย และทางเทศบาลเมืองเชียงใหม่จะรื้อย้ายชุมชนออกไป ภาวะกดดันยังมีมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อหน่วยงานราชพัสดุเข้ามาส่งกล้องปักหมุดแสดงเขตพื้นที่ ต่อมาในปี 2543 กรมศิลปากรได้ห้ามมิให้ชาวบ้านสร้างบ้านใหม่ หรือต่อเติมบ้าน โดยเด็ดขาดจนชาวบ้านวิตกว่าจะเกิดการพัฒนาย่านนี้และพวกตนจะถูกขับไล่

ชาวชุมชนมีความต้องการที่จะอยู่ที่นี่เดิม เนื่องจากอาศัยอยู่ที่ริมคลองแม่ข่านานและถือว่ามีความผูกพันทั้งวิถีชีวิตและวัฒนธรรม จึงได้มีการประชุมหารือเรื่องที่อยู่อาศัยหลายครั้ง ดังนั้นเพื่อเป็นการแก้ไขภาพลบทางสังคมที่มองว่าคนชุมชนแออัดริมคลองแม่ข่าเป็นผู้ทำให้คลองแม่ข่าสกปรก เน่าเสีย ซึ่งเป็นข้อกล่าวหาที่ไม่ชอบธรรม เพราะคลองแม่ข่าเป็นคลองที่ไหลพาดผ่านพื้นที่ในเมืองเชียงใหม่ มีหลากหลายกลุ่มคน หลายชนชั้นที่ใช้ประโยชน์จากคลองแม่ข่า ในปี 2541 ชาวชุมชนจึงได้คิดกิจกรรม คีนน้ำดีให้ลำคูไหว คีนน้ำใสให้คลองแม่ข่าขึ้น มีกิจกรรมขุดลอกคลอง ปลูกต้นไม้ริมคลอง งานดังกล่าวมีผู้เข้าร่วมประมาณ 1,000 คน ซึ่งได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่าย ทั้งชาวชุมชน เทศบาล องค์กรพัฒนาเอกชน และสื่อมวลชน

เมื่อปลุกกระแสด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้แล้ว ชาวบ้านก็ได้ตั้งกลุ่มออมทรัพย์วันละบาท เพื่อรองรับการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยในอนาคต ต่อมาในปี 2545 ทางชุมชนริมคลองแม่ข่าได้นำเสนอโครงการปรับขยับที่อยู่อาศัยออกจากส่วนที่อยู่บนแนวกำแพงดินและที่ยื่นลงไปโคลง (บริเวณพื้นที่ชุมชนกำแพงงาม จำนวน 33 หลัง) โดยขอสนับสนุนงบประมาณจากโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมืองจำนวน 1,000,000 บาท เพื่อนำมาเป็นสินเชื่อให้ชาวบ้านกู้ยืมสำหรับการปรับขยับตัวบ้านออกจากแนวกำแพงดินและพื้นที่ในโคลง โดยแต่ละครอบครัวจะกู้เงินได้ไม่เกิน 70,000 บาท ส่วนแรงงานนั้นชาวชุมชนใช้วิธีลงแรงกันเป็นส่วนใหญ่

วันที่ 23 พฤษภาคม 2545 นายกรัฐมนตรี พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร ได้มีคำสั่งให้จังหวัดเชียงใหม่ดำเนินการเร่งรัดการพัฒนาและแก้ไขปัญหาลำน้ำแม่ข่า โดยมีสำนักงานผังเมืองจังหวัดเชียงใหม่ เป็นหน่วยงานหลักในการศึกษาและวางแผนแม่บทโครงการ ซึ่งต่อมาสำนักโยธาฯ และผังเมืองจังหวัด ได้นำเสนอแนวทางพัฒนาและปรับปรุงลำน้ำแม่ข่าต่อ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย เพื่อจัดทำเป็นโครงการเฉลิมพระเกียรติ ถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสมีพระชนพรรษาครบ 6 รอบ ในวันที่ 12 สิงหาคม 2547

โครงการดังกล่าว ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชน ที่อยู่อาศัยบริเวณริมคลองแม่ข่า จำนวน 4 ชุมชนได้แก่ ชุมชนหัวฝาย ชุมชนกำแพงงาม ชุมชนระแกง ชุมชนฟ้าใหม่ประตูก้อม ที่จะต้องทำการรื้อย้ายเพื่อให้พื้นที่แนวเขตที่ต้องการปรับปรุง

3) กระบวนการแก้ไขปัญหาและผลลัพธ์

เดือน มกราคม 2546 รัฐบาลทักษิณ ประกาศนโยบายแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยให้คนจนเมืองจำนวน 1,000,000 หน่วย โดยมอบให้การเคหะแห่งชาติจัดทำโครงการบ้านเอื้ออาทรสำหรับผู้มีรายได้น้อย และให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ทำโครงการบ้านมั่นคงสำหรับชาวชุมชนแออัด จากนโยบายดังกล่าว ชุมชนที่อยู่ริมคลองแม่ข่า จึงจัดทำโครงการบ้านมั่นคงเพื่อเสนอต่อ พอช. และกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยแบ่งเป็น 2 โครงการย่อยคือ โครงการแรก เป็นการพัฒนาปรับปรุงบ้านในที่ดินเดิม ใน 2 ชุมชน คือ หัวฝาย จำนวน 138 หน่วย และกำแพงงามจำนวน 110 หน่วย ซึ่งจะพิจารณาจากความพร้อมและความเร่งด่วน โครงการที่ชุมชนเสนอได้รับเงินปรับปรุงสาธารณูปโภค ประมาณ 6,200,000 บาท งบประมาณปรับปรุงบ้าน รวมกันจำนวน 4,300,000 บาท งบประมาณนี้จะนำไปพัฒนาระบบไฟฟ้า ประปา สร้างทางเดินเท้า ทางจักรยานริมคลอง ซึ่งชาวชุมชนได้ขยับบ้านห่างจากคลองไป 2.5 เมตร ส่วนเงินที่ใช้ปรับปรุงบ้านหรือบ้านบางหลังสร้างใหม่ในที่ดินเดิม จะแบ่งจำนวนการกู้เป็น 3 ระดับ ตามแต่กำลังจะสามารถรับผิดชอบได้ คือ 60,000 ,100,000 และ150,000 บาท ดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาท / ปี สำหรับกระบวนการก่อสร้าง ชาวบ้านจะสร้างบ้านกันเองเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย

จ่าย โดยได้แบ่งโครงการตามความเร่งด่วนเป็นงวด โครงการงวดแรกมีชุมชน หัวฝายที่ต้องปรับ
ขยับบ้านก่อน 14 หลัง ชุมชนกำแพงงาม 12 หลัง ส่วนที่เหลืองวดต่อไปจะมีการพิจารณาในกล
ไกคณะกรรมการเมืองของโครงการบ้านมั่นคง

ชุมชนป้อมมหากาฬ

1) การตั้งถิ่นฐานและสภาพของชุมชน

ชุมชนป้อมพระกาฬ เป็นชุมชนเก่าแก่ที่ตั้งอยู่หลังกำแพงพระนครบริเวณป้อมมหากาฬ ตรงช่วงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ป้อมมหากาฬเป็น 1 ใน 14 ป้อมสำคัญ ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ได้ทรงสร้างขึ้นเมื่อสมัยสร้างพระนคร โดยเป็นป้อมประจำพระนครทางด้านตะวันออก ต่อมาเมื่อปี 2492 กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานและได้มีการบูรณะมาอย่างต่อเนื่อง สภาพแต่เดิมในบริเวณหลังป้อมมหากาฬ ไม่มีผู้อยู่อาศัย ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระองค์ได้ทรงสร้างวัดราชนัคนา ใกล้กับป้อมมหากาฬ ให้เป็นวัดประจำรัชกาล จึงได้พระราชทานที่ดินบริเวณหลังป้อมมหากาฬ ให้ข้าราชการบริพารซึ่งเป็นตำรวจวังบ้าง ผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดการวัดบ้าง เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ต่อมาในหลวงรัชกาลที่ 5 ได้ทรงพระราชทานที่พร้อมสร้างบ้านให้กับข้าราชการบริพาร ประมาณ 4 – 5 หลัง จากนั้นก็มีบ้านปลูกสร้างเพิ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 และ รัชกาลที่ 7 ซึ่งข้าราชการเหล่านี้ได้รับใช้เบื้องพระยุคลบาทในด้านต่างๆเช่น เรื่องเกี่ยวกับวัด การดนตรี และการหลอมทอง เป็นต้น

นอกจากเป็นที่อยู่ของพวกข้าราชการบริพารแล้ว ในอดีตชุมชนชาวพระนครป้อมมหากาฬ ยังเคยเป็นแหล่งค้าขายทางน้ำที่สำคัญ เพราะผู้คนปลูกบ้านเรือนริมคลองโ่งอ่างที่สามารถเชื่อมออกแม่น้ำเจ้าพระยาได้ เรือสินค้าจากต่างจังหวัดแถบอยุธยา อ่างทอง จึงบรรทุกสินค้าจำพวก ข้าว เครื่องปั้นดินเผา อาหารและผลไม้ จากสวนเข้ามาค้าขาย บริเวณนี้จึงเป็นย่านการค้าและแหล่งอาชีพหลากหลาย อาทิเช่นการทำยาของตรานกเขาคู่ ทำเครื่องดนตรีไทย หลอมทอง ทำทองนก เพาะเลี้ยงไก่ชน และทำเครื่องปั้นดินเผา เช่น ปั้นถ้วยชดัดตน ถ้วยชดัดตน เคียวพอกแก้ เป็นต้น ซึ่งอาชีพสามล้ออย่างหลังยังคงมีคนในชุมชนสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ชุมชนป้อมมหากาฬตั้งอยู่บนเนื้อที่ 4 ไร่ 3 งาน 59 ตารางวา เป็นพื้นที่ที่ถูกขนาบอยู่ระหว่างแนวกำแพงพระนครกับคลองโ่งอ่าง แต่เดิมที่ดินที่ชุมชนตั้งอยู่มีหลายแปลงหลายเจ้าของ บางส่วนเป็นที่ดินของวัดราชนัคนา บางส่วนเป็นที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ในขณะที่ดินแปลงใหญ่สุดเป็นที่ดินเอกชนของนายเล็ก นานา ก่อนที่ กทม. จะทำการเวนคืนที่ดินจากเจ้าของที่ดินเดิมในปี 2535 ชาวชุมชนป้อมมหากาฬปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยรวมกันประมาณ 100 กว่าหลังคาเรือน โดยจ่ายค่าเช่าที่ดินให้แก่เจ้าของที่ อย่างไรก็ตามภายหลังการเวนคืนมีชาวบ้านบางส่วนยอมรับเงินค่าเวนคืนที่ดินพร้อมทั้งย้ายบ้านเรือนออกไปจึงทำให้ปัจจุบันมีจำนวนบ้านเหลืออยู่ 64 หลังคาเรือน 73 ครอบครัว ประชากรทั้งหมด 287 คน

สภาพบ้านเรือนในชุมชนป้อมมหากาฬส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้เก่าแก่อายุหลายสิบปี บางหลังสร้างตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 รวมอายุกว่าร้อยปี ลักษณะของบ้านมีทั้งแบบบ้านยกใต้ถุนสูง

บ้านชั้นเดียวและสองชั้น ซึ่งส่วนใหญ่มีสภาพพังไปตามกาลเวลา ชาวบ้านไม่กล้าลงทุนซ่อมแซมเพราะชุมชนกำลังมีปัญหาไถ่รื้อ คนในชุมชนป้อมมหากาฬ มีความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลและเอื้ออาทรต่อกัน เนื่องจากส่วนใหญ่อยู่อาศัยในพื้นที่มานานหลายรุ่นคน จนทำให้เกิดความสนิทสนมผูกพันกัน กิจกรรมทางสังคมที่ชาวชุมชนทำร่วมกันก็เช่นงานประเพณีสงกรานต์ งานแห่เทียนเข้าพรรษา งานบุญผ้าป่า และงานไหว้พ่อบุณป้อมมหากาฬ ในด้านการจัดระบบองค์กรชุมชน ชุมชนป้อมมหากาฬมีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยขณะนี้สมาชิก 50 ครอบครัว ยอดเงินออมรวมประมาณ 400,000 บาท และมีคณะทำงานแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ประกอบด้วยแกนนำทั้งหมด 11 คน รวมทั้งยังเป็นสมาชิกของเครือข่ายสิทธิที่อยู่อาศัย กรุงเทพฯ – ปริมณฑล ที่มีแนวทางแก้ปัญหาโดยหยุดไถ่รื้อและต้องการให้ชุมชนมีส่วนในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกับฝ่ายเจ้าของที่ดิน

2) ปัญหาข้อพิพาทด้านที่ดิน

จากรายงานการศึกษาเรื่องชุมชนป้อมมหากาฬของ นางสาวณัฐกมล เหลืองสะอาด นักศึกษาคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปี 2546 ได้กล่าวถึง ประเด็นข้อพิพาทที่ดินของชุมชนป้อมมหากาฬไว้ว่า “ การถูกเวนคืนและไถ่รื้อพื้นที่บริเวณป้อมมหากาฬไม่ใช่เรื่องเพิ่งเริ่มต้นขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2535 เท่านั้น แต่จากการค้นคว้าข้อมูลของพี่น้องชุมชนป้อมมหากาฬ ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่บริเวณนี้ย้อนหลังไปนับสิบปี ซึ่งจะขอเรียงลำดับเหตุการณ์ดังต่อไปนี้

พ.ศ. 2502 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีแนวคิดที่จะใช้พื้นที่บริเวณป้อมมหากาฬเพื่อวัตถุประสงค์ใดไม่เป็นที่แน่ชัด แต่หลังจากนั้นไม่นานจอมพลสฤษดิ์ก็ถึงแก่อนิจกรรมก่อนที่จะเริ่มดำเนินการ

พ.ศ. 2515 จอมพลถนอม กิตติขจร มีแนวคิดที่จะใช้พื้นที่บริเวณนี้เพื่อวัตถุประสงค์ใดไม่แน่ชัดเช่นกัน แต่ก่อนจะเริ่มโครงการก็ได้เกิดเหตุการณ์ 14 ตุลา ขึ้นมาเสียก่อน เรื่องจึงเงียบไป

พ.ศ. 2516 พลตรีจำลอง ศรีเมือง ต้องการสร้างโรงบำบัดน้ำเสียขึ้นบริเวณป้อมมหากาฬ แต่ติดขัดที่เป็นพื้นที่กลางเมืองโครงการจึงล้มเลิกไป และในปีนั้นยังได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการเกาะรัตนโกสินทร์ขึ้น โดยมีนายพิชัย รัตตกุล เป็นประธาน แต่เรื่องนี้ยังไม่เป็นที่เปิดเผยจนกระทั่งปี พ.ศ. 2521 จึงมีการเปิดเผยคณะกรรมการเกาะรัตนโกสินทร์อย่างเป็นทางการ

พ.ศ. 2535 ได้มีนักศึกษาจำนวนหนึ่งเข้ามาเก็บข้อมูลในชุมชนป้อมมหากาฬ แต่ชาวบ้านได้กล่าวว่า การเก็บข้อมูลครั้งนี้ผิดสังเกตตรงที่มีการวัดขนาดบ้านและวัสดุปลูกสร้างทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นไม้หรืออิฐอย่างละเอียดทุกตารางนิ้ว

พ.ศ. 2535 กรุงเทพมหานคร (กทม.) ออกพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่จะเวนคืนในท้องที่แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร ตามโครงการพัฒนาพื้นที่รอบกรุงรัตนโกสินทร์ พระ

ราชกฤษฎีกานี้มีอำนาจในการเข้าไปรังวัดพื้นที่ในบริเวณที่กำหนดเพื่อสำรวจว่า “ใครเป็นเจ้าของที่ดิน” บ้างและเป็น “จำนวนเท่าไร” และในปีนั้น กทม. ได้กว้านซื้อที่ดินบริเวณชุมชนป้อมมหากาฬทั้งหมดจากเจ้าของที่ดินเดิม อันได้แก่ วัดราชนาคดา สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และเอกชน เช่น นายเล็ก นานา ฯ โดยที่ไม่มีการแจ้งให้ชาวบ้านทราบแต่ชาวบ้านบางส่วนพอจะรู้ระยะและมาบ้างว่าที่ดินที่ตนเองเช่าอยู่那儿มีการซื้อขายเปลี่ยนมือกัน แต่ไม่ทราบว่าใครเป็นผู้ซื้อ

พ.ศ. 2537 กทม.ส่งจดหมายถึงชาวบ้านในชุมชนป้อมมหากาฬว่า ที่ดินบริเวณป้อมมหากาฬถูกเวนคืนแล้ว ให้รีบไปรับค่าเวนคืนโดย กทม. จะจ่ายค่ารื้อถอนให้ตามขนาดใหญ่น้อยเล็กของบ้านพักอาศัยและจัดหาแหล่งที่อยู่ใหม่ให้ และยังประกาศว่าถ้าไม่ยอมรับค่าเวนคืนภายใน 3 วัน จะนำรถมาไถให้หมดทั้งชุมชน ทำให้ชาวบ้านซึ่งขณะนั้นยังไม่มีความรู้เรื่องกฎหมายต่างๆพากันตระหนกตกใจกลัวว่าจะสูญเสียบ้านและไม่มีทุนหาในการจัดที่อยู่ใหม่ ประกอบกับการชักนำของประธานชุมชนในสมัยนั้นทำให้ชาวบ้านต้องผินใจยอมรับค่าเวนคืนล่วงหน้า 75 % (อีก 25 % ให้รับหลังจากรื้อถอนบ้านออกไปแล้ว) แต่ยังมีชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งที่ขอเจรจาต่อรองกับ กทม. เพื่อขออยู่ในที่ดินเดิม แต่เมื่อประธานชุมชน(ในสมัยนั้น) รับเงินเวนคืนแล้วก็ได้รื้อย้ายบ้านของตนเองออกจากป้อมมหากาฬและยังส่งมอบเครื่องดับเพลิงที่ทางสำนักงานเขตพระนครเคยมอบให้ รวมทั้งความเป็นชุมชนคืนให้แก่ทางเขต ทำให้ชุมชนป้อมมหากาฬถูกเพิกถอนความเป็นชุมชนที่ถูกต้อง และไม่ได้ได้รับความช่วยเหลือจากทางเขตเรื่อยมา

พ.ศ. 2538 การเคหะแห่งชาติได้เข้ามาดำเนินการเรื่องหาที่อยู่ใหม่ให้แก่ชาวชุมชนป้อมมหากาฬตามที่ กทม. เคยกล่าวไว้ ซึ่งพื้นที่ที่เตรียมไว้รองรับชาวชุมชนป้อมมหากาฬคือ โครงการเคหะฯคลองกรุงแถมมีบุรี ซึ่งอยู่ไกลจากถิ่นเดิมมาก ชาวชุมชนป้อมมหากาฬซึ่งขณะนั้นกำลังสืบสนและขาดที่พึ่งจึงได้นำเงิน ค่าเวนคืน 75 % ไปผ่อนกับทางโครงการฯ

หลังจากนั้น 2 ปีที่ชาวบ้านทนผ่อนชำระเงินเดือนละ 1,250 – 1,900 บาท ให้แก่โครงการฯ ปรากฏว่าโครงการดังกล่าวเป็นโครงการเพียงการผ่อนชำระค่าที่ดินที่ยังไม่มีทั้งตัวบ้าน ระบบสาธารณูปโภค ระบบขนส่ง สถานพยาบาล สถานการณ์ศึกษา ลู่ทางทำมาหากิน (ต้องรอโครงการขยายในอนาคต) และบ้านที่จะปลูกสร้างยังต้องจ่ายเงินอีกก้อนหนึ่งให้การเคหะฯเป็นผู้สร้างให้ในแบบที่การเคหะฯวางไว้ด้วย ชาวบ้านจึงปรึกษารื้อกันโดยมีความเห็นว่า ย้ายไปไม่รู้จะประกอบอาชีพอะไรไม่มีแหล่งให้ทำมาค้าขาย ลูกหลานไม่มีโรงเรียนให้เรียนหนังสือ ยามเจ็บป่วยก็ไม่มีโรงพยาบาลให้รักษาตัว ชาวบ้านจึงตัดสินใจขออยู่ในที่ดินเดิมที่พวกเขาเกิดและอาศัยอยู่มานานโดยจะทำการต่อรองกับ กทม. เพื่อขอแบ่งปันที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัย ”

การที่ชาวชุมชนป้อมมหากาฬตัดสินใจปฏิเสธไม่ยอมรับย้ายไปอยู่โครงการของการเคหะฯ โดยต้องการขอแบ่งปันที่ดินเดิมเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย ทำให้ชุมชนต้องเจรจาทันทีกับ กทม. ในฐานะเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินรายใหม่ ปลายปี 2541 ชุมชนเปิดเจรจากับผู้ว่าฯ พิจิตร รัตกุล เพื่อ

ขอแบ่งปันที่อยู่อาศัยและมอบพื้นที่บางส่วนให้ กทม. จัดทำสวน ชุมชนพร้อมจะคืนเงิน 75 % ที่
รับไปก่อนแล้วแก่ กทม. พร้อมทั้งจะอาสาที่จะดูแลสวนสาธารณะของกทม. และปรับปรุงชุมชนให้
เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ข้อเสนอของชุมชนป้อมมหากาฬถูก กทม. นำไปพิจารณาแต่
ไม่เป็นผลเนื่องจากไม่สามารถด้านทานกระแสของคณะกรรมการเกาะรัตนโกสินทร์ ที่ต้องการ
ปรับปรุงและอนุรักษ์พื้นที่ย่านนี้ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

ในปี 2542 กทม. ได้เสนอพื้นที่รองรับย่านบางแนว ซึ่งเป็นที่ดินราชพัสดุให้ชุมชนป้อม
มหากาฬและชุมชนอื่นๆรวม 5 ชุมชน ย้ายเข้าไปอยู่ แต่ชาวชุมชนไม่ตกลง แม้ว่าการเจรจา
ระหว่างชุมชนกับ กทม. ในยุคผู้ว่าพิจิตร ยังหาข้อยุติร่วมกันไม่ได้ กทม. ก็ไม่ได้ใช้กำลังผลักดันให้
ชุมชนรื้อย้าย แต่พอเปลี่ยนผู้บริหาร กทม. มาเป็น นายสมัคร สุนทรเวช การกดดันให้ชุมชนป้อม
มหากาฬรื้อย้ายก็เริ่มขึ้น ปี 2544 กทม. ได้ดำเนินการรื้อย้ายสิ่งปลูกสร้างบริเวณตลาดนกเขาด้าน
หน้าชุมชนประมาณ 40 หลัง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นร้านค้าแบบเข้าไปเย็นกลับที่ไม่ใช่สมาชิกของชุมชน
ต่อมาในวันที่ 26 มกราคม 2546 กทม. เข้ามาปิดประกาศให้ชุมชนป้อมมหากาฬ ทำการรื้อย้าย
ออกไปภายในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2546 ทั้งนี้เพื่อที่ กทม. จะนำพื้นที่ไปจัดสร้างสวนสาธารณะ
จากนั้นมาปัญหาการขัดแย้งด้านที่ดินระหว่างชุมชนป้อมมหากาฬและ กทม. ก็ดำเนินมาจนถึง
ปัจจุบัน

3) กระบวนการแก้ไขปัญหาและผลลัพธ์

ภายหลังการปิดประกาศให้ชุมชนรื้อย้ายภายใน 24 กุมภาพันธ์ 2546 ชุมชนป้อม
มหากาฬได้ต่อสู้และเรียกร้องสิทธิของตนตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 โดยเฉพาะในมาตรา 46 ที่
ให้หลักประกันและสิทธิแก่ชุมชนดั้งเดิมในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ รวม
ทั้งอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี และวิถีของชุมชน ชาวชุมชนป้อมมหากาฬได้นำเอาจุดเด่นในแง่
ของความเป็นชุมชนโบราณที่มีความเก่าแก่ และเป็นชุมชนชานพระนครแหล่งสุดท้ายที่ยังหลง
เหลืออยู่ มาเป็นเงื่อนไขในการเรียกร้องต่อสู้ ลานกว้างบริเวณด้านหน้าของชุมชนก็เคยเป็นตลาด
นกเขาเดิม ได้แปรสภาพเป็นลานวัฒนธรรมชุมชน เพื่อเป็นเวทีสื่อสารกับสาธารณชน ถึงวิถีชีวิต
ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชุมชนป้อมมหากาฬในหลายวาระ
โอกาส ทั้งนี้เพื่อต้องการเปลี่ยนทัศนคติของผู้คนในสังคมต่อการพัฒนาเมืองเสียใหม่ว่า การ
พัฒนาควรจะไปพร้อมๆกับการเคารพในประวัติศาสตร์ คุณค่าวัฒนธรรมและวิถีชุมชน ไม่จำ
เป็นที่การพัฒนาจะต้องรื้อย้ายผู้คนและรื้อร้างวิถีชีวิตของชุมชน การต่อสู้ในมิติทางประวัติ
ศาสตร์และวัฒนธรรมแบบนี้ สามารถระดมผู้เข้าร่วมได้อย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการ
ที่สนใจชุมชนเมือง องค์กรพัฒนาเอกชน คนหนุ่มสาวในสถาบันการศึกษา ศิลปิน สื่อมวลชน

แขนงต่างๆ รวมไปถึงพันธมิตรคนจนอย่างชุมชนที่อยู่ในเขตเกาะรัตนโกสินทร์ กลุ่มเครือข่ายสิทธิที่อยู่อาศัย กรุงเทพฯ – ปริมณฑล และพี่น้องจากเครือข่ายสลัม 4 ภาค

รูปธรรมของกิจกรรมในแนวทางที่วาท์เช่น การจัดงานแสดงภูมิปัญญา และวิถีชีวิตชุมชนในเขตเมืองเก่า ที่ชุมชนป้อมมหากาฬ เชิญพี่น้องชุมชนอื่นๆในเกาะรัตนโกสินทร์รวมไปถึงประชาคมบางลำพู เข้าร่วมงานในเดือน กุมภาพันธ์ 2546 การจัดสร้างสวนหย่อมในบริเวณลานด้านหน้าป้อมมหากาฬ เพื่อแสดงเจตนารมณ์ ที่จะร่วมดูแลสวนสาธารณะให้กทม. และทำพิธีมอบสวนแก่ กทม. เพื่อร่วมถวายแด่ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ เนื่องในวโรกาสพระชนมพรรษา ครบ 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547 เมื่อวันที่ 25 มกราคม 2547 รวมไปถึงการจัดงานเสวนา “มุมมองนิสิต นักศึกษา กับการพัฒนาเมือง ศึกษากรณีชุมชนป้อมมหากาฬ” ที่ชุมชนป้อมมหากาฬในวันที่ 25 เมษายน 2547 โดยมีนักศึกษาด้านรัฐศาสตร์ มานุษยวิทยา – สังคมวิทยา การพัฒนาชุมชนและภูมิ – สถาปัตยกรรม มานำเสนอรายงานที่ศึกษาขึ้นจากชุมชนป้อมมหากาฬ

นอกจากจะใช้แนววัฒนธรรมชุมชนเป็นยุทธวิธีในการต่อสู้แล้ว ชุมชนป้อมมหากาฬยังใช้กระบวนการแก้ไขปัญหาแบบยื่นข้อเรียกร้องไปยังหน่วยงานต่างๆดังนี้คือ

1. ยื่นหนังสือร้องเรียนไปยังหน่วยงานต่างๆ คือ กรุงเทพมหานคร กระทรวง

พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ เพื่อขอที่ดินให้ชุมชน จัดระเบียบที่อยู่อาศัย จำนวน 1 ไร่ 2 งาน ซึ่งชาวชุมชนจะจัดสร้างที่อยู่อาศัยใหม่และช่วยดูแลรักษาสวนสาธารณะของกรุงเทพมหานคร ทั้งนี้มีเพียงคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติเท่านั้นที่ได้ใช้อำนาจในการเรียกคู่กรณีมาให้ข้อมูล แต่ผลการเจรจาก็ไม่คืบหน้าเนื่องจากกรุงเทพมหานครพยายามที่จะบ่ายเบี่ยงและใช้วิธีส่งข้าราชการที่ไม่มีอำนาจตัดสินใจมาเจรจา

2. จัดชุมนุมที่หน้าศาลว่าการกทม. เพื่อขอเจรจากับผู้ว่าฯสมัคร สุนทรเวช ให้ชะลอการรื้อถอน แต่ทางผู้ว่าฯกลับไม่ยอมลงมาเจรจา และไม่ยอมรับข้อเสนอการขอแบ่งปันที่ดินของชุมชน

3. ยื่นเรื่องให้ศาลปกครองไต่สวน ดังนี้

- กทม. ใช้มาตรา 13 ตาม พ.ร.บ. การเวนคืน ในการบังคับรื้อถอนบ้านเรือน ซึ่งจะมีผลบังคับใช้ต่อเมื่อ มีการปิดประกาศในที่สาธารณะแล้วไม่ต่ำกว่า 75 วัน แต่ในทางปฏิบัติ กทม. ปิดประกาศเมื่อวันที่ 24 มกราคม 2546 และให้ชุมชนรื้อถอนให้เสร็จภายใน 24 กุมภาพันธ์ 2546 ดังนั้นจึงเป็นระยะเวลาไม่ถึง 75 วัน ตามกฎหมาย ประกาศแจ้งรื้อถอนของ กทม. ฉบับดังกล่าวจึงไม่ชอบด้วยกฎหมาย

- พ.ร.บ. การเวนคืน ที่ใช้สำรวจและวัดพื้นที่ที่จะเวนคืนประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2535 โดยมีระยะเวลาที่ใช้บังคับเป็นเวลา 4 ปี ซึ่งได้หมดเงื่อนไขที่จะบังคับไปแล้วเมื่อปี 2539 แต่ทาง

กทม. ได้นำมาบังคับใช้รื้อถอนบ้านเรือนของชุมชนในปี พ.ศ. 2546 พ.ร.บ. ดังกล่าวจึงไม่น่าจะชอบด้วยกฎหมาย

สำหรับผลลัพธ์ของการแก้ไขปัญหานั้น ศาลปกครองได้มีคำสั่งคุ้มครองชุมชนชั่วคราวเป็นเวลา 30 วัน โดยมีให้ กทม. ดำเนินการใดๆ บัดนี้คำสั่งคุ้มครองดังกล่าวได้หมดอายุลงแล้ว ส่วนประเด็นคำฟ้องทั้งสองประเด็น ศาลปกครองได้พิพากษายกฟ้องเมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2546 เนื่องจากอ้างว่าผู้ร้องขาดคุณสมบัติเพราะไม่ใช่ผู้ถูกเวนคืน เนื่องจากเป็นบุคคลในครอบครัวที่ 2 อย่างไรก็ตามขณะนี้ได้มีการยื่นอุทธรณ์ ต่อศาลปกครองสูงสุดแล้ว สำหรับ กทม. ได้ประสานให้หน่วยบัญชาการทหารพัฒนา กองบัญชาการทหารสูงสุด เป็นผู้ดำเนินการปรับปรุงภูมิทัศน์และจัดสร้างสวนสาธารณะแทน ปัจจุบันทางคณะทางทหารได้เข้าดำเนินการจัดสร้างสวนหย่อมในพื้นที่ว่างเกือบ 2 ไร่ (บริเวณลานตลาดนกเขาเดิม) ตามโครงการระยะแรก โดยชาวชุมชนต้องยินยอมเนื่องจากไม่ต้องการปะทะเผชิญกับฝ่ายทหาร

ส่วนความเคลื่อนไหวของชาวชุมชนนั้น ล่าสุดมีการสำรวจเช็คชาวบ้านที่ประสงค์จะต่อสู้อยู่ในที่ดินเดิม ซึ่งปรากฏว่ามี 50 หลังคาเรือน ดังนั้นจึงมีกระบวนการออกแบบวางผังชุมชนใหม่ โดยจะขอแบ่งเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ 2 งาน เพื่อจัดสร้างที่อยู่อาศัย 2 ชั้น ขนาด 4 x 8 เมตร (8 ตารางวา) ในผังชุมชนใหม่นี้จะเก็บรักษาอนุรักษ์บ้านโบราณ 5 หลัง เอาไว้ด้วย เพื่อให้เป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชน เป็นสถานที่บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ของชุมชน

ชุมชนย่านพระราม 3

1). การตั้งถิ่นฐานและสภาพชุมชน

ย่านพระราม 3 มีอาณาบริเวณประมาณ 37.5 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่เขตยานนาวา สาทร และบางคอแหลมของกรุงเทพมหานคร เครือข่ายสลัมพระราม 3 ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2542 สมาชิกประกอบด้วยชุมชนแออัดในเขตยานนาวา จำนวน 9 ชุมชน

มีประชากรราว 700 ครอบครัว ชุมชนส่วนใหญ่ 5 ชุมชน อาศัยอยู่ในที่ดินของเอกชนที่มีสภาพเป็นป่าจากและร่องสวนเก่า ซึ่งเจ้าของที่ปล่อยรกร้างเอาไว้ มีเพียงผู้ดูแลที่ดินที่ต่อมานำเอาที่ดินมาแบ่งแปลงออกขายด้วยการเรียกเก็บค่าน้ำดินจากชาวบ้านที่ไม่มีที่อยู่แปลงละ 5,000 – 15,000 บาท แล้วแต่ขนาดของแปลงที่ดิน การจ่ายค่าที่ดินไม่มีลายลักษณ์อักษรใดๆ นอกจากคำสัญญาที่จะนำเงินไปให้เจ้าของที่ และด้วยกระบวนการเช่นนี้ ขบวนการของผู้ไม่มีบ้านต่างก็ทยอยกันเข้าปักหลักจับจองที่ดิน หักสร้างถางพง ปลูกบ้านพักอาศัย และพัฒนาเป็นชุมชนในที่สุด

อีกตัวอย่างหนึ่งของการบุกเบิกที่ดินเอกชนก็คือ ชุมชน 2 แห่งที่เก่าแก่ใกล้ตัวชาวริมแม่น้ำเจ้าพระยา นำเอาที่ดินของตนที่อยู่ใกล้ๆกับโกดังมาปลูกเป็นเรือนแถวให้คนงานพักอาศัย จากนั้นการก่อตัวเป็นชุมชนก็เริ่มขึ้นเมื่อบรรดาจับกังต่างพากันหอบเอาลูกเมีย เครือญาติ มาอยู่อาศัยด้วยเพื่อช่วยกันทำมาหากินจนในท้ายสุดก็แตกขยายกลายเป็นชุมชน นอกจากลักษณะการบุกเบิกชุมชนในที่ดินเอกชนแล้ว อาจกล่าวได้ว่าการบุกเบิกชุมชนในที่ดินของรัฐก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน สมาชิกเครือข่ายสลัมพระราม 3 ที่อาศัยในที่ดินของการรถไฟฯ ก็ล้วนแต่ต้องผ่านการเสียค่าน้ำดินหรือเงินใต้โต๊ะให้กับเจ้าหน้าที่ที่อ้างว่าดูแลพื้นที่ทั้งสิ้น มิฉะนั้นก็จะต้องเผชิญกับหมายขับไล่และการดำเนินคดีตามกฎหมาย

ผู้บุกเบิกที่ดินเหล่านี้ หลังจากที่รวมตัวกันเป็นเครือข่ายสลัมพระราม 3 ก็พยายามคิดหาหนทางในการพัฒนาชุมชนกันอย่างกว้างขวาง กิจกรรมการพัฒนาครอบคลุมตั้งแต่ การเรียกร้องในสิทธิที่จะได้รับบริการขั้นพื้นฐานจากรัฐ เช่น ทะเบียนบ้าน น้ำประปา ไฟฟ้า ,การพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชุมชน เป็นต้นว่า ทางเดินเท้า ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ,การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ,การส่งเสริมอาชีพและจัดระบบสวัสดิการโดยชุมชน ,กิจกรรมด้านเด็ก – เยาวชน รวมไปถึงการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยที่มีทั้งหยุดการไล่รื้อ และการสร้างทางเลือกด้านที่อยู่อาศัยเพื่อจะแก้ปัญหาการถูกไล่ที่อันเป็นผลมาจากนโยบายพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษพระราม 3

2). ปัญหาข้อพิพาทด้านที่ดิน

ในช่วงปี พ.ศ.2537 เริ่มมีกระแสข่าวจากสื่อมวลชนว่า กรุงเทพมหานครเตรียมจะขยายการเติบโตของเมืองมายังบริเวณ “ย่านถนนพระรามที่ 3” เพื่อให้เป็นศูนย์กลางการเงินการธนาคาร การลงทุนนานาชาติ ตามนโยบายของรัฐบาล เนื่องจากบริเวณศูนย์กลางทางเศรษฐกิจเดิมแถบถนนสีลมสาทร เริ่มมีบรรยากาศของความแออัดหนาแน่น และเต็มไปด้วยมลภาวะมากขึ้น ต่อมาในสมัยที่นายพิจิตร รัตกุล เป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร โครงการพัฒนาพระราม 3 เริ่มเป็นรูปเป็นร่างมากขึ้น มีการจัดประกวดแนวความคิดในการพัฒนาย่านพระราม 3 ให้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ

อย่างไรก็ตามการพัฒนาเมืองในครั้งนี้อาจจะไม่เหมือนกับที่ผ่านมา เพราะกรุงเทพมหานครตั้งใจจะให้การพัฒนาพื้นที่พระราม 3 เป็นต้นแบบของการพัฒนาเมืองอื่นๆของประเทศ โดยใช้กรอบความคิดเรื่อง “เมืองน่าอยู่” หรือ “เมืองยั่งยืน” มาเป็นตัวชี้้นำในการพัฒนา เป็นต้นว่า การใช้ผังเมืองรวมมาเป็นเครื่องมือในการวางผัง ไม่ปล่อยให้เกิดการพัฒนาสะเปะสะปะเหมือนในอดีต การกำหนดให้มีการพัฒนาสิ่งแวดล้อมต่อเนื่องทั้งพื้นที่ ไม่เน้นเฉพาะตามถนนสายเดียวอย่างที่เคยเป็นมาก่อน การเปิดพื้นที่สาธารณะให้ประชาชนทำกิจกรรมเช่น พื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาจะเปิดโล่งเพื่อการพักผ่อน การรวมถึงการพัฒนาด้านการจราจรขนส่งที่จะลดการใช้รถยนต์ส่วนตัวมาเน้นที่การสร้างทางสัญจรทางเท้าและทางจักรยานที่สะดวกและสนับสนุนระบบขนส่งมวลชนที่ใช้พลังงานไฟฟ้า

พื้นที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่พัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ ซึ่งจะเริ่มโครงการพัฒนาก่อนนั้นหมายถึง พื้นที่ในเขตยานนาวา ที่ผังเมืองรวมกรุงเทพมหานครฉบับแก้ไขปรับปรุงปี พ.ศ. 2542 กำหนดให้เป็นย่านพาณิชยกรรมหรือเขตเศรษฐกิจพิเศษในบริเวณ 2.3 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,475 ไร่ ที่ในหมู่นักวางผังชอบเรียกกันว่า พื้นที่หัวแวน ซึ่งเริ่มจากริมแม่น้ำเจ้าพระยาถึงแนวถนนย่านพระราม 3 ขนานกับแนวถนนอุตสาหกรรมด้านนอก พื้นที่ดังกล่าวมีแผนพัฒนาเป็นศูนย์กลางการเงินการธนาคาร การลงทุน ศูนย์ประชุมและศูนย์แสดงนิทรรศการนานาชาติ พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ ท่าเทียบเรือ หอสูงจุดชมวิวของเมือง และศูนย์การค้าบาร์ชา / พลาซ่าต่างๆ

3). กระบวนการแก้ปัญหาและผลลัพธ์

จากแผนพัฒนาดังกล่าว เครือข่ายสลัมพระราม 3 พยายามเสนอความคิดเห็นต่อการพัฒนาพื้นที่พระราม 3 ต่อ กรุงเทพมหานคร แต่ผลลัพธ์คือ กทม. ละเลยการมีส่วนร่วมของประชาชน การแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการพัฒนาพื้นที่พิเศษบริเวณถนนพระราม 3 ที่ลงนามโดยนายพิจิตร รัตกุล ผู้ว่า กทม. ในขณะนั้น ไม่มีชาวชุมชนได้เข้าร่วมเป็นกรรมการเลย ทั้งๆที่เป็นเรื่องที่

กระทบกับชาวชุมชนแออัดในย่านพระราม 3 ถึง 87 ชุมชน หรือเป็นจำนวน 1 ใน 3 ของประชากรในย่านดังกล่าว

นอกจากนี้ ความคิดเห็นต่อแผนการพัฒนาเมือง ที่ชุมชนย่านพระราม 3 เสนอต่อกรุงเทพมหานครก็ถูกนำไปปฏิบัติอย่างบิดเบือน ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

ข้อเสนอของชุมชนต่อการพัฒนาเมืองในพื้นที่พระราม 3 มี 2 ประการสำคัญคือ

1. รูปแบบการพัฒนาในพื้นที่

1.1 ชาวชุมชนอยากให้การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษพระราม 3 เป็นการพัฒนาด้านที่อยู่อาศัยของคนจนไปพร้อมกันด้วย โดยต้องการให้มีการปรับปรุงที่อยู่อาศัยในที่ดินเดิม หรือหากพื้นที่บางส่วนมีความจำเป็นต้องพัฒนา ก็ขอให้จัดที่อยู่อาศัยรองรับในย่านเดิม โดยเสนอให้ใช้ที่ดินส่วนราชการที่อยู่ในบริเวณพระราม 3 จัดเป็นพื้นที่อยู่อาศัยรองรับให้กับชุมชนด้วยการจัดให้มีสภาพแวดล้อมในการอยู่อาศัยที่ดี มีถนนเล็กๆภายในชุมชน มีพื้นที่สาธารณะสำหรับพักผ่อนหย่อนใจ ชุมชนไม่อยากร้ายออกไปจากย่านพระราม 3 เพราะวิถีชีวิตผูกพันกับย่านนี้ทั้งในแง่แหล่งงาน การทำมาหากิน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รวมไปถึงการศึกษาของลูกหลาน

1.2 ชุมชนอยากให้การพัฒนาพื้นที่ในย่านพระราม 3 เป็นการพัฒนายกระดับอาชีพของชาวชุมชนไปในตัว ตัวอย่างเช่น การพัฒนาให้เกิดแหล่งธุรกิจของคนจน หรือการใช้แรงงานเดิมของคนในย่านนี้ บรรจุเข้าไปในกิจการของภาคธุรกิจต่างๆที่จะเกิดขึ้นใหม่

1.3 ชุมชนอยากให้การพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานต่างๆสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเดิมที่มีสถานที่ทางศาสนา เช่น เส้นทางรถไฟฟ้า ไม่ควรบดบังทัศนียภาพของวัดและมัสยิด หรือการก่อสร้างอาคารที่สูงมากอาจแปลกแยกกับระบบการอยู่อาศัยแบบเดิม

2. การเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกระบวนการวางแผนและพัฒนาเมือง

2.1 ชุมชนขอทราบข้อมูลรายละเอียด โครงการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษพระราม 3

2.2 ชุมชนขอเปิดเวทีประชาพิจารณ์ ให้ประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบได้มีโอกาสเสนอแนะแนวคิดต่อโครงการออกแบบวางแผนเขตเศรษฐกิจพิเศษ

2.3 ชุมชนขอเสนอแบบผังด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย และสิ่งแวดล้อมของชุมชนเอง

ภายหลังรับฟังข้อเสนอของชุมชนย่านพระราม 3 แล้ว บริษัทที่ปรึกษาด้านการวางแผนผังที่ กทม. จ้างมา ไม่ได้ทำตามข้อเสนอแนะของชุมชน ไม่มีการจัดประชาพิจารณ์เพื่อเปิดรับฟังความคิดเห็นของชาวชุมชน นอกจากนี้ยังใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบสอบถามซึ่งถือเป็นการฟังความคิดเห็นของชาวบ้านอย่างจำกัด สำหรับรูปแบบที่อยู่อาศัยนั้น บริษัทที่ปรึกษาเสนอให้ก่อสร้างในแบบอาคารทรงสูง

ตามมาตรฐานของการเคหะฯ จำนวน 27,113 ยูนิต ซึ่งไม่ใช่ความต้องการของชาวชุมชนที่อยากจะอาศัยอยู่ในแนวราบ

เมื่อเปลี่ยนผู้บริหารกรุงเทพมหานครมาเป็น นายสมัคร สุนทรเวช โครงการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษพระราม 3 ก็ยังคงเดินหน้าต่อไปในวิถีทางที่ไม่ต่างไปจากยุคสมัยของผู้ว่าฯ พิจิตร สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานครได้ว่าจ้างบริษัท ไทยเอนจิเนียริง คอนสัลแตนท์ จำกัด ให้ศึกษารายละเอียดของการออกแบบวางผังพื้นที่ต่อจากสองบริษัทแรก วิธีการศึกษาหลักยังคงใช้การสัมภาษณ์อย่างสอบถามมากกว่าการจัดเวทีสาธารณะเพื่อรับฟังความคิดเห็นของชาวชุมชนและประชาชนในพื้นที่ งานสัมมนาระดมความคิดเห็นต่อการพัฒนาพระราม 3 มักจัดอยู่ตามโรงแรมและจำกัดการเข้าร่วมของชาวบ้าน ผู้ร่วมสัมมนาส่วนใหญ่จะอยู่ในแวดวงของ นักวางผัง นักธุรกิจ นักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ รวมถึงเจ้าของที่ดิน

เครือข่ายสลัมพระราม 3 ยังคงยืนกรานที่จะขอมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยและการวางแผนพัฒนาเมืองในย่านนั้น โดยขณะนี้อยู่ระหว่างการสำรวจหาที่ดินของรัฐในย่านพระราม 3 ที่ไม่ได้อาศัยประโยชน์ เพื่อเสนอให้รัฐบาลนำมาจัดให้ชุมชนเช่าอยู่อาศัยระยะยาว 30 ปี ตามนโยบายบ้านมั่นคง

ชุมชน ส.พัตยา

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินเอกชน โฉนดเลขที่ 5077 เนื้อที่ 3 ไร่ 1 งาน 88 ตารางวา บริเวณแขวงบางกะปิ เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร มีสมาชิกจำนวน 104 ครอบครัว ประชากรประมาณ 700 กว่าคน ชาวชุมชนกลุ่มแรกเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าวเมื่อประมาณปี 2511 สภาพชุมชนเป็นป่าจึงเข้ามาบุกเบิกโดยไม่ทราบว่าเป็นที่ดินของใคร จากนั้นผู้เดือดร้อนในที่อยู่อาศัยต่างก็ทยอยเข้ามาเรื่อยๆจนเต็มพื้นที่ ในที่สุดปี 2538 ได้มีผู้ที่อ้างว่าเป็นเจ้าของที่ดินดังกล่าวมาสอบถามถึงที่ดินของตนเอง ชาวชุมชนก็ได้ให้ข้อมูลไป

ต่อมาปี 2544 ได้มีหนังสือจากทางทนายความแจ้งให้ออกจากพื้นที่ดังกล่าว โดยทางทนายได้ฟ้องร้องต่อศาลแพ่งกรุงเทพใต้ เป็นจำนวนกว่า 40 คดี เมื่อต้นปี 2545 ได้เกิดเพลิงไหม้ชุมชนจำนวนกว่า 58 หลังคา มีการข่มขู่จากฝ่ายเจ้าของที่ดิน จากนั้นตัวแทนเจ้าของที่ดินนัดเจรจาไกล่เกลี่ยกับชาวชุมชนที่สน.มักกะสัน ซึ่งได้ข้อสรุป คือทางเจ้าของที่ดินจะจัดซื้อที่ดินแปลงใหม่แก่ชาวบ้านเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน โดยให้ชาวบ้านไปดูที่ดินเพื่อนำมาเสนอต่อไป จนกระทั่งในเดือน เมษายน ปี 2545 ได้เกิดเพลิงไหม้ชุมชนอีกครั้งหนึ่ง

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

ในปี 2544 หลังจากที่ชาวชุมชนได้รับหนังสือจากทนาย ก็ได้ประสานกับศูนย์รวมพัฒนาชุมชน องค์กรชาวบ้านในสลัม ซึ่งอยู่ในสังกัดของเครือข่ายสลัม 4 ภาค เพื่อปรึกษาแนวทางแก้ไขปัญหาและได้มีการไปขอความช่วยเหลือจากทางสภาทนายความในเรื่องคดี แต่ทางชุมชนเห็นว่าทนายจากสภาทนายความไม่เปิดโอกาสให้ชาวชุมชนชี้แจงข้อเท็จจริงอย่างเต็มที่ จึงไม่ประสงค์จะให้ทนายความคนดังกล่าวทำหน้าที่ต่อ ประกอบกับชาวชุมชนไม่เข้าใจในข้อกฎหมายจึงไม่สนใจในเรื่องคดีความในชั้นศาลและกลับมาสร้างกิจกรรมป้องกันการไล่อื้อชุมชนแทน จนกระทั่งเกิดการข่มขู่จากฝ่ายเจ้าของที่ดินและเกิดเพลิงไหม้ในต้นปี 2545 ทางชุมชนจึงได้ประสานกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าแก่บ้านเรือนที่ถูกไฟไหม้ จนในท้ายสุดเกิดการเจรจากับฝ่ายตัวแทนเจ้าของที่ดินที่สน.มักกะสัน ซึ่งได้ผลสรุปว่าให้ชาวบ้านไปดูที่ดินเพื่อเสนอให้เจ้าของที่ดินจัดซื้อ ต่อมาชาวบ้านได้ไปดูที่ดินบริเวณเขตลาดกระบัง จำนวน 6 ไร่ แล้วนำมาเสนอกับเจ้าของที่ ฝ่ายเจ้าของที่กลับอ้างว่าทางเข้าออกไม่สะดวกและในที่สุดเรื่องก็เงียบไป

3. ผลของการแก้ไขปัญา

ได้มีคำพิพากษาของศาลให้ชาวบ้านรื้อบ้านออกจากพื้นที่รวมทั้งให้ชดใช้ค่าเสียหาย แต่ชาวบ้านไม่ยอมเพราะถือว่าฝ่ายเจ้าของที่ดินผิดข้อตกลงที่เคยเจรจากันที่ สน. มักกะสันว่าจะจัดซื้อที่ดินให้ ดังนั้นทางนายจึงแจ้งตำรวจกองปราบให้ไปดักจับชาวบ้านที่ศาลมีคำพิพากษาดัดสินแล้ว ซึ่งในขณะนี้มีชาวบ้านที่โดนจับและประกันตัวออกมา 11 ราย นอกจากนี้ยังแจ้งให้พนักงานบังคับคดีทำการอายัดบัญชีเงินฝากธนาคาร ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเงินกองทุนน้ำประปาชุมชน อายัดเงินเดือนชาวบ้านที่ทำงานตามบริษัท ห้างร้าน เพื่อต่อรองให้ชาวบ้านรื้อบ้าน หากรื้อแล้วก็จะคืนบัญชีเงินที่อายัดให้ ตอนนี้มีบ้านที่จำต้องรื้อแล้ว 15 หลัง สำหรับแนวทางการต่อสู้ของชุมชนนั้นชาวบ้านได้ยื่นข้อเรียกร้องไปยัง กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ 2 ครั้ง เพื่อให้ รมต.อนุรักษ์ จุริมาศ เข้ามาเป็นคนกลางเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามข้อเสนอของชุมชน ที่ต้องการให้เจ้าของที่ดิน ซื้อที่แลกเปลี่ยนให้ ขณะนี้ทางกระทรวงฯ ยังไม่ได้แจ้งผลการดำเนินงานให้ชาวบ้านรับทราบ

ล่าสุด ชาวชุมชนได้เข้าโครงการบ้านมั่นคงของ พอช. ซึ่งขณะนี้ทำการจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เคหะสถานเพื่อไปซื้อที่ดิน อย่างไรก็ตามกระบวนการจัดซื้อที่ดินและพัฒนาสาธารณูปโภคในพื้นที่รองรับแห่งใหม่ต้องใช้เวลาในปี ดังนั้นชุมชนจึงเปลี่ยนข้อเสนอมมาเป็นการเจรจาขอยึดเวลารื้อย้ายกับฝ่ายเจ้าของที่ แต่ก็ได้รับการปฏิเสธอีกเช่นกัน สถานการณ์ในชุมชนจึงเต็มไปด้วย การไล่จับ การดักจับชาวบ้าน คนในชุมชนหวาดระแวง จนไม่เป็นอันทำมาหากิน ทำยสุดท้ายเมื่อทนแรงกดดันไม่ไหว ชาวบ้านจึงตัดสินใจยินยอมรื้อย้ายโดยได้ค่ารื้อถอนครอบครัวละประมาณ 30,000 บาท ขณะนี้ชาวบ้านซึ่งยังย้ายไปอยู่พื้นที่ใหม่ไม่ได้เพราะการพัฒนาที่ดินยังไม่เสร็จ ได้ปลูกเพิงพักอาศัยชั่วคราวในบริเวณริมทางรถไฟหน้าชุมชน

ชุมชนคลองหลวงแพ่ง

1) การตั้งถิ่นฐานและสภาพของชุมชน

ชุมชนคลองหลวงแพ่ง ตั้งอยู่ริมคลองหลวงแพ่ง หมู่ 13 ตำบลศาลาแดง อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่ดินบริเวณดังกล่าวเป็นที่ธรณีสงฆ์ที่อยูในความดูแลของวัดทองธรรมชาติ ที่ดินมีขนาดเนื้อที่ 88 ไร่ 3 งาน 84 ตารางวา แบ่งโฉนดเป็น 2 แปลง ชุมชนคลองหลวงแพ่งมีผู้อยู่อาศัย 113 หลังคาเรือน ชาวบ้านรุ่นแรกซึ่งมีประมาณ 10 ครอบครัว อยู่กันมาราว 80 ปี ชุมชนเริ่มมาขยายตัวหนาแน่น ในช่วง 30 ปีมานี้ ลักษณะบ้านเรือนของชุมชนคลองหลวงแพ่ง ปลูกอยู่ติดคลองที่น้ำท่วมยังใสสะอาด ถือเป็นชุมชนกึ่งชนบทที่น่าอยู่อาศัย ชาวชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ค้าขาย รวมทั้งทำงานตามโรงงานอุตสาหกรรม

สำหรับที่ดินบริเวณที่ชุมชนตั้งอยู่ เดิมเป็นที่ของนายถึก ที่ต่อมาได้มาขอเป็นพระอยู่ที่วัดทองธรรมชาติ เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร เมื่อพระถึกมรณภาพเข้าใจว่าได้มอบที่ดินให้เป็นกรรมสิทธิ์ของวัด เพราะมีหนังสือจากพระครูโฆทานธรรมาจารย์ แจ้งมายังขุนบรมรัฐกิจ กำนันตำบลศาลาแดง เมื่อวันที่ 2 มิถุนายน รตนโกสินทร์ศก 128 ว่า ขอยื่นคำขอรับมรดกผู้ถือกรรมสิทธิ์มรดกโฉนดที่ 904 และ 905 อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา ขอให้ปิดประกาศว่ามีผู้คัดค้านหรือไม่ ซึ่งขุนบรมรัฐกิจได้แจ้งกลับไปว่าไม่มีผู้ใดคัดค้าน ดังนั้นที่ดินทั้ง 2 แปลง ขนาดเนื้อที่ 88 ไร่ 3 งาน 84 ตารางวา จึงตกเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดทองธรรมชาติแต่เนิ่นมา

2) ปัญหาข้อพิพาทด้านที่ดิน

ชาวบ้านคลองหลวงแพ่ง ดำเนินชีวิตมาอย่างสงบสุข โดยไม่แน่ใจว่าที่ดินที่พวกตนอยู่อาศัยนั้นเป็นของใคร บ้างก็คิดว่าเป็นที่ของกรมชลประทานเพราะอยู่ติดคลอง บ้างก็ระแคะระคายว่าเป็นที่ดินของวัด ต่อมาปี พ.ศ. 2540 ปัญหาข้อพิพาทด้านที่ดินก็ได้เริ่มขึ้น ซึ่งพอลำดับได้ดังนี้คือ

วันที่ 11 มีนาคม 2540 นายมนัส ทองจันทร์ และนายอมฤทธิ แซ่จิว ได้ทำสัญญาเช่าที่ดินเลขโฉนด 904 เนื้อที่ 41 ไร่ 1 งาน 52 ตารางวา และเลขโฉนด 905 เนื้อที่ 47 ไร่ 2 งาน 32 ตารางวา กับนายประกอบ ถนอมพิชัย ไวยาวัจกร วัดทองธรรมชาติ เพื่อนำไปสร้างเป็นโรงงานอุตสาหกรรม , โกดังเก็บสินค้า , ทาวส์เฮาส์ และอาคารที่อยู่อาศัย ในอายุสัญญา 3 ปี และต่ออีกครึ่งละ 3 ปี จนครบ 30 ปี โดยจ่ายค่าบำรุงวัด จำนวน 4 ล้านบาทและเสียค่าเช่ารายปีที่จะปรับขึ้นทุกๆ 5 ปี เป็นจำนวนเงินรวม 2,538,869.90 บาท

วันที่ 25 ส.ค. 2540 นายมนัส ทองจันทร์ ได้แจ้งความดำเนินคดีอาญากับชาวบ้าน 96 ราย ข้อหาบุกรุก ในครั้งนั้นมีนายอาสามาช่วยว่าความผู้คดีให้ชาวบ้านซึ่งต่อมาศาลได้พิพากษายกฟ้อง

วันที่ 31 ก.ค. 2541 นาย มนัส ทองจันทร์ ได้ยื่นฟ้องคดีแพ่งกับชาวบ้านจำนวน 109 ราย ปัจจุบันศาลตัดสินให้แพ้คดีแล้วทั้งหมด ปี 2545 และต้นปี 2546 ชาวบ้าน 20 ราย ที่ศาลตัดสินให้แพ้คดี ถูกเจ้าหน้าที่กรมบังคับคดีลงมาปิดหมายและบังคับการริ้อถอนแล้วถึง 3 ครั้ง แต่ชาวบ้านก็รวมพลังต้านไม่ให้มีการริ้อถอนบ้านทั้ง 20 หลังไว้ได้

3) กระบวนการแก้ไขปัญหาและผลลัพธ์

ชาวบ้านเริ่มกระบวนการแก้ไขปัญหาละริ้อ จากการให้นายอาสามาช่วยว่าความผู้คดีบุกรุก จนศาลพิพากษายกฟ้อง พอกลุ่มนายทุนเปลี่ยนมาฟ้องทางแพ่ง ชาวบ้านก็ติดต่อประสานงานกับเครือข่ายชุมชนออมทรัพย์ จ.ฉะเชิงเทรา และเครือข่ายสิทธิที่อยู่อาศัยกรุงเทพฯ – ปริมณฑล ให้เข้ามาแนะนำการทำกลุ่มออมทรัพย์และจัดกระบวนการด้านที่อยู่อาศัย ชุมชนคลองหลวงแพ่งจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของตัวเองขึ้นในปี 2543 นอกจากกิจกรรมด้านออมทรัพย์แล้วชุมชนยังเข้าร่วมศึกษาแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนต่างๆที่ประสบปัญหาด้านที่อยู่อาศัย เมื่อเห็นตัวอย่างรูปธรรมจากที่อื่นก็นำประสบการณ์กลับมาใช้ เป็นต้นว่า มีการจัดออกแบบวางผังชุมชนเพื่อเสนอขอเช่าที่ดินระยะยาว

หลังจากมีข้อเสนอด้านที่อยู่อาศัยที่เป็นรูปธรรมแล้ว ชุมชนคลองหลวงแพ่งก็ประสานขอ พบท่านเจ้าอาวาสวัดทองธรรมชาติ โดยมีการเจรจากับท่านเจ้าอาวาสถึง 2 ครั้ง เพื่อยื่นข้อเสนอที่จะขอเช่าที่ดินที่ชาวบ้านอาศัยอยู่มาก่อนจำนวน 15 ไร่ กับวัดทองธรรมชาติโดยตรง ส่วนที่ดินที่เหลืออีกเกือบ 73 ไร่นั้น ทางวัดก็สามารถให้กลุ่มนายทุนเช่าเพื่อทำโครงการด้านธุรกิจต่อไป อย่างไรก็ตามการเจรจากาข้อยุติไม่ได้ เพราะเจ้าอาวาสอ้างว่าไม่สามารถตัดสินใจได้ ต้องให้ชาวบ้านไปเจรจากับกลุ่มนายทุนเอาเอง เนื่องจากทางวัดได้ให้เช่าที่ดินทั้งสองแปลงนี้ไปแล้ว

เมื่อการเจรจากับวัดทองธรรมชาติไม่เป็นผล ทางจังหวัดฉะเชิงเทราซึ่งชุมชนคลองหลวงแพ่งเคยไปยื่นหนังสือร้องเรียน จึงได้แต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาของชุมชนขึ้นโดยมีหน่วยงานต่างๆเช่น นายอำเภอ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เข้าร่วมเป็นกรรมการ นายอำเภอบางน้ำเปรี้ยวซึ่งเห็นใจชาวบ้านคลองหลวงแพ่ง ได้ใช้ความพยายามอย่างเต็มที่เพื่อคลี่คลายปัญหา โดยไปเจรจาขอเช่าที่ดินของวัดหลวงแพ่งที่ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้ๆกับชุมชน เพื่อจัดเป็นที่รองรับให้ชาวชุมชนอยู่อาศัย ผลการเจรจาปรากฏว่าท่านเจ้าอาวาสวัดหลวงแพ่ง มิได้ขัดข้องต่อการให้ชาวบ้านที่กำลังถูกไล่มาปลูกบ้านอยู่อาศัย

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากชาวชุมชนคลองหลวงแพ่งปักหลักตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนมาอย่างยาวนาน ดังนั้นจึงประสงค์ที่จะขอปรับผังที่อยู่อาศัยและปรับปรุงชุมชนในที่เดิมตามข้อเสนอที่เคยเจรจากับทางวัดทองธรรมชาติไปแล้ว ชาวชุมชนจึงปฏิเสธแนวทางการแก้ไขปัญหานายอำเภอบางน้ำเปรี้ยว

สำหรับสถานการณ์ล่าสุด ชุมชนคลองหลวงแพ่งได้ประสานให้ พอช. เป็นคนกลางเจรจากับนายมนัส ทองจรรย์และหุ้นส่วน เพื่อขอเสนอการแบ่งปันที่ดินจำนวน 15 ไร่ ขณะนี้ทาง พอช. ก็กำลังพยายามติดต่อประสานงานอยู่ หากแต่กลุ่มนายทุนยังคงยืนกรานให้ชุมชนรื้อถอนบ้านเรือนออกไป และเพิ่มมาตรการเข้มข้นในการกดดันชาวบ้าน ที่ผ่านมามีแกนนำชาวบ้านคนหนึ่งถูกจับกุมดำเนินคดีข้อหาขัดขวางคำสั่งรื้อย้ายของศาล ซึ่งชาวบ้านได้ช่วยกันประกันตัวออกมาแล้ว อย่างไรก็ตามด้วยความหวาดกลัวว่าจะถูกจับ จึงทำให้ชาวบ้านบางส่วนเริ่มหลบหนีออกจากชุมชนโดยทำการปิดบ้านไว้ หากมองในเชิงขวัญกำลังใจของชาวบ้านแล้วสถานการณ์ชุมชนคลองหลวงแพ่งจึงไม่ค่อยสู้ดีนัก

ชุมชนเกตุแก้ว

1) การตั้งถิ่นฐานและสภาพของชุมชน

ชุมชนเกตุแก้ว ตั้งอยู่ที่ ถนนแก้วเสนา เขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ จ.อุบลราชธานี ประวัติการก่อกำเนิดชุมชนนั้น ในราวปี พ.ศ.2518 มีบ้านสองหลังแรก ที่มาปลูกบ้านอยู่หลังป้อมสามทหารเสือ (ชาวบ้านเรียกในขณะนั้น ปัจจุบันเป็นปั้มน้ำมัน ปตท.) เป็นบ้านของครอบครัวนางวิกัน พิมพวงศ์ และครอบครัวนายสุวรรณ โคตะ จากนั้นเริ่มมีคนเข้ามาขออยู่อาศัยเรื่อย ๆ จนกระทั่งบ้านเรือนเพิ่มขึ้นเป็น 20 กว่าหลังคา ชาวบ้านกลุ่มนี้เรียกตัวเองว่า “ คุ่มโนนสหกรณ์ ” เนื่องจากบ้านเรือนอยู่ติดกับสหกรณ์จังหวัดอุบลราชธานี

ในปี พ.ศ.2528 เกิดการไล่อพยพชุมชนวังสัจด์ ซึ่งเป็นชุมชนแออัดขนาดใหญ่กว่า 300 หลังคาเรือนตั้งอยู่ใกล้ศาลจังหวัดติดกับทุ่งศรีเมือง เขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานี (ในขณะนั้น) จากการไล่อพยพครั้งนั้นชาวบ้านแตกกระส้านซ่านเซ็น อพยพแยกย้ายกระจายไปอยู่ตามที่ดินว่างเปล่ารอบ ๆ ทั้ง 2 เขตเทศบาล และมีชาวบ้านบางส่วนได้อพยพเข้ามาสมทบอยู่ในชุมชนเกตุแก้ว ใกล้ ๆ กับชาวคุ่มโนนสหกรณ์ และต่อมาเรียกรวมกันว่า “ ชาวชุมชนเศษแก้ว ” เพราะที่ดินบริเวณนั้นเคยเป็นที่ทิ้งขยะของเทศบาลเมืองวาริน ฯ และเลิกใช้แล้ว รอบ ๆ บริเวณเต็มไปด้วยซากกองขยะ เศษขวด เศษแก้วจำนวนมาก

กระทั่ง ในปี พ.ศ.2535 ชุมชนบริเวณคุ่มโนนสหกรณ์ ได้รับการรับรองการเป็นชุมชนจากเทศบาลฯ และมีชื่อใหม่ว่า “ ชุมชนเกตุแก้ว ” ปัจจุบันมีสมาชิกชุมชน 86 หลังคาเรือน 96 ครอบครัว รวมประชากร 337 คน ชาวชุมชนเกตุแก้ว ส่วนใหญ่อพยพมาจากหลายอำเภอใน จ.อุบล ฯ เช่น อ.ดอนมดแดง อ.โพธิ์ไทร อ.ตระการพืชผล อ.โขงเจียม อ.เดชอุดม และมาจาก อ.พิบูลมังสาหารมากที่สุด และมีบางส่วนที่อพยพมาจากจังหวัดใกล้เคียง เช่น จ.บุรีรัมย์ จ.ยโสธร และ จ.ร้อยเอ็ด แต่เดิมนั้น ชาวบ้านมีอาชีพที่สอดคล้องอยู่กับธรรมชาติ เช่น หาปลา เก็บยอดผัก ขุดมันขาย มีรายได้เฉลี่ย 150-200 บาท เพราะรอบบริเวณชุมชนกว่า 100 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าบุ่งทาม ป่าหัวลิง มีห้วย หนอง บุ่ง และกุดเชื่อมต่อไปสู่แม่น้ำมูลที่วัดบ้านท่าบั้งมั่งซึ่งห่างออกไปประมาณ 1 กิโลเมตร ปัจจุบันชาวชุมชน มีอาชีพรับซื้อ-เก็บของเก่าขาย ประมาณ 60% บางส่วนมีอาชีพทำไม้ ค้าขาย เป็นลูกจ้างรายวัน กรรมกร ส่วนอาชีพหาปลา เก็บผักขาย ทั้งชุมชนเหลืออยู่เพียง 2 ครอบครัวเท่านั้น

ด้านสาธารณูปโภค ชาวชุมชนใช้น้ำบ่อเป็นหลัก ส่วนน้ำประปาไม่มีแผนขยายเขตพื้นที่บริการเนื่องจากปัญหาเกี่ยวกับที่ดิน น้ำดื่มซื้อน้ำถังละ 10 บาท ส่วนไฟฟ้าทุกครอบครัวมีใช้ครบ 100% มีมิเตอร์เป็นของตัวเอง 90%

2) ปัญหาข้อพิพาทด้านที่ดิน

ปัญหาการไถ่ล้อมชุมชนนั้นเกิดขึ้นในปี พ.ศ.2532 เนื่องจากนโยบายสำคัญของ พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ที่ต้องการ เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า ก่อให้เกิดการเติบโตในภาคเศรษฐกิจ ธุรกิจต่างๆ ขยายตัวอย่างมากโดยเฉพาะกลุ่มธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ บ้านจัดสรร รวมทั้งการลงทุนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการค้าการลงทุนระหว่างประเทศ ทำให้ชาวบ้านคุ้มโนนสหกรณ์ 20 กว่าหลังคา ที่อยู่หลังป่าสามทหารเสือ ถูกกลุ่มทุนในจังหวัด แจ้งให้ชาวบ้านย้ายออกไปจากที่ดินผืนดังกล่าว โดยได้จ่ายค่าชดเชยความเสียหายหลังคาเรือนละประมาณ 1,800–4,000 บาท ซึ่งชาวบ้านยอมย้ายออกโดยอพยพอยู่ร่นเข้าไปปลูกบ้านลึกเข้าไปในป่าที่อยู่ห่างออกไปไม่กี่กิโลเมตร บางส่วนโยกย้ายบ้านมาปลูกสร้างอยู่ใกล้ ๆ กับกลุ่มที่อพยพมาจากชุมชนวังสาด

ในปี พ.ศ.2542 เมื่อเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศดีขึ้นหลังจากวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ.2540 นายทุนได้เข้ามาแจ้งให้ชาวบ้านทราบว่าต้องการปรับถมดินเพื่อขยายเขตพื้นที่สร้างศูนย์การค้า ให้ชาวบ้านจำนวน 12 หลังคาย้ายออกจากที่ดินของตน

ปัจจุบันชุมชนยังอยู่ในภาวะที่สุ่มเสี่ยงต่อการถูกไถ่ล้อม เนื่องจากพื้นที่แปลงดังกล่าวมีแผนที่จะสร้างเป็นเขตเศรษฐกิจใหม่ เตรียมรองรับการขยายตัวของภาคธุรกิจเอกชนทั้งจากเขตเมืองอุบลฯ และเขตวารินชำราบ ในขณะนี้ชุมชนตกอยู่ในสภาพเป็นจุดไข่แดง อยู่ในพื้นที่เป็นแอ่งน้ำท่วมขังในวงล้อมของโครงการพัฒนาทั้งจากรัฐและเอกชน เพราะชุมชนอยู่ในที่ลุ่มต่ำถูกโอบล้อมด้วยถนนและขอบบ่อบำบัดน้ำเสียที่ถูกยกระดับพื้นดินให้สูงขึ้น 2 – 4 เมตร นอกจากนั้นยังถูกล้อมรอบด้วยการเติบโตขึ้นของศูนย์การค้าและธุรกิจอื่น ๆ ซึ่งเป็นพื้นที่ดินที่ถูกปรับยกระดับให้สูงขึ้นในระดับเดียวกันเสร็จเรียบร้อยแล้ว ซึ่งสามารถแยกรายละเอียดได้ดังนี้

- ด้านตะวันออก-ใต้ มีการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสีย ของเทศบาลเมืองวารินชำราบ จำนวน 3 บ่อ มีพื้นที่ประมาณ 100 ไร่ มีการขุดคันคูขอบบ่อบำบัดสูงในระดับเดียวกับพื้นที่ธุรกิจล้อมโอบชุมชนไว้ด้านหนึ่ง

- ด้านตะวันตก-เหนือ ด้านหน้าชุมชนถนนอุบลฯ-วารินฯ ซึ่งสองข้างทางประกบด้วยธุรกิจขนาดใหญ่ เช่นศูนย์การค้า 2 แห่ง, ศูนย์จำหน่ายวัสดุก่อสร้างที่ใหญ่ที่สุดในอีสานใต้, บั๊มน้ำมัน, ศูนย์จำหน่ายรถยนต์-จักรยานยนต์ และมีพื้นที่ติดกับส่วนราชการ ได้แก่ สหกรณ์ จ.อุบลฯ และสำนักงานที่ดินจังหวัดอุบลฯ สาขาวารินชำราบ โดยพื้นที่บริเวณนี้ทั้งหมดถูกปรับถมให้สูงกว่าระดับชุมชน 2-4 เมตร และมีการก่อสร้างถนนโดยปรับถมดินให้สูงได้ระดับเสมอกันกับด้านอื่น ๆ ล้อมโอบชุมชนไว้อีกด้านหนึ่ง

อีกปัญหาหนึ่งที่ชาวชุมชนมักจะประสบทุกปี ก็คือปัญหาน้ำท่วม กล่าวคือ จ.อุบลฯ เป็นจังหวัดปลายน้ำ ซึ่งน้ำจากแม่น้ำในทุกลุ่มน้ำจะไหลลงมารวมกันเพื่อไหลออกสู่อ่าวไทยที่ อ.โขงเจียม และจะเกิดน้ำท่วมทุกปีในเขตตัว จ.อุบล ฯ ชุมชนเกิดแกว้ถือเป็นชุมชนที่ประสบกับปัญหานี้อย่างรุนแรง ชาวบ้านต้องอพยพหนีภัยน้ำท่วมเฉลี่ยนานถึง 5 เดือน จึงสามารถขนย้ายสัมภาระกลับเข้าบ้านได้ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะ โดยสภาพรอบๆชุมชน ที่เต็มไปด้วยสิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่น ถนน คันคูขอบบ่อบำบัดน้ำเสีย และพื้นที่ศูนย์การค้าธุรกิจที่อยู่รอบชุมชนเป็นตึกปิดกันและขังน้ำให้ท่วมอยู่ในบริเวณชุมชน ในปี 2546 ที่ผ่านมา เป็นปีที่ถือว่าน้ำท่วมอยู่ในเกณฑ์ปกติ ขณะที่ชุมชนอื่น ๆ อพยพหนีน้ำอยู่ระหว่าง 1-2 สัปดาห์ แต่ชุมชนเกิดแกว้ต้องทนสภาพน้ำท่วมช้านานมากกว่า 2 เดือน เพราะน้ำไม่มีทางระบายออก ต้องรอให้น้ำค่อย ๆ เหือดแห้งไปเองโดยธรรมชาติ

3) กระบวนการแก้ปัญหาและผลลัพธ์

ชาวชุมชนเกิดแกว้เริ่มรวมตัวทำกิจกรรมพัฒนาชุมชน โดยการสนับสนุนของมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย (มพศ.) ซึ่งเริ่มจากกลุ่มเล็ก ๆ รวมกันตั้งกลุ่มออมทรัพย์ จาก 29 คน เมื่อวันที่ 5 ก.พ.2541

ต่อมากลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเกิดแกว้ เป็นชุมชนหลักในการก่อตั้ง “ เครือข่ายชุมชนแออัดอุบลราชธานี” ซึ่งในต้นปี พ.ศ.2542 มีสมาชิกเครือข่าย ฯ 4 ชุมชน จากนั้นขยายเป็น 8 ชุมชน และ 15 ชุมชนในปัจจุบัน กลุ่มออมทรัพย์ที่ตั้งขึ้นดำเนินการปล่อยให้กู้ยืมเงินภายในกลุ่ม มีรูปแบบคณะกรรมการบริหาร จนกระทั่งปลายปี 2545 ประสบปัญหาด้านการดำเนินการภายใน ทำให้กลุ่มฯ ต้องหยุดชะงักลง

ดังนั้นชาวชุมชนจึงเปิดประชุมสมาชิก และมีมติให้ตั้ง “กลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย” ขึ้นใหม่ขึ้นเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2546 มีวัตถุประสงค์เพื่อที่อยู่อาศัยและจะไม่มีการปล่อยกู้ โดยแยกกระบวนการจัดการบริหารออกจากกลุ่มเดิมเพื่อป้องกันความสับสน มีการแต่งตั้งคณะกรรมการชุดใหม่ขึ้น 1 ชุด และคณะทำงานเพื่อประสานบัญชีกลุ่มออมทรัพย์เก่าขึ้น 1 ชุด ซึ่งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยใหม่มีระบบดังนี้

ระบบการออม : สมาชิกกลุ่มเก่าที่มีความต้องการร่วมพัฒนาระดับกลุ่มใหม่และเข้าร่วมเป็นสมาชิก“กลุ่มผู้ร่วมจัดหาบ้านและที่ดินสร้างชุมชนยั่งยืน” เพื่อเตรียมความพร้อมเข้าสู่กระบวนการโครงการบ้านมั่นคง ต้องสมัครเป็นสมาชิกใหม่ โดยเริ่มออมเงินกันใหม่ในอัตราขั้นต่ำ 20 บาทต่อเดือน ปัจจุบันมีสมาชิก 47 ครอบครัว ส่วนใหญ่ออม 100 บาทต่อเดือน การออมแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ รายเดือนและรายวัน (ออมรายวันเฉลี่ยวันละ 4 บาท)

ระบบเงินบริจาควันละ 1 บาท : แนวคิดเริ่มจากกลุ่มไม่มีเงินกองกลางเพื่อใช้ทำกิจกรรม ส่วนรวมของกลุ่ม เช่น ค่าถ่ายเอกสาร ค่ารถไปฝากเงิน ค่าวัสดุเครื่องเขียน และค่าเดินทางของ คณะกรรมการที่เข้าร่วมกิจกรรมกับเครือข่าย ฯ ดังนั้นทางกลุ่มฯ จึงคิดระบบการบริจาคเงินวันละ 1 บาทขึ้นโดยให้สมาชิกสมัครใจเอง ปัจจุบันมีสมาชิกที่สมัครใจบริจาคเงินวันละ 1 บาท จำนวน 13 คน ซึ่งสมาชิกที่ออกมอทรัพย์ประเภทรายวันต้องจ่ายเงินให้กับหัวหน้ากลุ่มย่อยวันละ 5 บาท (ออก 4 บาทและบริจาค 1 บาท)

ระบบกลุ่ม : แต่งตั้งคณะกรรมการบริหาร 7 คน และแบ่งกลุ่มย่อยสมาชิกออกเป็นกลุ่ม ๆ ละ 5 คน รวมทั้งหมด 9 กลุ่ม แต่ละกลุ่มย่อยมีหัวหน้ากลุ่ม 1 คน หัวหน้ากลุ่มย่อยจะทำหน้าที่เก็บ เงินจากสมาชิกกลุ่มตนเองมาส่งคณะกรรมการบริหารรวมถึงเร่งรัดเงินออมสัจจะจากสมาชิกด้วย ในบางโอกาส และต้องเข้าร่วมประชุมย่อยร่วมกับคณะกรรมการบริหารแล้วผลการประชุมนำมาชี้แจงกับสมาชิก

นอกจากกิจกรรมออมทรัพย์แล้ว ชาวชุมชนยังจัดกิจกรรมในรูปแบบอื่นๆอีก เช่น จัดค่ายเยาวชน จัดวันเด็ก จัดให้เยาวชนรวมกลุ่มเพื่อนรำพันบ้านอีสาน จัดกิจกรรมรณรงค์สิ่งแวดล้อมในชุมชน ในขณะที่เดียวกันชุมชนก็ทำกิจกรรมที่หลากหลายร่วมกับเครือข่าย ฯ เช่น รณรงค์การเลือกตั้งแบบใหม่, ร่วมจัดงานแสดงผลงานการพัฒนาโดยชาวบ้านในงานกาชาดของจังหวัด, รณรงค์ในวันสิ่งแวดล้อม, รณรงค์คัดค้านการเก็บค่าไฟเอฟ ที, จัดกิจกรรมบวชสามเณรภาคฤดูร้อน, ช่วยบริจาคเลือด, สนับสนุนให้เด็ก-เยาวชนร่วมรณรงค์ต่อต้านการทำสงครามในประเทศอิรัก, รณรงค์เรื่องที่อยู่อาศัยร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค, ร่วมเป็นส่วนหนึ่งในสมัชชาสุขภาพรณรงค์เกี่ยวกับหลักประกันสุขภาพ, รณรงค์ล่า 50,000 รายชื่อเสนอกฎหมาย 6 ฉบับ ได้แก่ พ.ร.บ.ป่าชุมชน, พ.ร.บ.ชุมชนแออัด, พ.ร.บ.ปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม, พ.ร.บ.ภาษีอัตราก้าวหน้า, พ.ร.บ.

สุขภาพแห่งชาติ และ พ.ร.บ.แก้ไขเพิ่มเติม พ.ร.บ.ว่าด้วยการเข้าชื่อเสนอกฎหมาย พ.ศ.๒๕๔๒ รวมทั้งกิจกรรมอื่นๆ ที่เป็นประเด็นทางสังคม และสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของพันธมิตรด้วย

ปัจจุบันในชุมชนมีโครงสร้างคณะกรรมการชุดต่าง ๆ แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ หนึ่ง คณะกรรมการที่แต่งตั้งโดยกระบวนการพัฒนาของชาวบ้าน ได้แก่ กรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย 7 คน, กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ (กลุ่มย่อย 9 กลุ่ม) 9 คน, กรรมการติดตามและประสานงานที่อยู่อาศัย 13 คน และส่วนที่สอง เป็นกรรมการโดยโครงสร้างการแต่งตั้งของเทศบาล ฯ ได้แก่ กรรมการชุมชน(กช.) 9 คน, อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) 9 คน, อาสาสมัครป้องกันภัยและพลเรือน (อปพร.) 6 คน และตำรวจชุมชน 20 คน

นอกจากการเตรียมความพร้อมของภายในชุมชนแล้ว ตัวแทนของกลุ่มได้เข้าเจรจากับเทศบาลเมืองวารินชำราบหลายครั้ง ร่วมกับเจ้าหน้าที่ พอช. จนกระทั่งในเดือนธันวาคม

พ.ศ.2546ได้ข้อตกลงในหลักการร่วมกันว่า ชุมชนสามารถทำโครงการที่อยู่อาศัยบ้านมั่นคงได้ในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งเป็นที่ดินสาธารณะในความรับผิดชอบของเทศบาล ฯ

ชุมชนเพชรคลองจั่น

1) การตั้งถิ่นฐานและสภาพของชุมชน

ชุมชนเพชรคลองจั่น ตั้งอยู่ริมคลองวัดพิชัย ถนนเสรีไทย เขตบึงกุ่ม กรุงเทพมหานคร พื้นที่ของชุมชนมีประมาณ 2 ไร่เศษ ส่วนหนึ่งเป็นที่สาธารณประโยชน์ริมคลองวัดพิชัย อีกส่วนหนึ่งเป็นบึงแพงพวย ที่แห้งขอดหมดสภาพแล้ว ชาวชุมชนรุ่นแรกๆ 4 – 5 ครอบครัว เข้ามาบุกเบิกอยู่อาศัยมานานกว่า 30 ปี ต่อมา มีการอพยพเข้ามาอยู่กันเรื่อยๆ จนชุมชนมาหนาแน่นเอาในราวปี 2527 – 2528 ลักษณะบ้านเรือนส่วนใหญ่ จะเป็นบ้านชั้นเดียว สร้างจากไม้และสังกะสี เรียงไปตามแนวกำแพงของโรงพยาบาลนครพิงค์เพชรคลองจั่น (ตอนนี้เปลี่ยนสภาพเป็นสถานบันเท็กซกลางคืน) โดยมีหลังบ้านอยู่ติดกับคลอง ปัจจุบันชุมชนเพชรคลองจั่นมีผู้อยู่อาศัย 68 ครอบครัว ประชากรราว 300 คน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และจบการศึกษาไม่เกินชั้นประถมศึกษา ชาวบ้านส่วนมากมีอาชีพรับจ้างทั่วไปในละแวกชุมชน รองลงมาคืออาชีพค้าขาย คนในชุมชนมีรายได้เฉลี่ย อยู่ระหว่าง 3,000 – 6,000 บาท ต่อครอบครัว

ด้านการรวมกลุ่มและกิจกรรมการพัฒนาชุมชน ชุมชนเพชรคลองจั่นมีคณะกรรมการชุมชนจำนวน 14 คน โดย 7 คนแรกมาจากการเลือกตั้ง ตามระเบียบของกรุงเทพมหานคร ส่วนอีก 7 คน ที่ไม่ได้รับการคัดเลือก ทางชุมชนได้แต่งตั้งให้เป็นคณะกรรมการร่วม เพื่อช่วยในการบริหารงานชุมชน นอกจากคณะกรรมการชุมชนแล้ว ชุมชนเพชรคลองจั่นยังจัดระบบกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ขึ้นในชุมชน อันได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อบ้าน กลุ่มเยาวชนสิ่งแวดล้อม และอาสาสมัครตำรวจบ้าน

○ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อบ้าน มีวัตถุประสงค์ในการเก็บเงินออม เพื่อปรับปรุงที่อยู่อาศัยใหม่ในที่ดินเดิม ขณะนี้มีสมาชิก 57 ครอบครัว ยอดเงินออม 121,045 บาท ทำการฝากออมเดือนละ 100 บาท ต่อครอบครัว และเก็บเงินบำรุงกิจกรรม เดือนละ 30 บาทต่อครอบครัว

○ กลุ่มเยาวชนสิ่งแวดล้อม มีสมาชิก 31 คน ซึ่งมีอายุอยู่ระหว่าง 10 – 18 ปี กิจกรรมของคนรุ่นเยาว์กลุ่มนี้ก็เช่น การทำธนาคารขยะ โดยให้เด็กๆเก็บขยะในชุมชนแล้วนำมาขายให้กับกลุ่มในทุกวันเสาร์ เงินที่ได้จากการขายจะนำไปฝากออมทรัพย์ให้แก่เด็กๆ แต่ละสัปดาห์เด็กๆจะมีเงินออม 30 – 40 บาท ต่อคน กิจกรรมนี้เป็นทั้งการลดปริมาณขยะในชุมชน ฝึกนิสัยการออมแก่เด็กๆรวมทั้งสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้ปกครองในการให้ลูกหลานเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน

○ อาสาสมัครตำรวจบ้าน มีจำนวน 15 คนเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชน กับเจ้าหน้าที่ตำรวจในการเฝ้าระวังความปลอดภัยและป้องกันปัญหาอาชญากรรมในชุมชน มีการจัด

เวรยามในชุมชนตั้งแต่ 3 ทุ่ม ไปจนถึง ตีห้าของทุกวัน คนแปลกหน้าจะถูกสอบถามถึงวัตถุประสงค์ในการเข้ามาในชุมชน หากใครมีพิรุณจะถูกสกัดไม่ให้เข้ามา

2) ปัญหาข้อพิพาทด้านที่ดิน

ในช่วงปี 2537 – 2538 ชุมชนเพชรคลองจั่น ถูกไล่อื้อหลายครั้ง โดยมีสาเหตุมาจากนายทุนที่ปลูกสร้าง คอนโดมิเนียม ในบริเวณฝั่งคลอง ตรงข้ามกับชุมชนกล่าวว่าเมื่อสร้างอาคารเสร็จ จะไม่มีคนมาอยู่เพราะใกล้ๆ กันมีชุมชนแออัดตั้งอยู่ ดังนั้นจึงไปแจ้งสำนักงานเขตบึงกุ่มให้มาไล่อื้อ พนักงานโยธาเขต ซึ่งมีทัศนคติว่าชุมชนเป็นผู้บุกรุกผิดกฎหมาย จึงมาปิดหมายไล่อื้อโดยอาศัยอำนาจตาม พรบ. ควบคุมอาคาร ปี 2522 ที่เจ้าพนักงานท้องถิ่นสามารถสั่งการรื้อย้ายอาคารหรือสิ่งปลูกสร้าง ที่ปลูกโดยไม่ได้ออกอนุญาต มาเป็นเครื่องมือขับไล่ชุมชน มีการใช้กำลังเจ้าหน้าที่กว่า 100 คน มารื้อบ้านชาวบ้านไป 4 หลัง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากชาวชุมชนไม่มีที่ไปจึงรวมตัวกันต่อต้านการไล่อื้อ ด้วยวิธีการป้องกันชุมชนและยกขบวนไปประท้วงที่เขตบึงกุ่ม มีการเจรจากับ ผอ.เขต เพื่อขอชะลอการรื้อย้าย ขอเวลาให้ชุมชนมีกระบวนการรวมกลุ่มแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย ซึ่งทางเขตก็ได้ระงับการรื้อย้ายไว้ชั่วคราว

หลังจากที่ระงับการไล่อื้อได้ การเคหะแห่งชาติ ได้เสนอที่ดินโครงการคลองกรุงเขตนองจอก กรุงเทพมหานคร ให้ชาวบ้านย้ายเข้าไปอยู่ในลักษณะเช่าซื้อ แต่จากการไปดูโครงการของการเคหะฯ ชาวชุมชนเพชรคลองจั่น มีข้อสรุปว่า ที่ดินที่คลองกรุง อยู่ไกล ห่างจากแหล่งทำมาหากิน และเป็นอุปสรรคต่อการเข้ามาทำงานในเมือง จึงพากันปฏิเสธข้อเสนอ ของการเคหะฯ และตกลงใจที่จะทำแผนปรับปรุงที่อยู่อาศัย และสภาพแวดล้อมในที่ดินเดิมเพื่อขอเช่าที่ระยะยาวจากกรุงเทพมหานคร

ปี 2539 หลังจากที่ได้ร่วมกันต่อสู้กับปัญหาไล่อื้อ อันเป็นปัญหาเฉพาะหน้าแล้ว ชาวชุมชนได้มีการรวมกลุ่มอย่างเป็นระบบมากขึ้น โดยมีคณะกรรมการประสานงานภายในชุมชน แต่ปัญหาการไล่อื้อก็ยังไม่ยุติ ปลายปี 2539 ฝ่ายโยธาได้นำกำลังตำรวจ มาปิดประกาศ ห้ามบุกรุกที่ดินสาธารณะ และได้มาปิดหมายขับไล่ชาวชุมชนในทุกๆ ปี การไล่อื้อได้หยุดชะงักลงในช่วงปี 2541 – 2543 ในสมัยที่ นายพิจิตต รัตตกุล เป็นผู้ว่ากรุงเทพมหานคร เนื่องจากขานรับนโยบายของชาวชุมชน ที่เรียกร้องให้คนกับคลองสามารถอยู่ร่วมกันได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อเปลี่ยนผู้ว่าฯ มาเป็น

นายสมัคร สุนทรเวช สิ่งที่มาพร้อมกับผู้บริหารเมืองคนใหม่ ก็คือ นโยบายรื้อย้ายชุมชนริมคลองทั้งกรุงเทพฯ มีการใช้กฎหมายปฏิวัติ (ปว.44 ปี 2502) ที่ให้อำนาจเจ้าพนักงานท้องถิ่นในการรื้อถอนสิ่งปลูกสร้าง ที่รุกรานที่ดินสาธารณะ ได้ภายใน 15 วัน หลังปิดประกาศ มาทำการรื้อย้ายชุมชนริมคลองหลายแห่ง สำหรับชุมชนเพชรคลองจั่น แม้ว่าย่างต้านทานการไล่อื้อชุมชนเอา

ไว้ได้ แต่นโยบายของผู้ว่าฯ สมคร ได้ทำให้สำนักงานเขตบึงกุ่ม หวนกลับมาแจ้งเตือนให้ชุมชนทำการรื้อย้ายบ้านเรือนออกไป

3) กระบวนการแก้ไขปัญหาและผลลัพธ์

ภายหลังกระแสการไล่อื้อ กล่าวได้ว่า ชุมชนเพชรคลองจั่น มีกระบวนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยใน 5 ขั้นตอนสำคัญคือ

1. **การรวมกลุ่มต่อต้านในพื้นที่** ขั้นตอนนี้ถือเป็นการรวมกลุ่มแบบธรรมชาติในการต่อสู้เพื่อสิทธิของชุมชน ชาวชุมชนมีความโกรธที่เจ้าหน้าที่รัฐมาบังคับไล่อื้อชุมชนตามข้อเรียกร้องของคนรวย ในขณะที่ไม่ใส่ใจต่อความทุกข์ยากของประชาชน ดังนั้นจึงรวมไม้ร่วมมือกันปกป้องชุมชน มาตราการเด็ดขาดที่ชาวบ้านนำมาใช้คือ การเผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่เขตและใช้กลยุทธ์ สร้างความเสียหายให้แก่ทรัพย์สินของเจ้าหน้าที่ เป็นต้นว่า เอน้ำกรดไปราดรถยนต์ส่วนบุคคลของผู้ขับไล่ เมื่อไม่แน่ใจว่าจะสามารถควบคุมสถานการณ์ไล่อื้อได้อย่างสงบ ฝ่ายเจ้าหน้าที่เขตจึงยุติการไล่อื้อ

2. **การจัดตั้งองค์กรชาวบ้านเพื่อหยุดการไล่อื้อ** ภายหลังการต่อสู้ในพื้นที่ ชุมชนเพชรคลองจั่นได้ประสานกับชุมชนริมคลองอื่นๆ ที่ถูกไล่ และภายใต้การสนับสนุนของโครงการกฎหมาย สมาคมร่วมกันสร้าง ชุมชนริมคลองที่อยู่ในกระแสถูกขับไล่เหล่านั้นได้ร่วมกันจัดตั้ง “ เครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา ” ขึ้นเพื่อให้เป็นองค์กรชาวบ้านที่ดำเนินการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชน การชุมนุมและเปิดเจรจากับ ผอ.เขตบึงกุ่มก็กระทำไปภายใต้ความร่วมมือของสมาชิกเครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา

3. **การเข้าร่วมกับขบวนการคนจนเมืองเพื่อต่อสู้เชิงนโยบายที่อยู่อาศัย** แม้ว่าชุมชนเพชรคลองจั่นจะดำเนินการแก้ไขปัญหาไล่อื้อ ทั้งในเชิงปฏิบัติการต่อต้านในพื้นที่รวมถึงการเจรจาต่อรองกับอำนาจรัฐ แต่กระแสการไล่อื้อก็ยังคงมีอยู่ ดังนั้นเครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนา ที่ชุมชนเพชรคลองจั่นสังกัดอยู่ จึงร่วมมือกับพี่น้องคนจนเมืองอื่นๆ ในนาม “ เครือข่ายสลัม 4 ภาค ” รวบรวม 1,000 คน ทำการรณรงค์กดดันต่อผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร (นายพิจิตต รัตตกุล) ในเดือน กันยายน 2541 ที่หน้าศาลาว่าการ กทม. เพื่อเรียกร้องให้ กรุงเทพมหานคร มีนโยบายผ่อนปรนให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับคลองได้ โดยไม่ต้องไล่อื้อ เรียกร้องให้กรุงเทพมหานครเปิดโอกาสให้ชุมชนทำการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมริมคลองพร้อมทั้งปรับปรุงสภาพการอยู่อาศัยเพื่อขอเช่าที่ดินระยะยาวจากกรุงเทพมหานครต่อไป ผู้ว่าฯพิจิตต ได้ขานรับต่อนโยบายดังกล่าวและเสนอให้มีการทำโครงการนำร่อง “ คนกับคลอง ” ขึ้น ซึ่งชุมชนเพชรคลองจั่นเป็นหนึ่งในชุมชนที่เข้าร่วมโครงการดังกล่าว

4. การทำโครงการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและพัฒนาสิ่งแวดล้อมทั้งระบบ ภาย หลังการเจรจากับผู้ว่าฯ พิจิตร ชุมชนเพชรคลองจั่นได้จัดทำโครงการปรับปรุงที่อยู่อาศัยและ พัฒนาสภาพแวดล้อมริมคูคลอง โดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชน เมือง มูลนิธิชุมชนไท เป็นจำนวนเงิน 400,000 บาท กิจกรรมต่างๆที่ทำก็เช่น การปรับขยับบ้าน ขึ้นจากคลอง การทำทางเดินเท้า การสร้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชน การจัดสร้างสวนหย่อมริมคลอง การบำบัดน้ำเสียในครัวเรือน รวมไปถึง การฟื้นฟูสภาพน้ำในคลอง

○ การปรับขยับบ้านขึ้นจากคลองและการทำทางเดินเท้า เริ่มจากการสมทบเงิน ของสมาชิกแต่ละครอบครัว ๆ ละ 300 บาท ทำการปรับขยับบ้านขึ้นจากคลอง และสร้างเป็นบ้าน 2 ชั้น โดยเว้นระยะหน้าบ้านไว้ 1.5 เมตร เพื่อทำทางเดินเท้าคอนกรีต เริ่มแรกมีการทำเป็นบ้าน ตัวอย่างให้ดูก่อน 2 หลัง จากนั้นบ้านหลังอื่นๆ ก็ทยอยกันทำตามเพราะการสร้างบ้านตามผังใหม่ จะทำให้มีทางเดินหน้าบ้าน และทำให้ตัวบ้านไม่ต้องรูกล้าลงไปใ้ในคลองเพราะสร้างเป็น 2 ชั้น ขณะนี้มีการปรับขยับบ้านขึ้นมาแล้ว 45 หลัง ส่วนที่เหลือก็จะทยอยขยับขึ้นต่อไป

○ การสร้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชนและสวนหย่อมริมคลอง ทางชุมชนได้ก่อสร้าง ศูนย์เเนกประสงค์ของชุมชนเพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และได้ร่วมกันแปลงสภาพบริเวณริม คลองพิชัยที่แนวบ้านได้ปรับขยับขึ้นแล้ว ให้เป็นสวนหย่อมเอาไว้สำหรับให้ชาวชุมชนนั่งพักผ่อน และมีกิจกรรมเชิงนันทนาการร่วมกัน

○ การบำบัดน้ำเสียในครัวเรือนและฟื้นฟูสภาพคลอง ชาวชุมชนเพชรคลองจั่นทำ การบำบัดน้ำเสียในครัวเรือนด้วยการวางท่อเข้าใต้ถุนบ้านเพื่อไปต่อเชื่อมกับที่ล้างจาน ห้องน้ำ ห้องส้วม ของแต่ละบ้าน แล้วนำน้ำที่ใช้แล้วพักที่ถัง 3 ถังที่ขุดไว้ (ถังเกรอะ ถังบำบัด ถังน้ำดี) เมื่อ น้ำถูกบำบัดแล้ว ส่วนหนึ่งก็ปล่อยลงสู่คลองอีกส่วนหนึ่งนำมารดต้นไม้ในสวนหย่อม นอกจากนี้ ชุมชนยังทำการบำบัดน้ำเสียในคลองด้วยการใช้จุลินทรีย์ธรรมชาติ (EM) เทใส่ไปในคลองทุกๆ 7 วัน น้ำ EM ดังกล่าว ทางชุมชนทำการหมักขึ้นเอง ด้วยการใช้น้ำเชื้อจุลินทรีย์ 1 ส่วน กากน้ำตาล 1 ส่วน และน้ำสะอาด 20 – 100 ส่วนใส่ถังหมักที่มีฝาปิดมิดชิด หมักไว้ 3 วัน จะสามารถนำไปใช้ได้ ปัจจุบันนำน้ำในคลองพิชัยจากที่เคยเป็นสีดำ มีสภาพดีขึ้นมาก

การทำโครงการรักษาสภาพแวดล้อมริมคลองดังกล่าว ทำให้สำนักพัฒนาชุมชน กรุงเทพมหานคร มอบรางวัลชุมชนคนรักรักษ์คลอง ให้แก่ ชุมชนเพชรคลองจั่น พร้อมทั้งสนับสนุน เงินงบประมาณ 300,000 บาท เพื่อให้สานต่อโครงการสิ่งแวดล้อมในชุมชน อย่างไรก็ตาม เป็นที่ น่าเสียดายว่า เงินงบประมาณ ดังกล่าว ทางสำนักงานเขตบึงกุ่มไม่ยอมอนุมัติให้ชุมชน โดยอ้างว่า ชุมชนเพชรคลองจั่นบุกรุกที่ดินสาธารณะจึงไม่สามารถนำเงินของทางราชการไปใช้ได้

5. การจัดทำผังที่อยู่อาศัยเพื่อเสนอเข้าโครงการบ้านมั่นคง ชุมชนเพชร คลองจั่นเป็น 1 ใน 14 ชุมชน ของเครือข่ายสลัม 4 ภาค ที่เสนอแผนแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยต่อโครง

การบ้านมั่นคงของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ในปี 2547 โดยชุมชนมีกระบวนการในการจัดทำผังชุมชน วางแผนพัฒนาระบบสาธารณูปโภค รวมทั้งสิ่งแวดล้อมในชุมชน ซึ่งในขณะนี้เครือข่ายสลัม 4 ภาค กำลังประสานการทำโครงการบ้านมั่นคงของทั้ง 14 ชุมชน กับทาง พอช.

กระบวนการต่อสู้ดังกล่าวมา ทำให้ชุมชนเพชรคลองจั่นด้านทานการไล่ออเอาไว้ได้ ชุมชนสามารถอยู่ที่เดิมได้ แม้จะยังไม่มีสัญญาเช่าอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และผลอีกประการหนึ่งที่สำคัญคือ ชุมชนเพชรคลองจั่นได้สร้างรูปธรรมตัวอย่างที่คนกับคลองสามารถอยู่ร่วมกันในที่เดิมโดยไม่ต้องรื้อย้ายชุมชนออกไปนอกเมือง อย่างไรก็ตาม แม้จะลงเอยลงแรงขนาดนี้ ชุมชนก็ยังไม่ได้รับโอกาสจากทางราชการในการอนุญาตให้ชุมชนอยู่อย่างถูกต้องตามกฎหมายโดยการเช่าระยะยาว 30 ปี ตามข้อเสนอของชาวบ้าน

ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่

1) การตั้งถิ่นฐานและสภาพของชุมชน

ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ ตั้งอยู่บนที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ จำนวน 15 ไร่ ในบริเวณ ใกล้ๆ กับอาคารแฟลตบ่อนไก่ ของการเคหะแห่งชาติ ถนนพระราม 4 เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร ย้อนหลังไปในปี 2516 บริเวณที่ตั้งของชุมชน เป็นที่รกร้างว่างเปล่า ชาวบ้านเริ่มเข้ามาจับจองที่ดิน โดยที่ไม่รู้ว่าเจ้าของเป็นใคร ปี 2518 มีคนเข้ามาปลูกบ้านเรือน อยู่อาศัยประมาณ 120 หลังคาเรือน และขยายไปถึง 200 หลังคา ในปี 2520 ผู้อยู่อาศัยเหล่านี้มีทั้งอพยพมาจากชนบท ถูกขับไล่ที่หรือประสบเหตุเพลิงไหม้มาจากที่อื่น รวมทั้งเป็นผู้เช่าที่อยู่ในละแวกใกล้เคียง ในปี 2526 มีจำนวนบ้านเพิ่มขึ้นเป็น 465 หลังคาเรือน จากนั้นมาจำนวนผู้บุกเบิกก็เพิ่มขึ้นไม่มากเนื่องจากพื้นที่เริ่มเต็ม ปัจจุบันชุมชนพัฒนาบ่อนไก่อมีผู้อยู่อาศัยทั้งหมด 596 หลังคาเรือน ประชากรประมาณ 3,500 คน

ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ มีการจัดรูปการบริหารองค์กร ใน 2 ลักษณะคือ คณะกรรมการชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ และ สหกรณ์เคหะสถานชุมชนพัฒนาบ่อนไก่อจำกัด สำหรับคณะกรรมการชุมชน เป็นรูปการบริหารงาน ที่คัดเลือกผู้แทนชุมชน มาเป็นคณะกรรมการในวาระตำแหน่งคราวละ 2 ปี ตามระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ.2534 ปัจจุบันมีคณะกรรมการชุมชนจำนวน 25 คน ส่วนสหกรณ์เคหะสถานชุมชนพัฒนาบ่อนไก่อจำกัดนั้น สถานะเดิมคือสหกรณ์เครดิตยูเนียนชุมชนพัฒนาบ่อนไก่อจำกัด ซึ่งก่อตั้ง เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2535 มีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินกิจกรรมออมทรัพย์ของชุมชน ต่อมาเมื่อชุมชนพัฒนาบ่อนไก่อเข้าโครงการนำร่องบ้านมั่นคงในปี 2546 ชุมชนจึงขอเปลี่ยนสถานะจากสหกรณ์เครดิตยูเนียน ประเภทออมทรัพย์ มาเป็นสหกรณ์เคหะสถานชุมชนพัฒนาบ่อนไก่อจำกัดประเภทสหกรณ์บริการ เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2547 เพื่อให้ได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีธุรกิจเฉพาะในการดำเนินการด้านที่อยู่อาศัย ปัจจุบันสหกรณ์เคหะสถานชุมชนพัฒนาบ่อนไก่อจำกัด มียอดเงินออมสะสมจำนวน 2.4 ล้านบาท สมาชิก 396 คน มีคณะกรรมการบริหารทั้งหมด 11 คน

ด้านกิจกรรมการพัฒนาชุมชน นอกจากกิจกรรมด้านที่อยู่อาศัยตามโครงการบ้านมั่นคง ที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน ที่ผ่านมาชุมชนพัฒนาบ่อนไก่อมีกิจกรรมพัฒนาชุมชนในมิติต่างๆ เช่น การขอทะเบียนบ้าน การติดตั้งระบบประปา – ไฟฟ้าในชุมชน การสร้างศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน การปรับปรุงกายภาพในชุมชนเช่น ทางเดินเท้า รวมทั้งการประสานงานกับชุมชนสลัมอื่นๆ ที่ถูกไล่ที่ ซึ่งภายหลังชุมชนต่างๆเหล่านั้น ได้ก่อตั้งเป็นศูนย์รวมพัฒนาชุมชน (ศพช.) กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ ทางชุมชนได้บุกเบิกขึ้นในช่วงปี 2528 – 2530 โดยการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน

ด้านชุมชนแออัด ไม่ว่าจะเป็น กลุ่มชุมชนสัมพันธ์ ที่พัฒนามาเป็น มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัยใน
ภายหลัง มูลนิธิดวงประทีป มูลนิธิเด็กอ่อนในสลัม

2) ปัญหาข้อพิพาทด้านที่ดิน

ในปี 2526 มีบุคคลกลุ่มหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านบรรยายบุคคลลักษณะว่า “ แต่งตัวดี ” ได้เข้า
มาในชุมชน โดยอ้างตัวเป็นเจ้าของที่ดิน ต้องการนำที่ดินไปใช้สร้างเป็นศูนย์การค้าและ
คอมเพล็กซ์ และบุคคลกลุ่มดังกล่าว ยื่นข้อเสนอให้ชุมชนรื้อย้ายภายใน 15 วัน ชาวบ้านซึ่งใน
ขณะนั้นอยู่ในสภาพต่างคนต่างอยู่ แต่เนื่องจากไม่มีทีไปจึงไม่ยอมย้าย และเริ่มรวมกลุ่มจัดตั้ง
เป็นคณะกรรมการแก้ปัญหาไ้รื้อ ประมาณ 7 -8 คน ฝ่ายนายทุนเมื่อเห็นชาวบ้านไม่รื้อย้าย จึงใช้
มาตรการทางกฎหมาย มีการนำตำรวจจาก 4 โรงพัก จำนวน 100 คน พร้อมทนายความ คนงาน
ไ้รื้อและรถแทรกเตอร์เข้ามาในชุมชน โดยทำการไ้โรงลิเกและรื้อถอนบ้านเรือนไปได้ 4 หลัง
เมื่อสถานการณ์มาถึงจุดเลวร้าย ชาวบ้านซึ่งพยายามปกป้องชุมชนอย่างสันติจึงทนไม่ไหวและพา
กันเอาก้อนหินขว้างปา ไปที่รถแทรกเตอร์จนคนขับต้องรีบหนีลงจากรถ พอเจอกับปฏิบัติการตอบ
โต้ของมวลชน ฝ่ายนายทุนเลยต้องยอมถอยแต่ชาวบ้านก็ถูกดำเนินคดี 1 คนในข้อหาทำร้ายร่างกาย
โดยศาลสั่งปรับเป็นเงิน 1,000 บาท

หลังการไ้รื้อยุติลง ชาวชุมชนได้ประสานกับหน่วยงานรัฐ เพื่อหาทางแก้ปัญหา โดยขอ
พบผู้ว่าการเคหะฯ การเคหะฯ เสนอที่รองรับไว้ 3 แห่ง และเมื่อกลับมาปรึกษาหารือกัน ชาวชุม
ชนตัดสินใจไม่ยอมไปอยู่ในที่ดินของการเคหะฯ เนื่องจากอยู่ไกลจากแหล่งทำมาหากินของคนใน
ชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพอยู่ในย่านสีลม สาทร สวนลุม และคลองเตย จากนั้นชาวชุมชน
จำนวน 200 คน ได้ยื่นหนังสือขอความช่วยเหลือกับ พล.อ. อาทิตย์ กำลังเอก ผู้บัญชาการทหาร
บกในขณะนั้น ซึ่งต่อมา พล.อ.อาทิตย์ ได้ประสานไปยังสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
และได้รับคำตอบว่าชาวบ้านสามารถอยู่ในที่เดิมต่อไปได้ ทางสำนักงานทรัพย์สินฯ จะยังไม่ได้
ชุมชน

นั่นเป็นครั้งแรกที่ชุมชนพัฒนาบ่อนโก๋ เผชิญกับปัญหาข้อพิพาทด้านที่ดิน อย่างไรก็ตาม
แม้ว่าการไ้รื้อด้วยความรุนแรง จะเงียบหายไป ภายหลังการลุกขึ้นสู้ของชาวชุมชน แต่กระแส
ข่าวขับไล่เพื่อเอาที่ดินไปใช้ในเชิงธุรกิจก็มีมาเป็นระยะๆ ทั้งนี้เนื่องจากที่ตั้งของชุมชน อยู่ในพื้นที่
ที่มีศักยภาพในเชิงการลงทุน แทนที่จะปล่อยให้ทำเลทองตรงนั้นเป็นที่ตั้งของสลัมกลางเมือง
และยั้วเยี้ยไปด้วยคนหาเช้ากินค่ำ นักลงทุนอสังหาริมทรัพย์ ต่างวาดหวังถึงโครงการคอมเพล็ก
ขนาดใหญ่ ริมถนนพระราม 4 ที่แวดล้อมไปด้วย ย่านธุรกิจ การค้า และบริการสำคัญๆ พวกเขา
ต่างคาดหวังถึง โครงการมูลค่าพันล้าน อันจะนำมาซึ่งผลตอบแทนมหาศาล ของบรรดาผู้ลงทุน

ดังนั้นเพื่อให้ที่อยู่อาศัยมีความมั่นคง ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ จึงมีกระบวนการเพื่อขอเช่าที่ดินระยะยาวกับสำนักงานทรัพย์สินฯ

ในปี 2532 ชาวชุมชนยื่นผังการจัดที่อยู่อาศัยใหม่ เพื่อขอเช่าที่ดินจากสำนักงานทรัพย์สินเป็นเวลา 30 ปี โดยเสนอราคาเช่าตารางวาละ 5 บาทต่อเดือน ลักษณะที่อยู่อาศัยเป็นอาคารทาวเฮาส์ 3 ชั้น ซึ่งมีสถาปนิกจากบริษัทแปลนอาซิเทค มาจัดกระบวนการออกแบบร่วมกับชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอขอเช่าที่ดินดังกล่าวไม่ได้รับการพิจารณา ต่อมาในปี 2536 ปี 2540 และปี 2542 ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ ได้ยื่นข้อเสนอยืนยันขอเช่าที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินอีกแต่ก็ไม่มีความสำเร็จใดๆ

ในเดือนธันวาคม 2544 เกิดเหตุเพลิงไหม้ในชุมชนถึง 4 ครั้งตั้งแต่วันที่ 1-8 ธันวาคม มีบ้านเรือนได้รับความเสียหาย 159 หลังคาเรือน หลังเกิดเหตุ ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบต้องนอนอยู่ในเต็นท์ และตามเพิงพักที่สร้างขึ้นเอง อยู่ถึง 8 เดือน โดยไม่มีหน่วยงานใดเข้ามาแก้ปัญหาและที่หนักกว่านั้น ทางสำนักงานเขตปทุมวัน ได้มาติดประกาศห้ามประชาชนรुकล้ำเข้าไปในบริเวณพื้นที่ไฟไหม้ พร้อมทั้งพยายามนำถังกะสิมาล้อมรั้ว อย่างไรก็ตามชาวบ้านไม่ยอมให้มาล้อม เหตุการณ์ไฟไหม้ติดๆครั้งนี้ ชาวชุมชนตั้งข้อสงสัยว่า คงเป็นการเผาไล่ที่โดยบริษัท หรือนักธุรกิจที่ต้องการลงทุนในที่ดินแปลงนี้ และนี่อาจถือเป็นกรณีพิพาทด้านที่ดินอีกครั้งหนึ่งของชุมชนพัฒนาบ่อนไก่

3) กระบวนการแก้ปัญหาและผลลัพธ์

หลังจากที่ชาวบ้านซึ่งประสบเหตุเพลิงไหม้ ต้องทนนอนในเต็นท์และตามเพิง อยู่เกือบปี โดยที่ยังไม่เห็นช่องทางในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยอย่างเป็นรูปธรรม ชาวบ้านกลุ่มดังกล่าว จึงตัดสินใจ ไปตาม คุณสังวาลย์ บุญส่ง แกนนำชุมชน ซึ่งตอนหลังได้ย้ายกลับไปใช้ชีวิตเป็นเกษตรกรที่ จ.ศรีสะเกษ ให้คำแนะนำการแก้ไขปัญหา คุณสังวาลย์ มีประสบการณ์แก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชาวสลัม มาเกือบ 20 ปี โดยเป็นหนึ่งในผู้บุกเบิกงานของศูนย์รวมพัฒนาชุมชน องค์กรชาวบ้านที่ก่อตั้งตั้งแต่ปี 2529 เคยเป็นกรรมการบริหารของสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง (พชม.) ในปี 2538 ที่ต่อมาได้พัฒนา เป็นสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ในปัจจุบัน รวมทั้งเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายหยุดการไล่รื้อ (Hotline Housing) ของเครือข่ายสลัม 4 ภาค ในช่วงปี 2541 – 2542

เมื่อตกปากรับคำกับชาวบ้านที่ไปตาม คุณสังวาลย์ เริ่มงานโดย เรียกประชุมชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบ ซึ่งมีมติร่วมกันว่า อันดับแรกต้องกลับเข้าไปยึดพื้นที่เดิม บริเวณไฟไหม้ก่อน โดยสร้างเป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราว แต่มีข้อแม้ว่า หากเจ้าของที่ดินอนุญาตให้เช่าที่เพื่อก่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ได้ ชาวบ้านต้องย้ายออกมา เพื่อเปิดพื้นที่ให้กับการปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคและก่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ เมื่อชาวบ้านย้ายเข้าที่เดิมกันแล้ว ขั้นตอนต่อไปก็คือ การเปิดเจรจากับ

สำนักงานทรัพย์สิน เพื่อติดตามข้อเสนอเช่าที่ดินที่เคยเสนอไปแล้วหลายครั้ง สำหรับครั้งนี้ชุมชนใช้กรณีไฟไหม้เป็นเหตุผลในการเจรจา เพื่อให้สำนักงานทรัพย์สินเร่งตัดสินใจ มีการเจรจากันถึง 3 ครั้ง ทั้งในเรื่องระยะเวลาเช่าและอัตราค่าเช่า จนท้ายสุดตกลงกันได้ว่าสำนักงานทรัพย์สินจะอนุญาตให้ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ เช่าที่ดินจำนวน 15 ไร่ เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยในเวลา 15 ปี โดยการทำสัญญาทุกๆ 3 ปี ส่วนอัตราค่าเช่าจะคิดในราคา 19 บาท ต่อตารางวาต่อเดือน แม้เงื่อนไขในการเช่าจะไม่เป็นไปตามที่ชาวบ้านเสนอตั้งแต่แรก แต่ด้วยต้องการช่วงชิงพื้นที่เพื่อให้เกิดความถูกต้องทางกฎหมายก่อน ชุมชนจึงตัดสินใจเซ็นสัญญาเช่ากับสำนักงานทรัพย์สิน เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม 2545

ภายหลังการเซ็นสัญญาเช่าที่ดินได้ไม่นาน เดือนมกราคม 2546 รัฐบาลทักษิณก็ประกาศนโยบายแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยให้คนจนเมืองจำนวน 1 ล้านหน่วย โดยมอบให้การเคหะฯ จัดทำโครงการบ้านเอื้ออาทร สำหรับผู้มีรายได้น้อยทั่วไป และให้ พอช. จัดทำโครงการบ้านมั่นคงสำหรับชาวชุมชนแออัด เมื่อสถานการณ์ทางนโยบายเอื้ออำนวย ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ จึงทำข้อเสนอถึงกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และ พอช. เพื่อให้ดำเนินการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชน จนทำให้ พอช.บรรจุชุมชนพัฒนาบ่อนไก่เป็น 1 ใน 10 โครงการนำร่องบ้านมั่นคง ปี 2546 ที่ของรัฐบาลมาดำเนินการ เมื่ออยู่ในแผนดำเนินงานเรื่องบ้านมั่นคงแล้ว ชุมชนได้เตรียมการในด้านการพัฒนาสาธารณูปโภคและก่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ โดยเริ่มจากการกำหนดพื้นที่ทำโครงการระยะแรกจำนวน 5 ไร่ จากพื้นที่ทั้งหมด 15 ไร่ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวรองรับผู้อยู่อาศัยได้ทั้งหมด 202 หลังคาเรือน (รวม 159 หลัง ที่ถูกไฟไหม้ด้วย) สำหรับกลุ่มเป้าหมาย 202 ครอบครัวนั้น จะทำการก่อสร้างเป็นบ้านทาวเฮาส์ ขนาด 2 ชั้นครึ่ง ขนาด 3.5 x 7 เมตร หรือประมาณ 6 ตารางวา โดยในช่วงแรกจะก่อสร้างเป็นจำนวน 72 หน่วยก่อน ใน 72 หน่วยแรกมีการจัดกลุ่มย่อย 8 กลุ่มๆละ 9 หน่วย แต่ละกลุ่มให้มีหัวหน้ากลุ่มและเลขาเอาไว้นำงานกับสมาชิกในกลุ่ม ส่วนการก่อสร้างนั้นใช้วิธีจ้างผู้รับเหมาในราคาหน่วยละ 200,000 บาท คิดเป็นเงินทั้งหมด 14.4 ล้านบาท

ชาวชุมชนใช้วิธีระดมเงินสมทบจากสมาชิก ครอบครัวละ 20,000 บาท ซึ่งหักมาจากเงินช่วยเหลือจากกรมผู้ประสบภัยภาคกลางที่ถูกไฟไหม้ ได้รับครอบครัวละ 25,000 บาท รวมทั้งเงินที่สมาชิกหามาสมทบเอง เงินสมทบงวดแรกเก็บได้ประมาณ 4.8 ล้านบาท ที่เหลืออีก 9 ล้านบาท ชุมชนขอใช้สินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัยของ พอช. สำหรับใช้ในการปรับปรุงสาธารณูปโภค เช่น ถนน ทางเดิน ทางระบายน้ำ ระบบประปา – ไฟฟ้า ทางรัฐบาลได้อุดหนุนผ่าน พอช. ครอบครัวละ 45,000 บาท ขณะนี้โครงการก่อสร้างบ้านระยะแรกจำนวน 72 หน่วย แล้วเสร็จแล้ว ชุมชนจัดพิธีเปิดโครงการบ้านมั่นคงชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ไป เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2547 โดย ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีมาเป็นประธานเปิดงาน

ชุมชนโรงเลื่อย

1) การตั้งถิ่นฐานและสภาพของชุมชน

ชุมชนโรงเลื่อยตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลคลองท่อมใต้ อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ มีเนื้อที่ประมาณ 40 ไร่ อยู่ติดกับป่าชายเลน ซึ่งเป็นที่ดินในความรับผิดชอบของกรมธนารักษ์ ชุมชนมีประวัติการอยู่อาศัยกว่า 30 ปี แต่เดิมเป็นพื้นที่นี้เป็นที่ตั้งของอำเภอและโรงพักของตำบลคลองท่อมใต้ พอย้ายออกไป โรงเลื่อยไม้ของบริษัทยางแสงจึงได้มาขอเช่าที่ดินต่อจากราชพัสดุ

เมื่อปี พ.ศ.2532 ได้เกิดพายุและน้ำท่วมครั้งใหญ่ในภาคใต้ อันเนื่องมาจากปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า รัฐบาลจึงประกาศสั่งปิดป่าไม้ทั่วประเทศ ทำให้โรงเลื่อยต้องปิดกิจการลง ผลที่ตามก็คือบรรดาลูกจ้างและคนงานในโรงเลื่อยต้องตกงานและไร้ที่อยู่อาศัย บางส่วนอาศัยอยู่ที่บ้านพักคนงานของโรงเลื่อยต่อไป และบางส่วนก็ปลูกสร้างบ้านรอบๆโรงเลื่อย จนพัฒนามาเป็นชุมชน ชาวบ้านเปลี่ยนอาชีพจากการเป็นคนงานมาทำประมงชายฝั่ง

เมื่อโรงเลื่อยสิ้นสุดสัญญาเช่ากับกรมธนารักษ์ ชาวบ้านได้รวมตัวตัวกันไปขอสิทธิการเช่ากับสมุหบัญชีสรรพากรอำเภอคลองท่อม แต่เนื่องจากโรงเลื่อยยังมีพันธะเรื่องค่าเช่ากับกรมธนารักษ์ ซึ่งอยู่ในขั้นของการดำเนินการฟ้องร้อง ทางกรมธนารักษ์จึงอนุญาตให้ชาวบ้านอาศัยอยู่ชั่วคราวไปก่อน และหากจบเรื่องฟ้องร้องกับโรงเลื่อยแล้วจะแจ้งให้ชาวบ้านทราบ

การขอสิทธิการเช่าที่ของชาวบ้านยืดเยื้อประมาณ 10 ปี และชาวบ้านเองก็ติดตามเรื่องการขอเช่าที่มาตลอด ในขณะที่ทางอำเภอคลองท่อมก็ยินยอมเข้ามาสำรวจและออกทะเบียนบ้าน และจัดให้บริการในเรื่องสาธารณูปโภคแก่ชาวบ้าน

ประมาณปี 2543 สุขาภิบาลได้เปลี่ยนฐานะเป็นเทศบาล ภายใต้การบริหารงานของนายกเทศมนตรีเทศบาลคลองท่อมใต้ คือ นายพิริยะ ศรีสุขสมวงศ์ ทางเทศบาลร่วมกับกรมธนารักษ์ก็ได้จัดแบ่งพื้นที่ให้ชาวบ้านเช่าโดยการลงหลักปักเขตพื้นที่เป็นล๊อค และที่ดินส่วนที่เหลือทางเทศบาลก็กักพื้นที่ไว้เอง อย่างไรก็ตามเรื่องการขอเช่าที่ดินของชาวบ้านพอไปถึงระดับจังหวัด เรื่องก็เงียบหายไป ไม่มีการตอบรับใดๆ

2) ปัญหาข้อพิพาทด้านที่ดิน

เมื่อการขอเช่าที่ดินของชาวบ้านไม่ได้รับการตอบรับจากจังหวัด ในขณะเดียวกันที่รัฐบาลภายใต้การนำของนายกทักษิณ ชินวัตร ได้ประกาศนโยบายบ้านเอื้ออาทร ทางเทศบาลคลองท่อมได้ร่วมมือกับกรมธนารักษ์ คิดโครงการจะสร้างบ้านจัดสรรเพื่อขาย โดยอ้างว่าเป็นโครงการบ้านเอื้ออาทร

อีกทั้งยังกล่าวหาชาวบ้านว่าบุกรุกที่ดินของกรมธนารักษ์ และจะดำเนินการขับไล่ เพื่อนำที่ดินมาจัดทำโครงการบ้านเอื้ออาทร ทั้งนี้โครงการดังกล่าวไม่มีการชี้แจงให้ชาวบ้านทราบมาก่อน มีเพียงพนักงานช่างจากเทศบาลเข้ามาส่งกล้องวัดพื้นที่และบอกว่าจะสร้างบ้านเอื้ออาทร หลังจากนั้นพนักงานเทศบาลก็ได้เอาใบตรวจสอบความคิดเห็นให้ชาวบ้านเห็น และชี้แจงว่าเป็นใบจองบ้านเอื้ออาทร แต่สุดท้ายกลับเป็นหนังสือยินยอมให้รื้อถอนบ้านเรือนและพืชผลของชาวบ้าน โดยไม่มีการเวนคืนเงินทดแทน

เมื่อชาวบ้านรู้ว่าถูกหลอกจึงรวมตัวกันขอคัดค้านโครงการกับการเคหะแห่งชาติ ว่าชาวบ้านเดือดร้อนเพราะโครงการนี้ รวมทั้งการจัดทำโครงการจะส่งผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อมในย่านนั้น เนื่องมาจากการถมดิน ซึ่งจะเป็นการทำลายป่าโกงกาง ป่าชายเลน และทำให้สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติเสียหายเช่น การระบายน้ำเสียลงสู่ทะเล ขยะมูลฝอย และมลภาวะทำให้น้ำทะเลและป่าไม้เสียหาย แต่การเคหะกลับตอบชาวบ้านว่าหน่วยงานตนไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับโครงการนี้ เรื่องนี้เป็นการคิดจะสร้างบ้านขายระหว่างเทศบาลกับกรมธนารักษ์ หลังจากนั้นเทศบาลกับกรมธนารักษ์ ได้ทำการเปลี่ยนชื่อโครงการเสียใหม่เป็น โครงการบ้านรัฐเอื้อราษฎร์ โดยให้ชาวบ้านซื้อ ราคาหลังละ 3-4 แสนบาท ผ่อนในอัตราเดือนละ 1,500 บาท

3) กระบวนการแก้ปัญหาและผลลัพธ์

ชาวชุมชนมีความต้องการในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย โดยการขอเช่าที่ดินเดิมที่พวกตนอาศัยอยู่โดยขอแบ่งเช่าเพียง 5 ไร่ ในอายุสัญญาครั้งละ 30 ปี โดยทำการพัฒนาที่อยู่อาศัยร่วมกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนภายใต้โครงการบ้านมั่นคง ที่ผ่านมาชาวบ้านได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย เพื่อเตรียมสำหรับการพัฒนาที่อยู่อาศัย มีการจัดกิจกรรมในชุมชนเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดระบบน้ำเสียของชุมชน มีระบบการจัดการขยะในชุมชน รวมทั้งชาวบ้านยังได้ร่วมกันจัดทำผังชุมชนใหม่ที่สอดคล้องกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ชาวชุมชนยังได้มีการไปยื่นหนังสือร้องเรียนตามหน่วยงานต่างๆ อาทิเช่น สำนักงานกฤษฎามนตรีสภาพที่ปรึกษา ผู้ตรวจการแผ่นดิน กรมธนารักษ์ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฯลฯ ซึ่งในที่สุดได้มีการตั้งคณะทำงานร่วมโดยผู้ว่าราชการจังหวัด และกรมการพัฒนาลังคมและความมั่นคงของมนุษย์วุฒิสภา ได้เดินทางไปตรวจสอบข้อเท็จจริง เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2547 หลังจากนั้นได้มีการประชุมเพื่อหาข้อยุติในเรื่องดังกล่าวเมื่อวันที่ 31 สิงหาคม 2547 ซึ่งได้มีการจำแนกชาวบ้านตามความต้องการได้ 3 กลุ่มคือ

1. ชาวบ้านที่ยินยอมเข้าร่วมโครงการรัฐเอื้อราษฎร์

2. ชาวบ้านที่ต้องการเข้าโครงการบ้านมั่นคง (กลุ่มออมทรัพย์ 15 ราย)

3. โครงการของผู้ต้องการที่ดินเพื่ออยู่อาศัย 20 ราย

ทั้งนี้กรมธนารักษ์ ไม่สามารถให้ชุมชนเช่าที่ดินจำนวน 5 ไร่ตามที่เสนอได้ เนื่องจากจะต้องกันพื้นที่ให้กับชาวบ้านในสวนที่ 3 ด้วย ซึ่งที่ประชุมได้ข้อสรุปร่วมกันว่า ในส่วนกลุ่มออมทรัพย์นั้น กรมธนารักษ์จะกันพื้นที่ให้ 3 - 2 - 67 ไร่ โดยให้ พอช. เทศบาล ธนารักษ์ จะต้องเข้าไปจัดตั้งร่วมกับชุมชนสำหรับชาวบ้านอีก 20 ครอบครัว กรมธนารักษ์ จะกันพื้นที่ ให้ 3 - 1 - 67 ไร่ ส่วนพื้นที่ที่เหลือ ก็ให้นำไปจัดทำโครงการรัฐเอื้อราษฎร์ต่อไป

ชุมชนทับแก้ว

1. พื้นที่และสภาพปัญหา

ตั้งอยู่ในที่ดินการรถไฟฯ บริเวณข้างทางขึ้นทางด่วนพระราม 9 แยกอโศก เขตราชเทวี กทม. ชาวบ้านรุ่นแรกเป็นพนักงานรถไฟเข้ามาอยู่ประมาณ 40 ปี ปัจจุบันมีผู้อาศัยอยู่จำนวน 205 หลังคาเรือน ในปี 2542 กทม. มีโครงการตัดถนนจตุรทิศช่วง ค. ผ่านชุมชน ชาวบ้านยอมรับที่จะโยกย้ายแต่ขอให้การรถไฟฯ จัดที่รองรับให้ห่างจากที่เดิมไม่เกิน 5 กิโลเมตร ซึ่งทางการรถไฟฯ เห็นด้วยและเสนอที่รองรับจะอยู่บริเวณซอยโรงปูน ใกล้สถานีรถไฟคลองตัน จำนวน 4 ไร่ 358 ตารางวา ชาวบ้านเสนอการจัดแผนผังชุมชน 126 ครอบครัวยุคใหม่ที่จะขอเช่าที่ดิน (ส่วนที่เหลือจะย้ายไปเช่าซื้อที่ดินจากโครงการเคหะแห่งชาติ) โดยสามารถแบ่งแปลงที่อยู่อาศัยได้แปลงละ 10.75 ตารางวา และยื่นเสนอต่อการรถไฟฯ เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2544 แต่การรถไฟฯ ยังไม่อนุมัติ เพราะต้องการให้ชุมชนอยู่ในรูปแฟลต เพื่อประหยัดเนื้อที่ให้เหลือ 1 – 2 ไร่ จนกระทั่งเปลี่ยนรัฐบาล

หลังจากเปลี่ยนรัฐบาล นายวีระ มุสิกพงศ์ ได้เป็นประธานคณะกรรมการรถไฟฯ ชาวชุมชนร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค จึงเข้าพบเพื่อให้สานต่อการแก้ไขปัญหาตามมติ 13 กันยายน 2543 และในกรณีชุมชนทับแก้วซึ่งเป็นกรณีเร่งด่วนให้รีบดำเนินการ ซึ่งได้ผ่านความเห็นชอบให้ชุมชนได้เช่าที่ดินตามที่ชาวชุมชนเสนอเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2544 เป็นระยะเวลา 30 ปี อัตราค่าเช่า 20 บาท ต่อตารางเมตร ต่อปี

2. กระบวนการแก้ไขปัญหา

เมื่อทราบว่าชุมชนถูกผลกระทบจากโครงการตัดถนนของ กทม. ชาวชุมชนร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยดังนี้ 1. ชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย 2. ขอให้ทาง กทม. ชะลอโครงการไว้ก่อนจนกว่าจะได้ข้อสรุปจากการรถไฟฯ เรื่องการจัดพื้นที่รองรับ 3. เจรขอให้การรถไฟฯ จัดพื้นที่รองรับในบริเวณใกล้เคียงกับที่อยู่อาศัยเดิมในระยะเวลาเช่า 30 ปี

3. ผลของการแก้ไขปัญหา

ปัจจุบันชาวชุมชนได้เช่าที่บริเวณซอยโรงปูน ใกล้กับสถานีรถไฟคลองตัน ห่างจากชุมชนเดิมประมาณ 3 กิโลเมตร ลักษณะที่อยู่อาศัยเป็นแนวราบ สัญญาเช่าระยะยาว 30 ปี อัตราค่าเช่า 20 บาท ต่อตารางเมตร ต่อปี ถือเป็นชุมชนในที่ดินการรถไฟฯ แห่งแรกที่มีที่อยู่อาศัยในเมืองอย่างมั่นคง

ชุมชนดงงูเห่า

1) การตั้งถิ่นฐานและสภาพของชุมชน

ชุมชนดงงูเห่า ตั้งอยู่บนเนื้อที่ 29 ไร่ ของการรถไฟแห่งประเทศไทย ในเขตเทศบาลเมืองสุโขทัย-ลก อ.สุโขทัย-ลก จ.นราธิวาส มีบ้านเรือนรวมกัน 307 หลังคา ประชากร 1,428 คน ชาวบ้านรุ่นแรกๆ อยู่อาศัยมากกว่า 40 ปี ต่อมามีคนอพยพย้ายถิ่นมาจากพัทลุง นครศรีธรรมราช รวมทั้ง จากจังหวัดในภาคอีสาน เพื่อมาทำงาน ชุมชนจึงหนาแน่นขึ้นเรื่อยๆ เดิมชาวชุมชนเรียกถิ่นอาศัยนี้ว่า “ หมู่บ้านสามัคคี “ แต่เนื่องจากบริเวณที่ตั้งของชุมชน เป็นแอ่งท้องกระทะ เต็มไปด้วยป่าหญ้าคา และมีงูเห่าชุกชุม ชาวบ้านจึงพากันเปลี่ยนชื่อเรียกมาเป็น “ ชุมชนดงงูเห่า “ ชาวชุมชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีอาชีพ ค้าขาย และรับจ้างทั่วไปเป็นหลัก สภาพบ้านเรือนแออัดหนาแน่นไปด้วยบ้านไม้ชั้นเดียว มีบ้านเลขที่ชั่วคราว ไฟฟ้าใช้ต่อพ่วงจากเอกชน เนื่องจากการรถไฟฯ ไม่อนุญาตให้ติดตั้ง ส่วนน้ำใช้นั้นใช้จากบ่อบาดาล

ชุมชนดงงูเห่าอยู่ในการปกครองดูแลของเทศบาลเมืองสุโขทัย-ลก มาตั้งแต่ปี 2534 ปัจจุบันมีคณะกรรมการชุมชน 12 คน ในด้านการพัฒนานั้น ชุมชนมีกระบวนการพัฒนาอย่างจริงจังในช่วงปี 2540 ซึ่งในขณะนั้น โครงการพัฒนาชุมชนแออัดภาคใต้ องค์การพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับเครือข่ายสลัมภาคใต้ ในจังหวัดสงขลา นครศรีธรรมราช ตรัง ภูเก็ต ได้ขยายพื้นที่ทำงานไปที่ อ.สุโขทัย-ลก จ.นราธิวาส ชุมชนดงงูเห่า และชุมชนอื่นๆ ในเขตเทศบาลสุโขทัย-ลก อันได้แก่ชุมชนหลังด่าน ชุมชนโกลกวิลเลจ ชุมชนหัวสะพาน จึงรวมตัวจัดตั้งเป็น “ เครือข่ายสลัมสุโขทัย “ สำหรับกิจกรรมที่เริ่มในช่วงนั้น เน้นไปที่การทำกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งมีทั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อกุยมี ที่มีเงินหมุนเวียน 1,080,000 บาท กองทุนเพื่อที่อยู่อาศัย มียอดเงินออมสะสม 850,000 บาท กองทุนสวัสดิการ และกองทุนฌาปนกิจชุมชน ต่อมาในสมัยรัฐบาลทักษิณ ที่มีนโยบายกองทุนหมู่บ้าน - ชุมชนเมือง 1 ล้านบาท ชุมชนจึงมีกิจกรรมด้านกองทุนเงินล้านด้วย นอกจากกิจกรรมด้านกองทุนการเงินแล้ว ชุมชนดงงูเห่ายังเคลื่อนไหว ในประเด็นสิทธิที่อยู่อาศัย โดยการเข้าร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค ผลักดันขับเคลื่อนนโยบายเช่าที่ดินการรถไฟฯ เป็นเวลา 30 ปี

2) ปัญหาข้อพิพาทด้านที่ดิน

ในช่วงปี 2537 – 2539 เจ้าหน้าที่การรถไฟฯ ได้นำหมายขับไล่มาติดตามบ้านในชุมชนเป็นระยะๆ ซึ่งชาวบ้านก็นิ่งเฉย และการรถไฟฯ ก็ไม่ได้ทำการรื้อย้ายแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม แม้จะไม่มี การขับไล่ชุมชน แต่ก็มีความกังวลว่า การรถไฟฯ มีความคิดที่จะนำเอาที่ดินบริเวณที่ชุมชนอยู่อาศัย ไปให้กลุ่มธุรกิจเอกชนเช่าทำประโยชน์ ต่อมาในปี 2541 กระทรวงคมนาคม โดย รมช.ประติษฐ์ ภัทรประสิทธิ์ ซึ่งกำกับดูแลการรถไฟฯ ในขณะนั้น มีนโยบายที่จะ

นำเอาที่ดินการรถไฟฯ ตามย่านสถานีต่างๆ ออกประมูลให้เอกชนเช่า ทั้งนี้เพื่อหารายได้เข้าการรถไฟฯ ซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจที่ประสบกับภาวะขาดทุนสะสมกว่า 4 หมื่นล้านบาท นโยบายของกระทรวงคมนาคมก่อนผลกระทบโดยตรงต่อชุมชนที่อยู่ในที่ดินของการรถไฟฯ เนื่องจากพื้นที่ย่านต่างๆ ที่มีท่าเลและศักยภาพทางธุรกิจ ที่จะให้เอกชนมาสัมปทาน ล้วนแล้วแต่ถูกบุกเบิกและตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนแออัดแล้วทั้งสิ้น

ดังนั้นเครือข่ายสลัม 4 ภาค ที่มีชุมชนที่อาศัยอยู่ในที่ดินการรถไฟฯ อยู่ทั่วภูมิภาค จึงประสานให้ชุมชนเหล่านั้น มาประชุมปรึกษาหารือ ถึงแนวทางแก้ไขปัญหาลี้ภัย อันเกิดจากนโยบายดังกล่าว และนี่คือจุดเริ่มต้น ที่ทำให้ชุมชนดงขุนเภา เข้ามาแก้ไขปัญหาลี้ภัยพิพาทที่ดินกับการรถไฟฯ ในนามเครือข่ายสลัม 4 ภาค

3) กระบวนการแก้ไขปัญหาและผลลัพธ์

ปลายปี 2541 เครือข่ายสลัม 4 ภาค ได้จัดประชุมชุมชนที่อยู่ในที่ดินการรถไฟฯ ทั่วประเทศเพื่อหารือถึงนโยบายลี้ภัยของกระทรวงคมนาคม ในครั้งนั้นชุมชนดงขุนเภา ซึ่งสังกัดอยู่กับสลัมภาคใต้ ได้เข้าร่วมประชุมด้วย ผลการหารือสรุปได้ว่า ให้แต่ละเครือข่ายฯ กลับไปจัดเวทีขยายข้อมูลการลี้ภัยกับพี่น้องชาวชุมชน ดังนั้นต้นปี 2542 เครือข่ายสลัม ภาคใต้ จึงจัดเวทีสาธารณะที่ จ.สงขลา โดยเชิญการรถไฟฯ การเคหะฯ และตัวแทนเครือข่ายสลัม 4 ภาค เข้าร่วม

แลกเปลี่ยนถึงแนวนโยบายของกระทรวงคมนาคม และหนทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัย การประชุมในครั้งนั้นมีชาวบ้านเข้าร่วมกว่า 1,000 คน รวมทั้งสมาชิกจากชุมชนดงขุนเภาด้วย ผลการประชุมไม่ได้ข้อยุติเนื่องจากการเคหะฯ เสนอโครงการที่ดินแปลงโล่งของตน เอาไว้รองรับชุมชนที่จะถูกรื้อย้าย ที่ดินของการเคหะฯ ส่วนใหญ่อยู่ห่างไกลจากแหล่งงานในเมือง ดังนั้นชุมชนในที่ดินการรถไฟฯ ในเขตจังหวัดภาคใต้จึงปฏิเสธแนวทางแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยดังกล่าว และมีมติให้เข้าร่วมกับพี่น้องชุมชนรถไฟในภูมิภาคอื่นๆ ในนามเครือข่ายสลัม 4 ภาค เพื่อเสนอผลักดันการเช่าที่ดินการรถไฟฯ ระยะยาว 30 ปีกับกระทรวงคมนาคม

ช่วงปี 2542 – 2543 เครือข่ายสลัม 4 ภาคได้เปิดเจรจากับกระทรวงคมนาคม ถึงแนวทางแก้ไขปัญหาลี้ภัยของชุมชน โดยต้องการขอแบ่งปันที่ดินจากการรถไฟฯ เพื่อให้ชุมชนเช่าอยู่อาศัยเป็นเวลา 30 ปี มีการตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาลี้ภัยของชุมชนแออัดในที่ดินการรถไฟฯ ที่มีนายประดิษฐ์ ภัทรประสิทธิ์ รมช.คมนาคม เป็นประธานกรรมการ ภารกิจแรกของคณะกรรมการชุดดังกล่าวคือ สัมภาษณ์ข้อมูลชุมชนร่วมกันระหว่าง การรถไฟฯ และเครือข่ายสลัม 4 ภาค ข้อมูลจากการสำรวจพบว่า มีชุมชนแออัดในที่ดินการรถไฟฯ อยู่ 17,355 ค ครอบครัวยกระจ่ายตัวอยู่ใน 29 จังหวัด ในจำนวนนี้มีชุมชนที่ประสานเข้าร่วมกับเครือข่ายสลัม 4 ภาค 61

ชุมชน ประชากร 9,139 ครอบครัว ซึ่งชุมชนดงงูเห่า ถือเป็น 1 ใน 61 ชุมชน ที่เครือข่ายสลัม 4 ภาคต้องดำเนินการแก้ไขปัญหา ร่วมกับการรถไฟฟ้า และกระทรวงคมนาคม อย่างไรก็ตาม เมื่อสำรวจข้อมูลร่วมกันเสร็จแล้ว กระทรวงคมนาคม กลับไม่ยินยอมให้ชาวชุมชนปรับปรุงที่อยู่อาศัย เพื่อเช่าที่ดินเป็นเวลา 30 ปี หากพยายามเสนอให้ชุมชนทำสัญญาเช่าชั่วคราว อายุสัญญาปีต่อปี เมื่อข้อเสนอไม่ตรงกัน เครือข่ายสลัม 4 ภาค จึงจัดชุมนุมเพื่อรณรงค์เรียกร้องให้กระทรวงคมนาคมและการรถไฟฟ้า มีนโยบาย ให้คนจนในชุมชนเช่าที่ดินการรถไฟฟ้า ได้ในระยะเวลา 30 ปี เฉกเช่นเดียวกับการรถไฟฟ้า ให้ภาคเอกชนมากมายเช่าที่ดินระยะเวลา 30 ปี เพื่อแสวงหากำไรทางธุรกิจ การชุมนุมมีขึ้น 2 ครั้ง โดยในครั้งแรกทำการเจรจากับ นายสุเทพ เพื่อกุสบรรณ รมว.คมนาคม เมื่อวันที่ 7 - 8 มิ.ย. 2543 แต่ถึงแม้จะมีข้อตกลงร่วมกัน ข้อตกลงดังกล่าว กลับไม่ได้รับการเห็นชอบจากคณะกรรมการรถไฟฟ้า (บอร์ด) ดังนั้นเครือข่ายสลัม 4 ภาค จึงจัดชุมนุม ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 13 ก.ย. 2543 เพื่อเจรจากับนายประดิษฐ์ ภัทรประสิทธิ์ ผลการเจรจาครั้งนี้ ทางคณะกรรมการรถไฟฟ้า ยินยอมอนุมัติหลักการเช่าที่ดิน เพื่อที่อยู่อาศัยของเครือข่ายสลัม 4 ภาคจำนวน 4 ข้อ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นแนวทางแก้ไขปัญหา ระหว่างเครือข่ายสลัม 4 ภาค กับ การรถไฟฟ้า มาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อเจรจกันได้หลักการเช่าแล้ว ชุมชนที่มีความพร้อม เป็นต้นว่า มีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัย มีการสำรวจออกแบบวางผังชุมชน ต่างก็เตรียมยื่นโครงการขอเช่ากับการรถไฟฟ้า อย่างไรก็ตามการพิจารณาการเช่าต้องหยุดชะงักไป เนื่องจากเปลี่ยนแปลงรัฐบาลมาเป็นรัฐบาลทักษิณ ในต้นปี 2544 ซึ่งมี นายวันมูฮัมหมัด นอร์มะทา เป็น รมว.คมนาคม ที่กำกับดูแลการรถไฟฟ้า และมีนายวิระ มุสิกพงษ์ เป็นประธานกรรมการรถไฟฟ้า นายวิระ พยายามสานต่อนโยบายการเช่าของรัฐบาลที่แล้ว แต่ก็สามารถอนุมัติสัญญาเช่า 30 ปี แก่ชุมชนทับแก้ว ที่รื้อย้ายมาอยู่ ในย่านคลองตัน ได้แค่ชุมชนเดียว เนื่องจากพ้นจากตำแหน่งเสียก่อน

ชุมชนดงงูเห่า ได้ยื่นโครงการขอเช่าอีกครั้ง ในช่วงวันที่ 24 - 25 มี.ค.2546 ที่เครือข่ายสลัม 4 ภาค จัดการชุมนุมหน้ากระทรวงคมนาคม เพื่อต้องการเจรจาขอเช่าที่ดินการรถไฟฟ้า จำนวน 21 ไร่ กับ นายสุริยะ จึงรุ่งเรืองกิจ รมว.คมนาคม ผลการเจรจากับเลขาธิการ รมว.คมนาคม ได้ข้อสรุปว่า ที่ประชุมเห็นชอบกับการอนุมัติหลักการเช่า ให้แก่ชุมชนดงงูเห่า ที่ขอเช่าที่ดินการรถไฟฟ้า ในเนื้อที่ 15 ไร่ (ที่เหลืออีก 14 ไร่ แบ่งคืนให้การรถไฟฟ้า นำไปใช้ประโยชน์เชิงธุรกิจ) เป็นเวลา 30 ปี อย่างไรก็ตาม ข้อสรุปนี้ไม่ผ่านการพิจารณาของคณะกรรมการรถไฟฟ้า ในการประชุมเมื่อวันที่ 2 เม.ย.2546 โดยคณะกรรมการฯ เสนอให้การรถไฟฟ้า ทำรายละเอียดพื้นที่ที่ชุมชนขอเช่ามาเสนออีกครั้งหนึ่ง ดังนั้นชาวชุมชน เครือข่ายสลัม 4 ภาค การรถไฟฟ้า และกระทรวงคมนาคม จึงร่วมกันไปสำรวจรังวัด แนวเขตพื้นที่ที่ชุมชนดงงูเห่าเสนอเช่าจำนวน 24,000 ตารางเมตร หรือ 15 ไร่ เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2546

เดือนธันวาคม 2546 ตัวแทนชุมชนดงสูงเห่า และเครือข่ายสลัม 4 ภาค ขอเข้าพบ ประธานกรรมการรถไฟฯ เพื่อทำความเข้าใจในข้อเสนอขอเช่าที่ดิน 30 ปี ของชุมชน ประธาน กรรมการฯหลังจากรับฟังข้อมูลของชุมชนแล้ว ก็รับปากว่าจะเร่งพิจารณาอนุมัติหลักการเช่าให้ แต่ก็ไม่มีความคืบหน้าใดๆ ดังนั้นในวันที่ 23 มี.ค.2547 ซึ่งเป็นวันครบรอบ 1 ปี ที่เครือข่ายสลัม 4 ภาคยื่นข้อเสนอขอเช่าที่ดินกับร.มว.สุริยะฯ ทางเครือข่ายฯ จึงจัดแถลงข่าวต่อสื่อมวลชน เพื่อบอกกล่าวถึงความล่าช้าในการแก้ปัญหาของกระทรวงคมนาคม และได้ไปยื่นหนังสือต่อ ร.มว.สุริยะฯ ที่ ที่ทำการพรรคไทยรักไทย เพื่อขอให้เปิดประชุมพิจารณาแก้ไขปัญหามุมชนในที่ดินการรถไฟฯ ตามที่เครือข่ายสลัม 4 ภาคเสนอภายในเดือน เม.ย.2547 ร.มว.สุริยะฯ เห็นด้วยกับการเปิดประชุม แต่ท้ายสุดเรื่องก็เงียบหายไป

ต่อมาในเดือน พ.ค.2547 ฝ่ายบริหารทรัพย์สิน การรถไฟฯ แจ้งให้ เครือข่ายสลัม 4 ภาค ทราบว่า ทางคณะกรรมการรถไฟฯ ได้อนุมัติหลักการเช่าที่ดินระยะเวลา 30 ปี แก่ชุมชนดงสูงเห่า แล้ว โดยการรถไฟฯ จะให้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เป็นผู้เช่าที่ดินในเวลา 30 ปี แล้ว ให้พอช. นำไปจัดให้ชาวชุมชนเช่าช่วงต่อ พื้นที่ที่ให้เช่ามีจำนวน 13.5 ไร่ คิดอัตราค่าเช่า 18.75 บาท ต่อตารางเมตร ต่อปี และคิดอัตราค่าเช่าเพิ่ม ปีละ 5 % ขณะนี้ชุมชนดงสูงเห่า กำลังประสาน ให้พอช. เห็นสัญญาเช่ากับการรถไฟฯ และชุมชนกำลังจัดเตรียมแผนปรับปรุงที่อยู่อาศัย แผนพัฒนาระบบสาธารณูปโภคในชุมชน เพื่อของบประมาณจากโครงการบ้านมั่นคง ของ พอช.